

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ GEOGRAFIE A REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

doktorský studijní program: sociální geografie a regionální rozvoj



Mgr. Tereza Kušniráková

VIETNAMCI V ČESKU A VE SVĚTĚ
migrační a adaptační tendence

VIETNAMESE IN CZECHIA AND THE WORLD
Migration and Adaptation Tendencies

disertační práce

Praha 2013

školitel: Doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracovala samostatně a že veškeré použité informační zdroje a literatura jsou řádně uvedeny. Tato práce ani žádná její část nebyla využita k získání stejného nebo obdobného titulu.

V Praze 15. 2. 2013

Mgr. Tereza Kušniráková

Abstrakt

Disertační práce *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence* přibližuje vývoj vietnamské mezinárodní migrace od poloviny 20. století po současnost se zvláštním zřetelem k Česku jako k cílové zemi. Je zaměřena jednak na analýzu hlavních strukturálních faktorů podněcujících vietnamskou mezinárodní migraci z širšího hlediska (ekonomický rozvoj, ekonomicko-politické reformy *Đổi Mới*, pro-emigrační politika vlády VSR), ale i na rozbor subjektivních interpretací těchto vlivů vlastními aktéry migrace. Kombinací makroúrovňového a mikroúrovňového přístupu ke studiu mezinárodní migrace si práce klade za cíl identifikovat stěžejní faktory, které vietnamskou mezinárodní migraci iniciují a jak určují hlavní směry těchto pohybů, očekávání migrantů a nemigrujících a volbu adaptační strategie. Klíčovou součástí práce je též i odkrytí proměn těchto faktorů a jejich významu v závislosti na fázi migrace a společensko-ekonomicko-politickém kontextu migrace či rozhodování k migraci. Práce se obsahově opírá o analýzu dostupných statistických dat a právních dokumentů a o výstupy z tříletého výzkumu, který byl realizován v Česku a ve Vietnamu mezi třemi skupinami respondentů v letech 2010-2012: a) vietnamskými navrátilci, kteří žili v Česku/Československu, b) mezi vietnamskými migranty, kteří žijí v Česku, a c) mezi potenciálními vietnamskými migranty, kteří se chystají do zahraničí. Konceptuálně se práce opírá převážně o úvahu teorie nové ekonomie pracovní migrace (NELM) a o vietnamské migraci uvažuje jako o migraci rodinné i v případech, kdy migruje pouze jeden člen domácnosti.

klíčová slova: Vietnamci, mezinárodní migrace, migrační motivace, rozhodování k migraci, fáze migrace, NELM

Abstract

The PhD thesis *‘Vietnamese in Czechia and the world: migration and adaptation tendencies’* sheds light on the development of international migration of the Vietnamese since the mid 20th century to the present with special emphasis on Czechia as a country of destination. The main aim is to identify the key factors that initiate international migration of the Vietnamese and how they determine main directions of these movements, affect migrants’ and non-migrants’ expectations and determine adaptation strategies. In this respect, the methodology of the paper is based on the combination of macro-level and micro-level approaches. Therefore, the thesis brings an analysis of main structural factors encouraging international migration of the Vietnamese such as economic development, economic and political reforms *Đổi Mới* and pro-emigration policy of the Vietnamese government; and also an analysis of actors’ personal interpretations of these factors. The key part of the thesis is also identifying the transformation of importance of these factors depending on the stage of migration and on the socio-economic-political context of migration or migration-decision making. The paper stems from the analysis of available statistical data and legal documents, and results of three-year research, which was carried out within three groups of respondents in Czechia and Vietnam in years 2010-2012: a) Vietnamese returnees who have lived in Czechia/Czechoslovakia; b) Vietnamese migrants who currently live in Czechia; and c) potential Vietnamese migrants who are planning to go abroad. The paper is conceptually based on the theory of New Economics of Labour Migration (NELM) and Vietnamese migration is, therefore, considered mainly as family migration even though only one member of a household migrates.

Key words: Vietnamese, international migration, motivation to migration, migration-decision making, phase of migration, NELM

Obsah

Seznam grafů a tabulek.....	11
Seznam příloh	13
Seznam použitých zkratk	14
Úvod: CÍLE A STRUKTURA PRÁCE	17
Cíle práce	18
Struktura práce	19
Kapitola 1: TERMINOLOGICKÉ A KONCEPTUÁLNÍ ZARÁMOVÁNÍ	21
1.1 Základní terminologie	21
1.2 Konceptuální a teoretické pojetí disertační práce	23
1.2.1 Mezinárodní migrace jako sociální produkt	24
1.2.2 Koncept sociálního kapitálu ve výzkumu asijské mezinárodní migrace ...	27
1.2.3 Využití vybraných konceptů a teorií ve výzkumu vietnamské migrace	29
1.3 Rozhodování k migraci a vliv migrační zkušenosti na migranta.....	30
1.3.1 Proces rozhodování k migraci – migration decision making	31
1.3.2 Vliv migrační zkušenosti na osobnost migranta a návratová migrace	34
Kapitola 2: POLITICKO-EKONOMICKÉ REFORMY	
A VIETNAMSKÁ MIGRACE DO SVĚTA A ČESKA	37
2.1 Rozvoj a mezinárodní migrace.....	38
2.1.1 Politicko-ekonomické reformy Đổi Mới a rozvoj Vietnamu.....	39
2.1.2 Socio-ekonomické pozadí soudobé vietnamské společnosti	43
2.1.3 Remitence a rozvoj	45
2.1.4 Vliv mýtu Západu na vietnamskou mezinárodní migraci	46
2.2 Vietnamská migrace do světa.....	48
2.2.1 Vietnamská migrace bipolárního rozdělení světa	49
2.2.2 Novodobá pracovní migrace a export pracovních sil – oficiální politika vietnamské vlády	55
2.3 Vietnamská migrace do Česka	61
2.3.1 Vývoj vietnamské komunity v Česku.....	61
2.3.2 Ekonomické aktivity Việt Xù.....	66
Kapitola 3: VÝSLEDKY PROJEKTU ‚MIGRAČNÍ A ADAPTAČNÍ TENDENCE	
VIETNAMSKÉHO ETNIKA – BEHAVIORÁLNĚ GEOGRAFICKÉ HLEDISKO‘	71
3.1 Design výzkumu a výzkumná metodologie	72
3.1.1 Teoretické zarámování výzkumné metodologie a aplikace ‚3D V-E modelu‘ v dotazníkovém šetření.....	72
3.1.2 Terénní šetření a použité metody	74
3.1.3 Respondenti dotazníkového šetření a rozšiřujících rozhovorů	79
3.2 Vliv migrace na proměnu hodnot/očekávání (push a pull faktorů) a vztahu k zemi emigrace a zemi imigrace v závislosti na fázi migrace	88

3.2.1	<i>Bohatství/blahobyt</i>	91
3.2.2	<i>Zabezpečení</i>	95
3.2.3	<i>Status</i>	97
3.2.4	<i>Pohodlí</i>	102
3.2.5	<i>Podněty</i>	106
3.2.6	<i>Autonomie</i>	108
3.2.7	<i>Přináležení</i>	111
3.2.8	<i>Morálka</i>	115
3.2.9	<i>Životní prostředí</i>	121
3.2.10	<i>Hodnoty a očekávání od země aktuální a země vztahné</i>	126
3.3	Migrační a adaptační tendence vietnamského etnika	130
3.3.1	<i>Potenciální migranti</i>	132
3.3.2	<i>Việt Xù</i>	138
3.3.3	<i>Navrátilci</i>	144
3.3.4	<i>Faktory migračních tendencí vietnamských migrantů</i>	146
Závěr: VIETNAMSKÁ MIGRACE DO SVĚTA A DO ČESKA		147
Použité zdroje		165
Přílohy		I

Seznam grafů a tabulek

Grafy

Graf 1: Vývoj počtu Việt Xù v Česku v období 1995-2010	62
Graf 2: Vývoj počtu povolení k trvalému pobytu a k jednomu z typů dlouhodobých pobytů/víz u Việt Xù v letech 2003-2010	65
Graf 3: Složení vietnamské komunity podle pohlaví a věku v letech 2003 a 2007	65
Graf 4: Vietnamští žáci a studenti na českých školách ve školních letech 2003/04 – 2010/2011	66
Graf 5: Vývoj počtu Vietnamců s živnostenským oprávněním a v zaměstnaneckém poměru v letech 2003-2010	68
Graf 6a: Vývoj počtu EA a ENA Việt Xù v letech 2003-2010 (v %)	69
Graf 6b: Vývoj počtu EA a ENA Vietnamek v letech 2003-2010 (v %)	69
Graf 6c: Vývoj počtu EA a ENA Vietnamců v letech 2003-2010 (v %)	69
Graf 7: Deklarovaný důvod cesty do zahraničí u potenciálních migrantů (dotazníkové šetření)	81
Graf 8: Deklarovaný důvod cesty do Česka u Việt Xù (dotazníkové šetření)	85
Graf 9a: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v zemi hostitelské – potenciální migranti (z-skór)	90
Graf 9b: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v Česku - Việt Xù (z-skór)	90
Graf 9c: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v Československu/Česku – navrátilci (z-skór)	90
Graf 10: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh BOHATSTVÍ (z-skór)	94
Graf 11: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh ZABEZPEČENÍ (z-skór)	97
Graf 12: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh STATUS (z-skór)	100
Graf 13: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh POHODLÍ (z-skór)	105
Graf 14: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh PODNĚTY (z-skór)	107
Graf 15: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh AUTNOMIE (z-skór)	111
Graf 16: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh PŘINÁLEŽENÍ (z-skór)	115

Graf 17: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh MORÁLKA (z-skór)	117
Graf 18: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace – okruh ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ (z-skór)	125
Graf 19: Respondenti podle regionu původu	132
Graf 20: Předodjezdové deklarované tendence k návratu u potenciálních migrantů	134
Graf 21a: Uvědomované překážky omezující migrační rozhodování - potenciální migranti celkem	136
Graf 21b: Uvědomované překážky omezující migrační rozhodování - potenciální migranti/NESHODA*	136
Graf 22a: Předchozí migrační zkušenost potenciálních migrantů - počet navštívených zemí	136
Graf 22b: Předchozí migrační zkušenost potenciálních migrantů - země, které navštívili	137

Tabulky

Tabulka 1: Respondenti dotazníkového šetření a rozšiřujících rozhovorů podle pohlaví	80
Tabulka 2: Uvažované cílové země u potenciálních migrantů (dotazníkové šetření)	81
Tabulka 3: Potenciální migranti podle pohlaví, věku a délky pobytu (dotazníkové šetření)	81
Tabulka 4: Potenciální migranti podle pohlaví, věku a délky pobytu (doplňující rozhovory)	83
Tabulka 5: Việt Xù podle pohlaví, věku a délky pobytu (dotazníkové šetření)	84
Tabulka 6: Profese respondentů skupiny Việt Xù (dotazníkové šetření)	85
Tabulka 7: Việt Xù podle pohlaví, věku a délky pobytu (doplňující rozhovory)	86
Tabulka 8: Navrátilci podle pohlaví, věku a délky pobytu v Československu (dotazníkové šetření)	87
Tabulka 9: Navrátilci podle pohlaví, věku a délky pobytu v Československu (doplňující rozhovory)	88
Tabulka 10: Okruhy migrační motivace 3D V-E modelu	89
Tabulka 11: Vliv existence migrační sítě v cílové destinaci na uvažovanou délku pobytu	133

Seznam příloh

Příloha 1: <i>Tabulka počtu podaných a udělených žádostí o krátkodobá schengenská a dlouhodobá víza na konzulárním oddělení ZÚ České republiky v Hanoji v letech 2006 – 2010</i>	I
Příloha 2: <i>Tabulka počtu udělených státních občanství České republiky občanům Vietnamské socialistické republiky v letech 1993 – 2011</i>	I
Příloha 3: <i>Souhrnná tabulka demografických, pobytových a ekonomických charakteristik vietnamské komunity v Česku v letech 2003 – 2010</i>	II
Příloha 4: <i>Tabulka počtu vietnamských žáků a studentů na českých školách mezi školními roky 2003/04 – 2010/11</i>	II
Příloha 5: <i>Graf 1: podíl živnostníků a zaměstnanců ve vietnamské komunitě v letech 2003 – 2010</i>	III
Příloha 6: <i>Graf II: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v Česku – potenciální migranti mířící do Česka (z-skór)</i>	IV
Příloha 7: <i>Tabulka respondentů dotazníkového šetření podle provincie původu</i>	V
Příloha 8: <i>Regiony Vietnamu</i>	VI
Příloha 9: <i>Provincie původu – potenciální migranti mířící do Česka</i>	VII
Příloha 9: <i>Graf III: Důvody předchozích cest do zahraničí – potenciální migranti</i>	VIII

Seznam použitých zkratk

APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation	
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations	
ČSSR		Československá socialistická republika
ČSÚ		Český statistický úřad
DOLAB	Department of Overseas Labour	odbor zahraničí práce
GSO	General Statistical Office	Statistický úřad Vietnamu
FDI	Foreign direct investment	přímé zahraniční investice
HDI	human development index	index lidského rozvoje
IMF	International Monetary Found	Mezinárodní měnový fond
KSV		Komunistická strana Vietnamu
MOLISA	Ministry of Labour, War Invalids and Social Affairs VSR	Ministerstvo práce, válečných invalidů a sociálních věcí VSR
NDR		Německá demokratická republika
ODA	Official Development Assistance	oficiální rozvojová pomoc
ODP	Orderly Departure Program	
RVHP		Rada vzájemné hospodářské pomoci
SRN		Spolková republika Německo
SSSR		Svaz sovětských socialistických republik
TP HCM	Thành phố Hồ Chí Minh	Hočiminovo město
UNDP	United Nations Development Programme	
VSR	Vietnam Socialist Republic	Vietnamská socialistická republika
WEOD	World Economic Outlook Database (IMF)	
WTO	World Trade Organization	Světová obchodní organizace

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala *Grantové agentuře Univerzity Karlovy* a *Fondu mobility Univerzity Karlovy* za štědrý finanční příspěvek, bez něž by nebylo možné projekt realizovat, *University of Social Sciences and Humanities – Vietnam National University* v Hanoji za umožnění vědecko-výzkumné stáže a poskytnutí akademického zázemí během mého pobytu ve Vietnamu a týmu *GEOMIGRACE* za tvůrčí a podnětné prostředí. Obzvláště veliké dík patří doc. Dušanovi Drbohlavovi za vedení této práce a za podporu, kterou mi během mého magisterského i doktorského studia dával. Dále děkuji výborným kamarádkám Ho ,Nadě' Thu Huong a Báře Jirkové, bez jejichž trpělivého předávání poznatků o Vietnamu, Vietnamcích a vietnamštině by tato práce nikdy nemohla být takovou, jaká je. Zvláštní dík též patří Janu Freideingerovi za přízeň a neúnavnou psychickou oporu. Velmi si vážím podpory všech, kteří mi byli během mého pobytu v Hanoji rodinou a mými průvodci, zejména to byli manželé Nguyen Ly a Le Binh, jejich syn Le Hung a jejich přátelé Kien Quang ,Milan' Huy a Nguyen Hung ,Viktor Čáp' Thang a má česká kolegyně z USSH-VNU Marta Zatloukalová. Též děkuji všem, kteří mi v Česku pomáhali s terénním šetřením, především Jaroslavu Pickovi a Jiřímu Kocourkovi, všem kolegům ze dřeváku a celé mé rodině nejen za jejich nasazení při přepisování desítek hodin rozhovorů a stohů dotazníků do elektronické podoby. V neposlední řadě mé dík též náleží Velvyslanectví České republiky v Hanoji, slovenskému ambasadorovi ve Vietnamu panu Petru Svitkovi a vietnamská kávě – za inspiraci, povzbuzení a jasnou mysl.

Největší dík však patří všem respondentům a respondentkám za jejich důvěru a trpělivost a za to, že se rozhodli se mnou a s dalšími sdílet své touhy, přání, očekávání a životní zkušenosti.

Úvod

CÍLE A STRUKTURA PRÁCE

„Letěla jsem letadlem z Hanoje do Paříže, tam čekala pět hodin na letišti a poté něco okolo jedenapůl hodiny letadlem z Paříže do Prahy na letiště Ruzyně. Na cestě jsem byla sama, bylo mi patnáct let. První dojmy z letiště a z rodičů byly hodně složité. Nejdříve překvapení, chvílemi radost, ale také smutek. Asi to bylo tím, že jsem své rodiče neviděla patnáct let a dosud žila dosti samostatným životem. V následujících dnech mě ovládly smíšené pocity, protože jsem dostala za úkol se svobodně rozhodnout, zda bych chtěla tady u rodičů zůstat s mým mladším bratrem, nebo se vrátit zpět do Vietnamu...“

česká Vietnamka 24 let, v Česku žije 9 let

Podobný rodinný příběh, se kterým se svěřila čtyřicetiletá česká Vietnamka, začalo od 70. let 20. století prožívat stále více vietnamských rodin. Podle odhadů v současnosti mimo Vietnam žije okolo tří a půl milionu lidí s vietnamským původem ve více než čtyřiceti zemích světa. I přestože se jedná o poměrně vysoké číslo, které navíc stále narůstá, počátky vietnamské mezinárodní migrace sahají do doby poměrně nedávno minulé. Migrace Vietnamců do světa se objevovala i před porážkou saigonského režimu, ale na významu stoupá až po sjednocení země v roce 1975, jež vyvolalo mohutné, politicky stimulované migrační pohyby, které se až do kolapsu socialismu ve střední a východní Evropě ubíraly dvěma hlavními směry: 1) na mezivládní úrovni sjednaná a shora řízená dočasná pracovní a studijní migrace desetitisíců jednotlivců ze severního Vietnamu směřující do vyspělejších států Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP; Heroldová, Matějová 1987; Wolf 2007; Nguyen 2008; Tchesnokov 2009) a 2) masové uprchlické vlny zejména Jihovietnamců a etnických Číňanů vietnamského původu (*Sino-Vietnamese*) do okolních zemí regionu a posléze do zemí severní Ameriky, západní Evropy a Austrálie (Mignot 1995; Chan 1995; Dorais 1998). O vietnamské migraci jako o více či méně apolitické, dobrovolné a rozhodnuté

vlastními aktéry můžeme hovořit až od 90. let 20. století. Přestože polarizace světa na Západ a Východní blok pozbyla svého významu a i přes rostoucí oblibu asijských států Malajsie, Taiwanu, Jižní Korey a Japonska jako cílových zemí pracovní migrace (Dang 2007; Phung 2008; Nguyen 2008; Mac 2009; Angstuhanasombat 2010), do destinací předchozího období (Spojených států amerických, Francie, Austrálie, Kanady, Ruska, Německa, Česka a Spojeného království) směřuje vietnamská migrace i dnes.

Cíle práce

Během uplynulého půlstoletí se hlavní důvody a motivy vietnamské migrace do světa značně proměnily. Od nedobrovolného uprchlictví z politických důvodů a organizované migrace se shora řízenou selekcí migrujících, po současné trendy migrace za účelem sloučení rodiny nebo naplnění ekonomických či studijních cílů. Na nejobecnější úrovni lze konstatovat, že tento posun byl umožněn nejenom politickými změnami na mezinárodní úrovni, ale také liberalizací vnitrostátní politiky, otevřením Vietnamu zahraničním trhům, rychlým ekonomickým rozvojem země, akutní potřebou řešit nezaměstnanost exportem pracovních sil a v neposlední řadě existencí předchozí migrace samotné. Nicméně při detailnějším pohledu už není možné s takovou jistotou říci, co a jaké jsou konkrétní impulsy, které migranty podněcují k odchodu ze země, jaká omezení vstupují do rozhodovacího procesu a jak se faktory formující rozhodnutí a jednání proměňují v čase a v závislosti na aktuálním společenském a situačním kontextu.

Nejobecněji stanovený cíl této práce – **objasnit migrační a adaptační tendence vietnamského etnika na příkladu vietnamské migrace do Česka** – proto v užším vymezení zaměřuji na několik dílčích podcílů:

1. odkrýt konkrétní aspekty vietnamské migrace, které ovlivňují proces rozhodování k migraci, k setrvání v přijímající zemi a k návratové migraci (popřípadě reemigraci), ale také adaptační tendence a strategie;

Tyto aspekty vnímám jako neustále se dynamicky proměňující v závislosti na situačním a kulturním kontextu a dostupném lidském a sociálním kapitálu aktérů migrace. S ohledem na daný předpoklad se pokouším:

2. objasnit proměny klíčových faktorů, které ovlivňují migrační a adaptační tendence vietnamských migrantů v závislosti na fázi migrace (*horizontální posun*), a proměny hodnot mezi první generací migrantů a jejich potomky (1,5 a druhou generací; *vertikální posun*);

Pozornost je věnována způsobu, jakým se případné nesoulady mezi prioritami první, 1,5 a druhé generace odrážejí do migračního chování rodiny a jejích členů a jak a které další sociální struktury (sítě, instituce, sociální kapitál) ovlivňují migrační a adaptační tendence Vietnamců.

Konceptuálně se v práci opírám o teze *teorie nové ekonomie pracovní migrace* (tzv. NELM), *teorie sítí*, *institucionální teorie* a *teorie sociálního kapitálu* – jednak v pojetí individualistickém (Bourideu 1986), ale především v jeho pojetí kolektivistickém, jak jej definoval Coleman (1986, 1988). V práci je tedy na vietnamskou migraci nahlíženo jako na

strategii rozhodnutou širší sociální jednotkou, tzn. jako na migraci rodinnou, a to i v případě, že migruje pouze jeden člen rodiny. Vycházím z předpokladu, že sociální kapitál vietnamských migrantů a obecně kolektivistické pojetí organizace vietnamské společnosti jsou stěžejní faktory, které formují migrační a adaptační tendence vietnamského etnika, ale také podobu a funkčnost sociálních sítí a institucí, které migraci zpětně stimulují. Nicméně i přesto je zohledňována osobnost migranta jako aktéra migrace, který je v průběhu migrační zkušenosti vystavován řadě požadavků na chování, v jejichž důsledku prochází osobnostním vývojem. Ve výzkumné části proto metodologicky vycházím z *fenomenologické školy* Gustava Husserla. To znamená, že předmětem zájmu terénního šetření nebylo objasnění jakési „objektivní“ skutečnosti, ale toho, jak se migrantům svět jeví, jaké významy mu přisuzují a jak tato osobní interpretace ovlivňuje migrační chování.

V práci se též snažím přiblížit život vietnamské komunity v Česku. Pozornost je věnována především analýze jejího složení na základě dostupných statistik, ale také procesu diferenciací postojů a preferencí ve vietnamské komunitě v závislosti na migrační generaci s důrazem na jejich vztah k Vietnamu a Česku, jejich společností a kulturám. Také se okrajově dotýkám otázky ekonomických aktivit Vietnamců v Česku.

K naplnění všech těchto cílů bylo využito kombinace makro a mikroúrovňových přístupů, metod zúčastněného pozorování, dotazníkového šetření, rozhovorů a analýzy dostupných statistických dat. Navíc pro zajištění celistvosti obrazu o migračních a adaptačních tendencích vietnamského etnika probíhalo terénní šetření v Česku i ve Vietnamu. Díky pojetí vlastního výzkumu jako kombinace kvantitativních (standardizované dotazníkové šetření, analýza statistických údajů) a kvalitativních metod (zúčastněné pozorování, neformální rozhovory, hloubkové semi/strukturované rozhovory) práce přináší komplexní pohled na současnou vietnamskou migraci do Česka (světa), na návratovou migraci zpět do Vietnamu a na život vietnamské komunity v Česku.

Struktura práce

Disertační práce je členěna na úvod, závěr a tři samostatné kapitoly. Obsahem první kapitoly je představení teoreticko-konceptuálního pojetí, jakým je v této práci přistupováno ke studiu vietnamské mezinárodní migrace, k procesu rozhodování k migraci, ke studiu aktérů procesu rozhodování a ke studiu vlastní osoby migranta a jeho vaze. Zvláštní zřetel je věnován diskusi vlivu existujících makroúrovňových proměnných a subjektivních interpretací těchto proměnných vlastními aktéry migrace na vietnamskou mezinárodní migraci.

Druhá kapitola se zaměřuje na historii a současnost vietnamské mezinárodní migrace do světa a na identifikaci hlavních faktorů, které tuto migraci podmiňovaly. V této kapitole se proto zaměřuji především na makroúrovňové strukturální proměnné, které ovlivňovaly či stále ovlivňují migrační proudy, směry a vzorce migrace vietnamského etnika. Součástí této kapitoly je též analýza vlivu politicko-ekonomických reforem ve Vietnamu na mezinárodní migraci včetně platné legislativy a hospodářského rozvoje země. Poslední část druhé kapitoly primárně vychází z analýzy dostupných statistických dat a je věnována přiblížení vietnamské komunity v Česku a jejího vnitřního složení a vaze.

V poslední a nejdelší kapitole disertační práce jsou pak prezentovány vlastní výstupy z terénního šetření, které bylo realizováno ve Vietnamu a v Česku v letech 2010-2012 mezi třemi skupinami respondentů: a) mezi vietnamskými navrátilci, kteří žili v Česku/Československu, b) mezi vietnamskými migranty, kteří žijí v Česku, a c) mezi potenciálními vietnamskými migranty, kteří se chystají do zahraničí. Třetí kapitola se proto na rozdíl od předchozí zaměřuje výhradně na subjektivní vnímání makroúrovňových proměnných prezentovaných v druhé kapitole a jak tyto osobní interpretace ovlivňují vnímání a vztah respondentů k Vietnamu, Česku, popřípadě jiné zemi, a jak působí na migrační tendence vietnamské migrace do světa a zpět do Vietnamu.

Kapitola 1

TERMINOLOGICKÉ A KONCEPTUÁLNÍ ZARÁMOVÁNÍ

„Jak charakter migračního rozhodování, tak schopnost rozhodnutí realizovat je spojené s osobnostními charakteristikami aktéra, včetně sociálních, ekonomických a demografických charakteristik jedince nebo rodiny. Navíc proces migračního rozhodování a schopnost aktualizovat rozhodnutí jsou ovlivněny komunitním kontextem, sociálními sítěmi a normami, které obklopují jedince.“

Gordon F. De Jong & Obret W. Gardner (1981: 6)

1.1 Základní terminologie

Ústřední termín práce **migrační proces** je zde pojímán v nejširším možném významu jako proces, který zahrnuje rozhodování k migraci či setrvání, akt mezinárodní (přeshraniční) migrace a adaptaci na nové prostředí. K označení procesu rozhodování (*migration decision making*) je v práci užíváno pojmů **migrační rozhodování** nebo **rozhodování k migraci**, které odkazují k úvahám nad odchodem či setrváním před vlastním pohybem, v průběhu pobytu mimo zemi původu a po návratu, popřípadě po reemigraci. Faktory a stimuly, které migrační rozhodování podněcují, jsou zahrnuty pod označení **migrační motivace**, na jejíž proměnu v závislosti na fázi migrace se soustředí výzkumná část. Těmito fázemi je myšleno období před odchodem, pobyt v emigraci a situace po návratu do Vietnamu. Za účelem rozlišení aktérů jednotlivých fází byla zvolena označení **potenciální migranti** (*potential migrants*), **Việt Xù** a **navrátilci** (*returnees*). Termín Việt Xù významově odkazuje k českým Vietnamcům, kteří ho někdy mezi sebou užívají k vlastnímu označení. Nicméně přívlastek ‚Xù‘ [sù] nevznikl z překladu slova ‚český‘ (Séc), ale fonetickým odvozením koncové slabiky slova ‚Vietnamců‘, kterou slýchali od Čechů v souvislosti s jejich osobou a kterou vnímali jako samostatné slovo a písmeno ‚c‘ rozlišovali jako ‚s‘ (Vasiljev 2006: 123). Ve vietnamštině existuje též obecné

označení **Việt Kiều** pro Vietnamce, kteří žijí/žili v zahraničí (*overseas Vietnamese*).

Namísto výrazu ‚Việt Xù‘ se nabízí použít termín ‚imigranti‘, který se též v textu objevuje. Nicméně vzhledem k významu slova není možné jej užit v případě všech Vietnamců, kteří v Česku žijí, protože někteří z nich se v Česku narodili, a i přesto, že jsou po právní stránce cizinci, nejsou imigranty. Imigrant může být i někdo, kdo není cizinec, např. Vietnamec, který získal české státní občanství v průběhu pobytu, ale stejně tak může být cizinec někdo, kdo není imigrant (Bauböck 1994: 8). Proto výraz **imigranti** (*immigrants*) je používán pouze v případě těch Vietnamců, kteří se narodili ve Vietnamu. Označením Việt Xù jsou chápáni všichni obyvatelé Česka vietnamského původu po obou dvou rodičích bez ohledu na státní příslušnost nebo místo narození. Právní termín **cizinec** je v textu užíván v souladu s §1, odst. 2, zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců (dále ‚cizinecký zákon‘), „[c]izincem se rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie“. Není tedy užíván ve smyslu významovém jako osoby, která je v daném prostředí osobou cizí. Jelikož i děti cizinců mohou být cizinci, i přestože se v Česku narodily a tato země je jim rodným domovem. Pro rozlišení mezi cizinci občany a neobčany Evropské unie jsou užívány výrazy **euroobčan** a **občan třetí země**. Pro odlišení cizích státních příslušníků, především občanů třetích zemí, kteří na území Česka pobývají bez oprávnění (často médii označovanými jako ‚nelegální‘ nebo ‚ilegální‘ migranti), je využito termínů **migranti bez oprávnění k pobytu** nebo **neregistrovaní migranti** (podle anglického vzoru ‚irregular‘ nebo ‚undocumented‘ migrants) a tento typ migrace je označován jako **neoprávněná migrace** (médii též často označovaná jako migrace ‚nelegální‘; Drbohlav 2008: 31).

Skupina Việt Xù je v textu dále rozlišována na první, jedenapůltou (1,5 generace) a druhou generaci. **První generací** jsou myšleni ti migranti, kteří se narodili ve Vietnamu a do Česka/Československa přišli jako dospělí nebo adolescenti. Imigranti **1,5 generace** jsou ti, kteří se sice narodili ve Vietnamu, ale do Česka přišli ve věku, kdy byli ještě školou povinni a chodili a absolvovali zde i první stupeň základního vzdělání, tedy imigranti ve věku 5 až 12 let. Vietnamci z **druhé generace** jsou ti, kteří se narodili imigrantům v Česku, popřípadě ti, kteří se sice narodili ve Vietnamu, ale přišli ve velmi raném věku a prošli celým základním vzděláním v Česku, tzn. v době příjezdu do pěti let věku (Zhou, Bankston 1998: 4). Termíny první, 1,5 a druhá generace jsou též svázané s užíváním označení ‚dítě imigrant‘ a ‚dítě imigrantů‘. Zatímco **dítě imigrant** (*immigrant child*) se narodilo ve Vietnamu a vyrůstalo jak v zemi původu, tak v Česku, **dítě imigrantů** (*child of immigrants*) se narodilo a vyrůstalo v Česku (Portes 1996: ix). Pod samotným označením **Vietnamec** jsou chápáni všichni obyvatelé Česka s vietnamským původem bez ohledu na státní příslušnost.¹

O skupině vietnamského etnika se často hovoří jako o **vietnamské komunitě**, někdy jako o **vietnamské menšině** nebo **minoritě**. Nicméně tyto dva pojmy se významově značně liší a není možné je libovolně zaměňovat. Pojem ‚komunita‘ reflektuje vnitřní kohezi a smysl pro kolektivní identitu a pojem ‚menšina‘ pozici etnické skupiny ve společnosti daného státu (Bauböck 1994: 8). Z vlastní povahy obou termínů je tedy na místě v patřičném kontextu užívat jak jeden, tak i druhý pojem. Nicméně výraz ‚národnostní menšina‘ (*ethnic minority*) je v českém prostředí právním termínem, definovaným zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin, který taxativně vymezuje nejen zákonné podmínky pro existenci menšin, ale i konkrétních 12 etnik, které národnostními menšinami jsou a mezi kterými vietnamské etnikum není. Proto pokud je termín **vietnamská menšina** užit, je tím

¹ Specifická skupina potomků smíšených česko-vietnamských (Čechovietnamci), popřípadě vietnamsko-jinonárodních partnerství, není předmětem této studie a ani pojem ‚Vietnamec‘ se na ně v této práci nevztahuje.

myšlena minoritní pozice skupiny vůči majoritní populaci jako cizinecké komunity, nikoliv jako národnostní menšiny definované zákonem. Obecně tedy je o Vietnamcích v Česku pojednáváno jako o *vietnamské komunitě*, avšak tento termín nemusí vždy vyjadřovat pevnou vnitřní kohezi skupiny, ve které se všichni navzájem znají.

Ve spojení s vietnamskou komunitou je důležité si uvědomit, že obsahy některých pojmů se velmi liší ve způsobu, jakým je Evropané, resp. Češi, a Vietnamci chápou. Mezi takové pojmy patří především **rodina**. V evropském pojetí je o rodině uvažováno jako o „nukleární“, tzn. o neformální sociální skupině tvořené rodiči a jejich potomky. Rodina, která zahrnuje i prarodiče, bratrance, sestřenice, strýčky, tety a další příbuzenstvo je označovaná přívlastkem „širší“ (Hartl, Hartlová 2004). Chápání rodiny se odráží nejen do uspořádání společnosti, ale i do legislativy, např. i do cizineckého zákona, který určuje podmínky toho, kdo je a kdo není příbuzný v případě dlouhodobého víza/pobytu za účelem sloučení rodiny. Naopak tradiční vietnamská rodina i způsob, jak ji Vietnamci vnímají, vychází z konfuciánské tradice a rodových principů a je chápána jako velká a velmi rozvětvená, strukturovaná na základě patriarchální linie nebo na základě vazeb mužských potomků (Kibria 1990; Nisbett 2003). I přestože s postupující industrializací, urbanizací a modernizací celé vietnamské společnosti vliv patriarchálních principů od poloviny 20. století oslabuje, pojetí rodiny jako rozvětvené na strýčky, tety, bratrance a sestřenice je stále charakteristickým znakem uspořádání vietnamské společnosti. Rozvětvená rodina představuje základ sociálních sítí vietnamské komunity a jejím členům slouží jako sociální kapitál, který využívají především Viêt Kiêu 1,5 a druhé generace ve stoupání po socioekonomickém žebříčku (Zhou, Bankston 1994).

Specifickým termínem vážícím se k vietnamské komunitě je výraz **dịch vụ** [zik vu] – *služby*, který Vietnamci užívají pro označení veškerých zprostředkovatelských služeb. Dịch vụ je nepostradatelný nástroj fungování vietnamské komunity v Česku, bez kterého by většina Vietnamců nebyla schopna v byrokratickém systému českých úřadů existovat. Fungování dịch vụ je velmi amorfni povahy a de facto reaguje ad hoc na poptávku po službě, kterou umí okamžitě poskytnout. Většině vietnamských zákazníků dịch vụ pomáhá v Česku žít v souladu se zákonnými požadavky, nicméně někdy praktiky dịch vụ připomínají mafiánské metody. Nežádá se stává, že jsou to dịch vụ, kdo stanovuje, které dokumenty a služby jsou potřebné. Finančně profitují na nevědomosti a neznalosti jejich zákazníků, kteří za nepotřebnou (nebo dokonce někdy i nezákonnou) službu zaplatí. Služby poskytované dịch vụ jsou různé kvality, ale platí, že důvěra v jejich kompetentnost je mezi Vietnamci mnohdy tak zaslepena, že si neověřují jejich kvalitu a často se stává, že jim jsou poskytovány neúplné nebo dokonce i zcela klamavé služby.

1.2 Konceptuální a teoretické pojetí disertační práce

Základy jihovýchodoasijské mentality, včetně té vietnamské, vychází ze tří významných myšlenkových proudů – *konfuciánství*, *taoismu* a *mahajánového buddhismu* s některými prvky animismu (Pechová 2006: 56). I přes působení industrializace a modernizace země na postupné pronikání vlivů západní kultury do Vietnamu, především křesťanství, západní

filosofie a tržní ekonomiky, tyto tři stěžejní nauky a náboženství si udržují svou dominanci a stále formují vztahy a uspořádání celé společnosti na úrovni rodiny, komunity i státu (Kušniráková, Ho 2012). Součinností jednotlivých duchovních a filosofických směrů byl vyvinut složitý hierarchický systém uspořádání východoasijské společnosti, kolektivistické pojetí „já“ a holistické vnímání světa, ve kterém jedno od druhého je neoddělitelné. Výsledkem je složitá mozaika společenských vztahů, v níž jsou celky důležitější než jejich jednotlivé části, ale ani celek bez svých součástí, ani součásti bez celku nemohou samostatně existovat, protože jednotliví členové celku (např. rodiny) mají jasné, připsané role, které plní a pro které jsou nepostradatelní (Nisbett 2003; Kušniráková, Ho 2012). Výsledkem propojení holismu, provázanosti všeho se vším a kolektivistického pojetí společnosti je původně postrádající koncept práv jednotlivce (Nisbett 2003). Ten sice postupně dostává tvar, především u Viêt Kiêu, ale tradiční kolektivistické vymezení života, jednání a rozhodování jedince zůstává ve vietnamské společnosti určující.

Vzhledem ke skutečnosti, že vietnamské „já“ představuje soubor různých rolí a je prožíváno především ve vztahu k druhým, lze předpokládat, že rozhodnutí k migraci je spíše předmětem kolektivní volby a strategie nežli záměrem jednotlivce. V mé práci se proto opírám zejména o teorie a koncepty, které migraci chápou jako sociální produkt, ve kterém základní jednotkou v procesu rozhodování k migraci je rodina nebo domácnost (*nová ekonomie pracovní migrace*), a dle kterých je kontinuita migračního toku udržována skrze sociální vazby v podobě sociálních sítí (*teorie sítí*), formálními a neformálními institucemi (*institucionální teorie*), subjektivně vnímanou a prožívanou geografickou nerovnoměrností v distribuci zdrojů (*koncept relativní deprivace*) a dynamickou proměnou migračních stimulů vlivem chování okolí (*teorie kumulativních příčin*). Využit je také koncept, podle kterého je adaptace na nové prostředí ovlivňována sociálním kapitálem komunity (*koncept sociálního kapitálu*).

1.2.1 Mezinárodní migrace jako sociální produkt

Podle Stark, Bloom a Taylor (Stark, Bloom 1985; Stark, Taylor 1989; Taylor 1999), kteří rozpracovali teorii *nové ekonomie pracovní migrace* (*new economics of labour migration*, dále pouze *NELM*), je migrace produktem kombinace *relativní deprivace*, *rodinné strategie* a *dělbý nákladů a zisků*. Hlavním aktérem v procesu rozhodování k migraci je rodina nebo domácnost, nikoliv pouze jedinec, který by sledoval realizaci svých osobních intencí a tužeb. V pojetí autorů je rodina vnitřně hluboce integrovanou a provázanou jednotkou a migrace jejího člena není chápána jako individualistický čin bezbřehého optimismu nebo zoufalství, ale je aktem propočítané rodinné strategie (Stark, Bloom 1985: 175). Teorie staví na premise konceptu *relativní deprivace* (*relative deprivation*), podle které počáteční migrační rozhodování jsou ovlivněna subjektivně vnímanou mírou ne/uspokojení především finanční situace dané rodiny ve srovnání s ostatními domácnostmi určité referenční skupiny (např. komunity v obci). Autoři předpokládají, že čím vyšší je subjektivní pocit deprivace, tím vyšší je pravděpodobnost k migraci, a že míra relativní deprivace je přímoúměrná výši příjmové nerovnoměrnosti v dané referenční skupině (Stark, Bloom 1985: 174). Do migračního rozhodování vstupují úvahy jednak nad relativní a absolutní výší příjmů ve srovnání s okolními domácnostmi ve zdrojové zemi (životní standard), tak i úvahy nad relativní a absolutní výší potenciálních zisků, které by z migrace plynuly (ekonomický rozdíl mezi

přijímající a zdrojovou zemí), a jak by tyto eventuální zisky mohly vylepšit relativní příjmovou pozici domácnosti v dané referenční skupině (Stark, Taylor 1989: 1; Drbohlav, Uherek 2007: 134). Odchod jednotlivých migrantů, kteří posílají zpět domů peníze a tím zvyšují socioekonomické postavení své domácnosti, nepřímě působí na proměnu původně relativně statických hodnot ve společnosti (např. výši průměrného příjmu). V důsledku toho relativní deprivace vnímaná nemigranty se může též proměňovat a pobízet k pohybu další (Stark, Bloom 1985: 174).

Rodina se svým rozhodnutím zavazuje pomoci migrantovi s cestou (např. sponzorováním nákladů) a migrant podporovat rodinu formou remitencí. Migrace se stává kolektivní odpovědností širší sociální jednotky, která zahrnuje migranty i nemigranty, pojišťovací strategií rodiny (Stark, Bloom 1985: 175) a „kolektivním jednáním k maximalizaci očekávaných příjmů a minimalizaci rizik a odstranění omezení, která pramení z neexistence nebo nefunkčnosti trhů v rozvojových zemích“ (Massey a kol. 1993: 436). Migrace pomáhá rodině získat zdroje na investice do nových aktivit, ale také se pojistit proti riziku nízkého nebo žádného příjmu nebo riziku nevykonnosti či neúspěchu produkčních aktivit domácnosti (např. v důsledku neúrody; Taylor 1999: 64). Massey a kol. dodávají, že domácnosti v rozvojových zemích vyvinuly migraci velmi efektivní strategii, jak vydělávat na rodinné pracovní síle (Massey 1990: 9) a zároveň tlumit absenci celé řady segmentů trhu, zvláště pojišťovnictví a bankovnictví (Massey a kol. 1993: 437), kdy možnost např. pojištění se proti neúrodě, pojištění v nezaměstnanosti nebo pracovní neschopnosti či možnost kapitálové investiční půjčky v rozvojových zemích buď vůbec není, nebo je přístupná pouze movitým.

Povaha migrace jako rodinné strategie vede k hlubokému spoléhání se na sociální kapitál rodiny. Rozhodnutí k migraci je ovlivněno existencí *migračních sítí* (*migration networks*) a mírou participace v těchto sítích, které spojují lidi napříč prostorem a ve kterých novým migrantům asistují ti, co migrovali dříve (Stark, Bloom 1985: 175; Boyd 1989: 645). Důkazy zásadní role migračních sítí k usnadnění a pokračování migrace rozpracovali Massey a kol. (1988, 1990, 1993) v *teorii sítí* (*network theory*), podle které „dobře vyvinuté sítě zjednodušují nově příchozím přístup k práci, čímž se stává emigrace spolehlivým a bezpečným zdrojem příjmů“ (Massey a kol. 1993: 449). Migrační sítě autoři chápou jako „soubory mezilidských vazeb, které spojují migranty, bývalé migranty a nemigranty v rodné zemi a cílové destinaci skrze příbuzenská pouta, přátelství a vědomí společného původu“ (Massey 1988: 396). Sítě slouží jako zdroje informací a podpory, a proto mají pozitivní vliv předně na snižování finančních a psychologických investic do migrace a snižování rizik neúspěchu migrace. S postupnou migrací dochází i ke stále silnějšímu dopravnímu propojování země zdrojové a země cílové, což vede ke zkracování nejen vzdálenosti geografické, ale i sociokulturní, neboť s růstem etnické komunity v cílové destinaci je potřeba stále méně osobní přizpůsobivosti a díky informacím a zprávám od těch, co odešli dříve, začíná akulturace a příprava na nové prostředí již ve zdrojové zemi (Šatava 1989: 44). Existence sítí též zvyšuje pravděpodobnost výběru destinace a typu zaměstnání vykonávaného v zahraničí. Boyd (1989) rozlišuje migrační sítě podle hloubky sociální vazby a povahy interakce na širší sociální sítě a osobní. *Širší sociální síť* chápe jako interpersonální vazby vystavené na vzdálenějších nebo organizovaně definovaných sociálních vztazích, které často vznikají na formální úrovni především skrze zprostředkovatelské služby, jako jsou náboráři, cestovní agentury, převaděči atd. (Boyd 1989: 639). *Osobní sítě* jsou naopak založené na rodině, přátelství a pevných komunitních vazbách a jsou posilovány různými společenskými činnostmi, jako jsou festivaly, svátky a kulturní akce, nebo členstvím v různých formálních a neformálních institucích a klubech. Boyd (1989: 643) dodává, že

zejména rodiny vytvářejí rozvětvenou příbuzenskou síť rozprostřenou napříč prostorem a tvoří základní kostru kanálů, kterými proudí informace a podpora, které podstatně ovlivňují migrační rozhodování. Navíc rodiny slouží jako nepostradatelní zprostředkovatelé vazby mezi jejími členy, širším strukturálním nastavením a migrací.

Migrační sítě jsou udržovány a rozšiřovány sociálními interakcemi migrantů, kteří vytváří nová přátelství, a sociálními vazbami jejich příbuzných, kteří přenášejí informaci o migrační zkušenosti dál (Massey 1990: 17). Posilovány jsou však primárně skrze remittance a návratovou migraci (Boyd 1989: 650), které ve vzájemné součinnosti vysílají k nemigrantům informaci o životním standardu v zahraničí a posilují úvahu o migraci jako o efektivní strategii rodiny jak vylepšit svůj socioekonomický status. Remittance navíc představují hmatatelný indikátor existence migrační sítě napříč prostorem (Boyd 1989: 651). Formování a existence širších sociálních a osobních sítí se zdá být tím nejdůležitějším mechanismem, který podporuje pokračování a rozšiřování migrace na další nemigrující a který působí na dynamickou proměnu původních stimulů k migraci. I přestože důvody k prvotním pohybům byly různorodé, např. aktivní nábor pracovníků nebo ne zcela dobrovolné hledání nových zdrojů obživy v důsledku vytlačení z půdy, po dosažení kritické hodnoty počtu migrantů, kdy migrační síť je již rozsáhlá a velmi rozvětvená, se emigrace stává stále nezávislejší na ekonomických podmínkách, mění sociální a ekonomické struktury uvnitř vysílající komunity a myšlenka odchodu se postupně rozšiřuje do celé společnosti (Massey 1988: 396-397). Migrační sítě ulehčují pokračování jak legální (pracovní, rodinné), tak i neoprávněné migrace přes formálně zavřené hranice, a migrace sama se stává „výsledkem kumulativního procesu díky formování sociálních sítí, které stále snižují náklady na emigraci z vysílající země“ (Myrdal 1957; Massey 1988: 398), např. existencí etnoenkáv v cílové destinaci nebo přímých dopravních spojů. S odkazem na Myrdalovu (1957) *teorii kumulativních příčin* Massey též hovoří (1988, 1993) o tzv. *kultuře migrace*, kdy se migrace stává pro danou společnost integrální součástí společenských vzorců chování a součástí hodnot komunity (Massey a kol. 1993: 453). Princip kumulativních příčin rozšiřujících sklon k migraci na další členy společnosti se vedle kultury migrace projevuje především ve zvyšující se nerovnoměrnosti v příjmech mezi rodinami, které „migrují“ a které ne, a v regionální redistribuci lidského kapitálu. S postupným prostupováním migrace do všech částí společnosti se totiž snižuje míra selektivity. Zatímco z počátku odcházeli hlavně vzdělání, kvalifikovaní, vysoce motivovaní jedinci v produktivním věku, nyní se díky sociálním sítím migrace stává dostupnější pro stále širší okruh potenciálních migrantů (Massey 1993: 453).

Massey a kol. (1993), De Haan (1999), Castles (2004a, 2004b) a další do svých úvah o mechanismech, které určují další migraci, zahrnují také roli různých formálních a neformálních institucí. Předně se opírají o předpoklad *institucionální teorie* (*institutional theory*), podle které v reakci na míru atraktivity migrace vznikají oficiální, neoficiální, soukromé a dobrovolnické instituce, které podporují rozvoj transnacionálního pohybu nebo ho determinují (imigrační úřady, víza a kvóty, zprostředkovatelské agentury, náboráři, převaděči, atd.). Tyto instituce zakotvené v místních zvycích a ideologiích určují vzorce pohybů lidí (De Haan 1999) a vznikají jako odezva na nerovnováhu mezi poptávkou po migraci a omezenými možnostmi migrace, které jsou dané restriktivním nastavením podmínek přijímajících států. Poptávka po migraci vstupuje i na černý trh a z vlastní migrace se stává lukrativní byznys, který nabízí celou řadu služeb (převaděčství a nelegální přechody hranic, vyřizování falešných dokumentů, pasů a víz, zprostředkování nelegální práce, falešné sňatky nebo otcovství, půjčky, atd.; Massey 1993: 450), jež dále povzbuzují další a další k pohybu. Neregulární povaha migrace vytváří prostor pro praktiky, které mohou vést

k vykořisťování migrantů, což podněcuje v cílových (především demokratických) zemích vznik neziskových organizací, které hájí základní lidská práva migrantů a poskytují jim asistenci a podporu.

Pokud tedy tradiční vietnamské kolektivistické vnímání „já“ a organizace společnosti podněcuje spíše ke kolektivnímu pojetí migrace, dá se migrace ač pouze jednoho člena rodiny považovat za migraci rodinnou. Nicméně i přes předpoklad toho, že o migraci rozhoduje širší sociální jednotka (rodina, domácnost, komunita) pod vlivem určitého společenského kontextu a s vlastnictvím určitého sociálního kapitálu, konečným aktérem je jedinec. Migrant prožívá pohyb a adaptaci na nové stimuly ve složitém systému sociálních vztahů a závazků, podpor a omezení, ale také prochází osobní proměnou, ke které nevyhnutelně dochází v důsledku kontaktu s novým prostředím, s novými požadavky a s novými podněty. Především je migrant konfrontován se situací v nových referenčních skupinách – ve skupině krajanů v emigraci a v majoritní populaci přijímající země. Navíc některé kolektivem předepsané normy mohou být v důsledku nového sociálního kontextu redefinované. Domnívám se, že vedle působení relativní deprivace na iniciaci migrace způsobené nerovnoměrnou distribucí příjmů a statusů (Stark, Bloom 1985; Stark, Tailor 1989) nebo neexistencí nebo nefunkčnosti některých trhů (Massey a kol. 1993), je migrace dále živena proměnou hodnot, které jsou předmětem relativní deprivace, v důsledku migrační zkušenosti. Předpokládám, že podněty k migraci se proměňují nejenom v souvislosti s rozvojem sociálních sítí a institucí, ale také i v průběhu migrační zkušenosti jednotlivých aktérů, tzn. jak migrujících tak nemigrujících členů rodiny. Ve své úvaze se opírám o uspořádání vietnamské společnosti jako vzájemně na sobě závislých celků a jejich členů. S odkazem na *teorii pole* gestalt (tvarové) psychologie předpokládám (Perls 1996; Prochaska, Norcross 1999; Joyce, Sills 2011), že dojde-li ke změně jednoho prvku, pozmění se i ostatní části, a tedy i celek. Odchodem jednoho člena domácnosti proto nevyhnutelně dochází k redefinici rolí v rodině (celku) a k dynamické proměně migranta s každou novou zkušeností.

1.2.2 Koncept sociálního kapitálu ve výzkumu asijské mezinárodní migrace

Za předpokladu, že migrace je sociálním produktem různorodých mechanismů působících na sociální struktury tak, jak je vymezují *NELM*, *teorie sítí* a *institucionální teorie*, a že s klesající mírou selektivity migrace klesá význam rozsahu lidského kapitálu v realizaci pohybu, migrant jako konečný aktér migrace je závislý hlavně na podobě a kvalitě sociálního kapitálu, tzn. kvalitě a rozsahu sociálních vazeb a kontaktů členů širší sociální jednotky (domácnosti, komunity), která o jeho migraci rozhoduje. Koncept sociálního kapitálu tak, jak jej v roce 1986 původně zavedl Pierre Bourdieu, jako „souhrn aktuálních nebo potenciálních zdrojů, které vychází z vlastnictví trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů a vzájemných znalostí a uznání (jinými slovy z členství ve skupině), která poskytuje každému členovi podporu skrze kolektivně vlastněný kapitál a různá oprávnění“ (Bourdieu 1986: 51) upírá svou pozornost především na jedince, který je vlastníkem kontaktů a znalostí, které může potenciálně, nezávisle využít ve svůj osobní hmotný nebo nehmotný prospěch. Bourdieuho individualistické pojetí sociálního kapitálu tedy nemůže zcela uspokojivě podpořit tezi migrace jako sociálního produktu. Proto ve své práci pracuji též s kolektivistickým pojetím konceptu sociálního kapitálu podle Jamese S. Coleman (1986,

1988), které může pomoci objasnit fungování sociálních sítí, udržování zaslání remitencí a vliv rodiny na migračním rozhodování.

V nejširším pojetí se Coleman (1988: 98) od Bourdieuu příliš neliší, když tvrdí, že sociální kapitál se skládá z různorodých aspektů sociální struktury a ulehčuje aktérům (jedinci, kolektivu) uvnitř dané struktury realizovat určité cíle, kterých by nebylo možné bez něj dosáhnout. Nicméně Coleman své pojetí významně rozšiřuje o vliv sociální struktury a kontextu a sociální kapitál úžeji specifikuje jako „pojem, kterým identifikujeme určité aspekty sociální struktury pomocí jejich funkcí. (...) Funkce identifikovaná ‚sociálním kapitálem‘ je taková hodnota aspektů sociální struktury, která pro aktéry představuje zdroje, jež mohou využít k dosažení svých zájmů“ (Coleman 1988: 101). Podle funkce aspektů sociální struktury Coleman rozlišuje tři formy sociálního kapitálu: 1) závazky a očekávání, které závisí na důvěryhodnosti sociálního prostředí, 2) sociální normy doprovázené následnými účinnými sankcemi a 3) informační kanály a kapacita sociální struktury tyto informační toky pojmout.

Forma kapitálu tvořena závazky a očekáváními představuje systém vzájemných protislužeb mezi jednotlivými aktéry (jednotlivci i kolektivy). Tato forma nemůže existovat bez důvěryhodnosti sociálního prostředí a důvěry v to, že závazky budou splaceny v jejich plném rozsahu (Coleman 1988: 102). Funkčnost sociálního kapitálu formou závazků a očekávání je dána jednak mírou vnitřní integrity dané skupiny, ale také normami a efektivními sankcemi. Ve vietnamské kultuře je například běžné, že se přátelé pravidelně scházejí a vždy za všechny platí pouze jeden člověk s vírou, že příště zaplatí někdo jiný. Tento a jemu podobné zvyky poukazují na vysokou míru vnitřní soudržnosti dané skupiny. Pokud by se jednalo o desintegrovanou společnost, jedinec by neměl jistotu, ani že bude v budoucnu závazek splacen, ale ani že komunita bude ‚dlužníky‘ kolektivně sankcionovat. Coleman zdůrazňuje, že obzvláště důležitou formou sociálního kapitálu je „kolektivem předepsaná norma, dle které by se měl člověk vzdát sledování svého individuálního zájmu ve prospěch skupiny“ (Coleman 1988: 104). Existence a vymahatelnost norem jsou dány jejich pozitivní funkcí v podobě sociální podpory či udělení statusu a uznání při jejich dodržování. Takovou normou může být např. závazek vietnamského dospělého jedince postarat se o své potomky a své rodiče, a pokud tak neučiní, může být komunitou ostrakizován. Coleman tvrdí, že tyto normy jsou klíčové v procesu posilování role rodiny a jejího „vedení rodinných členů k tomu, aby jednali nesobecky ‚v zájmu rodiny‘“ (Coleman 1988: 105). Z výzkumů zaměřených na vliv sociálního kapitálu na uspořádání a fungování vietnamské diaspory ve Spojených státech amerických (Kibria 1990; Zhou, Banks 1994, 1998) vyplývá, že normy a sankce jako forma sociálního kapitálu hrají velmi významnou roli ve formování vzájemných vztahů vietnamské komunity v USA, kde fungují jako silný katalyzátor realizace osobních potřeb. V řadě případů se ukázaly být mnohem efektivnější než platná legislativa, např. v případě eliminace domácího násilí, akceptace redefinovaných společenských rolí jednotlivých členů v rámci rodiny v důsledku migrace nebo předcházení zanedbání péče o děti. Lze tedy předpokládat, že především tyto dvě formy kolektivistického sociálního kapitálu poskytují rodinám jakousi garanci udržování transnacionálních vazeb formou remitencí a ujištění, že na vyslaného člena rodiny na zahraniční pracovní trh se mohou spolehnout. Další důležitou formou sociálního kapitálu je informační kapacita, která vyvěrá ze společenských vazeb. Podle Colemana jsou informace nepostradatelným základem aktivity, nicméně vyhledávání a udržování informací je velmi náročné a nákladné. Proto pro jejich získání se nabízí využívat vztahy, které můžeme udržovat ze zcela jiného důvodu (Coleman 1988: 104).

Tato práce se též opírá o Colemanovo tvrzení, že obzvláště důležitou vlastností sociálního kapitálu jako uzavřeného systému sociálních sítí propojených ve struktuře mezilidských vztahů je jeho působení na vznik kapitálu lidského. Podle Coleman (1988: 109) „jak sociální kapitál v rodině, tak sociální kapitál v komunitě hrají nezastupitelnou roli v utváření lidského kapitálu ve vyrůstající generaci“. I když lidský kapitál rodičů, např. měřený jako počet let studia, je nízký, dostupnost kapitálu sociálního může vést k rozvoji lidského kapitálu potomků. Zhou a Bankston (1994, 1998) se ve své práci zaměřili na testování této hypotézy na příkladu vietnamských uprchlíků v USA. Došli k závěrům, že ač rodiče neměli téměř žádné vzdělání, neznali jazyk a měli velmi omezené finanční zdroje, kolektivistický sociální kapitál umožnil jejich potomkům dosahovat ve škole velmi nadprůměrných výsledků a rozmnožit tak svůj kapitál lidský a posunout se vpřed po socioekonomickém žebříčku. Tento sociální kapitál může být chápán jako zájem rodičů na vzdělání dětí a na čase s nimi trávený, který plyne ze stability a síly komunitní sociální struktury, která podporuje růst sociálního kapitálu v rodině a posiluje platnost a vymahatelnost kolektivních norem. V důsledku toho „konformita s očekáváními rodiny a etnické komunity představuje pro jedince zdroj podpory a směřování (...) a sociální kapitál uvnitř rodiny a komunity může pomoci generovat lidský kapitál v druhé generaci“ (Zhou, Bankston 1994: 824).

1.2.3 Využití vybraných konceptů a teorií ve výzkumu vietnamské migrace

Z provedených výzkumů zaměřených na příčiny a povahu východoasijské migrace, obzvláště čínské a vietnamské, se *NELM*, *teorie sítí* a *institucionální teorie* nabízí jako koncepty s největším explanačním potenciálem a řada autorů své studie o ně přímo opírá. Mezi nimi vynikají především Rozelle, Taylor a De Brauw (Rozelle, Taylor, De Brauw 1999; Taylor, Rozelle, De Brauw 2003), kteří se ve svých pracích pokusili vysvětlit současné masové migrační proudy v Číně směřující z rurálních oblastí do města, popřípadě do jiných venkovských lokalit, skrze optiku NELM jako strategie širší rodiny maximalizovat zisky a minimalizovat rizika. Hardy (2000) ve své práci zaměřené na migraci do nových ekonomických zón Vietnamu jako strategie domácností poukazuje na roli rodiny, formálních institucí a především etablovaných sociálních sítí, včetně procesu jejich vzniku, v migračních vnitrostátních tocích. De Brauw a Harigaya (2007) tyto koncepty využili ve studii důvodů a charakteristik sezónní migrace ve Vietnamu. V nedávno publikované stati Agergaard a Vu Thi (2011) testovaly platnost teorií v asijském prostředí na příkladu žen migrantek působících na neformálním pracovním trhu v Hanoji. Ve všech uvedených studiích se úvahy o migraci jako o rozhodnutí širší sociální jednotky ukázaly být v případě čínské a vietnamské migrace platné. Dokonce je dle studií patrné, že právě vliv rodiny, institucí a sociálních sítí je pro migrační proudy v jihovýchodní Asii určující. Přestože se dané příklady zabývají primárně vnitrostátními pohyby, domnívám se, že vzhledem ke společenským *mechanismům*, kterými je vnitrostátní migrace v zemích usměrňována,² rozloze obou zemí a obecně jejich vnitřní kulturní, jazykové a etnické diverzity,³ je možné se o poznatky těchto studií opírat i ve výzkumu migrace mezinárodní.

² Především jde o rozdílné tempo rozvoje, rozdílné demografické chování a převažující ekonomické aktivity na venkově a ve městech, které významně odlišují podobu života v těchto oblastech.

³ Především ve Vietnamu v horských oblastech žijí jiné etnické skupiny nežli v deltách a přímořských oblastech. Navíc řada národnostních menšin má nejenom jiné náboženství než dominantní skupiny Viet (Kinh), ale i jazyk, a někdy dokonce i písmo.

Výzkumné studie na téma vietnamské migrace do Česka/Československa začaly vznikat již od 80. let 20. století. Zvláště cenné jsou především práce Ivy Heroldové a Vlasty Matějové (1987; Matějová 1988), Mileny Secké (1987), Stanislava Broučka (2003, 2005a, 2005b), Jiřího Kocourka (2001, 2006a, 2006b, 2008a, 2008b), Ivo Vasiljeva (2006), Šárky Martínkové (2006a, 2006b), Petry Müllerové (1998, 2008) a výzkumné zprávy o. s. La Strada editované Evou Pechovou a Michalem Krebsem (Pechová 2007; Krebs, Pechová 2008; Krebs 2009). I přestože ani jedna z těchto prací se explicitně o klíčové teorie neopírá, nepřímě je některé z nich využívají. Již v prvotních pracích o Vietnamcích v Československu autorky Heroldová, Matějová (1987) a Secká (1987) poukazují na formování základů migrační sítě, která ovlivňovala skladbu přicházejících dělníků a dělnic. Brouček (2005) v článku *Integrační tendence vietnamského etnika v českém lokálním prostředí*, který volně navazuje na práce autorek z roku 1987, poukazuje na vliv těchto sítí v porevolučních vlnách vietnamské migrace do Česka. Kocourek (2008b) věnuje zvláštní pozornost tématu relativní deprivace jako jednoho ze stimulů vietnamské migrace na Západ. V souvislosti s relativní deprivací hovoří o tzv. *mýtu Západu* – zkreslené představě o životě na Západě, jejíž podobu určují zasílané remitence, navrátní Viêt Kiêu (včetně těch neúspěšných) a především vliv rostoucího počtu západních turistů v zemi, kteří zde žijí na místní poměry velmi okázalým životním stylem (Kocourek 2008b: 238). Tématu relativní deprivace vyvstávající z kontaktu nemigrujících a migrantů se dotýkají i zprávy občanského sdružení La Strada *Migrace z Vietnamu do České republiky v kontextu problematiky obchodu s lidmi a vykořisťování* (Pechová 2007) a *Zpráva z projektu: vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách* editorů Krebs a Pechová (2008). V první ze zpráv (Pechová 2007) navíc autorka poukazuje na rodinnou povahu rozhodování k migraci, která je pro vietnamskou společnost charakteristická.

1.3 Rozhodování k migraci a vliv migrační zkušenosti na migranta

Extrémní situace jako jsou války, ekologické katastrofy nebo hladomory přirozeně iniciují migrační vlny. Tak tomu bylo i v minulosti v případě migrace z Vietnamu, ze kterého v přímé souvislosti s druhou indočínskou válkou odešlo několik milionů uprchlíků (Mignot 1995; Chan 1995). Nicméně migrace nemusí být vždy spojena pouze s krizí, a tedy v zásadě vždy být existenční strategií. S prohlubováním meziregionálních rozdílů v důsledku nerovnoměrného socioekonomického rozvoje se migrace stává i reakcí jednotlivců či skupin na vnímané možnosti, a s rozvojem dopravní infrastruktury, informačních prostředků a ekonomické, strukturální a ideologické provázanosti jednotlivých částí světa migrace prostupuje do sdílených vzorců chování stále více společností včetně vietnamské (Massey 1988: 396-396). Perspektiva, kterou je na příčiny rozšíření migrace do všech společností a do všech jejích částí nahlíženo, se postupně posunula. Od vnímání migrace jako čistě racionálního jednání ekonomického člověka neoklasického přístupu (Todaro 1969; 1980) přes makroekonomické neo-marxistické pojetí zdůrazňující zásadní vliv struktur, především role vlastnictví výrobních prostředků a vykořisťování migrujících dělníků kapitalistickým ekonomickým systémem, k dnešním poststrukturalistickým přístupům, jejichž práce se spíše v duchu Giddensovy *teorie strukturace* (Giddens 1986) opírají o kombinaci

individuálních/skupinových pohnutek a osobního vnímání struktur, které lidi obklopují a ve kterých se pohybují (De Haan 1999: 12).

V průběhu 20. století se mezinárodní migrace stala nejen celosvětovou, ale narozdíl od předchozích období lidských dějin i celospolečenskou záležitostí. Není proto divu, že právě důvody, které lidi podněcují k pohybu, jsou ústředím tématem většiny migračních studií. I přes odklon od hledání všeobjímajícího vysvětlení a podtrhování vlivu situačního a sociokulturního kontextu na migrační proces existuje v současných migračních studiích převládající názorový proud (Castles, Miller 1993; Massey 1988; Skeldon 2002; De Haas 2005, 2010; a další), dle kterého je na nejobecnější úrovni migrace demografickou odpovědí na geografickou nerovnoměrnost zdrojů a na ekonomický rozvoj. Nicméně ačkoliv tento strukturální faktor jistě hraje důležitou roli, a i v této práci se o tezi stimulačního vlivu ekonomického rozvoje na migraci v krátkodobém časovém horizontu opírám, se též domnívám, že není možné paušalizovat tuto hypotézu na všechny migrační pohyby mezi nízkopříjmovými a vysokopříjmovými zeměmi. Respektive v této práci vycházím též z předpokladu, že soubor faktorů a hodnot, které ovlivňují migrační motivaci je mnohem komplexnější a bylo by velkou chybou ignorovat situační a kulturní kontext, tím spíše unikátní individuální pohnutky každého jednoho migranta i nemigrujícího.

Makroúrovňové, strukturální faktory (rozvinutost země, migrační politiky, politické, sociokulturní a ekonomické klima, podnebí atd.) bezesporu významně stimulují či omezují migrační proudy, ale pouze makroúrovňový přístup ke studiu příčin migrací nedokáže uspokojivě vysvětlit, proč i přes existenci rozvinutých migračních sítí, institucí ulehčujících migraci, dopravních spojů, informací a celé řady důvodů k tomu cítit se deprimován, je stále více těch, kteří se rozhodli nemigrovat, nežli těch, kteří migrují. Vlastní proces rozhodování pomáhají odhalit mikroúrovňové studie, jejichž předmětem zkoumání je jedinec, rodina nebo domácnost, a které přinášejí pohled na „psycho-logické“ aspekty migračního rozhodování (De Jong, Fawcett 1981: 12). Pokud bychom se ale soustředili pouze na studium jedince, rodiny či domácnosti bez zohlednění makroúrovňových aspektů, vědomě bychom ignorovali sociální kontext, ve kterém se lidé pohybují a rozhodují. Vystává tedy otázka, jak jsou makroúrovňové strukturální aspekty propojené s uvažováním lidí. Neboli: 1) jak makroúrovňové proměnné ovlivňují vlastní migrační rozhodování, 2) jak a které makroúrovňové aspekty jedinci a jejich rodiny v migračním rozhodování berou do úvahy a interpretují je, 3) ale také jak vnímání a hodnocení makroúrovňových aspektů u migrantů a nemigrujících zkoumat.

1.3.1 Proces rozhodování k migraci – migration decision making

Migrační rozhodování (*migration decision making*) zahrnuje vedle samotné volby, zda odejít, či neodejít, také otázku kam jít. Navíc není možné ztotožňovat záměr migrovat s rozhodnutím migrovat, a dokonce ani rozhodnutí migrovat s aktem migrace (Gardner 1981: 65). Uvážíme-li, že migraci je možné primárně chápat jako změnu místa pobytu, je relevantní se domnívat, že vlastnosti míst jsou jedním z klíčových faktorů určujících migrační touhy (Gardner 1981: 68). Nicméně by bylo chybné se domnívat, že všechny jsou makroúrovňové povahy, např. síť přátel nebo emoční vazba k místu jsou dány čistě individuálním vztahem, který je unikátní a nepřenositelný. Můžeme usuzovat, že v rozhodovacím procesu lidé zvažují vlastnosti makro i mikroúrovňové povahy, které jsou jednotlivým místům přisuzované skrze

osobní filtry dané žitou zkušeností, povahou informovanosti a povědomím o dalších příležitostech a alternativách,⁴ ale také představou o ideálním nastavení, které by vedlo k pocitu úplného uspokojení. Nicméně nikdy není možné ideální situace zcela dosáhnout, a to především ze dvou důvodů: 1) geografická a sociální mobilita jsou limitované a 2) vnější okolí a potřeby, hodnoty a očekávání nejsou statické, ale naopak se stále dynamicky proměňují v závislosti na situačním a sociokulturním kontextu a psychickém rozpoložení jedince. Proto uvažované touhy a reálné jednání nejsou vždy shodné a není možné záměr, rozhodnutí a akt migrace ztotožňovat, jelikož ne vždy migrujeme tam, kam bychom chtěli, a ne vždy migrujeme z vlastního rozhodnutí (např. děti následují své rodiče z rozhodnutí rodičů). Navíc je důležité zohledňovat i skutečnost, že i když je vietnamská migrace širší podstatou migrací rodinnou, charakter migrace a schopnost rozhodnutí realizovat jsou spojené s osobnostními charakteristikami vlastního aktéra migrace (De Jong, Gardner 1981: 6), které se též dynamicky proměňují v závislosti na fázi životního cyklu, migrační zkušenosti, naplnění potřeb a na ekonomických, demografických a sociokulturních podmínkách.

Podle De Jong a a Fawcett (1981: 39) je možné na nejobecnější úrovni definovat pět oblastí migrační motivace, které se navzájem prolínají: 1) migrace motivovaná ekonomicky, 2) zvýšením sociálního statusu, 3) pobytovou spokojeností, 4) vlivem rodiny a přátel, včetně vlivu fáze životního cyklu, a 5) životním stylem. Potenciální migrant či širší sociální jednotka, která o migraci s ním rozhoduje, tak více či méně zvažuje potenciální ztráty a maximalizaci aktuálních nebo očekávaných ekonomických přínosů, potenciální sociální mobilitu a z ní plynoucí výhody⁵ a potenciální spokojenost s místem a kvalitou pobytu. Pozice blízkých je patrná především jako role informátorů nebo jakýchsi průvodců, jejichž přítomnost ve vzdálené destinaci zvyšuje pravděpodobnost, že potenciální migrant bude o místě vědět, a tedy bude moci o něm uvažovat i jako o potenciální alternativě (Ritchey 1976). Podle De Jong a Fawcett (1981: 33) je vliv přátel a rodiny na migraci patrný především u žen a dětí, které následují své příbuzné, a u gastarbeiterů, kteří destinaci pracovní cesty často vybírají na doporučení příbuzného či známého, což potvrzuje i tato studie (viz kapitola 3). Findley (1977: 21) dodává, že důležitou roli hraje i životní cyklus, obzvláště rodinné pozice migranta, která vychází z fáze životního cyklu. Jiné podněty, potřeby, priority a omezení má bezdětný, svobodný mladý člověk nežli rodič s malými dětmi či senior. Podobně se v jiné výchozí situaci nachází potenciální migrant, který je v rodině jedináčkem, a migrant, který má větší počet sourozenců. Především pozice potenciálních migrantů v rodině a k ostatním členům rodiny se zdá být jedním ze zásadních vnějších faktorů podmiňujících migrační rozhodování vietnamského migranta. Poslední obecnou oblastí motivů migrace je životní styl. Podle Zelinského (1971) jsou motivy k migraci z nebo v rámci rozvinutých společností stále častěji neekonomické povahy a migrace je podněcována dosažením preferencí spojených s životním stylem (zvědavost, touha po dobrodružství a svobodě) nežli kalkulem potenciálních ekonomických zisků. Podle De Jong a Fawcett (1981: 39; též Hugo 1981) by neměly být přehlíženy ani motivy, které podněcují k setrvání. Autoři zdůrazňují především sílu komunitních vztahů a setrvání vnímají jako touhu po udržení sociálních a ekonomických vazeb vycházejících z života na určitém místě a v určité komunitě.

⁴ De Jong a Fawcett (1981: 45) hovoří o tzv. fyzické a kognitivní dostupnosti alternativ. Tzn., že „*musí být fyzicky možné se přestěhovat nebo zůstat a osoba si musí být vědoma toho, že je možné takový výběr udělat*“. Samozřejmě se toto tvrzení netýká nucené migrace, která ani není předmětem této práce.

⁵ Migrace motivovaná zvýšením sociálního statusu může vycházet z pocíťovaného nedostatku příležitostí pro rozvoj (především vzdělání) a vnímání vzdělání jako hlavního prostředku profesní růstu a ekonomické rozvoje (De Jong, Fawcett 1981: 27). Někdy se stává, že rodiny se rozhodnou stěhovat s cílem zvýšit sociální status svých dětí, ale už neusilují o zvýšení sociálního statusu rodičů, což je poměrně rozšířená adaptační strategie u vietnamského etnika.

Oblasti migrační motivace podle autorů De Jong a Fawcett (1981) zahrnují ekonomické i neekonomické proměnné a zohledňují i povahu lidského chování, které je stejně tak racionální, jako iracionální. Autoři též navrhli model, jak metodicky racionální a iracionální jednání procesu migračního rozhodování zkoumat, tzv. *V-E model migračního rozhodování (value-expectancy model of migration decision making)*.⁶ Daný model vychází z předpokladu, že do migračního rozhodování vstupují především osobní interpretace okolního prostředí, které jsou kulturně ovlivněné a jsou vrozené i kognitivní povahy. To znamená, že do rozhodování vstupují nejenom hodnoty, ale také osobní očekávání od prostředí uvažovaného a prostředí aktuálního. V-E model vyzývá k odklonu od vnímání procesu rozhodování k migraci jako prostého ekonomického kalkulu a podtrhuje význam emocí a osobních filtrů, které vychází z informovanosti, sociokulturního a situačního kontextu a fáze životního cyklu. Pomocí V-E modelu je tedy možné odhalit způsob, jakým migranti i nemigrující interpretují a hodnotí vlivy strukturální, makroúrovňové povahy, jako jsou např. nezaměstnanost, výše příjmů, politické klima či možnost praktikovat víru. Jistým nedostatek V-E modelu je postup, jakým stanovit oblasti hodnocení, které migranti zvažují. De Jong a Fawcett (1981: 50) navrhuje sedm oblastí, které dále dělí na podoblasti, jež V-E model využívá:

- 1) *bohatství/blahobyť (wealth)*: mít vysoký/stabilní příjem; mít ekonomické jistoty ve stáří; mít možnost obstarat si základní potřeby; mít možnost obstarat si luxusní zboží; mít přístup k systému sociálního zabezpečení a dalším ekonomickým výhodám;
- 2) *status (status)*: mít prestižní zaměstnání; být v komunitě uznáván; získat dobré vzdělání; mít moc a vliv;
- 3) *pohodlí (comfort)*: mít „jednoduchou“ práci; žít v příjemné komunitě; mít dostatek volného času k odpočinku; mít pohodlné bydlení;
- 4) *podněty (stimulation)*: mít zábavu a vzrušení; dělat nové věci; mít možnost potkávat nové lidi; žít aktivní život
- 5) *autonomie (autonomy)*: být ekonomicky nezávislý; být svobodný ve svém projevu a touhách; mít soukromí; být sám sebou;
- 6) *přináležení (affiliation)*: žít blízko rodiny a přátel; být součástí skupiny/komunity; mít mnoho přátel; být s manželem/partnerem;
- 7) *morálka (morality)*: vést ctnostný život; mít možnost praktikovat náboženství; žít v komunitě s žádoucím morálním klimatem; vystavovat děti dobrému vlivu;

Oblasti hodnot V-E modelu de facto rámcově vychází z Maslowovy pyramidy potřeb (Maslow 1943), dle které existuje pět stupňů lidských potřeb, které jsou hierarchicky uspokojovány, resp. uvědomění vyšší potřeby přichází, až když je nasycena nižší. Jedná se o 1) fyziologické potřeby, 2) potřebu bezpečí a jistoty, 3) potřeby sociální (lásky, přijetí, přináležení), 4) potřebu úcty, sebeúcty a uznání 5) a potřebu seberealizace. Ačkoliv se předdefinované hodnoty V-E modelu opírají o Maslowovu teorii, hierarchie není striktně důležitá. Naopak daný model spíše sleduje trend a dlouhodobý motiv nežli aktuální, krátkodobou potřebu, která vychází z bezprostřední situace. I přes četná pozitiva má V-E model určité metodologické nedostatky. Za nejzásadnější shledávám absenci referenčního rámce, vůči kterému migrant jednotlivé faktory hodnotí. Proto v této práci V-E model doplňuji vedle hodnocení očekávání a vnímání aktuálního místa (vnímanou možnost reálného nasycení potřeb) a místa uvažovaného (očekávanou představu nasycení potřeb), také o hodnocení situace ideální. Tento „3D V-E model“ umožňuje kromě hodnocení reálného a uvažovaného

⁶ Model hodnot a očekávání v migračním rozhodování.

místa prozkoumat i filtr, skrze který jsou místa hodnocena, a poodkrýt relevantní stimuly migrace. Druhým nedostatkem může být výběr a formulace oblastí, které jsou hodnocené, a jejich „rozdrobení“ a detailnější podoblasti. Jinou roli hrají hodnoty zahrnující osobní svobodu pro Evropana a jinou pro Vietnamce, podobně rodinné hodnoty budou daleko detailnější povahy u tradičních společností nežli postindustriálních. Z těchto důvodů je důležité zohledňovat hodnoty nejen charakteristické pro rozvinuté společnosti, ale i pro tradiční.

1.3.2 Vliv migrační zkušenosti na osobnost migranta a návratová migrace

Pomocí *3D V-E modelu* je možné zkoumat aktuální hodnocení současného a uvažovaného místa, nicméně pouze z jednoho bodu migrační historie. Sami autoři De Jong a Fawcett (1981) si byli nedostatku vědomi a upozorňovali na nutnost zařadit do výzkumů paralelně tři skupiny respondentů – v emigraci, po návratu a nemigrující.⁷ Koncept paralelního výzkumu vychází z předpokladu, že se hodnoty, očekávání, potřeby a vnímané možnosti aktuálního uspokojení potřeb konstantně proměňují v čase v závislosti na fázi životního cyklu a na migrační zkušenosti. Vzhledem k tomu, že migrace ovlivňuje především samotného migranta, se proměna promítá do migračních a adaptačních tendencí jedince i za předpokladu, že se jedná o migraci rozhodnutou širší sociální jednotkou. Vzhledem k předpokladu neustále se dynamicky proměňujících hodnot a očekávání v závislosti na fázi životního cyklu, migrační zkušenosti, sociokulturním a situačním kontextu je žádoucí výzkum migračního rozhodování, resp. vlivu makroúrovňových struktur na migrační a adaptační tendence, zaměřovat nikoliv pouze na migrující jedince, ale i na nemigrující, a také na ty, kteří se rozhodli vrátit zpět do země původu. Navíc je žádoucí si být vědom výkyvů aktuálních potřeb daných především šokovým kontaktem s novým či staronovým pozměněným prostředím.

Migrace v životě člověka i rodiny zanechané v zemi původu představuje významné narušení uspořádání jejich života, okolního prostředí, sociálních vztahů a emočního rozpoložení. Ovlivňuje informovanost, životní zkušenost a postoje a přináší kontakt s jinou kulturou a tradicemi, tzv. *kulturní šok* (*cultural shock*). Z krátkodobé perspektivy zásadní změny aktuálních potřeb přichází především během fyzického přesunu a bezprostředně po příjezdu. Podle Adlera (1977: 445) už vlastní pohyb často přináší psychologické problémy, někdy i osobní krizi, která může přecházet v somatizaci a významně ovlivňovat percepci sebe sama a svého okolí, především zvyšovat význam prvků domova a cizího. Adler dodává, že imigranti bez ohledu na to, jak na tom byli před odjezdem, prochází bezprostředně po příjezdu stádiem, kdy jsou doslova srazeni na dno Maslowovy pyramidy a těsně po jejich příjezdu veškerou svou energii soustředí pouze na nasycení fyziologických potřeb a potřeby bezpečí a jistoty. Až po uspokojení těchto základních potřeb se migrant stabilizuje a začínají se dostávat do popředí vyšší potřeby. Pokud dlouhodobě nedochází k uspokojení všech stupňů potřeb Maslowovy pyramidy, může být bráněno rozvoji směrem k adaptaci. Člověk může na situaci reagovat extrémní apatie a agrese. Adler posun po hierarchii potřeb vnímá jako proces uzdravení, ve kterém se migrant ubírá směrem k potřebě seberealizace. Tato cesta zahrnuje překonávání nejistoty, samoty a zmatení (Alder 1977: 446).

⁷ Výzkum provedl Chemers a kol. v roce 1978 v Iránu na příkladu migrace venkov – město (Chemers a kol. 1978).

Nicméně adaptace neprobíhá pouze u migrace za hranice své rodné země, ale i po návratu. Aniž by si to migrant předem plánoval či zpočátku uvědomoval, migrační a adaptační zkušenost hmatatelně proměňuje jeho osobnost, zejména pak působí na vnímání sebe sama ve vtahu ke svému okolí. Nejenom migrační zkušenost, ale i vlastní návrat mění prožívání sebe a staronového okolí včetně projevů kulturního šoku, v případě migrace návratové se jedná o tzv. *obrácený kulturní šok* (*reverse cultural shock*; Gmelsh 1980: 143).⁸ Obrácený kulturní šok je způsoben především třemi faktory: 1) vnímáním (hodnocením a očekáváním) celkového společenského kontextu v zemi původu a v zemi hostitelské (Lewis, Williams 1986:125), 2) profesním a osobnostním rozvojem migranta, který posunul filtry hodnocení a očekávání (Cassarino 2004:159), tzn. představy o ideální situaci, a také 3) proměnou původního prostředí (proměnou z makroúrovňové perspektivy i na úrovni domácnosti, ve které došlo v důsledku odchodu jejího člena k redefinici rolí a závazků). Jinými slovy navrátilce se díky své migrační zkušenosti dívá na své původní (pozměněné) prostředí jinou (pozměněnou) perspektivou. Navíc podle Gmelshe (1980:143) není nikdy možné v důsledku proměny prostředí i jedince návrat dokonale naplánovat, protože je vždy „doprovázen situačními faktory, které mohou být migrantem identifikovány až a posteriory“.

Vedle toho, jak dodává Cesarrino (2005: 258), návrat, re-adaptace a vnímání „původního“ prostředí je formované navrátilcovým očekáváním od země původu, resp. podmínkami a příležitostmi, které migrant od svého původního prostředí očekává, a těmi, které mu byly nabídnuty v zemi hostitelské. Většina migrantů si však vůbec skutečnost vlastní proměny a proměny původní společnosti neuvědomuje. Nebo možná uvědomuje, ale zcela ji podceňuje, a tak mnoho z nich není na návrat vůbec připraveno (Gmelsh 1980: 143). Ti, kteří se vrací z vysoce urbanizovaných, průmyslových zemí do třetího světa už nesdílí mnoho ze základních věcí své původní společnosti, která vychází z tradiční kultury. Nesdílí stejné zájmy s blízkými přáteli ani příbuznými. V extrémních případech mají pocit, že se změnili natolik, že mají mnohem více společného se společností hostitelské země nežli svou původní. V důsledku toho mohou mít sklon sdružovat se pouze s těmi, kteří prošli stejnou zkušeností, se kterými sdílí pohled zvenčí, což se ukázalo jako platné i v případě vietnamských navrátilců, kteří žili v Československu (viz kapitola 3.3.3)

⁸ V nejužívanější typologii migrace Williama Petersena (Petersen 1958) autor rozlišuje dvě důležité psychologické dimenze migrace – migraci *inovační* a migraci *konzervativní*. Druhý typ je definován jako migrace, jejímž cílem primárně není se osobnostně dále rozvíjet, ale migrant se naopak snaží si podržet své tradiční kulturní, společenské a genderové vzorce. Nicméně se domnívám, že i když migrant primárně neplánuje migrovat za účelem osobnostního rozvoje (jako jsou např. smluvní dělníci) a aktivně změnu nevyhledává, už vlastní zkušenost pobytu za hranicemi na dlouhou dobu bez tradičního rodinného zázemí jeho osobnost i očekávání od svého okolí pozměňuje. Proto i v případech konzervativní migrace dochází při návratu do země původu k obrácenému kulturnímu šoku.

Kapitola 2

POLITICKO-EKONOMICKÉ REFORMY A VIETNAMSKÁ MIGRACE DO SVĚTA A ČESKA

„Vietnam má s mezinárodní pracovní mobilitou více než tři desítky let dlouhou zkušenost. Během 90. let, po kolapsu Východoevropského bloku, Vietnam usiloval o to najít nové trhy a zároveň si udržet ty staré. V současnosti vietnamská vláda považuje rostoucí mezinárodní pracovní mobilitu za jednu z nejvyšších priorit jakožto prostředku zvyšování pracovních příležitostí, generování vyšších příjmů pro pracovníky a snižování chudoby. Zároveň je jedním z cílů strategie socioekonomického rozvoje.“

Phung Quang Huy (2007: 2)⁹

Vietnamská migrace do světa byla na počátku formovaná ideologickou a ekonomickou vazbou země, resp. jejích dvou částí, na jednotlivé politické tábory období bipolárního rozložení světa. Pohyby dosahující většího měřítka (desetitisíce až statisíce lidí ročně) byly iniciované na jihu krizí způsobenou sjednocením země a na severu náborovými programy, které podporovaly přesuny především mladých, zdravých a svobodných mužů do továren Východního bloku. Do 90. let 20. století tedy migrace ze země nabývala převážně dvou podob a ubírala se dvěma základními směry: 1) spíše nedobrovolný, z velké části trvalý odchod z jihu na Západ a 2) vládou organizovaná pracovní a studijní krátkodobá migrace do Východního bloku. Až od přelomu 80. a 90. let, během kterých byly položeny základy strmého ekonomického rozvoje Vietnamu, který se každým rokem více otevíral zemím všech světových stran, se migrace svou povahou stává dobrovolným rozhodnutím užší sociální jednotky, která ji sama organizuje. Lidé odcházejí za účelem sloučení rodiny, zaměstnání, podnikání, ale i získání studia a kvalifikace. Legálně i bez oprávnění. Na významu postupně nabývá i návštěva příbuzných zpět ve Vietnamu nebo těch, co jsou za hranicemi, což reflektuje i růst spojujících letecké dopravy mezi Hanojí, Hočiminovým městem (TP HCM) a

⁹ Tehdejší generální ředitel Úřadu pro zaměstnavatelskou činnost, Vietnamská komora průmyslu a obchodu.

dalšími světovými metropolemi. Stejně tak roste význam remitencí a migrace jako takové v rozvoji Vietnamu, a to především od roku 1986, kdy byla přijata reforma Đổi Mới, resp. 1992, kdy byly reformní kroky oficiálně zaneseny do právního řádu VSR v podobě nové Ústavy. Ta oficiálně označila soukromé podnikání za integrální část vietnamského hospodářství a zaručila svobodu pohybu. Reformami nastartovaný hospodářský rozvoj se tak z makro pohledu stal společným jmenovatelem hybných sil vietnamské mezinárodní migrace do světa. Následující kapitola je proto zaměřena na přiblížení vlivu politicko-ekonomických reforem na mezinárodní migraci, na diskusi současné celospolečenské situace ve Vietnamu a na přiblížení minulých a současných trendů v mezinárodní migraci Vietnamců do světa a Česka.

2.1 Rozvoj a mezinárodní migrace

Z historie je patrné, že z dlouhodobého hlediska ekonomický rozvoj migraci spíše tlumí, nicméně z krátkodobého spíše stimuluje (Massey 1988; De Haas 2005). Emigraci podněcuje především rozvoj pod taktovkou tržní ekonomiky, který je podporován industrializací a modernizací, které vedou k narušení tradičního sociálního a ekonomického uspořádání, k intenzifikaci zemědělství, k vzniku trhů a k privatizaci půdy (Massey 1988: 391). Strukturální změny způsobené ekonomickým rozvojem zapříčiněným přechodem země z čistě zemědělské na průmyslovou, vedou k odloučení lidí od rolnického způsobu života, který po generace určoval podobu vazeb a vztahů v rodině, komunitě i státu. Posun způsobuje destabilizaci stávajících systémů a ruku v ruce s růstem populace vede k hledání nových cest obživy. Jednou z nich je migrace do jiných venkovských regionů, do měst nebo na zahraniční pracovní trhy. Nicméně vzhledem k tomu, že migrace je velmi náročná především na finanční zdroje, do zahraniční nemigrují ti nejchudší, ale ti, kteří cestu mohou zaplatit. Sociální a ekonomický rozvoj vedle nahrazování pracovní síly kapitálem přibližuje finanční zdroje širší společnosti a tím i umožňuje více domácnostem vyslat jednoho nebo více členů do zahraničí (Skeldon 2002; De Haas 2005). Massey (1988) s odkazem na *teorii kumulativních příčin* podotýká, že rostoucí migrace zpětně vede k dalšímu využívání kapitálu v zemědělství, zhoršuje možnosti udržení půdy nízkopříjmovými obyvateli a v důsledku způsobuje další růst nerovností v příjmech. To vše podporuje pokračující migraci, která jakmile dosáhne určitého stádia rozvoje, se stává velmi těžko kontrolovatelnou. Massey též zdůrazňuje, že především mezinárodní pracovní migrace mezi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými zeměmi je ve veliké míře iniciována a postavena na poptávce po pracovní síle a na aktivním náboru v rozvojových zemích (Massey 1990; 1993). Cílený aktivní nábor je podporován intenzitou vzájemné ekonomické (popřípadě ideologické) provázanosti zemí, jenž zpravidla vede k dobře vyvinutému dopravnímu a komunikačnímu systému mezi těmito státy a k rozvoji rozvětvených migračních sítí. S postupem času díky sítím, které ulehčují realizaci regulérní i neregulérní migrace, „imigrace spíše koreluje s ekonomickým růstem nežli s imigračními politikami“ (De Haas 2005: 1280).

Migrace je na jednu stranu ekonomickým rozvojem umožněna, na druhou může rozvoj dále podněcovat, např. formou remitencí peněz nebo zboží, ale také díky sociálním remitencím (Levitt, Lamba-Nieves 2011) v podobě znalosti např. obchodních praktik ve

vyspělejších zemích, interkulturní znalosti atd. V řadě rozvojových zemích, Vietnamu nevyjímaje, navrátilci proto sehrávají důležitou roli v reformě domácích politik (De Haas 2005) nebo v procesu rozvolňování uspořádání tradičních společností (Gmelsh 1980). Nicméně i přes předpoklad určitého pozitivního vlivu migrace na vysílající společnost je rozvoj zdrojové země omezen politickou a bezpečnostní situací v zemi původu, především podmínkami pro investice a jistotami udržení těchto investic (např. ochrana před konfiskací majetku z důvodu politické nestability). Navíc vzhledem k tomu, že migrace je sama o sobě velmi selektivní proces, a to i v případě aktivního náboru pracovních sil, neboť je velmi nepravděpodobné, že by náboráři vybírali ty nejchudší a nejslabší (Skeldon 2002: 72), je i proces zasílání remitencí selektivní, a proto není pravděpodobné, že by přímé zisky z příjmů člena rodiny na zahraničním pracovním trhu proudily k těm nejchudším členům komunity (De Haas 2005: 1278).

Tento obecný vzorec vlivu politicko-ekonomického rozvoje na mezinárodní migraci je vlastní i vietnamské migraci a jak dokládají následující podkapitoly, ukazuje se, že na nejobecnější úrovni jsou to právě politicko-ekonomické reformy, které se staly hlavní hybnou silou pohybu Vietnamců v rámci své země i po světě. Reformy přinesly vedle materiálních možností, také možnosti právní jak zemi opustit, navrátit se do ní nebo být se zemí v kontaktu skrze remittance, komunikační technologie či návštěvy. V neposlední řadě reformy zrychlily rozpad společnosti na vysoko a nízkopříjmové domácnosti a staly se příčinou zvyšování rozdílů mezi jednotlivými rodinami i regiony, čímž de facto podporují migrační rozhodování i v psychologické rovině, kdy dochází k podpoře relativní deprivace.

2.1.1 Politicko-ekonomické reformy *Đổi Mới* a rozvoj Vietnamu

Komunistické praktiky Vietnamu předreformního období, jako byly znárodnění, kolektivizace, fixované ceny, státem dotované podniky, omezování svobody pohybu a zákaz soukromého podnikání, vyústily v nefunkční systém redistribuce a zásobování, v potravinovou nesoběstačnost a přímou hrozbu hladomoru (Hlavatá a kol. 2008). Kritická situace nutila lidi hledat cesty jak doslova přežít. Přídělový systém byl dlouhodobě neudržitelný,¹⁰ a proto už v roce 1979 Ústřední výbor Komunistické strany Vietnamu (ÚV KSV) vyjádřil návrh umožnit farmářům směňovat přebytky rýže a dalších produktů, popřípadě je nabídnout k odkupu státu (Ha 2007: 12). Původně experiment, který se měl týkat jen vybraných podniků a provincií, se velmi rychle rozšířil do celé společnosti. Vietnamská vláda proto přistoupila ke kroku legalizace tržních obchodních praktik s platností pro celou zemi a na 6. sjezdu KSV v roce 1986 přijala politicko-ekonomickou reformu *Đổi Mới* (*obnova*), která nastartovala strmý hospodářský rozvoj země. *Đổi Mới* vnesla do vietnamského právního řádu možnost soukromého podnikání, resp. jej zlegalizovala, a otevřela tak vietnamskou výrobu a zemědělství domácímu i zahraničnímu konkurenčnímu boji a vytvořila podmínky pro vznik trhů.

Na začátku 90. let 20. století Vietnam patřil k nejchudším zemím z nejchudších a dnes po dvaceti letech čilého vnitrostátního i mezinárodního obchodování a postupného se otevírání světu Vietnam vrchovatě naplňuje označení „rozvojová země“.¹¹ Podle indexu

¹⁰ Nicméně ukončení přídělového systému v září 1985 společně se zrušením fixovaných cen a zahájením přechodu z centrálně plánovaného hospodářství na vícesektorovou ekonomiku vedlo ke zhoršení celkové situace v zemi v důsledku raketové inflace (Ha 2007: 14).

¹¹ Podle parity kupní síly se HDP na osobu (v mezinárodních dolarech fixovaných k roku 2005) zvýšilo z 657,7 USD v roce 1990 (IMF WEOD), resp. 902 USD (HDR UNDP), na 3 142 USD v roce 2010 (IMF WEOD), resp. 2 682 v roce 2009 (HDR UNDP).

lidského rozvoje se ze spodních příček s HDI 0,435 v roce 1990 zařadil v roce 2011 na 128. místo ze 187 zemí světa s hodnotou HDI 0,593 (Human 2012).¹² Ďŕi Mŕi se tak stala klíčovým obsahem politické propagandy jako synonymum ‚odklonu od zpátečnictví‘, ‚výměny starého za nové‘ a symbol nového ‚revolučního hnutí masového charakteru, ve kterém jsou lidé jeho tvŕitelé a aktéři‘, jak Ďŕi Mŕi na její 20. výročí označil prominentní člen ÚV KSV Hà Ďăng (Ha 2007: 9). Nicméně reforma Ďŕi Mŕi nebyla volbou, ale byla svým způsobem nevyhnutelným aktem KSV, kterým Strana reagovala na všudypřítomnou neutěšenou socioekonomickou situaci doma i na dění na mezinárodní scéně, především na krizi socialismu v zemích střední a východní Evropy, ale i na ekonomickou situaci západních zemí 70. a počátku 80. let.

V době přijetí Ďŕi Mŕi byl Vietnam více jak čtyři desetiletí ve válečném stavu a ačkoliv země přečkala občanskou válku i bitvy se světovými velmocemi Francouzi, Američany a Číňany, vítězství to bylo velmi relativní. Desetiletí ve zbroji zemi doslova vyčerpala a nadělala Vietnamu celou řadu dluhů a nepřátel. Navíc po kolapsu socialismu ve střední a východní Evropě se Vietnam ocitl doslova osamocen (Hlavatá a kol. 2008).¹³ Vádkami zdecimovaná země jedné politické strany, která se potýkala s hladomory, epidemiemi, přírodními katastrofami, nefunkčním systémem zásobování obyvatelstva, školstvím a zdravotnictvím, neproduktivním zemědělstvím a téměř neexistující infrastrukturou a průmyslovou výrobou byla donucena přistoupit k celé řadě kompromisů a získat důvěru mezinárodního společenství. Jedním z těchto kroků bylo v roce 1989 ukončení válečného stavu stažením vojáků z Vietnamci okupované Kambodže a započetí vyjednávání normalizace diplomatických vztahů se Spojenými státy americkými a s Čínou.¹⁴

Ďŕi Mŕi oficiálně nastartovala reformu přejatého centrálně řízeného hospodářství sovětského typu, v jehož jméne se Vietnam upínal na potlačení jakékoliv formy soukromých ekonomických aktivit a soustřeďoval se především na kolektivní zemědělství a těžký průmysl, jejichž neefektivita uvalovala Vietnamce do stále větší bídy. Pozvolná liberalizace byla zpočátku směřována spíše dovnitř země. Nicméně asijská ekonomická krize konce 90. let přiměla Vietnam zrychlit tempo rozvolňování tamnějších poměrů a začít se mnohem více otevírat i okolnímu světu. Krize vystupňovala nutnost opuštění snahy Strany o udržení absolutní kontroly nad děním v zemi a urychlila přechod na mechanismy a praktiky tržní ekonomiky. Země se postupně začlenila do celé řady regionálních i světových organizací – zejména ASEAN, APEC, AFTA, ale především se stala členem Světové obchodní organizace (WTO) a Mezinárodního měnového fondu (IMF). V roce 2007, kdy Vietnam vstoupil do WTO, se zemi otevřelo mnoho dveří,¹⁵ nicméně za cenu řady kompromisů, které oslabily výlučnou pozici Strany nejen na ekonomické, ale i na politické scéně. Jedním z těchto ústupků byl např. vstup vietnamské ekonomiky na burzu (Hayton 2010; Development Report 2012: 15).¹⁶

¹² HDI – *index lidského rozvoje* (*human development index*) je index složený z demografických (naděje dožití), sociálních (gramotnost a vzdělanost) a ekonomických (životní standard) ukazatelů rozvoje společnosti, který nabývá hodnot od 0 do 1 a slouží ke srovnávání míry rozvoje společností jednotlivých států světa.

¹³ Vietnam musel velmi rychle přehodnotit, kdo bude a kdo nebude jeho nepřítel. Ještě v roce 1981 tvořily dotace ze SSSR 40 % vietnamského státního rozpočtu. O deset let později země nedostávala nic a i podpora z dalších států bývalého Východního bloku byla utlumena, resp. ukončena (Hayton 2010: 6).

¹⁴ Symbolickým krokem na cestě k integraci do světového společenství představovalo zrušení ekonomického embarga americkým prezidentem Billem Clintonem v roce 1994, které zvýšilo kredibilitu země a de facto jí otevřelo dveře k zahraničnímu obchodu a lákání FDI.; Klíčové bylo i zlepšení vztahů s Čínou, se kterou Vietnam historicky neměl příliš ideální vztahy. Nicméně jak sami Vietnamci říkají, když dojde na obchod, veškerá zášť a křivdy na obou stranách jdou pryč.

¹⁵ Vstup do WTO byl následován okamžitým nárůstem registrovaného zahraničního kapitálu na rekordních 71,7 miliardy USD v roce 2008, což představovalo trojnásobek registrovaného kapitálu roku 2007. Nicméně už v roce 2009 objem registrovaného kapitálu klesl na 23 miliard USD a stále klesá (zdroj: Ministry of Planning and Investment of VSR <http://www.mpi.gov.vn/portal/page/portal/bkhdtd>).

¹⁶ V současnosti je vstup vietnamské ekonomiky na burzu komunistickými kádry komentován jako akt pravé socializace majetku, který skrze institut akcií může být vlastněn vším lidem (Ha 2007).; Dalším krokem, který Vietnam podnikl v duchu socializace majetku, bylo vydávání státních dluhopisů, které je nyní vnímáno jako „efektivní mobilizace finančních zdrojů“ (Nguyen 2007b: 137).

Významným krokem na reformní cestě byla nová Ústava Vietnamské socialistické republiky přijatá v roce 1992, resp. její novela z roku 2001. Z pohledu rozvoje a migrace zásadní změnu přinesly obzvláště tyto články:

- **článek č. 15** de iure vnesl prvek soukromého sektoru hospodářství do samotného základu vietnamského práva a státu a také zrušil monopolní postavení státu v navazování obchodních styků se zahraničím. Nicméně otevření vietnamské ekonomiky zahraničním investorům (včetně Viêt Kiêu bez vietnamského občanství) fakticky přinesla až novela zákona o podnikání z roku 1999,¹⁷ která zjednodušila byrokratickou zátěž, jež svým nastavením v zásadě znemožňovala zahraničním investorům jako samostatným subjektům získat licenci k podnikání (Hayton 2010);¹⁸

„Stát buduje nezávislé a suverénní hospodářství na základě plného využití vnitřních zdrojů a aktivního začleňování do mezinárodní ekonomiky; je realizátorem industrializace a modernizace země. Stát důsledně uplatňuje politiku rozvoje socialisticky orientovaného tržního hospodářství. Struktura vícesektorové ekonomiky s různorodými formami výroby a obchodních organizací vychází z režimu všelidového vlastnictví, družstevního vlastnictví a soukromého vlastnictví. Základem tohoto zřízení je všelidové a družstevní vlastnictví.“

- **článek č. 57**, který podtrhl význam svobody podnikání;

„Občan požívá svobody podnikání definované zákonem.“¹⁹

- **článek č. 68** oficiálně vnesl do právního základu Vietnamu svobodu pohybu. Uvolňování omezení započala už Đốí Mói, která prosadila mechanismy tržní ekonomiky včetně volného pohybu osob vycházejícího z nabídky a poptávky na pracovním trhu (Hardy 2007: 25). Do reformy byla vnitřní migrace v rámci politiky vyrovnané redistribuce obyvatel a omezování úrovně populačního růstu v městských centrech a hustě osídlených deltách státem striktně regulována a spontánní migrace limitována (Dang a kol. 1997: 318);²⁰

„Občan požívá svobody pohybu a pobytu uvnitř země, může svobodně cestovat do zahraničí a vracet se zpět domů ze zahraničí v souladu se zákonnými ustanoveními.“

- **článek 75** zavazuje stát podporovat vietnamskou diasporu v zahraničí (Viêt Kiêu) a vytvářet takové podmínky, aby byly udržovány úzké vazby mezi vlastní a zahraničními Vietnamci. V současnosti podle odhadů žije v přibližně 40 zemích světa na 3 miliony Vietnamců trvale a okolo 500 000 pracovních migrantů dočasně (IOM VN);²¹

„Zahraniční vietnamští krajané tvoří část komunity vietnamských národů. Stát ochraňuje legitimní zájmy zahraničních vietnamských krajanů. Stát podporuje a vytváří podmínky pro zahraniční vietnamské krajany k zachování vietnamské kulturní identity, udržení těsných vazeb s jejich rodinami ve vlasti a k jejich přispívání k budování země.“

¹⁷ Do novelizace původně velmi konzervativního nastavení zákona o podnikání bylo de facto zahraničním investorům umožněn vstup do vietnamského ekonomického prostředí pouze s vietnamským partnerem, což v té době znamenalo s nějakým státním podnikem. Přijetí novela zákona o podnikání mělo okamžitou odezvu. Během roku 2000 se ve Vietnamu zaregistrovalo na 160 000 firem (Hayton 2010).

¹⁸ Článek č. 15 byl novelizován v roce 2001.

¹⁹ Na 9. sjezdu KSV v roce 2001 bylo definováno šest forem vlastnictví a ekonomických sektorů: státem řízené hospodářství (*state-run economy*), družstevní hospodářství (*collective economy*), hospodářství jednotlivců a malých vlastníků (*individual and small-owner economy*), soukromé kapitalistické hospodářství (*private capitalist economy*), státní kapitalistické hospodářství (*state capitalist economy*), hospodářství zainvestované ze zahraničí (*foreign-invested economy*; Nguyen 2007a: 27).

²⁰ I přestože Ústava zaručuje svobodu pohybu, nebyl vždy tento článek dodržován. Například bývalí vietnamští smluvní dělníci, kteří pracovali v bývalé NDR a kteří po sjednocení Německa měli být deportováni do země původu a požádali v SRN o azyl, byli Vietnamem odmítnuti (Wolf 2007).

²¹ Článek č. 75 byl novelizován v roce 2001.

Ač z počátku reformní kroky Ďŕi Mŕi přinášely hospodářství země spíše problémy, především raketovou dvoucifernou inflaci, korupci, nekontrolovatelné obohacování se managementu na úkor státních podniků a rozevírání se pomyslných nůžek úrovně blahobytu populace (Vo 2007), v posledních dvaceti letech země ekonomicky prosperuje. Mezi lety 1990 a 2010 vietnamské hospodářství rostlo meziročně v průměru o 7,3 % a příjem na osobu se zvýšil téměř pětkrát. Vzrostl objem zahraničního obchodu, přímých zahraničních investic²² a zahraniční rozvojové pomoci (ODA).²³ Došlo k razantnímu snížení chudoby, zlepšení přístupu k základnímu vzdělání, zdravotní péči, bydlení, elektrické energii a pitné vodě, ale např. došlo i ke zlepšení dopravní dostupnosti vlivem výstavby zpevněných komunikací (Human Development Report 2012) a klesl podíl ekonomicky aktivních obyvatel v zemědělství z 65,3 % v roce 2000, na 59,2 % v roce 2002, resp. 45,8 % v roce 2010 (VHLSS 2010).

Vietnam se doslova zvedl ze dna, ale ještě není tou moderní a industrializovanou zemí, kterou by se chtěl podle závěrů z 9. sjezdu KSV z roku 2001 stát nejpozději do roku 2020. Naopak stále patří k chudým zemím světa, kde téměř polovina populace pracuje v neefektivním zemědělství,²⁴ inflace osciluje okolo hranice 20 % a enormní míra korupce prosakuje do všech částí společenského života.²⁵ Ďŕi Mŕi je bezesporu vnímána jako pozitivní krok v rozvoji země jako celku, nicméně přinesla i řadu znevýhodnění. Vzhledem k tomu, že Ďŕi Mŕi představuje reformu ekonomickou, nikoliv politickou, existence pouze jedné strany neumožňuje lidem měnit rigidní struktury, které mají např. vliv na rozštěpení společnosti na zaměstnance státního a privátního sektoru. Zatímco ti státní mají Ústavou zaručené finanční sociální benefity, především důchody nebo zdravotní pojištění, ti nestátní si musí vše zajistit sami. Mimo to státní zaměstnanci mají velmi často přístup k penězům ‚bokem‘ za poskytnutí dané služby. Navíc rychlý růst odhalil veliké množství problémů (VDevR 2012), jako jsou alarmující míra korupce, inflace, neefektivní administrativa, znečištěné ovzduší, energetická krize, export s malou přidanou hodnotou, rostoucí náchylnost k chudobě u etnických minorit, zvětšování rozdílů mezi městem a venkovem, pomalý růst nových pracovních míst, eskalace cen nemovitostí a postupná závislost země na exportu pracovních sil do zahraničí, která se stala klíčovým bodem strategie boje proti nezaměstnanosti. Růst populace i přes politiku dvou dětí pro státní zaměstnance neúnavně pokračuje a nově vzniklá pracovní místa v továrnách zahraničních investorů nestačí uspokojovat poptávku 1,3 až 1,5 milionu nových pracovníků, kteří každoročně vstupují na vietnamský trh práce (GSO). Politická stabilita v zemi je vykoupena na úkor svobody slova, tisku, názorů, shromažďování a volného přístupu k informacím. Řada webových stránek je v zemi blokována a informace a zprávy jsou cenzurované. Nedemokratické praktiky Strana využívá dokonce i v případě usměrňování ekonomických aktivit a vlivu zahraničních investorů

²² Objem FDI narůstal do roku 1996, kdy dosáhl 10 miliard USD. V roce 1997 došlo v souvislosti s asijskou ekonomickou krizí k poklesu a posléze stagnaci na hodnotě registrovaného kapitálu okolo 3 miliard USD ročně až do roku 2004, kdy objem FDI začal opět narůstat s maximem v roce 2008 (71,7 miliard USD). Nicméně v souvislosti s globální ekonomickou krizí se objem FDI od roku 2009 každým rokem propadá na současných 14,7 miliard USD za rok 2011 (zdroj: Ministry of Planning and Investment of VSR <http://www.mpi.gov.vn/portal/page/portal/bkhdtd>).

²³ Vietnam je příjemcem ODA od roku 1993. Do roku 2007 země získala podporu ve výši 32 milionů USD (zdroj: Ministry of Planning and Investment of VSR <http://oda.mpi.gov.vn/english/ODAinVietnam/tabid/240/language/en-US/Default.aspx>).

²⁴ Podíl zemědělství na HDP je stále velmi vysoký (v roce 2000 činil 23,3 %, v roce 2008 to bylo 17,6 %; VHLSS) k poměru ekonomicky aktivních obyvatel pracujících v zemědělství je katastrofálně neefektivní a poukazuje na stále převažující rurální charakter vietnamské společnosti. Nevýkonnost zemědělství je vedle absence potřebné mechanizace dána i velmi nízkou mírou kvalifikace pracovní síly v zemědělství (Mac 2009).

²⁵ Podle Transparency International se na základě míry korupce Vietnam nachází ve světových tabulkách na 112. příčce. Ve Vietnamu je naprosto běžné zaplatit úplatek např. i za přesun dítěte z jedné školy do druhé, nebo např. za jeho umístění do školky. S nadsázkou lze říci, že děti se učí korumpovat už od plenek. Není proto divu, že snem každého mladého Vietnamce je pracovat v klimatizované kanceláři na pozici státního úředníka, který vlastní ‚kulaté‘ razítko.

(Hayton 2010). Ve městech platí ‚policejní hodina‘, kdy musí být všechny podniky zavřené,²⁶ a státní propaganda je všudypřítomnou realitou (např. billboardy s ideologickými hesly jsou k nalezení i v malých periferních vesnicích). Vedle toho i přestože je Vietnam od roku 1975 sjednocenou zemí, pomyslné politické rozdělení podél 17. rovnoběžky v myslích lidí přetrvává dodnes a polarizace jih versus sever je patrná i v životním stylu obou částí země, především v jejich hlavních městech Hanoji a TP HCM.

I přestože hlavní cíle *Đổi Mới* se daří postupně naplňovat, hlad a chudoba stále představují aktuální výzvy. Nadto rozvoj v zemi neprobíhá ve všech regionech rovnoměrně. Zatímco v deltách a velkých městech se koncentruje většina kapitálu, obyvatelé oblastí na severu při hranicích s Čínou, provincií Centrální vysočiny a periferních oblastí delty Mekongu se stále potýkají s velmi nízkou životní úrovní (GSO). Pokračuje migrace do měst,²⁷ kde vesničané, bývalí rolníci, hledají pracovní příležitosti, spí v provizorních přístřešcích vyrobených z igelitových plachet a prken a každý den jsou vystavováni realitě života střední a vyšší třídy, která má své několikapatrové domy s výtahy, automobily a plazmovými televizemi. Je zjevné, že i přes veškeré dosavadní snahy je v zemi ještě stále mnoho důvodů k nespokojenosti s životem a životní úrovní, a to především u ekonomicky slabší populace, které je stále většina.

2.1.2 Socio-ekonomické pozadí soudobé vietnamské společnosti

Podle výstupů z pravidelného šetření *Vietnam Household Living Standards Survey* (VHLSS)²⁸ se na jednu stranu v zemi zvyšují ekonomické ukazatele – HDI, HDP i průměrná mzda, na druhou se však s každým rokem pomyslné nůžky mezi nejchudšími a nejbohatšími domácnostmi rozevírají. Např. průměrná mzda ve Vietnamu vzrostla mezi lety 2002 a 2010 z 356 000 VND na 1 387 000 VND (VHLSS 2010).²⁹ Přičemž ve městech se výše průměrného platu v roce 2010 pohybovala okolo 2 000 000 VND a na venkově okolo 1 000 000 VND. Nicméně růst mezd neprobíhal u všech příjmových skupin rovnoměrně. Nejrychleji mzdy rostou ve skupině 20 % nejbohatších, kteří v roce 2010 měli příjem okolo 3 500 000 VND na měsíc. Nejchudší pětina obyvatel země v tomtéž roce vydělávala pouhých 369 000 VND, což často nevystačí ani na pokrytí nezbytných potřeb. Zatímco v roce 2002 ve městě i na venkově podíl financí vynaložených na základní živobytí, tzn. bydlení a stravu, činil 90 % všech příjmů, v roce 2010 už to bylo 94 %, přičemž celá polovina příjmů připadala na potraviny.³⁰

Kromě nejnutnějších věcí Vietnamci využívají své limitované zdroje především na vzdělání svých dětí, které pro ně v souladu s konfuciánskou tradicí představuje jednu z nejvýše ceněných hodnot. Nicméně vzdělání je v zemi zpoplatněné (i v případě povinné školní docházky) a školné je žákům odpuštěno pouze ve výjimečných případech. Navíc rodiče musí obstarat školní uniformy a zakoupit učebnice a školní pomůcky. Roční náklady na jedno dítě vzrostly mezi lety 2002 a 2010 z 624 000 VND na 3 028 000 VND. V průměru na venkově v roce 2010 rodiče za vzdělání svých potomků zaplatili 2 064 000 VND a ve městě 5 253 000 VND.

²⁶ V Hanoji musí být kromě různých státních svátků a oslav vše po 22:00 hodině zavřené. Nicméně řada podniků má zajištěnou delší otevírací dobu úplatky nebo předstírá, že jsou zavřené a zákazníci vpouští pouze na zazvonění. V Saigonu je situace výrazně volnější.

²⁷ Podle VHLSS podíl městské populace v posledních deseti letech rychle stoupal: 20 % v období 1992/93, 22,4 % (1997/98), 23,3 % (2002), 24,3 % (2004), 26,8 % (2006), 27,6 % (2008) a 29,9 % v roce 2010 (VHLSS 2010: 46).

²⁸ *Vietnam Household Living Standards Survey* (VHLSS) je rozsáhlé šetření Vietnamského statistického úřadu (GSO) prováděné s periodicitou dvou let na vzorku 40 000 – 60 000 domácností, které jsou rozdělené na pětiny podle příjmu.

²⁹ 1 000 VND je přibližně 1 CZK.

³⁰ Např. v roce 2010 byla průměrná cena za tradiční hovězí polévku *phở bò* nebo *bún chả* v pouličních stáncích v Hanoji 15 000 – 20 000 VND, za točené pivo na ulici okolo 5 000 VND, chléb 4 000 VND a kilo rýže dle jakosti od 8 000 do 12 000 VND.

VND.³¹ Se vzrůstající životní úrovní u vysokopříjmových skupin narůstá i poptávka po kvalitních vysokých školách, které ve státním sektoru nejsou téměř žádné, a proto jsou vyhledávány především soukromé.³² To má za následek postupnou privatizaci především vysokého školství, které v roce 2010 vzdělávalo již 10,6 % všech univerzitních studentů, ale také nárůst zprostředkovatelských firem, které nabízí vzdělání na zahraničních univerzitách, jež jsou často prezentované jako prestižní, i když tomu tak není.³³

Právě kvalifikace se ukazuje jako kritický bod na cestě ke zvýšení životní úrovně země i samotných domácností, nicméně i přes veškeré reformní kroky vlády je to právě vzdělání a rozvoj lidských zdrojů, které prozatím představují nejslabší článek vietnamského zázraku. Především i proto, že země nemá dostatek kvalitních lidí, kteří by nejen mladší generaci, ale i dospělé vzdělávali. Podle *Institutu pro odborné vzdělávání (Institute for Vocational Training)* stále nemá žádné odborné vzdělání nebo praxi 65 % ekonomicky aktivní populace (Mac 2009: 2). V celé zemi je pouze 4,8 % vysokoškolsky vzdělaných obyvatel (2010) a pouze 0,2 % populace má Ph.D. (VHLSS 2010). Ve školách je kladen veliký důraz na memorování namísto na aplikaci znalostí, což znevýhodňuje vietnamské absolventy všech úrovní studia nejen v mezinárodní, ale i ve vnitrostátní konkurenci. Výsledkem je extrémní fluktuace na pracovním trhu v důsledku velmi snadné nahraditelnosti, což umožňuje zaměstnavatelům nutit své zaměstnance pracovat za nevýhodných platových podmínek, resp. nutí drobné obchodníky prodávat své produkty a služby na hranici ziskovosti. Oficiální míra nezaměstnanosti ve Vietnamu je sice velmi nízká (cca 3 %), ale postihuje více jak z poloviny mladé.³⁴ Udržet si práci a obstát je ve Vietnamu stále těžší dokonce i pro absolventy středních a vysokých škol, protože, jak přiznává bývalý premiér a ministr průmyslu Hoàng Trung Hải, ani kvalita těchto absolventů není příliš vysoká (Hoang 2007: 208).

Nejen přístup ke vzdělání, ale i k pracovním příležitostem, a tedy i k úspěchu, je navíc ve Vietnamu významně ovlivňován sociálním kapitálem té které domácnosti. Ve Vietnamu funguje velmi složitý systém rodinných konexí, bez kterých není téměř možné získat jakoukoliv práci, ale například ani sjednat obchod, a to dokonce ani mnohamilionový, nebo si půjčit v bance peníze na založení vlastního byznysu (Hayton 2010: 22). Tento sociální kapitál de facto představuje „keš“, kterým rodina může disponovat. Jak popisují Agergaard a Vu (2011), význam vazeb je nezastupitelný i v případě nekvalifikované práce. Konkrétně autorky přibližují situaci nosiček zboží v Hanoji, které přichází do metropole z venkova. I přestože se jedná o práci, za kterou ženy dostávají okolo 2 USD denně, bez kontaktů z rodné vesnice a asistence těch, co odešly dříve, by na tržištích žádnou práci nesehnaly, a navíc by byly s největší pravděpodobností vystrnaděny. Pro systémy rodinných konexí na nejvyšších úrovních se vžil označení *còn ông cháu cha* (COCC), doslova přeloženo „syn otce, vnuk dědy“, a *con cháu cắc cù cả* (5C), doslova přeloženo „všechny děti a vnoučata velikého staršího“. Jedná se o označení rodinných vazeb, které se odrážejí do rozdělování funkcí, zejména ve vedení firem, ale i státních institucí od obecních úřadů po ministerstva. Podle těchto dvou systémů, kdy 5C se týká opravdových elit Vietnamu, které mezi sebou drží ty nejlukrativnější pozice, jsou funkce přerozdělovány na základě příbuznosti, nikoliv podle zásluh, kvalifikace a

³¹ Za základní školu se na venkově v roce 2010 v průměru platilo 314 000 VND a ve městě 1 123 000 VND. Náklady na vysokoškolské vzdělání dosahovaly v průměru 10 000 000 VND, na soukromých vysokých školách dokonce 15 000 000 VND za rok (VHLSS 2012).

³² Jedná se především o pobočky těchto tří univerzit Griggs University – USA; RMIT – Austrálie; Raffles International College – Singapur.

³³ Velkoformátových poutačů, které lákají na studium v zahraničí, je např. v centru Hanoje celá řada. V nabídce studia v zahraničí některých agentur byly v době výzkumu ve Vietnamu v roce 2010 a 2011 k nalezení i některé české soukromé vysoké školy, které byly prezentované jako vysoce prestižní evropské univerzity. Rodiče jsou ochotni za vzdělání svého potomka dát i desetitisíce dolarů a zpravidla dají na doporučení známých a objektivnější informace si dále nevyhledávají. Proto se stává, že mohou být takto často podvedeni a v domnění, že zajišťují pro svého potomka kvalitní vzdělání, utrací tisíce dolarů za velmi podprůměrné.

³⁴ Mladí ve věku od 15 do 24 let v roce 2009 představovali 52 % nezaměstnaných, tzn. téměř 1 milion lidí (Mac 2009: 2).

kvality pracovníka. Systém funguje na konfuciánském principu vazeb starších a mladších – mladší projevuje loajalitu a poslušnost a starší ochranu. V důsledku existence tohoto jakéhosi umělého kastovního systému se peníze a příležitosti drží ve velmi úzkém okruhu bohatých rodin (Hayton 2010: 23), především bývalých i současných stranických funkcionářů, které se staly jednoznačnými vítězi Đổi Mới. Chaos 90. let řadě z nich totiž umožnil se nezákonně obohatit na úkor státu a tyto peníze pak zpětně využít ke své ochraně před ním (Hayton 2010: 22).³⁵ Navíc finanční zdroje jim umožňují posílat své děti na studia do zahraničí, které po návratu pracují na manažerských pozicích u zahraničních firem a rodinný majetek tak dále rozšiřují. Stejně tak všudypřítomná korupce zvýhodňuje ty, kteří zastávají pracovní pozici ve státním sektoru s určitou rozhodovací mocí (včetně např. učitelů). Výsledkem je situace, kdy v zemi s průměrným měsíčním příjmem 100 USD jsou města plná luxusních aut a drahého zboží a moderní vily a „gated“ komunity rostou rychlostí vyspělých zemí. Nicméně vzhledem k tomu, že každá rodina si pěstuje svůj vlastní sociální kapitál, je systém všemi přijímán jako fakt, který je, a proto je velmi stabilní a odolný vůči odporu a změně.

Rostoucí socio-ekonomické rozdíly mezi jednotlivci, rodinami i regiony, inflace, růst populace, ale i omezené možnosti získání kvalitního vzdělání či dobrého a dobře zaplaceného zaměstnání jsou dalším z důvodů, které vstupují do migračního rozhodování. Především touha po zvýšení socio-ekonomického statusu ovlivňuje volbu migrace na zahraniční pracovní trhy u stále většího počtu nízkopříjmových domácností, které vysílají své členy do zahraničí v rámci vládní strategie exportu pracovních sil. Ale i středně a vysokopříjmové rodiny se stále častěji zapojují do mezinárodní migrace – především posíláním svých potomků na zahraniční univerzity do USA, EU, Singapur, Thajska, Austrálie či Jižní Korey.

2.1.3 Remittance a rozvoj

Přechod na mechanismy tržní ekonomiky vedl i k posílení vazeb se zahraniční vietnamskou diasporou, která se nezanedbatelnou měrou podílí na rozvoji země – především díky zasílaným remitencím, které jsou na rozdíl od ostatních zdrojů ODA a FDI stabilní a v absolutních i relativních hodnotách stále rostou, díky investicím do podnikání ve Vietnamu a pomocí vlastního lidského a sociálního kapitálu, který přivázejí s sebou zpět do země (Adger a kol. 2002: 359). Zvláště význam remitencí každoročně narůstá. Podle odhadů Světové banky remittance zasílané do Vietnamu v roce 2010 dosáhly 8 miliard amerických dolarů, což znamená čtyřnásobek objemu z roku 2001 (Remittances Profile 2012). V plánech na období 2006-2010 a vize do roku 2015 KSV počítá s remitencemi jako s jedním ze zdrojů nepřímých zahraničních investic vedle ODA, obchodních půjček a investic na trhu s akcemi. Celkem odhaduje 8% podíl remitencí na HDP (Nguyen 2007b: 159).³⁶ Stejně jako narůstá význam remitencí, roste i vliv přímých investic od Việt Kiều. Ti totiž vedle malých plánů investují i do milionových až miliardových projektů. Podle *Komise pro zahraniční Vietnamce TP HCM* do Vietnamu ročně přijede během oslav nového lunárního roku *Tết*³⁷ na 50 000 Việt

³⁵ Dokonce i bývalý ministr financí Nguyễn Sinh Hùng k 20. výročí Đổi Mới přiznal, že „Ztráty, mrhání penězi a krupce ve státním rozpočtu jsou stále významné“ (Nguyen 2007b: 152). Podle zprávy *Vietnam Development Report 2012* je za enormní únik kapitálu zodpovědná nízká transparentnost o fungování podniků. Nedostatek dostupných informací vede ke korupci a zpětně k nevěře v tyto informace uvolňovat (VDR 2012).

³⁶ Podle odhadů Světové banky remittance v roce 2001 dosáhly částky okolo 2 mld. USD, tzn. přibližně 6 % HDP Vietnamu a v roce 2008 7,2 miliard USD (7,9 % HDP).

³⁷ Celým názvem *Tết Nguyên Đán*.

Kiêu, kteří vedle návštěvy svých příbuzných obhlíží právě investiční a podnikatelské možnosti.³⁸

Význam Việt Kiêu pro ekonomický rozvoj země se stal hlavním argumentem pro aktivní prosazování vládní strategie exportu pracovních sil a posilování vazby Việt Kiêu na Vietnam skrze internet, televizi, rádio a přímý vliv v komunitách Việt Kiêu skrze zastupitelské úřady (viz kapitola 2.2.2). Nicméně přínos Việt Kiêu pro rozvoj a zvyšování životní úrovně země i rodin je značně nerovnoměrný a především míra investičního potenciálu remitencí ve Vietnamu je velmi diskutabilní. Nguyễn Minh Thảo z Centrálního institutu hospodářského managementu (*Central Institute for Economic Management*) Ministerstva plánování a investic na základě výstupů z VHLSS odhaduje, že v roce 2006 bylo 73 % remitencí použito na okamžitou spotřebu, 14 % představovalo úspory na opravy obydlí a pouze okolo 6 % bylo využito na investice, přičemž podstatná část remitencí určených na spotřebu představuje splátky dluhu za cestu do zahraničí (Nguyen 2008: 18). Navíc jak dokládají výsledky rozsáhlého šetření VHLSS Vietnamského statistického úřadu (GSO), zasílání remitencí se nedotýká všech obyvatel stejně. Naopak i situace ve Vietnamu potvrzuje tvrzení De Haase (205: 1278), že remittance směřují především k bohatým, a ti, kteří je nejvíce potřebují, z nich těží pouze minimálně. Podle VHLSS, bylo v roce 2004 pouze 1,5 % z nejchudší pětiny vietnamské populace příjemcem remitencí. Naopak v kvantilu nejbohatších peníze proudily do 18,9 % domácností.

Nerovnoměrná distribuce příjmů z remitencí mezi bohatými a chudými je dána především úrovní sociálního a lidského kapitálu migrantů. Především v důsledku absence dostatečné kvalifikace zejména u chudších vrstev lidé vydělávají, a tedy i zasílají domů, velmi málo peněz (Nguyen 2008; Mac 2009). Navíc vzhledem k tomu, že s postupujícím časem klesá selektivita migrace a roste podíl venkovanů a lidí s nižším lidským, sociálním i finančním kapitálem, kteří nemají přístup k objektivním informacím, resp. nemají potřebu si informace ověřovat, nemají téměř žádné znalosti o zemi práce a ani nedokáží odhadnout náklady na život v zahraničí a možnosti splácení dluhů. Roste i podíl těch, kteří jsou ohroženi vykořisťováním (Dang 2007; Jelínková 2008; Mac 2009). Navíc v případě migrantů z chudších vrstev je většina financí přijatých v podobě remitencí využita k umoření dluhu, který rodině v souvislosti s migrací vznikl.

2.1.4 Vliv mýtu Západu na vietnamskou mezinárodní migraci

Převzetí principů tržní ekonomiky, i když se socialistickou modifikací, a zapojení vietnamské národní ekonomiky do globálního systému poskytly obyvatelům Vietnamu nejenom právní, ale i materiální možnosti přesouvat zboží, kapitál, informace a zejména lidi v rámci země i mezinárodně. Vlastní rozvoj, který přinesl celou řadu pozitiv, především růst životní úrovně obyvatelstva, ale i negativ, jako jsou zvyšování rozdílů uvnitř společnosti a omezený přístup ke zdrojům, podněcuje mezinárodní migraci dvěma směry. Jednak zvyšující se životní úroveň některých skupiny vede ke zpřístupnění migrace širším masám, které mají více finančních možností i informací, ale rozvoj také podněcuje k růstu relativní deprivace, která vyplývá z vysoce kontrastního složení populace podle příjmu, bohatství a životní úrovně a zpětně působí jako *push* faktor migrace. Nicméně i přes negativní jevy, které

³⁸ Zdroj: <http://vietnamnews.vnagency.com.vn/Economy/208451/viet-kieu-increase-investments.html>.

s sebou rychlý a nerovnoměrný rozvoj přinesl, podíl Vietnamců migrujících za hranice i zpět do země roste, a to i mezi domácnostmi s nízkými příjmy.

Od 90. let 20. století selektivita migrace značně klesá a migrace se stává stále více dostupnější i migrantům z ekonomicky slabších vrstev. Růst podílu těchto migrantů je dán především díky šíření informací na venkov skrze neoficiální kanály sociálních sítí, rozšíření informačních technologií (televize, rádia, internetu, mobilních telefonů) i do odlehlých oblastí, ale hlavně skrze aktivní náborové kampaně v médiích, inzerci v továrnách i osobně přímo ve vesnicích a díky rozšíření možností zástav majetku a půjček na financování cesty (Nguyen 2008; Jelínková 2008). Aktivní nábor pracovníků se v posledních letech stal klíčovým článkem vietnamské mezinárodní migrace, který je navíc nejenom posvěcen, ale přímo aktivně podporován vietnamskou vládou jako export pracovních sil na zahraniční pracovní trhy. Vývoz vietnamských dělníků a dělnic je vládou podněcován především proto, že je na něj nahlíženo skrze perspektivu *win-win-win* migrace, dle které na migraci musí zákonitě prosperovat všichni, tzn. nejen migrant, ale i země cílová a země hostitelská (Dang 2007: 1), a tedy taková migrace přispívá dalšímu pozitivnímu rozvoji Vietnamu. Migrace je vnímána jako element, který pozitivně působí na rozvoj kvalifikace migranta a socioekonomického statusu rodiny, na snižování nezaměstnanosti ve Vietnamu, rozšiřování zdrojů příjmů a posilování mezinárodních vztahů a spolupráce a na generování vyšších zisků společností rozvinutých zemí, které těží z levné pracovní síly (Dang 2007: 5). Úvahy nad negativními dopady pracovní migrace na migranta, jedince, komunitu i stát jsou, zdá se, zatím spíše upozaděny, ale jak dokládají data z VHLSS, význam migrace, především remitencí pro vietnamskou společnost jako celek, jsou zatím velmi diskutabilní. Navíc jak poukazuje Dang z Vietnamské akademie sociálních věd (2007: 13), mezi dělníky, kteří se vrátili ze zahraničního pracovního pobytu, je velmi vysoká míra nezaměstnanosti a lidský kapitál, který si s sebou navrátilci přináší, využívají jenom minimálně. Částečně situaci Dang připisuje absenci reintegračních programů a nevěli navrátilců vrátit se zpět do zemědělství a částečně sociálním vazbám, které v důsledku dlouhé nepřítomnosti mohou být oslabené, zpřetrhané nebo dokonce zaniklé a nalezení práce se bez nich může stát nereálné (Pechová 2007: 26; Jelínková 2008: 36).

Vnitrostátní rozdíly v ekonomickém rozvoji a životním standardu a složitá situace na vietnamském trhu práce nutí stále více Vietnamců volit odchod do zahraničí. Rozhodování o odchodu je navíc stále častěji umocňované tzv. *mýtem Západu*, který vzniká na základě kontaktu nemigrujících se západními cizinci, ale především Việt Kiều, kteří se do Vietnamu vracejí na návštěvy nebo na trvalo a kteří často v důsledku vietnamského společenského požadavku neztratit tvář a neuhodit hanbu na sebe a svou rodinu líčí jejich život za hranicemi jako vydařený a spokojený.³⁹ Obraz života v cizině často dokreslují dárky a peníze, které přiváží svým příbuzným, a mírou utrácení během jejich pobytu na dovolené ve Vietnamu (Pechová 2007: 44).⁴⁰ Vlivem dlouhodobého pobytu za hranicemi navíc Việt Kiều působí na své okolí i pozměněnými způsoby jednání, chování a oblékání. Pocitu relativní deprivace, který u nemigrantů kontakt s Việt Kiều nezřídka vyvolává, často využívají oficiální, ale především neoficiální zprostředkovatelské agentury (*dịch vụ*), které z vlastní podstaty své

³⁹ Podle vietnamistky Evy Pechové může být nesdělování negativních zkušeností způsobeno i obavou navrátilců, že by jejich příbuzní ve Vietnamu, kteří mají často představy o životě, cenách, výdělcích a práci v zahraničí zkreslené, jejich problémy stejně nepochopili (Pechová 2007: 19).

⁴⁰ Jeden z respondentů výzkumu publikovaného v druhé části této disertační práce, který do Československa přišel v roce 1974 a v současnosti žije v Chebu, kde s manželkou vede trafik se smíšeným zbožím v jejímž zázemí žijí oba společně s mladším synem, uvedl, že vždy, když jede do Vietnamu, tak se slušně oblékne, aby vypadal jako „pán“ a člověk, který žije za hranicemi, a takto oblečený je po celou dobu pobytu ve Vietnamu. Podle Martínkové se „vytahování“ Việt Kiều stalo „jakousi normou pro chování navrátilce a zároveň velmi podstatnou složkou pro vnitřní život Vietnamce v České republice“ (Martínková 2008: 11).

činnosti potenciální zákazníci seznamují pouze s pozitivy migrace a záměrně zatajují nebo nepřesně informují o aktuální ekonomické situaci v zemi práce, platových podmínkách a povinnostech odvodů ze mzdy, reálných nákladech na život a účelech a významech jednotlivých typů viz (Dang 2007; Jelínková 2008; Mac 2009).

Mýtus Západu je navíc přiživován i selektivním kontaktem se západním životním stylem skrze zahraniční turisty, kterých do země přijíždí stále více (Kocourek 2008). Ti zpravidla setrvávají několik týdnů až měsíců, žijí v hotelích, cestují a užívají si života. Z vietnamské perspektivy je ohromující nejenom to, že si lidé ze Západu mohou dovolit koupit letenku do Vietnamu např. „pouze“ na týdenní pobyt, ale i to, že si turisté mohou dovolit odjet ze své země na několikátýdenní až měsíční pobyt, aniž by se museli bát o ztrátu práce nebo zákazníků a tím nemít strach o zajištění rodiny.⁴¹ Vedle toho narůstající počet odešlých Vietnamců zvyšuje počet navrátilců, kteří představují přímé zprostředkovatele informací o životě za hranicemi, které bývají spíše pozitivní, protože Vietnamci o negativních věcech neradi mluví, resp. neradi přiznávají neúspěch. Selektivitu informací, které dokreslují pokřivené představy o životě za hranicemi, doplňují zahraniční (hlavně korejské, singapurské a americké) programy kabelové televize, které jsou všudypřítomné včetně odlehklých oblastí. Dále internet a internetové sociální sítě a v neposlední řadě zvyšující se počet bohatých Vietnamců, pro které se ve městech staví nákupní centra (VinCom Hanoi a VinCom TP HCM), supermarkety, luxusní restaurace a butyky s luxusním zbožím. Geografická vzdálenost od Západu nedovoluje si informace ověřit a i cesta do bližších destinací jako jsou Singapur, Taiwan nebo Jižní Korea je pro většinu populace nad jejich finanční možnosti. I přestože se objevují první náznaky zvyšovat informovanost a povědomí Vietnamců o tom, co to znamená odjet za hranice, síla ústní lidové slovesnosti v rámci komunit bude vždy silnější než informace z letáku.

2.2 Vietnamská migrace do světa

V současnosti se podle odhadů *Ministerstva práce, válečných invalidů a sociálních věcí* (MOLISA) a *IOM Vietnam* nachází v cizině přibližně 3 miliony lidí s vietnamským původem, kteří žijí v zahraničí trvale, a na půl milionu vietnamských smluvních gastarbeitřů.⁴² Podle národních statistických úřadů a odhadů MOLISA mezi země s největším počtem Vietnamců patří především státy, které přijaly politické uprchlíky tzv. *boat people*, některé země bývalého Východního bloku, kam přicházeli mladí Vietnamci a Vietnamky na základě mezivládních pracovních kontraktů, a nyní i v nově industrializovaných zemích východní a jihovýchodní Asie, kam odchází ročně desítky tisíc vietnamských dělníků na základě

⁴¹ Vietnamci, kteří nikdy neopustili zemi, neznají koncept jedince jako člověka nezávislého na svém okolí, který o sobě rozhoduje sám, vydělává pouze na sebe a jedná ve svém zájmu, a proto na zahraničního turistu nahlíží jako na člověka, který má někde svou rodinu, ke které má závazky, což umocňuje představu o Západě jako o místě blahobytu, kde dokáže člověk vydělat dost na to, aby zajistil své rodiče, potomky a sourozence a ještě odjel na dovolenou na opačnou stranu planety.

⁴² S největší pravděpodobností je v zahraničí Vietnamců mnohem více. Uvedené odhady totiž zahrnují pouze ty gastarbeitery, kteří odjeli ze země s pomocí agentur s licencí nebo svůj odjezd přihlásili na MOLISA. Nicméně odhaduje se, že stále více přibývá i těch, kteří odjíždí s pomocí neoficiálních agentur (Dang 2008; Mac 2009). Například o. s. La Strada na základě výzkumů realizovaných mezi vietnamskými dělníky v českých továrnách odhaduje, že většina Vietnamců gastarbeitřů, kteří v posledních letech přijeli do Česka, přicestovali právě skrze neoficiální agentury (Pechová 2007).

nábrových akcí. Jedná se především o USA (1,5 milionů),⁴³ Austrálii (300 000),⁴⁴ Kanadu (250 000), Francii (250 000), Kambodžu (150 000), Malajsii (150 000), Německo (125 000),⁴⁵ Thajsko (100 000), Rusko (cca 100 000),⁴⁶ Taiwan (90 000), Jižní Koreu (90 000) Česko (65 000), Laos (30 000)⁴⁷ a Japonsko (20 000). Podle poměru počtu lidí s vietnamským původem k celkovému počtu obyvatel země se nejvíce Vietnamců nachází v Austrálii (cca 1,3 %), Kambodži (cca 1,01 %), Kanadě (cca 0,72 %), Česku (cca 0,61 %) a Malajsii (0,53 %). V ostatních zemích podíl lidí s vietnamským původem nepřesahuje 0,5 %. Především pozice Česka je na seznamu zemí s výraznějším počtem Vietnamců velmi unikátní. Dokonce pokud odhlédneme od umístění Kambodže, ve které vietnamské etnikum představuje historicky národnostní menšinu, Česko se řadí na třetí místo na světě s největším počtem Vietnamců k populaci země.

2.2.1 *Vietnamská migrace bipolárního rozdělení světa*

Mobilita Vietnamců se za francouzské koloniální nadvlády v Indočíně téměř výhradně omezovala na vnitrostátní pohyby lidí mířících za prací na plantáže a do dolů a na sňatkovou migraci (Dang 1997: 317). Přeshraniční migrace byla jevem ojedinělým, který se týkal pouze jednotlivců pracujících ve službách kolonie a studentů odcházejících na frankofonní univerzity Francie a Québecu (Dorais 1998). Ani imigrace do země nebyla ve srovnání s britskými nebo holandskými koloniemi v regionu nikterak významná. V té době ve Vietnamu ročně v průměru pobývalo okolo 4 000 Evropanů (Heffernan 1995: 35). Až události po porážce Francouzů v bitvě u Ðiện Biên Phủ v roce 1954 uvedly do pohybu celé zástupy. Těsně po rozpadu Vietnamu na severní a jižní část statisíce zejména křesťanů, bývalých zaměstnanců francouzské administrativy a odpůrců komunismu odešlo ze severu na jih. Opačným směrem pak mířil nesrovnatelně nižší počet prokomunisticky orientovaných stoupenců. Nicméně tento protiproud se s postupně zhoršující se náladou a morálkou v jihovietnamské armádě, jejíž finanční zdroje se každým rokem bojů tenčily, sílil dezercí desetitisíců vojáků ročně do služeb severovietnamské armády (Syrůček 2007). Druhá indočínská válka a strategie jednotlivých válčících stran též vedla k masivním pohybům v rámci obou regionů: obyvatele severu nutila k evakuaci z měst na venkov a na jihu naopak k odchodu z venkova do měst, kde přítomnost zahraničních armád zaručovala vyšší bezpečnost a širší nabídku pracovních příležitostí (Dang 1997: 318). Během dvou desítek let trvajícího geografického, ideologického a mocenského rozdělení země Vietnamci začali migrovat i do zahraničí: z jihu na ‚kapitalistický Západ‘ a ze severu na ‚komunistický Východ‘, nicméně jednalo se zpravidla o jednotlivce a jejich počty nebyly nikterak zásadní.⁴⁸ Nicméně

⁴³ V posledním censu 2010 se k vietnamskému původu přihlásilo 1 548 449 lidí (U.S. Bureau). Některé odhady hovoří i o počtu 2,2 milionů Vietnamců v USA. Tyto odhady zahrnují jednak občany USA s vietnamským původem, kteří přišli v minulosti, ale i občany VSR žijící v USA, kteří přišli v nedávné době.

⁴⁴ Podle posledního censu 2006 se k vietnamskému původu přihlásilo 176 658 Australanů a 159 849 cizinců (Australian Bureau of Statistics).

⁴⁵ Podle Eurostatu se v roce 2011 na území Německa nacházelo 91 059 vietnamských státních příslušníků. Nicméně podle odhadů je v zemi také přibližně 42 000 naturalizovaných Vietnamců, převážně ‚boat people‘ (Wolf 2007).

⁴⁶ V roce 2006 se podle Federální migrační služby nacházelo na území Ruské federace přibližně 150 000 lidí vietnamského původu: 69 000 legálních pracovních migrantů, 5 000 studentů, více než 26 000 občanů Ruské federace vietnamského původu a odhadem 50 – 60 000 neregulérních migrantů (Tchesnokov 2009).

⁴⁷ Do Laosu odjíždí Vietnamci především za prací do vietnamských firem na produkci a zpracování kaučuku.

⁴⁸ Podle odhadů a dostupných statistik bylo do sjednocení Vietnamu v zemích v současnosti s nejpočetnějšími vietnamskými komunitami pouze několik málo tisíc lidí. V USA v letech 1961 – 1970 bylo pouze 4 561 Vietnamců, kteří ve většině případů pobývali na ‚neimigrační‘ víza. Jednalo se o muže sloužící v americké armádě a jejich manželky, kteří přijížděli na školení. Děti v té době nebyly v USA žádné. Odhaduje se, že do sjednocení Vietnamu do USA přijelo dalších 17 000 Vietnamců (Zhou, Bankston 1998: 43). V Austrálii bylo podle censu

tak, jak rozdělení země bylo spouštěčem masových pohybů vnitrostátních, sloučení v roce 1975 nastartovalo mohutnou migraci mezinárodní. Pád/osvobození Saigonu na jednu stranu zintensivnil/o státem organizovanou a řízenou migraci mladých Vietnamců a Vietnamek na pracovní trhy spřátelených zemí Východního bloku, na druhou vyvolal/o do té doby nevídaně silnou vlnu uprchlictví směřující do všech koutů světa (Mignot 1995; Chan 1995; Dorais 1998; Zhou, Bankston 1998). Hledání azylu v zahraničí bylo odpovědí na strach z perzekuce u jihovietnamských elit, křesťanů, etnických Číňanů, ale i u statisíců rolníků, kteří byli po sjednocení nuceni k návratové migraci z jihovietnamských měst na venkov nebo k osídlení tzv. nových ekonomických zón – válkou, boji a chemikáliemi zdevastovaných odlehlých oblastí, určených ke kultivaci (McKelvey 1998; Zhou, Bankston 1998).

Politici uprchlíci odcházeli z jižního Vietnamu ve třech vlnách, které se lišily socioekonomickým pozadím běženců i formou odchodu. První vlna, která nastala bezprostředně po příchodu severovietnamských vojsk 30. dubna 1975 do Saigonu, představovala jihovietnamské elity evakuované americkým letectvem. Skupina byla značně heterogenní a sestávala převážně z velmi dobře situovaných vrstev, které měly dobré vzdělání a byly znalé angličtiny nebo francouzštiny a západní kultury. Mezi evakuovanými byli především vládní úředníci Vietnamské republiky, bohatí byznysmeni, elitní armádní personál, odborníci a členové katolické církve (Mignot 1995).⁴⁹ Nicméně i přestože patřili mezi zámožné, náhlost odchodu je donutila veškerý svůj majetek zanechat ve Vietnamu a v zemi usídlení začít od nuly (Zhou, Bankston 1998: 56). Uprchlíci této vlny byli téměř všichni převezeni ještě v květnu 1975 přímo do USA⁵⁰ a několik z nich do zemí, kde měli rodinu a známé, především do Francie a Kanady (Dorais 1998).⁵¹ Druhá vlna, tzv. *‘boat people’*, byla nejsilnější. Trvala od konce 70. let a po celá 80. léta s vrcholem mezi lety 1979 až 1981, kdy bylo z vod Jihočínského moře zachráněno okolo 650 000 lidí (Mignot 1995: 452). Jednalo se především o etnické Číňany (*Sino-Vietnamese*), kteří byli ze země vyhnáni, a Jihovietnamce, kteří byli přesunuti do nových ekonomických zón nebo byli věznění či jinak perzekuováni. Kromě etnických Číňanů, kteří se ve Vietnamu živili obchodem a patřili k vyšší střední třídě, odcházeli především vesničané, kteří měli minimální vzdělání. Řada studií ze zemí usídlení dokládá (Kibria 1990; Zhou, Bankston 1994; Zhou, Bankston 1998; Dorais 1998; Coughlan 2008; Aquilar-San Juan 2009), že s každou další vlnou prudce klesala kvalifikovanost uprchlíků, kteří byli mnohdy negramotní ve svém vlastním jazyce, což později komplikovalo jejich úspěšnou integraci do vysoce urbanizovaných a industrializovaných společností Západu.

Uprchlíci utíkali na rybářských lodích do okolních zemí, tzv. zemí prvního azylu, Thajska, Malajsie, Indonésie, Filipín, Macaa a Hong Kongu, ale někteří dopluli i do vzdálenějších destinací Japonska, Austrálie, Argentiny, Brazílie, Řecka, Pobřeží slonoviny či Turecka (Mignot 1995: 453).⁵² Země nebyly na silný nápor utečenců připravené a především ty chudší hrozily, že lodě nepřijmou. Situaci byla věnována extrémní mediální pozornost a zodpovědné státy USA a Francie musely činit. Tak zvaná *indočínská uprchlická krize* mobilizovala mezinárodní společenství a začalo docházet k převozu uprchlíků ze zemí prvního azylu do zemí usídlení,

z roku 1976 pouze 2 427 Vietnamců (Coughlan 2008: 25) a v Kanadě bylo v roce 1974 odhadem 1 500 Vietnamců z toho naprostá většina (1 100) ve frankofonní části země (Dorais 1998: 109).

⁴⁹ U některých katolických věřících se jednalo již o druhý útěk. Ten první byl v době rozdělení země ze severu na jih Vietnamu (Zhou, Bankston 1998: 56).

⁵⁰ V USA byli usazeni především v Kalifornii, v oblasti Orange County přezdívané *Little Saigon*, kde založili v současnosti největší komunitu Vietnamců mimo Vietnam (Zhou, Bankston 1998; Aquilar-San Juan 2009).

⁵¹ Jednalo se o přibližně 125 000 lidí, kteří odešli do USA (Zhou, Bankston 1998: 29), a 6 500 lidí, kteří odešli do Kanady (Dorais 1998: 109).

⁵² Výběr cílové destinace byl často geopolitického podtextu. Např. Francie přijímala uprchlíky převážně z thajských táborů, tzn. hlavně Kambodžany a Laosany, aby se vyhnula vlně etnických Číňanů, a tedy i potenciální mohutné řetězové migraci jejich příbuzných. Do Austrálie mířili zejména uprchlíci z Malajsie a Spojené království přijímalo jenom ty z táborů v Hong Kongu (Mignot 1995: 453).

nejčastěji do USA, Kanady, Austrálie, Francie a Německa. Situace byla velmi špatná. Odhaduje se, že polovina všech, co opustili Vietnam, buď utonuli,⁵³ nebo byli zabiti piráty, kteří na lodě s uprchlíky útočili, okrádali je a znásilňovali ženy. Navíc uprchlické tábory v zemích prvního azylu, kde někteří strávili i několik let, byly přelidněné a panovaly tam tristní hygienické a bezpečnostní podmínky. Ani země usídlení nestíhaly nápor uprchlíků a stanovily měsíční a roční kvóty lidí, které mohly přijmout.⁵⁴ Proto UHNCR v roce 1979 dohodlo s hanojskou vládou program řízeného odchodu (*Orderly Departure Program*; tzv. ODP), který umožnil uprchlíkům odejít za svými rodinami přímo z Vietnamu. ODP program vyvolal třetí a poslední uprchlickou vlnu. Do konce roku 1992 skrze ODP odcestovalo na 439 000 politických uprchlíků (Mignot 1995: 453). Nicméně ke konci se začali mezi utečenci nacházet i podvodníci, kteří se chtěli dostat do bohatých zemí Západu (Chan 1995: 381).⁵⁵ V důsledku kritické situace UNHCR oslovilo všechny země západního společenství a indočínské uprchlíci⁵⁶ se nakonec ocitli ve 29 zemích celého světa. 95 % z nich (odhadem 1 875 000 lidí), z nichž naprostá většina byli obyvatelé Vietnamu, bylo usídleno v sedmi zemích světa (USA, Kanada, Austrálie, Francie, Německo, Spojené království, Nový Zéland).⁵⁷

Vedle uprchlických vln na konci 80. a počátku 90. let též docházelo k ‚návratu‘ dětí Ameriky na základě zákona *Amerasian Homecoming Act* (zákon o návratu domů Ameroasiatů). Jednalo se o potomky amerických vojáků, kteří zůstali se svými vietnamskými matkami ve Vietnamu. Jejich odlišná fyziognomie (evropské, hispánské nebo černošské rysy) odkazovala k minulosti jejich matek, které měly potomka bez sňatku a s nepřítelem, a uvrhovala hanbu na celou rodinu. *Bụi đời* (doslova přeložené *prach života*, volně *odpad*), jak se americkým potomkům říkalo, byli často odložené v sirotčincích nebo v náhradních rodinách, pro které zdarma pracovali. Až do roku 1987, kdy vstoupil zákon o návratu domů v platnost, stáli *bụi đời* na absolutním okraji společnosti, nedostávalo se jim žádné rodinné podpory ani vzdělání (McKelvey 1998). S přijetím zákona se obratem proměnili z hanby na doslova zlatý důl. Zákon umožňoval odcestovat do USA nejenom potomkovi vojáka, ale i celé jeho širší rodině. O do té doby neatraktivní Ameroasiaty vznikla na sňatkovém trhu poptávka a bohaté rodiny si začaly manželství s potomkem vojáka kupovat. Zákon umožnil ‚návrat‘ domů 65 000 – 70 000 Ameroasiatů a jejich ‚rodinných‘ příslušníků, kteří se k nim často chovali velmi povýšenecky (McKelvey 1998; Zhou, Bankston 1998).

Od kolapsu koloniální Indočíny začali přicházet mladí Vietnamci za studiem i do socialistických zemí střední a východní Evropy. Jednalo se o svobodné Severovietnamce odcházející na střední a vysoké školy, ale i děti – sirotky po vojácích severovietnamské armády.⁵⁸ Nicméně počty Vietnamců v zemích Východního bloku byly do roku 1975 obdobně jako v zemích Západu velmi skromné a čítaly řádově několik set jedinců. Se sjednocením byla

⁵³ Podle výpovědi jednoho z uprchlíků tzv. *boat people* lodě, na kterých utíkali, byly ve velmi špatném stavu také kvůli tomu, že musely vypadat tak, že nikam nedoplují, aby utečenci nevzbudili u pobřežní stráže podezření. Pokud byli při útěku přichyceni, museli se totiž vykoupat vysokými úplatky (Zhou, Bankston 1998: 27).

⁵⁴ Kvóty a podmínky, které si některé země kladly (vzdělanost, věk, zdravotní stav atd.), aby uprchlíky přijaly, vedly k tomu, že ještě v roce 1992 bylo v uprchlických táborech zemí prvního azylu na 140 000 lidí (Mignot 1995: 454).

⁵⁵ Např. v táborech v Hong Kongu z 47 389 prověřených lidí bylo shledáno 33 966 migrantů bez oprávnění a 27 830 z nich bylo deportováno zpět do Hanoje. Někteří z nich se po návratu do Vietnamu pokusili znovu odejít předstírajíc politické uprchlíky (Chan 1995: 382).

⁵⁶ Pod pojmem ‚indočínské uprchlíky‘ (*Indochinese refugees*) jsou zahrnuti běženci z celého území bývalé francouzské koloniální Indočíny, tzn. obyvatelé dnešní Kambodže, Laosu a Vietnamu – Kambodžané, Laosané, Vietnamci, etničtí Číňané a Hmong.

⁵⁷ Do konce roku 1992 USA přijalo 1 101 500 indočínských uprchlíků, Kanada 181 000, západní Evropa 229 000 (Francie 52 %, Německo 13,5 %, Spojené království 10,5 %), Austrálie 172 000 a Nový Zéland 12 500. Zbývajících cca 77 000 uprchlíků našlo domov ve Švédsku, Dánsku, Finsku, Norsku, Islandu, Španělsku, Itálii, Řecku, Rakousku, Švýcarsku, Lucembursku, Hong Kongu, Japonsku, Malajsii, Filipínách, Singapuru, Taiwanu, Thajsku, Izraeli, Pobřeží slonoviny, Senegalu a Argentině (Mignot 1995: 454).

⁵⁸ V Československu se jednalo o tzv. Charastavské děti – 100 dětí, potomků vojáků severovietnamské armády, které přišly roku 1956 do Československa na ozdravný pobyt a za vzděláním. V zemi nakonec zůstaly několik let a někteří zde vystudovaly i vysokou školu (Martínková 2006a).

nastartována vlna dočasné pracovní migrace do zemí RVHP, především Sovětského svazu (Tchesnokov 2009), Československa (Heroldová, Matějová 1987; Secká 1987; Brouček 2005a, 2005b), východního Německa (Wolf 2007), Polska (Lukowski 1997)⁵⁹ a Bulharska. Podle odhadů se celkem jednalo asi o 244 000 lidí (Nguyen 2008: 10) a pracovali převážně v textilním, potravinářském, strojírenském a spotřebním průmyslu, v zemědělství a ve stavebnictví. Migrace byla sjednána mezi vládami jednotlivých států a měla striktně stanovená pravidla, na jejichž dodržování dohlížely obě strany. Skrze mezivládní dohody do zemí střední a východní Evropy od pádu Saigonu do pádu Moskvy přijely desetitisíce mladých vietnamských dělníků a dělnic, většinou na tzv. učební poměr s výrobní praxí. Nejpočetnější skupiny přijížděly v 80. letech,⁶⁰ kdy byly podepsány zásadní dohody mezi VSR a SSSR (Tchesnokov 2009), VSR a NDR (Wolf 2007) a VSR a ČSSR (Heroldová, Matějová 1987; Brouček 2005a). Podmínky pobytu byly ve všech případech velmi obdobné. Jednalo se o dočasnou pracovní migraci s průměrnou dobou sjednanou na 4 až 7 let, nicméně ta nakonec kolísala podle jednotlivých případů.⁶¹ Vietnamci zpravidla absolvovali tří měsíční kurz jazyka, řadu zdravotních prohlídek včetně zdravotní karantény, během které si nesměli vařit, a bezpečnostní školení (bezpečnost práce, požární školení, atd.). V průběhu pobytu kromě práce museli povinně absolvovat pravidelná politická školení, zpravidla na vrub dovolené. Bydleli na ubytovnách pro zahraniční pracovníky, kde museli dodržovat zpočátku přísná pravidla, která byla s postupující liberalizací politiky ve Vietnamu uvolňována.⁶² Důvody zvyšujícího se počtu Vietnamců v továrnách a v zemědělství evropských socialistických zemí byly jednak nedostatek pracovních sil v těchto státech, ale především splácení dluhů, které Vietnam vůči zemím v souvislosti s válečnými aktivitami a poválečnou rekonstrukcí země měl (Wolf 2007; Dang 2007; Nguyen 2008), a také aby ulevil extrémně vysoké míře nezaměstnanosti, posílil příjem zahraniční devize a snížil míru chudoby. Sovětský svaz si též jako nejkritičtější z hostitelských zemí kladl za cíl skrze přípravu vietnamských pracujících posílit ve Vietnamu vedle ekonomického vlivu i svůj vliv politický (Tchesnokov 2009).

Dělníci byli obvykle vybíráni v továrnách přímo ve Vietnamu. Zpravidla museli být ve věku od 17 do 25 let, spíše svobodní a z každé rodiny pouze jeden člověk, čímž chtěla VSR předejít usazení v zahraničí (Wolf 2007). Nicméně vzhledem k rozvětvenosti vietnamských rodin a systému rodinných konexí a vazeb nebylo vzácností, že praktikanti měli v hostitelských zemích své příbuzné, se kterými byli v pravidelném kontaktu (Heroldová, Matějová 1987; Secká 1987). Bylo běžné, že vedle skutečných premiantů byli vybíráni potomci armádních a stranických funkcionářů nebo těch, co si mohli dovolit zaplatit úplatek

⁵⁹ Podle Pechové (2007) Polsko patří k největším centrům vietnamské migrace v Evropě, nicméně dle oficiálních statistik EUROSTATu se v zemi v roce 2011 nacházelo pouze 2 947 legálně pobývajících občanů VSR a i dotazovaní respondenti vlastního výzkumu uváděli, že se Vietnamcům z důvodu obchodního ducha a nacionalistického cítění Poláků v Polsku nedaří, proto o zemi není mezi Vietnamci příliš veliký zájem.

⁶⁰ Do NDR, které podepsalo s VSR smlouvu o pracovní migraci v roce 1980, přišlo v tomtéž roce pouhých 1 500 lidí. V roce 1987 už 59 000. Od roku 1988 do sjednocení Německa v roce 1990 přišlo dalších 39 495 lidí (Wolf 2007: 6); Do Sovětského svazu začali Vietnamci přicházet ve větších počtech až po uzavření dohody mezi vládou SSSR a VSR *O přijetí vietnamských občanů k odbornému vzdělávání a zaměstnání v podnicích a organizacích SSSR*. V letech 1981-1991 pracovalo v SSSR ve více než 400 podnicích okolo 100 000 Vietnamců. Nejvíce Vietnamců bylo v SSSR v roce 1989, celkem se jednalo o přibližně 80 000 lidí (Tchesnokov 2009); V Československu počet Vietnamců kulminoval v letech 1980-1983. Jednalo se o 30 000 – 35 000 lidí. Od roku 1984 počet nově příchozích konstantně klesal (Brouček 2005a).

⁶¹ Secká (1987) ve své studii o vietnamských pracujících v podniku Fruta v Horních Počernicích poukazuje na roli zahraničních pracovníků, kteří zaceľovali nedostatek pracovních sil. Podniky často proto žádaly o prodloužení doby pobytu těchto pracovníků s tím, že pokud se chtějí vrátit domů, mohou. Secká uvádí, že v případě prodloužení pobytu ve Frutě nikdo nevyužil možnosti návratu domů před ukončením kontraktu.

⁶² Např. směli vycházet pouze v malých skupinách a zpočátku nesměli navazovat intimní vztahy s opačným pohlavím. Později jim to bylo umožněno, ale ženy Vietnamky nesměly otěhotnět a partnerství s místním obyvatelem nabyla příliš vítána. Důvodem k deportaci mohla být i politická aktivita (Heroldová, Matějová 1987; Brouček 2005a; Wolf 2007).

(Martínková 2008: 7).⁶³ I přestože samotné skupiny přijížděly jen na několik let, Vietnamci přicházeli ve větším počtu do zemí střední a východní Evropy kontinuálně od 70. let a i během období řízené migrace socialistické éry se formovaly migrační sociální sítě, které ovlivňovaly rozhodování k odchodu dalších. Migranti se navzájem informovali o tom, co v hostitelské zemi chybí, čeho je naopak dostatek, jaké jsou rozdíly v chování nebo jaká jsou pozitiva a negativa zemí, do kterých mohou odjet pracovat (Heroldová, Matějová 1987).⁶⁴ Účastníci každého dalšího turnusu byli lépe informováni a materiálně vybaveni a vozili stále více dárků svým známým a příbuzným, kteří v hostitelské zemi již byli. Jednalo se především o tradiční vietnamské potraviny (rýži, nudle, kávu a mořské plody) a náboženské předměty (vonné tyčinky atd.; Secká 1987: 208).

Dělníci měli možnost zaslat domů zboží zakoupené v zemích práce a ženatí/vdané po určitém čase, zpravidla dvou let, jet domů na dovolenou. Z platu jim byla automaticky strhávána určitá část, která putovala na účet vietnamské vlády za účelem obnovy válkou zničené země a na splácení vietnamského dluhu.⁶⁵ Po pádu železné opony byly kontrakty o přípravě vietnamských pracujících bez výjimek vypovězeny a Vietnamci byli nuceni k návratu domů. V některých případech byli dokonce k odchodu motivováni finanční kompenzací.⁶⁶ Nicméně v té době se Vietnam stále potácel v krizi a v zemi je nečekalo téměř nic. Mnohým se vracet nechtělo, a proto zkoušeli různé strategie, jak v Evropě zůstat. Někteří se nelegálně přestěhovali do jiných států Evropy, především sjednoceného Německa, jiní zažádali o azyl nebo se pokusili o získání legálního pobytu např. vyřízením si živnostenského listu, jak byla častá praxe především u Vietnamců v Československu. Jejich velmi vratkou pozici v Evropě komplikoval též fakt, že neměli nárok na žádnou státní podporu. Ubytovny pro zahraniční pracovníky, kde jim byly dříve poskytovány bydlení a strava zdarma, byly uzavřené, a jako cizinci bez povolení k pobytu nesměli pracovat. Proto často vyhledávali jiné formy obživy, např. pašování cigaret do Německa (Wolf 2007). I když bylo Vietnamcům legislativně umožněno v zemi dále pracovat, např. v Rusku, řada socialistických podniků zkrachovala a následující krize v průmyslu nutila vietnamské migranty k orientaci na jiné ekonomické aktivity, zpravidla maloobchod (Tchesnokov 2009). V některých zemích, např. v NDR, nemohli zažádat o azyl, protože země nepodepsala ani Úmluvu o právním postavení uprchlíků z roku 1951 ani Protokol z roku 1967. Navíc ti, co po sjednocení Německa zažádali o azyl, nemohli být po neuznání deportováni do Vietnamu, protože Vietnam odmítal nedobrovolným navrátilcům vydat vstupní vízum.⁶⁷ Nadto se otevřel kontakt nejen mezi východní a západní částí železné opony, ale také mezi jihovietnamskými uprchlíky a severovietnamskými dělníky. Především v Německu, zejména pak v Berlíně, vztah těchto dvou skupin nebyl ideální a de facto existující, etablovaná etnická komunita tvořená jihovietnamskými uprchlíky odmítla bývalým smluvním dělníkům poskytnout podporu (Wolf 2007). Napjatá situace první poloviny 90. let byla eskalovaná i vzrůstajícími xenofobními náladami v hostitelských zemích. Situace se pozvolna uklidňovala až díky vyjasnění migračních vztahů (především podepsáním

⁶³ Podle Secké (1987: 204) všechny vietnamské zaměstnankyně ve středočeské Frutě v roce 1986 byly dcery úředníka nebo vedoucího dělníka a všechny byly buď dětmi, příbuznými či dobrými známými zaměstnanců Ministerstva zemědělství a výživy VSR, které zpracovávalo žádost o vyslání vietnamských pracovníků.

⁶⁴ V průběhu vlastního terénního šetření v případě jedné skupiny respondentů (navrátilců a Việt Xù) vyšlo najevo, že dotazovaní byli spolužáci ze stejné základní školy a do Československa přijížděli postupně na podnět těch, co už tady byli a informovali je o pobytu v zemi dopisy, které jim do Vietnamu pravidelně zasílali.

⁶⁵ V NDR bylo dělníkům automaticky strháváno 12 % z platu (Wolf 2007) a v Československu 10 %, pokud vydělávali více než 1 200 Kčs hrubého příjmu (Secká 1987). Tato částka byla zasílána na bankovní účet VSR, která touto cestou získávala zahraniční měnu a finance na splácení dluhů.

⁶⁶ Např. v Německu byla vietnamským dělníkům nabídnuta kompenzace 3 000 západoněmeckých marek za odchod zpět do Vietnamu. 34 000 z 60 000 tzv. východoněmeckých Vietnamců finanční náhradu přijalo a odcestovalo (Wolf 2007: 8).

⁶⁷ Vietnam nebyl připraven přijmout ty, co se nevraceli dobrovolně. Navíc neměl zájem na tom, jakožto socialistický stát přijímat jedince, kteří sledovali pád socialismu doslova z první řady (Wolf 2007: 9).

readmisních dohod) mezi dotčenými zeměmi a Vietnamem⁶⁸ a díky úpravě právního postavení této skupiny migrantů, kteří mohli začít podnikat, pracovat a zvat si své rodinné příbuzné.

Během 40 let bipolárního rozložení světa se v důsledku geopolitických rošád a mocenských tahanic ocitly statisíce Vietnamců ve všech koutech planety. Různorodé kontexty, povaha migrace a přístup hostitelských společností k imigraci vedla k různorodým strategiím adaptace na nové prostředí, k formování různorodých komunit a různorodého vztahu mezi jednotlivými komunitami navzájem a komunitami a zemí předků. Migranti z uprchlické vlny odcházeli ve skupinách různě velikých fragmentů širších rodin, z donucení a s tím, že navždy. Jejich odchod byl velmi stresující. Riskovali své životy na moři a strávili dlouhé měsíce i roky v uprchlických táborech. Protože v zemích usazení v té době neexistovala žádná etablovaná komunita krajanů, která by jim pomohla s adaptací,⁶⁹ byli rozmisťováni po celé zemi podle potřeb hostitelské země a dnes se nachází de facto ve všech správních obvodech zemí usídlení. Stávali se na dlouhé roky závislí na státní podpoře a asistenci, ale také na svých dětech, které se rychle adaptovaly, což vedlo k redefinici sociálních rolí v rámci rodin a někdy i k napětí mezi partnery a rodiči a dětmi. Navíc v těch zemích, kde nebyly přítomné elity z první uprchlické vlny, adaptace a zpřetržení kruhu chudoby trvalo i celou generaci. Téměř všichni uprchlíci usilovali o získání občanství hostitelské země a např. v USA, Kanadě a Francii skupina elit vyvíjela i politickou aktivitu, především protikomunistickou. Nucené zpřetrhání pout k vlasti vedlo u uprchlíků k nostalgickému vztahu k zemi předků a silné touze předávat tento vztah dál na další generace, jejichž vazba k Vietnamu a „vietnamství“, především jazyku a tradicím, je mnohdy hmatatelnější než např. u potomků dobrovolných migrantů (Dorais 1998; Zhou, Bankston 1998; Wolf 2007), a to i přesto, že v zemi nikdy nebyli a až do nedávné doby byla cesta do Vietnamu v komunitách uprchlíků, především těch z USA, velké společenské tabu (Zhou, Bankston 1998). Nicméně i přes uvolnění poměrů v soudobém Vietnamu, nedůvěra v hanojský režim přervává.

Na druhou stranu Vietnamci odcházející do zemí RVHP cestovali organizovaně vlakem nebo letadlem, všichni byli obklopeni lidmi stejného stáří a jednalo se o jednotlivce. Skupiny pracujících byly vždy organizované skrze vedoucí skupiny, kteří jim tlumočili a asistovali. V zahraničí žili podle jasně definovaných pravidel, nicméně bez svých rodinných příslušníků a jakékoliv možnosti zažádat o sloučení rodiny nebo se v zemi usadit. Navíc jim bylo bráněno v rodinném životě – omezení partnerského života, zákaz otěhotnění. Až na výjimky byli rozděleni podle pohlaví do pracovních skupin i na ubytovnách. I po svatbě žili zpravidla odděleně a se svými manželi se stýkali o víkendech, státních svátcích a o dovolené (Secká 1987). Zpočátku panovala velmi přísná pobytová pravidla, kdy v některých případech byli až na kontakt na pracovišti de facto izolovaní v ubytovacích zařízeních, která se často nacházela v těsné blízkosti zaměstnání, a tím nedocházelo k žádné integraci. Na rozdíl od uprchlíků nebyli nikdy finančně závislí na státní podpoře a naopak byli vždy ekonomicky aktivní. Po pádu železné opony se usadili a začali zvat rodinné příbuzné. Na rozdíl od uprchlických vln necítí k zemi bolestivé vzpomínky a v současnosti jsou spíše transmigranty pendlujícími mezi

⁶⁸ Nicméně ani readmisní dohody nezaručily, aby VSR své vyhoštěné občany přijala zpět. Podle Wolfa (2007) mělo být na základě readmisní dohody mezi SRN a VSR z července 1995 deportováno 40 000 Vietnamců do roku 2000, především těch, kteří nedokázali splnit regularizační podmínky Ministerstva vnitra (čistý rejstřík trestů, legální pobyt na území, atd.). Nicméně VSR byla velmi zdráhavá tyto Vietnamce přijmout a v roce 1995 jich bylo namísto plánovaných 13 500 repatriováno pouze 3 000. Celkově bylo mezi lety 1995 a 2000 navraceno pouze 10 000 lidí (Wolf 2007: 9).

⁶⁹ Snad kromě Francie, nicméně zde byli především pro-hanojské Vietnamci, takže spíše než k podpoře, docházelo k napětí mezi uprchlíky a starousedlíky. Dodnes je především komunita v Paříži politicky rozdělená. Podobná situace byla i v Québecu (Dorais 1998).

Vietnamem a hostitelskou zemí i v rámci ní nežli trvale usazenými naturalizovanými občany. Projevují jen minimální zájem o získání státního občanství hostitelské země a především ti starší deklarují, že plánují návrat, až jejich potomci budou dospělí a soběstační. Naopak jejich děti jsou mentalitou i jazykem spíše obyvateli hostitelské země a svým rodičům, Vietnamu a předkům se kulturně vzdalují.

Diaspora Việt Kiều, která dnes čítá okolo 3 500 000 lidí ve více než 40 zemích světa, je natolik různorodá, že se v žádném případě nedá hovořit o jednotné vietnamské zahraniční komunitě. Dokonce dodnes mezi některými skupinami panuje napětí, především v zemích, kde se setkali migranti ze severu a uprchlíci z jihu (Francie, Německo). Nicméně v obecné rovině je možné konstatovat, že charakter migrace a období odchodu významně ovlivnilo adaptační chování a strategie jednotlivých skupin, formování komunit, vztah k zemi předků a míru a podobu mezigenerační transmise hodnot.

2.2.2 Novodobá pracovní migrace a export pracovních sil – oficiální politika vietnamské vlády

Přínosy Việt Kiều a skutečnost, že vietnamská vláda musí každoročně zajistit vznik minimálně 1,3 až 1,5 milionu nových pracovních míst pro mladé Vietnamce, kteří čerstvě vstupují na pracovní trh (GSO), vedl vietnamskou vládu k přijetí vysílání vietnamských dělníků do zahraniční za jednu ze strategií úlevy přesyceného domácího trhu práce a stimulace ekonomického rozvoje země. V oficiálních vládních dokumentech se o odchodu Vietnamců na zahraniční pracovní trhy hovoří jako o „exportu pracovních sil“, který je součástí národního strategického *Programu socioekonomického rozvoje*, který je plánován na 10 let (Phung 2008: 4). V roce 1995, kdy se Vietnam stal členem ASEAN, započala země hledat nové trhy, kam by mohla svou přebytečnou pracovní sílu vyvézt. Vzhledem k chaotické situaci ve státech bývalého Východního bloku a doposud nestabilizovaným vztahům se Západem se Vietnam zaměřil na jihoasijský region, především zpočátku na státy ASEAN, a posléze i na Blízký východ. Nicméně i přes veškerá úsilí se Vietnamu podařilo v období 1995–2000 skrze oficiální cesty „exportovat“ pouze 5 190 dělníků (Phung 2008: 4). V roce 2003 vláda přijala usnesení č. 81/2003/ND-CP⁷⁰ upravující podmínky nábory a určující tři formy odchodu vietnamských pracovníků za prací do zahraničí: 1) přes vietnamské společnosti s licenci k nábory pracovníků, který probíhá na základě smlouvy se zahraničními partnery;⁷¹ licenci vydává *odbor zahraniční práce* (DOLAB) MOLISA;⁷² 2) přes vietnamské společnosti, které mají kontrakt na realizaci projektu v zahraniční nebo za hranicemi investují a na těchto projektech zaměstnávají vietnamské pracovníky; 3) na základě smlouvy podepsané přímo mezi pracovníkem a zahraničním zaměstnavatelem. Usnesení umožnilo soukromým subjektům vydělávat na zprostředkování práce a počet agentur začal strmě

⁷⁰ Decree No. 81/2003/ND-CP of July 17, 2003 detailing and guiding the implementation of the labor code regarding Vietnamese laborers working overseas.

⁷¹ Podle čl. 9 usnesení 81/2003/ND-CP soukromá náborová agentura, která zprostředkovává práci, musí být schválena premiérem země, mít základní vklad v přepočtu 5 milionů korun a složit půl milionů korun kauci. Musí mít minimálně 7 zaměstnanců s vyšším vzděláním v oblasti ekonomie, práva a cizích jazyků, a také musí disponovat prostory, ve kterých dochází k přípravě pracovníků na výkon povolání v zahraničí. Licence může být agentuře odebrána z několika důvodů – jedním z nich je i minimální limit vyslaných pracovníků za hranice (100 během prvních 18 měsíců).

⁷² Department of Overseas Labour (DOLAB); the Ministry of Labour, War Invalids and Social Affairs (MOLISA).

narůstat. Zatímco v roce 2003 bylo v zemi zaregistrováno pouze 24 zprostředkovatelů, v roce 2009 jich bylo již 166 (MOLISA).⁷³

Všechny smlouvené kontrakty realizované skrze společnosti v první a druhé formě musí daná společnost registrovat na MOLISA, pracovní smlouvu uzavřenou přímo mezi konkrétní firmou a zaměstnancem musí budoucí pracovník ohlásit na *Úřadu práce, válečných invalidů a sociálních věcí* v místě bydliště, popřípadě bezprostředně po příjezdu do země práce na příslušné diplomatické misi VSR. Agentury mají za povinnost budoucí pracovníky zaškolit v oboru, který budou za hranicemi vykonávat, a vystavit certifikát o absolvování kurzu. Součástí předodjezdového zaškolení by měl být také jazykový kurz a kurz všeobecné orientace, ve kterém by se pracovníci seznámili s kulturou dané země, geografii a podnebím a základy práva. Pracovníci jsou povinni uhradit poplatek za školení⁷⁴ a za zprostředkování práce. Ten však nesmí být za kontrakt na jeden pracovní rok vyšší než je výše jednoměsíčního platu za práci, kterou bude pracovník v zahraničí vykonávat.⁷⁵ Součástí poplatku je deposit ve výši i několika tisíc USD, který má být pracovníkům po odpracování tří let v zahraničí vrácen. Údajně má sloužit jako prevence před porušením smluvních podmínek ze strany zaměstnance, např. před desercí z pracoviště (Dang 2007: 4). Pracovníci jsou podle usnesení též povinni platit daně z příjmu v hostitelské zemi, přispívat do systému sociálního zabezpečení dle vietnamského práva, chovat se podle místních zvyků a udržovat dobré vztahy s lidmi v přijímajících zemích. Vyslaní mají dle usnesení též právo, které je ale zároveň i povinností, na zasílání svého příjmu zpět do Vietnamu v podobě peněz v zahraniční měně, zboží a materiálů.

Vietnam oficiálními cestami vyšle na zahraniční pracovní trhy 80 až 90 000 lidí za rok.⁷⁶ Vláda každoročně usiluje o navýšení počtu a za své pracovníky u příslušných zemí mnohdy lobuje.⁷⁷ V průběhu posledních 10 let vznikla i celá řada institucí a podpůrných aktivit, které mají migraci za hranice a zasílání remitencí zpět ulehčit. Základ představuje DOLAB (<http://dolab.gov.vn>), který je zodpovědný za přípravu právních norem a materiálů pro efektivní fungování vývozu pracovních sil, stanovuje maximální limity poplatků za zprostředkování a spravuje statistiky. MOLISA též spravuje *Centrum pro zahraniční pracovníky* (www.ttdnnvietnam.gov.vn/), které poskytuje informace o pracovních programech v zahraničí. Na lokální úrovni hrají významnou roli *komise pro řízení exportu pracovních sil*, které poskytují informace potenciálním migrantům. Důležitou pozici zastává též státní agentura pro podporu vývozu pracovních sil pod správou MOLISA *Společnost pro export pracovní síly, obchod a turismus* (SOVILACO), která se zaměřuje i na poskytování informací o možnostech studia v zahraničí, včetně českých univerzit, a o legislativních

⁷³ Zdroj: <http://www.molisa.gov.vn/Default.aspx?tabid=193&temidclicked=336>

⁷⁴ Podle Angsuthanasombat (2010), která v letech 2006 a 2007 realizovala šetření mezi nabranými pracovníky mířícími do zahraničí, se výše poplatku za tříměsíční přípravný kurz pohybovala okolo částky 100 USD. Kurz museli zájemci o práci zaplatit a absolvovat, i přestože neměli žádnou jistotu, že jim práce bude zprostředkována.

⁷⁵ V případě manažerských pracovních pozic může poplatek činit 1,5 násobek přislíbeného měsíčního platu za zprostředkování jednoho pracovního roku.

⁷⁶ 15. května 2012 DOLAB oznámil, že během prvních čtyřech měsíců roku 2012 bylo do zahraničí vysláno 25 600 dělníků z toho nejvíce odešlo na Taiwan (okolo 10 000), do Jižní Koreje (3 600), Japonska (2 800), Malajsie (2 500) a Laosu (2 200) (zdroj: informační server Talk Vietnam <http://talkvietnam.com/2012/05/over-25600-workers-sent-abroad-in-four-months/>); jedním z největších 'vývozců' vietnamských pracovníků je společnost VAMAS (Vietnam Association of Manpower Supply), která byla založena Ministrem pro domácí záležitosti v roce 2003).

⁷⁷ O praxi vyjednávání liberálnějších podmínek se v rozhovoru v rámci výzkumu této disertační práce zmínil i velvyslanec Slovenské republiky v Hanoji Petr Svitek. Velvyslanec repatriace vietnamských migrantů bez oprávnění a zvýšení restrikcí vydávání pracovních povolení Vietnamců slovenskou vládou v důsledku globální ekonomické krize komentoval následovně „Brání se na individuální úrovni i na úrovni vietnamských institucí. Mě si například pozvali na Ministerstvo zahraničních věcí Vietnamu, kde jsem si musel vypošlechnout požadavky, abychom byli shovívaví k těm, o kterých jsme rozhodli, že se mají vrátit zpět to do Vietnamu. Vietnamská vláda za ně oroduje. Mezi naším socialismem a vietnamským socialismem je veliký rozdíl. Za našeho socialismu jsme nikam nesměli a každý nám bránil ve vycestování. Tady je to naopak. Zájem státu je emigraci podporovat.“ (Hanoj, 18. listopadu 2010).

podmínkách v daných zemích apod. Na základě usnesení č. 81/2003/ND-CP byl také založen *Fond na podporu vývozu pracovních sil*,⁷⁸ jehož úkolem je rozvíjet export pracovních sil na nové zahraniční trhy, podporovat školení pracovníků před odjezdem, poskytovat podporu pracovníkům a náborovým agenturám v případě nenadálých událostí a odměňovat pracovníky, jednotlivce a společnosti za dosažení výjimečných výsledků. Nicméně tento fond je stále spíše teorií a snem nežli žitou skutečností. Od roku 2006 je aplikována strategie tzv. aktivního přístupu, tzn. že jak MOLISA, tak soukromé pracovní agentury mají za úkol prohledávat možnosti západních trhů, především v Kanadě, USA, Austrálii a západní Evropě, a uzavírat kontrakty o dodávce pracovních sil. Nicméně i přestože jsou tyto trhy díky výši průměrných příjmů atraktivní, je zde kvůli vysokým požadavkům na kvalifikaci a vízovým bariérám velmi těžké vietnamské dělníky uplatnit (Phung 2008: 7). Snahy o zefektivnění vývozu pracovních sil byly v roce 2007 legislativně posíleny přijetím komplexního *zákona o vietnamské zahraniční pracovní síle*.

V květnu 2012 DOLAB otevřel společně s IOM Vietnam pilotní *Migrační informační centrum*⁷⁹ ve Vietnamu, které sídlí v kancelářích DOLAB v Hanoji. Jeho náplní je poskytovat potenciálním migrantům základní informace o možnostech práce za hranicemi a zvyšovat tak povědomí o možných rizicích a benefitech, právech a povinnostech. Cílem Centra je předcházet zneužívání vietnamských pracovníků během pobytu v zahraničí, ke kterému s rostoucím počtem vietnamských dělníků za hranicemi a jejich stále nižší kvalifikovanosti a vzdělanosti dochází častěji. Nicméně dá se předpokládat, že vliv Centra na snížení klamání a zneužívání venkovanů bude zcela minimální. Jednak proto, že ve Vietnamu obecně nepanuje příliš velká důvěra v psané informace a informace poskytované zdarma, zejména v oficiální informace poskytované úřady, ale také proto, že o Centru nikdo neví a navíc sídlí ve vládní budově v hlavním městě místo toho, aby realizovalo informační kampaně přímo na venkově. I za hranicemi přímo v zemích, kde k vykořisťování dochází, vznikají jako reakce na tuto skutečnost organizace, které se snaží postiženým migrantům pomoci. V Česku se jedná např. o sdružení La Strada. Nicméně i tyto organizace se potýkají s velmi nízkým zájmem o jejich služby, který může být dán především nízkou informovaností migrantů o možnostech pomoci a o neznalosti institutu neziskového sektoru jako takového (Pechová 2007; Jelínková 2008).

Součástí strategie exportu pracovní síly je také podpora vazby na vlast, a tedy i podpora vůle zasílat remittance, popřípadě do země investovat. Za tímto účelem Vietnamská státní televize (VTV) vysílá přes satelit, kabelovou televizi a částečně i internet provládní kanál *VTV4*, který převážně ve vietnamštině a angličtině⁸⁰ vedle obvyklých komerčních většinou hudebních pořadů a pořadů o tradiční vietnamské kultuře informuje i o dění ve Vietnamu, zejména o úspěších ekonomického rozvoje a nových zahraničních investicích, ale také věnuje významnou část vysílacího času životu komunit Việt Kiều v zahraničí.⁸¹ Nadto dvakrát týdně vysílá diskusní program, kde odborníci odpovídají divákům na otázky spojené s migrací, např. jak efektivně zasílat peníze zpět do Vietnamu nebo jak probíhá majetkové vyrovnání v případě rozvodu s cizincem. Vysílání kanálu je vesměs nekritické, čímž má mimo

⁷⁸ *Labour Export Support Fund; Quỹ hỗ trợ xuất khẩu lao động.*

⁷⁹ Migration Ressource Centre (zdroj: <http://english.molisa.gov.vn/news/viewdetail/tabid/339/newsid/54946/seo/First-Migrant-Resource-Center-MRC-opens-in-Viet-Nam/language/en-US/Default.aspx>;

⁸⁰ Ale i v dalších jazycích, jako např. v čínštině.

⁸¹ V první polovině roku 2012 VTV natáčela i seriál o Việt Xù přímo v Česku (na Sapě a v pohraničních oblastech, především na Chebsku a Karlovarsku). Natáčení se vedle českých Vietnamců účastnily i slavné vietnamské filmové hvězdy. Seriál *Both side of the skyline* byl na podzim 2012 uveden na programu VTV3 a je ke shlédnutí i na internetovém kanálu YouTube. Tato vietnamská telenovela vyobrazuje život bohatých i chudých Vietnamců v Česku a měla by se v dohledné době dočkat českých titulků (<http://heyphim.com/xem-phim/online/hai-phia-chan-troi/158412.html>).

jiné povzbuzovat i ty, co cestu teprve zvažují. Televizi doplňuje státní rádio VOV, které vysílá online po internetu.

Vedle radia a televize existuje i celá řada státem spravovaných webových informačních portálů, z nichž významné jsou obzvláště stránky www.vietkieu.info, které fungují od prosince 2010. Portál je provozován ve spolupráci *Vietnamské tiskové agentury*, *Státní komise pro zahraniční Vietnamce* při Ministerstvu zahraničních věcí a *Agentury pro zahraniční informační servis* Ministerstva informatiky a komunikace. Hlavním úkolem portálu je poskytovat komunitám Viêt Kiêu informace o právních normách, které se dotýkají zahraničních Vietnamců, a také o úlevách a pobídkách, které vietnamská vláda pro Viêt Kiêu připravuje. Součástí portálu jsou i základní informace o jednotlivých zemích a vybrané zprávy z těchto zemí (včetně sportu a politiky), ale především informace o komunitách Viêt Kiêu, jejich životě a úspěších. Webové stránky též umožňují vyhledávat příbuzné, kteří v minulosti odešli z Vietnamu a se kterými jejich rodiny a přátelé ztratili kontakt.

V teoretické rovině by se mohlo zdát, že strategii vývozu pracovníků na zahraniční pracovní trhy má vietnamská vláda velmi dobře promyšlenou a podchycenou. Nicméně realita výrazně pokulhává za ideálními představami. Problém nastává už u silné orientace vietnamské vlády na kvantitu místo na kvalitu vysílaných dělníků (Angsuthanasombat 2010). Většina pracovníků, kteří do zahraničí odjíždí skrze náborové agentury, pochází z venkova,⁸² má minimální vzdělání, je velmi málo nebo zkráceně informovaná, v cílové zemi zpravidla nemá žádné kontakty a vazby, neumí žádný jazyk, je neznalá žádného řemesla na takové úrovni, jakou vyspělé průmyslové země vyžadují, není obeznámena ani s právním řádem ani bezpečnostními a pracovními podmínkami Vietnamu, natož pak země, kde má pracovat, a má jenom mizivou představu o tom, co to znamená žít a pracovat daleko od své rodiny, ve zcela kulturně, ekonomicky a klimaticky odlišném prostředí. Vietnamští dělníci jsou sice známí svou pracovitostí, velikou přizpůsobivostí a ochotou odpracovat přesčasy, nicméně jejich velmi slabý lidský kapitál je často příčinou zneužití, které téměř ve všech případech začíná už ve Vietnamu, kde si náborové (často neoficiální) agentury účtují i několikanásobně vyšší poplatky za zprostředkování, než jak je staveno zákonem.⁸³ Právě poplatky za zprostředkování se stávají velkým břemenem migrantů, které uvaluje mnohé z nich do závislosti na zprostředkovatelích a tlumočnících, kteří je mohou vydírat ztrátou práce, pokud nebudou dělat to, co je po nich vyžadováno, budou si stěžovat či nezaplatí další poplatky, které se během pobytu v zahraničí často nabalují.⁸⁴ Mnohdy, když se stanou obětmi vykořisťování, neví jak se bránit, protože neznají místní prostředí, a neví, na koho se mohou obrátit. Navíc možnost vymáhání např. neproplacené mzdy nebo přesčasů komplikuje skutečnost, že většinou nemají podepsanou smlouvu nebo podepisují smlouvy, kterým nerozumí a které je mnohdy znevýhodňují (Pechová 2007; Pechová 2008; Jelínková 2008; Švec 2009). Nicméně Vietnamci obecně nepřikládají psaným smlouvám příliš velkou důležitost a vše domlouvají spíše ústně, proto je pravděpodobné, že i kdyby byla smlouva ve

⁸² Mac Van Tien z *Institutu odborného vzdělávání* odhaduje podíl venkovanů na současné emigraci minimálně na 80 % (Mac 2009: 8). Podle generálního ředitele Úřadu pro zaměstnavatelskou činnost Vietnamské komory průmyslu a obchodu pana Phung Quang Huy může toto číslo dosahovat až 85 % (Phung 2008: 10).

⁸³ Vietnamci často pohlíží na služby, které jsou nabízeny zdarma, velmi podezřívavě. Svým způsobem cena služby hraje podstatný psychologický prvek. Její výše je totiž jakousi pomyslnou informací o kvalitě služby, i když tato pozitivní korelace vůbec nemusí být reálná (Kušniráková, Jirková 2011).

V případě náborové pracovní migrace do Česka posledních několika let bylo několikrát uváděno, že v průměru tito dělníci agenturám uhradili částku od 6 500 do 14 000 USD (Pechová 2007; Jelínková 2008; Švec 2009), přičemž by tato částka neměla podle platné vietnamské legislativy včetně letenky a pojištění na rok v Česku přesáhnout částku 3 000 USD.

⁸⁴ Pechová (2007), Jelínková (2008) nebo Švec (2009) poukazují na skutečnost, že pracovní migranti, kteří do Česka v posledních letech přicházeli, byli často nuceni platit mnohem vyšší poplatky za ubytování, než jak bylo domluveno, museli platit za tlumočení mimo pracoviště (např. u lékaře) a za každé další zprostředkování práce, na které je agentura přidělila.

vietnamštině, stejně by ji nerozuměli nebo by ji vůbec nečetli. V zemích, kde je etablovaná vietnamská komunita, se proto obrací směrem k ní. Nicméně vzhledem k tomu, že se často přesouvají, žijí a pracují velmi izolovaně od okolního světa a většina z nich nemá v zemi práce žádné příbuzné a de facto představuje jakési „pionýry nové migrační linie“ je i svépomocná síla komunity velmi omezená. Navíc ve většině zemí, kam v současnosti směřuje nejvíce vietnamských gastarbeiterů, není vietnamská komunita etablovaná vůbec. Jedná se především o země regionu jihovýchodní Asie a Blízkého východu.

Další poplatky v kombinaci s mnohdy nereálně odhadnutou výší čistého příjmu po zaplacení všech povinných odvodů, ubytování a stravy vedou ke snížené schopnosti splácet půjčky na cestu, za kterou se zaručila zpravidla celá širší rodina i několika nemovitostmi, protože pozemky a domy na venkově mají velmi nízkou hodnotu (Pechová 2007; Jelínková 2008; Švec 2009). Podle SOVILACO až 57 % dělníků nese břímě dluhu, který je způsoben vysokými poplatky za zprostředkování práce, existencí kauce o výši i dvaceti měsíčních průměrných vietnamských platů a velmi dlouhou dobou předodjezdové zadluženosti, kdy není pracující schopen dluh splácet. Doba mezi zařízením půjčky a reálným odjezdem může dosáhnout i jednoho roku, přičemž státní banky mají odložení splátek zpravidla nastavené právě na jeden rok (Švec 2009). *Vietnamská komora průmyslu a obchodu* v roce 2008 (těsně před krizí) odhadovala výši průměrného dluhu mezi 370 do 2 300 USD s úrokem 0 – 60 % od 1 do 3 let (Phung 2008: 14). Nicméně dá se předpokládat, že tyto dluhy jsou spíše vyšší, a to i několikanásobněkrát. Situace, kdy pracovní migranti ví, že je na nich závislá celá rodina, která očekává splacení půjček, často migranty nutí k hledání jiných strategií, jak vydělat, např. i nelegálními formami (Dang 2007).⁸⁵ Touha po splacení dluhů pracovní migranty vede i v případě ztráty zaměstnání nebo pobytového statusu k upřednostnění setrvání v zemi byt v neregulérním postavení nežli k návratu domů. Situace novodobých vietnamských ekonomických migrantů je psychicky velmi náročná. Pověštinou žijí v sociální izolaci s absencí úzkého kontaktu s etablovanou komunitou, daleko od domova a všeho známého a s obrovskou dluhovou zátěží. Situace je tlačí do hledání cest, jak nejrychleji vydělat a vrátit se domů, což vede k nezájmu o učení se místního jazyka nebo o integraci do společnosti, které jsou chápány jako zbytečná, časově i finančně náročná investice, jež se nevrátí (Pechová 2007; Jelínková 2008). V důsledku toho, život za hranicemi představuje pro novodobé ekonomické migranty každodenní boj ve světě, kterému nemohou nikdy rozumět.

Otázkou tedy je, zda vůbec remittance zasílané novodobými vietnamskými gastarbeitry mohou pomoci redukovat chudobu a pro koho jsou vlastně přínosem. Pro rodiny migrantů? Pro vietnamský stát? Pro banky a zprostředkovatele? Na jednu stranu podle VHLSS podíl remitencí zasílaných do venkovských oblastí stále narůstá, nicméně proudí především k těm nejbohatším. Nguyễn Minh Thảo z *Centrálního institutu hospodářského managementu* (*Central Institute for Economic Management*) Ministerstva plánování a investic se s odkazem na VHSLL domnívá, že remittance zasílané do Vietnamu chudobu nejenže neredukují, ale naopak zvětšují socioekonomické rozdíly ve společnosti (Nguyen 2008: 21). Enormní dluhy dosahující i deseti let průměrného měsíčního vietnamského platu nedokáží migranti z chudých, venkovských domácností umořit, protože nemají dostatečnou kvalifikaci. Nadto se pracovníci povětšinou po letech práce v zahraničí vrací s velmi malými úsporami. Navíc se stává, že přichází o svůj zastavený majetek a experiment s prací za hranicemi je uvaluje do ještě větší bídy. Vedle toho se po návratu nechtějí vracet k práci v zemědělství a na to, aby si našli jiné zaměstnání, nejsou v komunitě dostatečně integrováni. Navíc rostoucí příliv

⁸⁵ Vzhledem k tomu, že tito migranti nemají téměř žádné nebo mají velmi zdeformované povědomí o právu hostitelské země, často ani neví, že se dopouští nějaké nezákonné činnosti nebo že svou aktivitou porušují zákon (Kocourek, 2006b, s. 114).

remitencí je spojen s prorůstáním vietnamské ekonomiky do světových trhů, což zvyšuje ceny a znevýhodňuje nízkopříjmové domácnosti (Nguyen 2008: 22).

Častější případy vykořisťování a zneužívání vietnamských pracovních migrantů otevírá otázku, kdo vlastně nese za neuspokojivou situaci zodpovědnost, a prozatím se zdá, že dosavadní polemika končí patem. Vietnamská vláda marxistickou optikou ukazuje na kapitalistické zahraniční společnosti, které si podle ní najímají zahraniční pracovní sílu, aby snížily výrobní náklady a tak generovaly vyšší zisky. Nicméně nevnímají pracovní a životní podmínky pracujících migrantů jako jejich zodpovědnost a dělníky často vykořisťují, protože ti musí nejménou pracovat déle, ale vydělávají méně než jejich místní kolegové (Dang 2007: 10). Naopak vlády hostitelských zemí skrze perspektivu individuální odpovědnosti argumentují tím, že každý jeden člověk je zodpovědný sám za svá rozhodnutí a musí si předem spočítat, zda si takovou cestu může dovolit či nikoliv, a neměl by se spoléhat na to, že mu stát, tím spíše ne hostitelský, když bude nejhůře, pomůže. Neziskové a mezinárodní organizace tlačí na angažovanější přístup vlád všech zúčastněných států, aby nastavily taková pravidla, která by migranty chránila před vykořisťováním, a zároveň důsledně dbala na jejich dodržování. Např. *Mezinárodní organizace práce* pro Asii a Pacifik kritizuje vietnamskou vládu za nedůsledné až laxní vymáhání dodržování preventivních opatření, která jsou zakotvena v platné legislativě. Především se jedná o nedostatečně přísnou kontrolu dodržování limitů poplatků a kvality předodjezdových kurzů, jejichž úroveň je velmi nízká a kurzy v zásadě představují pouze formalitu, na které náborové agentury vydělávají.⁸⁶ Hledat, koho viní z těžké situace samotní migranti, by bylo bez kvalitního výzkumu pouhou spekulací. Ale např. z výzkumů realizovaných o. s. La Strada vyplývá, že dle pracovníků jsou zodpovědnými hráči za jejich komplikovanou životní situaci zprostředkovatelské agentury, které poskytují neúplné nebo zkreslené informace, které výrazně ovlivnily jejich konečné rozhodnutí zastavit majetek a odejít za hranice (Pechová 2007; Jelínková 2008; Švec 2009).

Vysoká pořizovací cena pracovního kontraktu za hranicemi znemožňuje většinu dělníků, když se jim nedaří, se vrátit. Navíc vidina zisku a slabá vymahatelnost zákona nenuť agentury vybírat jenom ty, kteří splňují podmínky zadavatelské protistrany. Naopak často na zahraniční pracovní trhy posílají nevzdělané a nekvalifikované dělníky, kteří upadají do dluhové pasti a stávají se tak snadno zneužitelnými. Nicméně Damoklův meč v podobě 1,5 milionů pracovních míst ročně, která kdyby nebyla vytvořena, by mohla ohrozit doposud neotřesenou pozici Strany a jejich funkcionářů, tlačí vietnamskou vládu na zvyšování vývozu i za cenu uvalení desetitisíců domácností do ekonomické krize. Nakonec podle slov generálního ředitele *Úřadu pro zaměstnavatelskou činnost* Vietnamské komory průmyslu a obchodu Phùng Quang Huye Vietnam počítá s nárůstem exportu lidí do celého světa, včetně Česka, s nímž obnovenou spoluprací o náboru dělníků okomentoval na mezinárodní demografické konferenci v Jižní Koreji v roce 2008 takto: „V roce 2007 byly obnoveny pracovní vazby s Českou republikou a po téměř dvou desítkách let trvajícím přerušení byla vyslána první skupina 400 dělníků. Očekáváme, že s rozšiřováním obchodních vztahů společně se zesilováním diplomatických a konzulárních vazeb dojde v následujících letech k ostrému nárůstu objemu vyvezené pracovní síly do České republiky.“ (Phung 2008: 6), který opravdu nastal. Zatímco v roce 2006 bylo na konzulárním oddělení podle statistik zastupitelského úřadu České republiky v Hanoji podáno 2 503 žádostí o dlouhodobé vízum, v roce 2007 se jednalo již o 13 601 žádostí a v roce 2008 o 10 023 z nichž 75 % bylo vyhověno (viz příloha 1).⁸⁷ Od roku 2009 počet žádostí spadl na řádově stovky ročně, a to především

⁸⁶ Zdroj: <http://vietnamnews.vnagency.com.vn/opinion/in-the-spotlight/223827/experts-discuss-overseas-worker-issues.html>

⁸⁷ Statistiky poskytl konzulární oddělení ZÚ České republiky v Hanoji na požádání.

v souvislosti s nástupem hospodářské krize na české trhy a s podezřením na korupci na konzulárním oddělení Velvyslanectví České republiky v Hanoji. V důsledku těchto faktorů byly zavedeny přísnější podmínky pro podání žádosti, zejména pak podmínka osobního podání, čímž byl limitován vliv zprostředkovatelských agentur (Kušniráková, Jirková 2011).

2.3 Vietnamská migrace do Česka

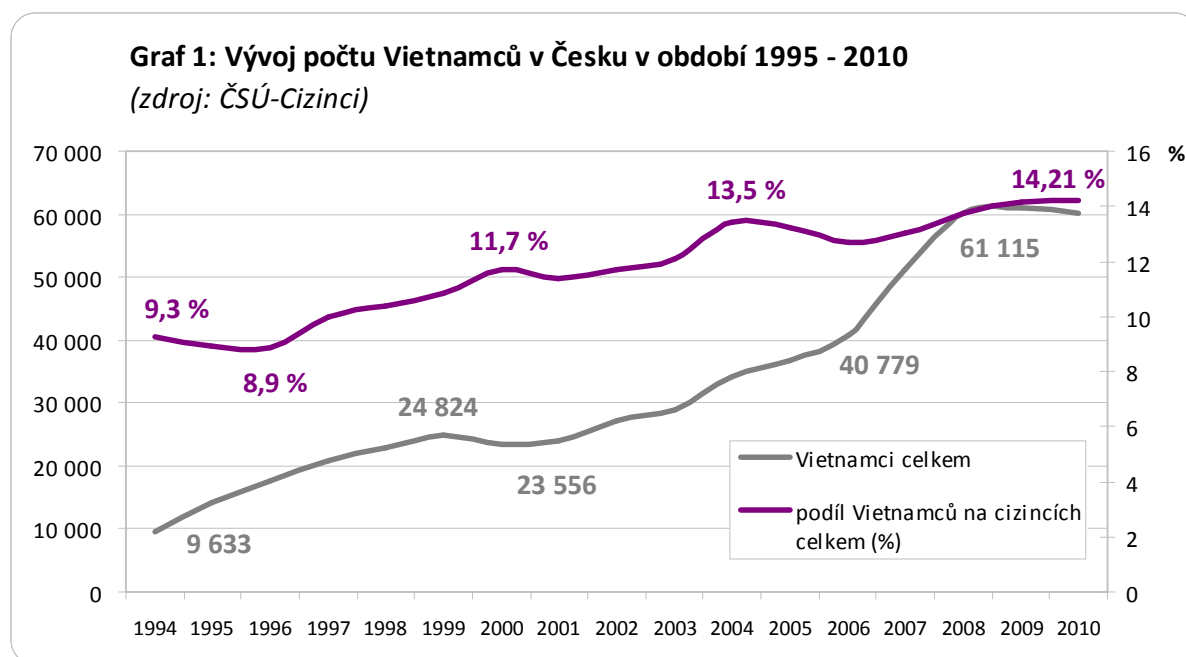
Souhrou společenských, politických, ideologických a mocenských změn první poloviny 20. století začali vietnamští učni a studenti od druhé poloviny 50. let přicházet i do českých zemí. Nejprve v počtu několika málo jedinců, od 70. let řádově v tisících ročně (Heroldová, Matějová 1987; Brouček 2005a). Od samotných počátků do současnosti se podoba vietnamské imigrace do země značně proměnila. Do událostí roku 1989 byla výlučně organizované povahy, podléhající mezivládním dohodám mezi oběma zeměmi. Omezovala se výhradně na několikaleté pracovní a učební pobyty skupin stejně starých dospělých jedinců, zpočátku pouze mužů, později i žen. V 90. letech naopak převažovala imigrace za účelem sloučení rodiny, ale docházelo i k návratové migraci těch, kteří v minulosti v Československu již pobývali. V současnosti přicházejí Vietnamci do Česka za účelem sloučení rodiny, realizace ekonomických aktivit a studia. Přicházejí jak ti, kteří v Česku již mají své příbuzné a známé, tak v posledních letech i ti, kteří jsou zcela sami, bez jakýchkoliv vazeb v zemi. V druhém případě se jedná především o novodobou pracovní migraci Vietnamců, kteří v době konjunktury přijížděli do českých továren jako tzv. agenturní pracovníci (Pechová 2007; Jelínková 2008; Švec 2009).

2.3.1 Vývoj vietnamské komunity v Česku

Počet Vietnamců s povolením k některému z typu pobytů nebo s dlouhodobým vízem nad 90 dnů od rozpadu Československa vzrostl dle *Českého statistického úřadu* (ČSÚ) z 9 tisíc na současných 60 tisíc, tzn. meziročně v průměru o 3 tisíce osob (12 %), s maximálním meziročním nárůstem mezi lety 1994 a 1995 o 47,5 % (o 4 580 osob). V absolutních hodnotách s maximem mezi lety 2006 a 2007, kdy ve vietnamské komunitě přibýlo 10 322 osob (graf 1), především smluvních dělníků a dělnic, kteří přicházeli jako dočasná pracovní síla do českých továren. I přes růstový trend počet Vietnamců v Česku během posledních dvou dekad meziročně třikrát poklesl. První snížení nastalo mezi lety 1999 a 2000, kdy došlo k úbytku počtu osob u všech cizineckých komunit. Toto snížení je spojováno s přijetím *cizineckého zákona*, který byl reakcí na ekonomickou krizi v Česku druhé poloviny 90. let a také na povinnost harmonizovat české právo s unijním. Zákon zavedl řadu nových, v mnoha ohledech spíše restriktivních požadavků, které nebyli někteří cizinci schopni naplnit (Baršová, Barša 2005; Drbohlav a kol. 2010; Kušniráková, Čížinský 2011; a další). V důsledku implementace nového cizineckého zákona byli tito cizinci okolnostmi přinuceni zemi opustit, popřípadě požádali o azyl, či upadli do nelegality, čímž de facto zmizeli z oficiálních statistik. Druhý pokles nastal mezi lety 2009 a 2010, kdy se počet Vietnamců v Česku snížil o 826 osob

(ČSÚ-Cizinci). Úbytek byl ovlivněn především zpřísněním podmínek pro podávání žádostí o pobyty a víza na českém konzulárním oddělení ve Vietnamu (Kušniráková, Jirková 2011) a celkově zpřísněním podmínek vstupu občanů třetích zemí na český trh práce (Kušniráková, Čížinský 2011), které bylo obdobně jako u prvního poklesu reakcí na nastupující globální hospodářskou krizi na české trhy. Omezení vydávání nových, v některých případech i prodlužování stávajících povolení k zaměstnávání cizinců v současnosti tlumí další imigraci nejen Vietnamců a nejspíše se odráží i na třetím poklesu v počtu Vietnamců, který začal v lednu 2010 a stále trvá. Vzhledem k tomu, že všechny propady v počtu Vietnamců byly způsobeny spíše strukturálními překážkami, především legislativním nastavením, nežli nezájmem Vietnamců o Česko, lze předpokládat, že pozitivní růstový trend bude i přes současnou situaci v dlouhodobém časovém horizontu spíše pokračovat. Respektive zájem Vietnamců o migraci do Česka s největší pravděpodobností nebude v dohledné době utlumen.

Přesný počet obyvatel Česka s vietnamským původem není znám. Především proto, že neexistují komplexní statistiky, dle kterých by bylo možné počet určit. Nadto jsou skupiny migrantů, kteří ve statistikách nejsou zahrnuti vůbec (migranti bez oprávnění), a naopak databáze zahrnují i ty migranty, kteří se v Česku fyzicky nevyskytují. Jedná se především o držitele povolení k trvalému pobytu, kteří se dlouhodobě v Česku nezdržují a pouze zemi občas, zejména z pracovních důvodů, navštěvují. Nicméně dá se předpokládat, že se jedná o ojedinělé případy.



Vysvětlivky: státní příslušníci VSR celkem bez azylantů.

Dle oficiálních statistik občané Vietnamské socialistické republiky v roce 2010 s počtem 60 301 osob představovali po Ukrajincích a Slovácích třetí největší cizineckou komunitu v Česku (ČSÚ-Cizinci). S ohledem na další statistické údaje o demografickém chování vietnamské populace se dá předpokládat, že počet legálně pobývajících obyvatel Česka s vietnamským původem by mohl být až o pětinu vyšší. Především pokud zohledníme i české

občany s vietnamským původem, tzn. jak ty, kteří české státní občanství získali udělením (k roku 2011 jich bylo celkem 979; viz příloha 2),⁸⁸ tak i ty, kteří jsou českými občany po jednom ze svých rodičů, který je Čechem nebo Vietnamcem s českým občanstvím.⁸⁹ Statistické údaje naznačují, že vietnamská komunita v Česku má spíše tendenci k trvalému usazení. Dlouhodobě se poměr osob s povolením k trvalému pobytu ve vietnamské komunitě drží na úrovni dvou třetin z celkového počtu Vietnamců (graf 2), v roce 2006 se dokonce dotkl hranice 75 %, a v absolutních hodnotách stále narůstá (ke konci roku 2010 dosáhl hodnoty 36 634 osob; ČSÚ-Cizinci). Ve srovnání s ostatními početnými skupinami imigrantů z nečlenských států Evropské unie⁹⁰ a s přihlédnutím k průměrné délce pobytu v Česku, která je u vietnamské komunity jednou z nejdelších ze všech početných cizineckých skupin,⁹¹ se dá předpokládat, že většina členů vietnamské komunity zvolila Česko (i přes deklarovanou touhu po návratu u 1 generace) za svůj nový domov. Tuto domněnku podporuje i další charakteristické chování vietnamské komunity – především rodinný způsob života.

Většina Việt Xù v Česku žije se svými partnery, potomky a dalšími příbuznými širší rodiny a zvláště podíl druhé generace stále narůstá. V současnosti každé třetí dítě cizinec, které se v Česku narodí, je občanem Vietnamské socialistické republiky.⁹² Od roku 1995 do roku 2010 se v Česku narodilo již 8 028 vietnamských dětí (ČSÚ-Cizinci; viz příloha 3), z nichž většina navštěvuje nejen české školy, ale i školky, mluví plynule česky a má převážně české přátele. I přestože nejsou k dispozici data za dílčí věkové kohorty či věkové kategorie Việt Xù za jednotlivé roky⁹³ a ani přesná data o migračním saldu jednotlivých migračních kohort, je možné se vzhledem k ostatním charakteristikám komunity domnívat, že většina těchto dětí v Česku zůstává, a tudíž je pravděpodobné, že 12 až 14 % komunity Việt Xù nejsou imigranti, ale děti imigrantů se statutem cizince, tzv. 2 generace (graf 3). Na základě dat o věkovém složení z let 2003, 2006 a 2007 a dat o počtu narozených vietnamských dětí v Česku mezi lety 1995 a 2010 (ČSÚ-Cizinci) lze odhadovat, že zatímco ve věkové kategorii do pěti let věku je dětí imigrantů pouze 25 %, ve skupině 0-24 let je imigranty až 75 %. Dle dostupných statistik lze konstatovat, že podíl dětí a mládeže ve věku do 24 let na celkovém počtu komunity dlouhodobě osciluje okolo hodnoty 40 % (ČSÚ-Cizinci), což je další důkaz potvrzující rodinný charakter vietnamské migrace do Česka.

Poměr mužů a žen v komunitě Việt Xù není rovnoměrný a dlouhodobě se pohybuje na úrovni 60 % ku 40 % ve prospěch mužů. Nicméně ve věkové kategorii do 24 let věku, tzn.

⁸⁸ Zdroj: odbor státního občanství a matrik Ministerstva vnitra České republiky, statistiky byly poskytnuty na požádání;

I přestože se jedná o velmi malý počet, dá se předpokládat, že s postupujícím časem, kdy 1,5 a 2 generace dětí vietnamských imigrantů dosahuje dospělosti, bude tento počet narůstat. Nicméně nejsou dostupná komplexní data počtu podaných žádostí za jednotlivé roky, dle kterých by bylo možné zjistit faktický zájem o to stát se českým občanem.

⁸⁹ Mezi lety 1995 a 2010 bylo uzavřeno 4 111 manželských svazků mezi občanem ČR a VSR (ČSÚ-Cizinci). Dle českého práva stačí, aby jeden z rodičů (bez ohledu na pohlaví) byl občanem ČR, aby i jejich potomek byl českým občanem. Statistky o počtu sňatků mezi stejným etnikem (Vietnamci) či různými etniky (Češi, Vietnamci), kdy oba jsou občané ČR nejsou dostupné. Stejně tak nejsou dostupné statistiky o neformálních partnerstvích mezi občanem ČR a VSR, ze kterých se též rodí potomci s česko-vietnamským původem a českou státní příslušností.

⁹⁰ V nejpočetnější skupině imigrantů v Česku – Ukrajinců, mělo v roce 2010 pouze 37 % osob povolení k trvalému pobytu. Mezi občany Ruské federace 40 % (ČSÚ-Cizinci).

⁹¹ Volně dostupné statistiky dotýkající se cizinecké agendy nesledují průměrnou dobu pobytu jednotlivých skupin imigrantů, nicméně z provedených dostupných výzkumů vyplývá, že průměrná doba pobytu Vietnamců v Česku v současnosti dosahuje nejvyšších hodnot ze všech imigrantských komunit. Např. dle výzkumu provedeném Sociologickým ústavem Akademie věd pod vedením Jany Leontijevy průměrná doba pobytu Vietnamců v Česku v jejich výzkumném vzorku n=99 přesahovala 8 let. Do tohoto výzkumu byli zařazeni pouze ti vietnamští migranti, kteří zasílají domů peníze (TZ ČSÚ 2012). Ve výzkumném vzorku z šetření realizovaném v rámci této disertační práce (n=87+7) byla průměrná doba pobytu v Česku 13 let, vzorek zahrnoval i děti (viz kapitola 3).

⁹² Míra porodnosti ve vietnamské komunitě se významně řídí vírou ve správné datum a jeho vliv na štěstí/smůlu člověka, který se v daný den/rok narodí. Např. se dá předpokládat, že v roce 2012 a v lednu 2013 se ve vietnamské komunitě v Česku narodí podstatně více dětí než v letech minulých. Podle lunárního kalendáře se jedná o rok Draka, který je považován za nejšťastnější rok vůbec, který přichází jednou za dvanáct let.

⁹³ Statistická data o věkovém složení skupiny Việt Xù jsou volně dostupná pouze za roky 2003, 2006 a 2007.

v kategorii převážně potomků, neekonomicky aktivních zástupců komunity, kteří přichází do Česka až po usazení generace rodičů, se poměr chlapců a dívek vyrovnává (graf 3). Genderové a věkové složení komunity naznačuje platnost asijského modelu migrace, kdy nejprve odchází zpravidla muž, který v zemi usazení vytvoří základní podmínky pro život celé rodiny, která jej poté následuje (Pechová 2007). Imigrací dlouhodobě nejvíce přibývaly skupiny ekonomicky aktivních ve věku od 20 do 40 let, nicméně s ohledem na situaci českého hospodářství a vývoj na poli vízové problematiky lze i přes absenci relevantních statistických údajů předpokládat, že v současnosti imigrací získávají především věkové skupiny dětí a svobodných dospělých do 26 let věku, tzn. kategorie nezletilých a studujících potomků usazených Việt Xù, kteří přichází na dlouhodobá víza/povolení k dlouhodobému pobytu za účelem sloučení rodiny či studia, a věkové kategorie 18 až cca 35 let u vdaných žen. Jedná se o novomanželky usazených Việt Xù, které též usilují o sloučení rodiny (Kušniráková, Plačková, Tran Vu 2012). Naopak skupina migrantů socialistického období a počátku 90. let, která dnes patří ke generaci padesátníků, je spíše stabilizovaná, resp. dochází k pozvolnému poklesu počtu emigrací či přirozeným úbytkem. I přes drobné snižování se jedná o početně velmi významnou (odhadem 25 – 30 %) a ekonomicky a společensky nejvlivnější část vietnamské komunity.

S početně narůstající věkovou kategorií dětí a mládeže ve věku do 24 let pozvolna roste i počet vietnamských žáků a studentů na českých školách (graf 4; viz příloha 4). Výjimkou je trend poklesu počtu vietnamských dětí na základních školách, nicméně ten není dán úbytkem ve věkové kategorii školního věku (v té naopak děti každoročně přibývají; viz příloha 3), ale přechodem žáků ze základních škol na víceletá gymnázia, která jsou řazena do kategorie středních škol. Tento trend je podporován především významem vzdělání a vzdělanosti ve společnostech s kořeny v konfuciánské tradici, mezi které vietnamská patří, ale také autoregulační rolí komunity, ve které studijní neúspěchy jsou důvodem k hrdosti nebo hanby všech. Vietnamští žáci a studenti první, jedenapůlté i druhé generace si bezesporu k počátečním podmínkám, které mají, vedou velmi dobře. Komplikace ve studiu představuje především nízký lidský, ale někdy i finanční kapitál rodičů, kteří nemluví dobře česky, mají často nižší vzdělání a nemohou svým potomkům být oporou v řešení problémů spojených se studiem. Rodiče si uvědomují význam jazyka pro úspěch, proto investují nemalé peníze do doučování,⁹⁴ a dokud dítě žije u nich, důsledně dohlížíjí na to, aby se každý den učilo.

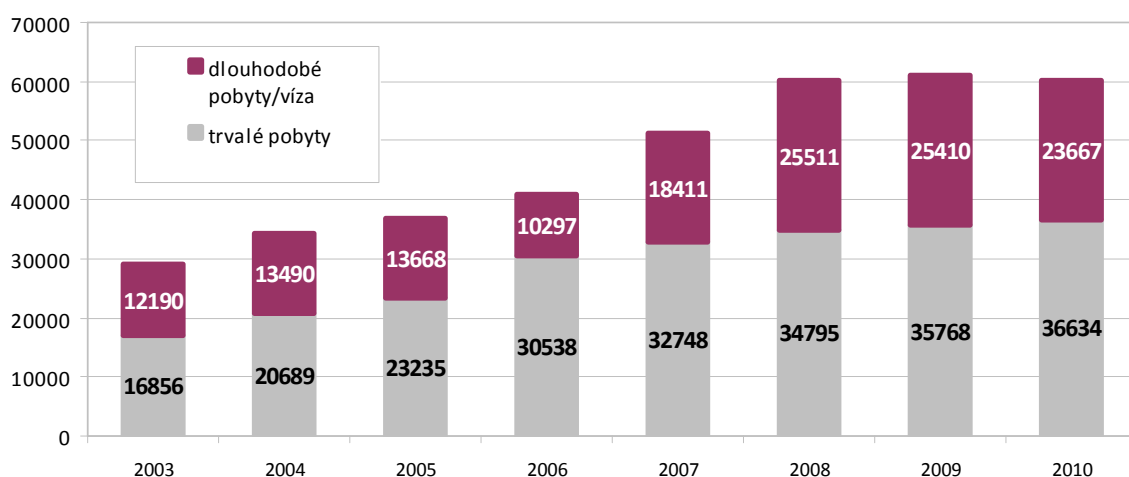
Studijní úspěchy vietnamských žáků a studentů jsou jedním z přívlastků, na kterých se snaží komunita budovat svou image, a ty nejlepší se snaží zviditelňovat. Nicméně bylo by naivní se domnívat, že všichni vietnamští žáci a studenti jsou nadprůměrně talentovaní a studijně úspěšní. I přes dílčí úspěchy v podobě složení přijímacích zkoušek na víceletá gymnázia dochází s postupující integrací až asimilací především 1,5 a druhé generace do českého kulturního prostředí i k přejímání českých návyků, včetně těch negativních, jako je hraní online her a trávení enormního množství času u televize a počítače, což se postupně odráží i do studijních výsledků, které se s postupem času přibližují průměru celé společnosti. V důsledku toho většina žáků a studentů dosahuje spíše průměrných výsledků a vysoce nadaných a úspěšných je stejně jako v majoritě menšina. Zajímavostí je, že přístup rodičů ke studijním výsledkům a disciplíně je rozdílný u dívek a u chlapců. Zatímco od dívek se

⁹⁴ Pro starší vietnamské studenty (gymnázií a vysokých škol) je doučování menších dětí z komunity zajímavým příjmem peněz. O doučování je stále větší zájem, probíhá i několikrát za týden a během nich se děti věnují všem předmětům včetně vypracovávání domácích úkolů, které rodiče nejsou s dětmi schopni z časových, jazykových a vzdělanostních důvodů udělat sami.

očekávají nejen výborné známky, ale i angažovanost doma, u chlapců je studijní režim včetně vykonávání domácích prací volnější.

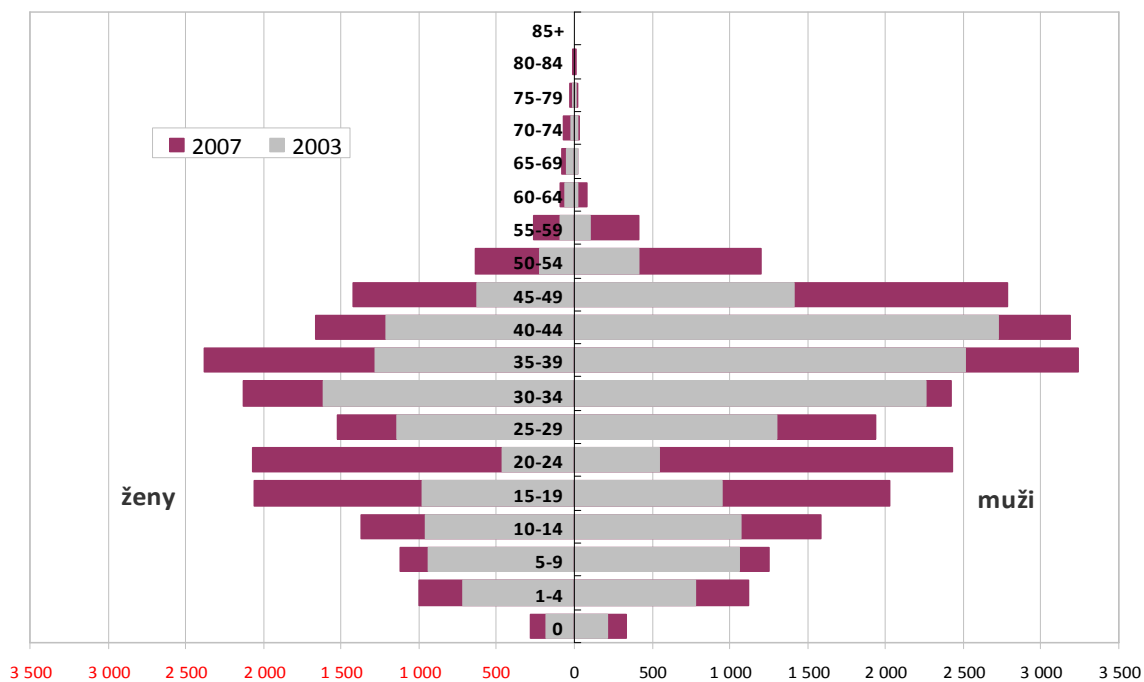
Graf 2: Vývoj počtu povolení k trvalému pobytu a k jednomu z typů dlouhodobých pobytů/víz u Việt Xù v letech 2003 - 2010

(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)

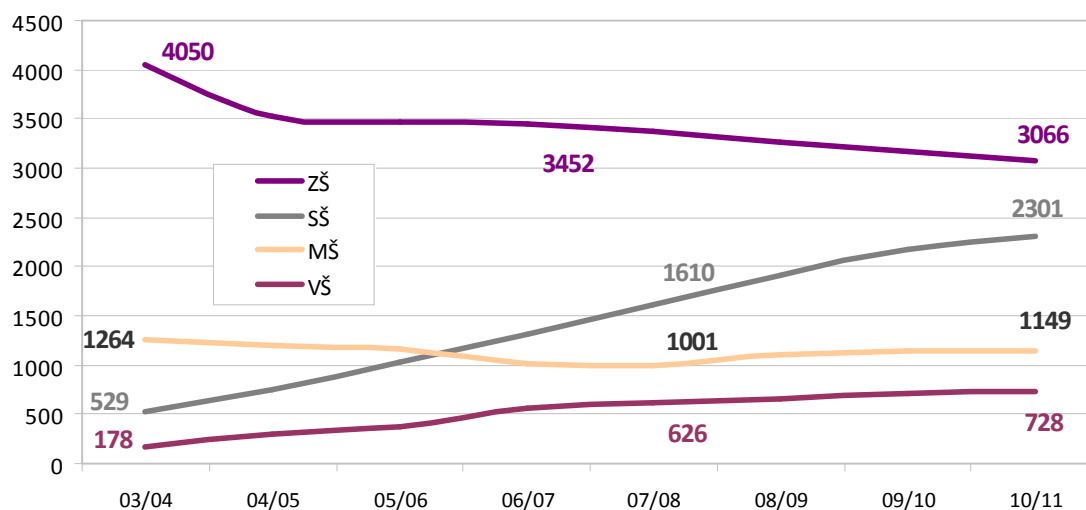


Graf 3: Složení vietnamské komunity podle pohlaví a věku v letech 2003 a 2007

(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)



**Graf 4: Vietnamští žáci a studenti na českých školách
ve školních letech 2003/04 - 2010/11**
(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)



Zatímco počet dětí a mládeže v jednotlivých kategoriích konstantně narůstá, zdaleka ne všichni ve věku středoškoláků a vysokoškoláků studují. Především ve věkové kategorii odpovídající standardně období studia na vysokých školách (18-26 let) dle dostupných statistik odhadem pouze 5-8 % Việt Xù studuje vysokou školu. Jelikož nejsou dostupné údaje o věkových kategoriích nově příchozích imigrantů mohu se pouze domnívat, že většina (cca 90 %) mladých v dané kategorii 18-26 let jsou výlučně ekonomicky aktivní, a to především v oblasti maloobchodu, pohostinství a v kosmetických službách. Pokud je tento odhad správný, znamená to, že většina nově příchozích mladých Vietnamců se v Česku dále nevzdělává a zůstává zapojena do ekonomické činnosti (svých rodin) typické pro vietnamskou komunitu. To znamená, že mladí nově příchozí pouze minimálně vstupují do přirozeného mimoprofesního kontaktu s majoritou a mají velmi omezené možnosti učit se češtinu přirozenou cestou.⁹⁵

2.3.2 Ekonomické aktivity Việt Xù

Po vypovězení bilaterálních dohod mezi VSR a ČSSR byli Vietnamci, kteří se rozhodli v zemi zůstat, nuceni najít cestu legalizace svého pobytu a obživy. Téměř bez výjimek si všichni pořídili živnostenské listy a zaměřili se na maloobchod. Orientace na prodej spotřebního zboží byla logickým vyústěním předchozích obchodních aktivit Vietnamců, kteří si během socialistického období nelegálně přivydělávali prodejem nedostatkového zboží, zejména oblečením a elektronikou. Na počátku 90. let byly položeny základy fungování vietnamské komunity v Česku včetně obsazení specifické niky ekonomické činnosti, která se až do roku 2006 téměř výhradně omezovala na podnikání (graf 5). Během dvou desítek let

⁹⁵ Výstupy z terénního šetření prezentované v kapitole 3 této disertační práce podporují hypotézu, že mladí, kteří přicházejí za svými rodiči ve věku 16+ do škol nenastupují, ale vypomáhají rodiči/rodičům s obchodem, a i po mnoha letech pobytu v zemi umí česky jenom minimálně.

Vietnamci své obchodní aktivity rozšířili z prodeje výlučně spotřebního zboží i na potraviny, ale především také na služby, jejichž provoz vyžaduje znalost místního prostředí, jazyka a základů práva v oblasti obchodu, daní a hygieny. Vedle služeb orientovaných dovnitř komunity (zprostředkovatelské služby, poradenství, účetnictví, tlumočení, zdravotní služby, školky, školy, cestovní kanceláře, atd.)⁹⁶ se v posledních několika letech zaměřují i na služby určené pro širší veřejnost (nehtová studia, vietnamská občerstvení a restaurace) a pro obchodní společnosti (import/export, dodavatelské služby, atd.).

V reakci na hospodářský růst a legislativní změny *zákoníku práce a zákona o zaměstnanosti*, které umožnily zprostředkování zahraniční pracovní síly za úplatu,⁹⁷ začali během prvních let po vstupu Česka do Evropské unie do země přicházet noví ekonomičtí migranti jako tzv. agenturní pracovníci, kteří posunuli škálu ekonomických aktivit vietnamské komunity do výroby a zaměstnaneckého poměru. Do roku 2006 mezi ekonomicky aktivními Viêt Xù zcela převažovali drobní podnikatelé (99 % všech ekonomicky aktivních byli živnostníci; viz příloha 5). Po nábore vietnamských dělníků do českých továren začalo od roku 2006 přibývat pracovníků v zaměstnaneckém poměru (graf 5) s maximem v roce 2008 (nárůst oproti roku 2006 o 2 200 %). Po prudkém zvýšení počtu zaměstnanců velmi záhy následoval prudký pokles ve prospěch podílu živnostníků. Lze předpokládat, že tento trend byl odezvou na nastupující ekonomickou krizi, v důsledku které hrozilo tisícům agenturních pracovníků propuštění, a tedy i ztráta legálního pobytového statusu, a proto hromadně měnili účel pobytu ze zaměstnaneckého na podnikatelský. Nicméně lze též předpokládat, že tito lidé vzhledem k jejich nízké kvalifikaci, neznalosti místního prostředí a jazyka a nízkému napojení na existující vietnamskou komunitu (viz kapitola 2.2.2) nevykonávají podnikatelskou činnost, ale setrvávají v továrnách v tzv. *švarc systému*,⁹⁸ který byl do té doby doménou pracovníků z post-sovětských republik. Nárůst počtu Vietnamců v zaměstnaneckém poměru byl v první řadě způsoben přílivem nízkokvalifikovaných dělníků. Nicméně z prozatím okrajové, ale na významu stále narůstající části, podíl zaměstnanců roste i díky vstupu zástupců druhé, jedenapůlté a vzdělané první generace na český pracovní trh jako kvalifikované pracovní síly. Mladí vietnamští zaměstnanci nacházejí uplatnění především v oblasti velkoobchodu (import/export; Makro), telekomunikačních službách (především mobilní operátoři) a nadnárodních korporacích. Nicméně i přestože na rozdíl od předchozí generace vstupují i do primárního segmentu trhu práce,⁹⁹ stále pociťují, že nemají zcela otevřenou volbu ve výběru zaměstnání (více viz kapitola 3.2.1).

⁹⁶ Trendem posledních let (cca od roku 2010) je profesionalizace poskytovaných služeb, kdy vznikají profesionální firmy (včetně profesionálního public relations – webové stránky v různých jazykových mutacích, loga, letáky, billboardy a další propagace), které cílí dovnitř komunity. Např. v roce 2011 byla založena firma CungMua.eu, která byla první vietnamskou firmou s billboardovou reklamou umístěnou mimo areály tržnic a zacílenou na vietnamského zákazníka, tzn. ve vietnamském jazyce. Firma se vedle importu a exportu také zaměřuje na internetový prodej a dovoz zboží do vietnamských večerek. V roce 2012 vznikla profesionální tlumočnická firma tlumočící z vietnamštiny do češtiny po telefonu (INFEA).

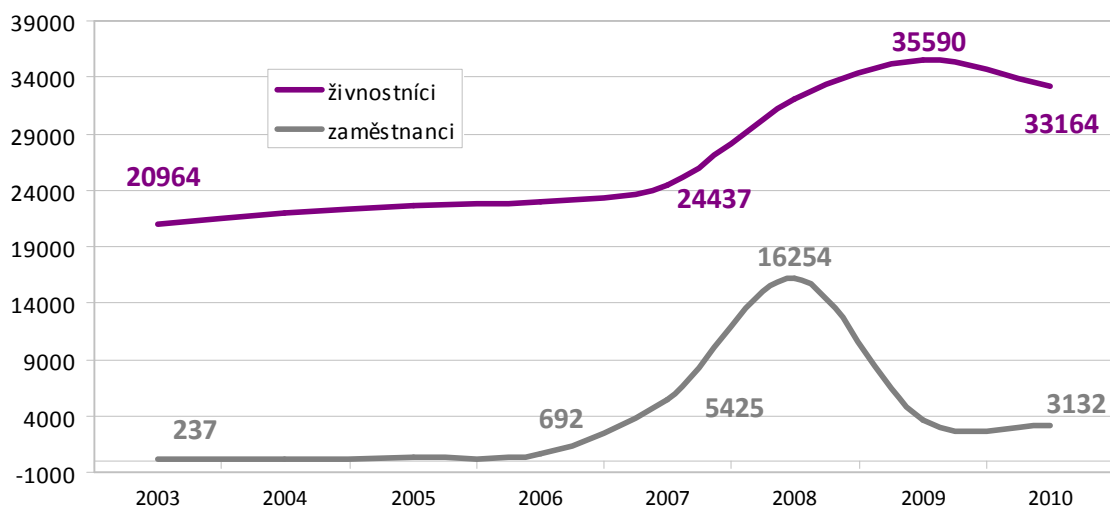
⁹⁷ Základy agenturního zaměstnávání položily zákony 167/1999 Sb. o zaměstnanosti a pozměňovací zákon zákoníku práce 155/2000 Sb., které legalizovaly zprostředkování pracovních sil za úplatu. Vlastní možnost zakládání a provozování agentur práce, které mohou zprostředkovávat i zahraniční pracovní sílu, umožnily nový zákon o zaměstnanosti 435/2004 Sb. a novela zákoníku práce 436/2004 Sb. (Čížinský 2009).

⁹⁸ Termín „švarc systém“ označuje situaci, kdy držitel živnostenského listu nevykonává podnikatelskou činnost, na základě které mu bylo uděleno povolení k pobytu, ale je de facto zaměstnancem a pro zadavatele (zaměstnavatele) vykonává závislou činnost.

⁹⁹ Podle *teorie dvojího trhu* (Reich, Gordon, Edwards 1973) je trh práce rozdělen na primární a sekundární segment. Zatímco v primárním segmentu je vyžadována kvalifikovaná pracovní síla, jsou zde nabízeny vyšší platy a pracovní pozice jsou stabilnější, sekundární segment nabízí pracovní pozice nevyžadující vysokou kvalifikaci, platy jsou zde nižší a fluktuace zaměstnanců je vyšší. Druhý sektor je obsazován např. studenty nebo právě zahraniční pracovní silou. Naprostá většina Vietnamců v zaměstnaneckém poměru vstupuje do sekundárního segmentu trhu práce, nicméně s postupujícím časem, kdy mladší zástupci komunity dosahují dospělosti, stále zaměstnanci Vietnamci přibývají i v primárním segmentu pracovního trhu (viz kapitola 3.1.3), nicméně s celou řadou omezení (viz kapitola 3.2.1).

Graf 5: Vývoj počtu Vietnamců s živnostenským oprávněním a v zaměstnaneckém poměru v letech 2003 - 2010

(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)



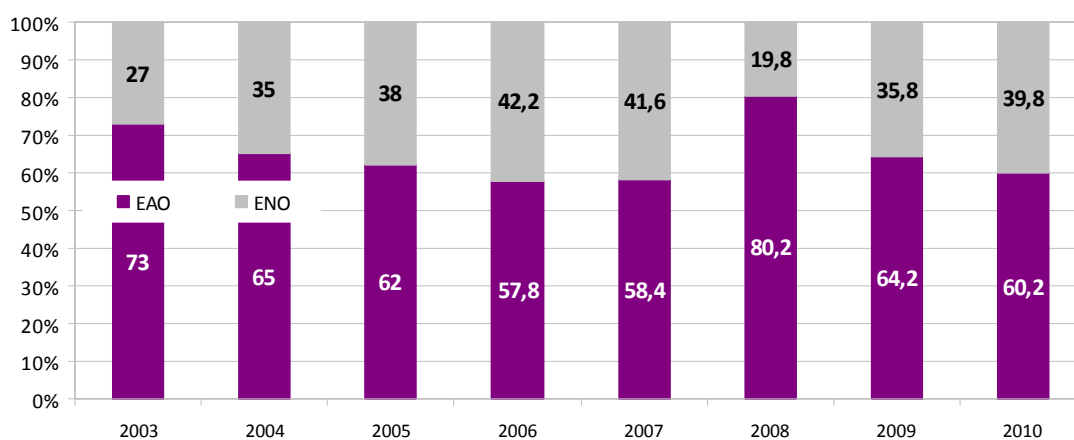
Ekonomická recese, která dolehla na české hospodářství na přelomu let 2008 a 2009, zapůsobila jako lakmusový papírek stability vietnamské komunity v Česku, která se ukázala ve svých základech dostatečně pevná. Krize nevedla k žádnému masivnímu odchodu ani nových ani usazených imigrantů. Trend přechodu z účelu zaměstnání na podnikání u povolení k dlouhodobému pobytu naznačuje snahu o udržení si legálního pobytového statusu a setrvání v zemi i za cenu minimálních příjmů (Pechová 2007; Jelínková 2008; Švec 2009). Švec (2009: 36) hovoří o tzv. strategii „živení papírů“, kdy pracovníci veškeré své úsilí a finance investují do přečkání krize a udržení si legálního pobytu namísto návratu domů, kde mají vysoké dluhy nebo jen minimální šanci dobrého výdělku. Tuto strategii přijímají ve víře, že se situace brzy zlepší a oni budou moci začít zase vydělávat a spořit. Avšak navzdory všem snahám řada z ekonomických imigrantů s povolením k dlouhodobému pobytu nebo dlouhodobému vízu svůj legální pobytový status ztratila. Vzhledem k popsáným trendům upřednostňování setrvání v Česku před návratem domu je důvodné se domnívat, že tuto strategii volí i ti, kteří se na území Česka ocitají v neregulérním postavení. V takových případech i vykonávaná ekonomická aktivita je protizákonná, někdy dokonce i trestné povahy. Vedle mediálně známých aktivit na poli pěstování marihuany a výroby a distribuce pervitinu, jsou méně známými praktikami práce na černo za ubytování a stravu pro členy komunity, např. jako výpomoc v domácnosti. Takoví migranti se dostávají do naprosté sociální izolace a snadno se stávají obětmi vykořisťování a obchodu s lidmi.

I přes příkoří, která vietnamským podnikatelům a zaměstnancům krize přinesla, se snaží většina Vietnamců v produktivním věku zůstat ekonomicky aktivními (graf 6a) a udržet svůj obchod činný i za rizika nepokrytí nákladů.¹⁰⁰ Podíl ekonomicky aktivních ku ekonomicky neaktivním se až na výjimku v roce 2008, kterou představoval náhlý příliv několika tisíc smluvních dělníků, pohybuje okolo rozložení 60 % ku 40 % (graf 6a). Podílově je daleko více

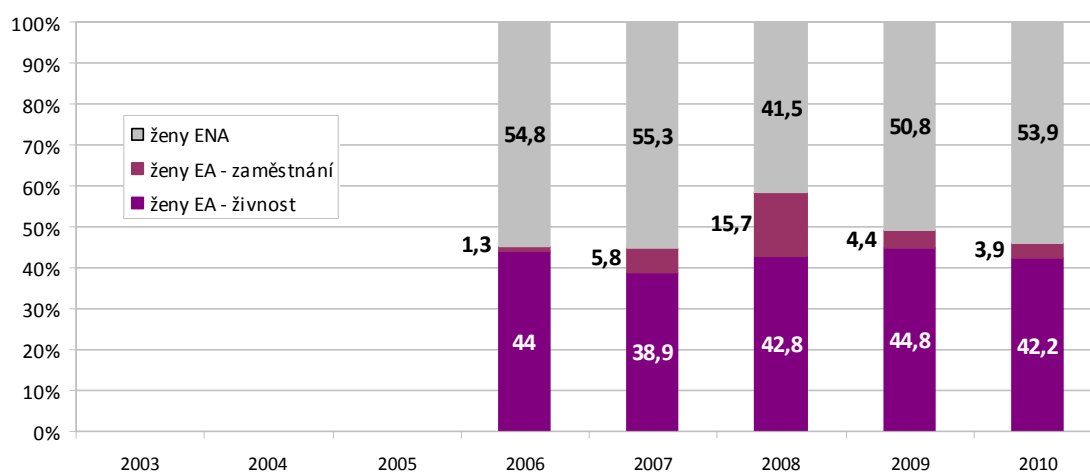
¹⁰⁰ Podle výpovědí respondentů jsou vietnamští podnikatelé většinou schopni udržet svůj podnik pod hranicí zisku po dobu maximálně 3 měsíců. Pokud se jim ani po třech měsících nedaří, zpravidla změň lokalitu nebo předmět podnikání (z obchodu s oblečením na večerku, z večerky na nehtové studio nebo restauraci, atd.). Ti méně movití jsou především v období recese závislí na movitějších, od kterých si půjčují spíše než u banky.

Graf 6a: Vývoj poměru EA a ENA Việt Xù v letech 2003 - 2010

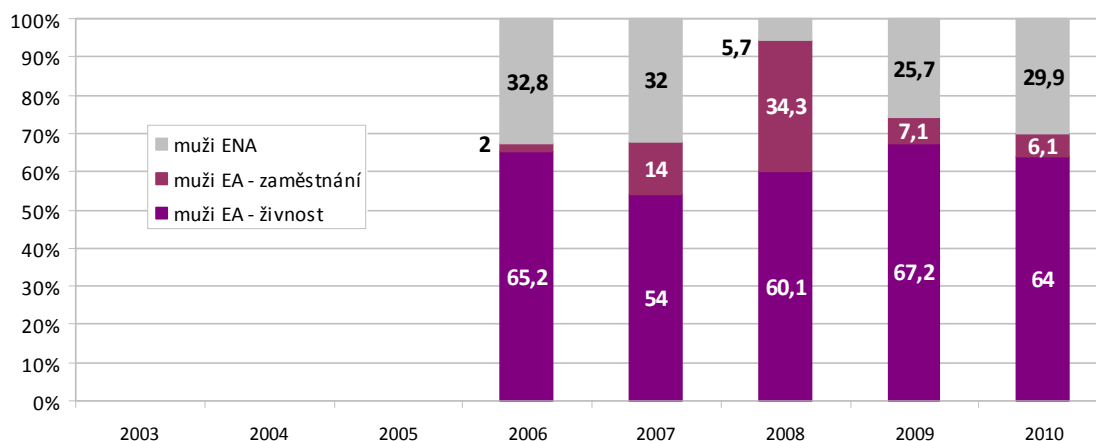
(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)

**Graf 6b: Vývoj poměru EA a ENA Vietnamek v letech 2003 - 2010 (v %)**

(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)

**Graf 6c: Vývoj poměru EA a ENA mužů Vietnamců v letech 2003 - 2010**

(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)



Vysvětlivky: ENA – ekonomicky neaktivní; EA – ekonomicky aktivní;

ekonomicky neaktivních mezi ženami nežli mezi muži. Pokud odhlédneme od výkyvu roku 2008 poměr ekonomicky aktivních ku ekonomicky neaktivním ženám se dlouhodobě pohybuje na rozhraní 45 % ku 55 % (graf 6b), tzn. že více jak polovina Vietnamek žijících v Česku není oficiálně výdělečně činná. Naopak mezi muži je dlouhodobě ekonomicky aktivních okolo 70 % (graf 6c), ve výkyvovém roce 2008 se jednalo dokonce o 94 % všech mužů Vietnamců. Vyšší podíl ekonomicky neaktivních žen může být dán zejména těmito faktory: 1) rodinným způsobem života Việt Xù (těhotenství a rodičovství) a přijímáním tradičního dělení mužských a ženských rolí, díky nimž na rodičovské dovolené zůstávají matky a otcové plní svou roli živitele rodiny, 2) nárůstem dívek předškolního a školního věku, který významně přispívá k počtu ekonomicky neaktivních žen (graf 3), a 3) vyšší studijní morálkou u dívek, která zvyšuje pravděpodobnost studia na vysoké škole a posouvá věkovou hranici nástupu do zaměstnání. Nicméně navzdory oficiálním statistikám je důvodné se domnívat, že faktický podíl ekonomicky aktivních žen je mnohem vyšší. Je totiž naprosto běžnou praxí, že ženy v domácnosti nebo na rodičovské dovolené vypomáhají svým manželům v chodu živnosti jako rodinné příslušnice – manželky nezaměstnankyně, což je zcela v souladu se zákonem.

Jak dokládají výstupy z výzkumu prezentované ve třetí kapitole této práce, výdělečná činnost představuje středobod života Vietnamců v Česku, od kterého se odvíjí veškeré jejich aktivity a vztahy, včetně prostorových interakcí. Přestože většina Vietnamců není především z důvodu nedostatečné znalosti jazyka a nízké kvalifikace mobilní v rámci trhu práce, podnikatelský a maloobchodní režim ekonomických aktivit a absence emoční vazby na místo umožňuje většině z nich být prostorově velmi flexibilní a podle potřeby se přestěhovat doslova na opačný konec republiky. Především nízkopříjmové a málopočetné rodiny reagují na výkyvy v příjmech změnou místa práce pohybem po „hlavních“ bodech, především velkých městech (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, Cheb, Karlovy Vary) a hraničních přechodech (Potůčky, Boží dar, Kraslice, Hatě, atd.), odkud dále hledají menší obce, kde by mohli podnikat. Naopak rodiny se stabilním nebo vysokým příjmem, které mají tendenci si pořizovat obydlí do osobního vlastnictví (zpravidla usilují o vlastnictví rodinného domu), a rodiny o mnoha členech (některé rodiny Việt Xù čítají i několik desítek členů) mají sklon spíše k usazení na jednom místě, do kterého investují a dále ho zvelebují.

Kapitola 3

VÝSLEDKY PROJEKTU *„MIGRAČNÍ A ADAPTAČNÍ TENDENCE VIETNAMSKÉHO ETNIKA – BEHAVIORÁLNĚ GEOGRAFICKÉ HLEDISKO“*

„Je těžké říct, co bych doporučila těm, co se chystají do Česka. Vše záleží na konkrétních okolnostech, ale stručně řeknu takto: šťastný můžeš žít jedině tam, kde se cítíš jako doma; efektivně můžeš pracovat jedině tam, kde jsou všechna tvá práva a povinnosti jasně definována a nejsou bezdůvodně a neférově omezena. Prostě všichni v životě hledáme nějaké optimum a snažíme se udržovat naši rovnováhu, a pokud Česko vašim potřebám vyhovuje, tak proč ne.“

česká Vietnamka 24 let, v Česku žije 9 let

Obsah třetí kapitoly prezentuje výsledky tříletého výzkumného projektu GAUK č. 303 10 *Migrační a adaptační tendence vietnamského etnika – behaviorálně geografické hledisko*, realizovaného v letech 2010-2012, který finančně podpořily *Grantová agentura Univerzity Karlovy (GAUK)* a *Fond mobility Univerzity Karlovy*. Díky štědré finanční podpoře obou agentur bylo možné provést terénní šetření v Česku i ve Vietnamu, pomocí kombinace kvalitativních a kvantitativních výzkumných přístupů, včetně časově a finančně nákladného zúčastněného pozorování. Do výzkumu bylo zahrnuto více jak 400 respondentů, z toho více než 200 vyjádřilo své odpovědi písemně v dotazníkovém šetření. Vzhledem ke spíše zdrženlivému postoji Vietnamců ke komentování své osobní situace před cizími lidmi, tím spíše před cizinkou – Češkou, odměřenému vztahu k psaným textům a k nedůvěře v jakékoliv formuláře, které jim mohou připomínat tiskopisy cizinecké policie, lze tento počet respondentů považovat za veliký úspěch, který je možné připsat dlouhodobě budovanému vztahu vzájemné důvěry mezi mnou a respondenty. Výstupy z výzkumného projektu přinášejí pohled na proměnu hodnot, očekávání a vztahu k zemi předků a Česku a obecně přibližují migrační a adaptační tendence vietnamského etnika v závislosti na fázi migrace.

3.1 Design výzkumu a výzkumná metodologie

Ambicí výzkumného projektu bylo zaměřit se nikoliv na statickou podobu faktorů ovlivňujících migrační a adaptační tendence vybraného etnika, ale na jejich proměnu, která je ovlivňována migrační zkušeností. Z tohoto důvodu byla zvolena metoda šetření mezi třemi okruhy respondentů (potenciálními migranty, Viet Xù a navrátilci) v zemi zdrojové i v zemi cílové. Bylo využito kombinace kvalitativních (zúčastněné pozorování, část dotazníkového šetření s otevřenými otázkami, rozšiřující opakované rozhovory) a kvantitativních výzkumných metod (část dotazníkové šetření – V-E model). Základními kritérii pro výběr cizinecké skupiny pro výzkum byly její význam z hlediska početnosti, tendence k usazení a omezené možnosti osobních návštěv země původu. Jediná skupina, která tato kritéria splňovala, byli Vietnamci, a to i přestože představují po Ukrajincích a Slovácích početně až třetí největší cizineckou komunitu v Česku. Nicméně narozdíl od předchozích dvou skupin mají její zástupci tendenci se v zemi z dlouhodobé perspektivy usazovat, do Česka zvat své rodiny a Vietnam navštěvovat velmi zřídka.¹⁰¹

3.1.1 Teoretické zarámování výzkumné metodologie a aplikace ‚3D V-E modelu‘ v dotazníkovém šetření

Vlastní výzkum se primárně soustředí na odkrytí hodnot a faktorů (unikátních individuálních i sdílených kolektivních), které ovlivňují migrační a adaptační tendence vietnamského etnika, resp. se zaměřuje na zachycení toho, jak se migrantům svět jeví, jaké významy mu přisuzují a jak tyto představy o jednotlivých místech života ovlivňují jejich migrační motivaci. Epistemologicky šetření vychází z premisy fenomenologie, že lidské chování v prostoru není primárně ovlivněno objektivní realitou, ale subjektivní interpretací této reality (Drbohlav 1992: 32). Zjednodušeně řečeno předpokladem je, že neexistuje čistě racionální chování v objektivně definovatelném prostoru, proto vlastní výzkum musí být vždy vztahován k dané konkrétní situaci, tzn. k nezbytnému přihlídnutí k situačním faktorům. Předmětem zájmu tedy není zkoumání skutečnosti, ale toho, jak se respondentům skutečnost jeví a jak pak jejich osobní interpretace ovlivňuje jejich chování.

Za tímto účelem metodologie výzkumu vychází z konceptu *gestalt* přístupu, který podtrhuje důležitost zaměřit se na prozkoumávání prožitků *tady a teď*. Namísto interpretace chování jedince je respondentovi poskytována pomoc a podpora, aby si sám uvědomil významy, které světu okolo sebe přisuzuje (Perls 1996; Prochaska, Norcross 1999; Joyce, Sills 2011). Gestaltu vlastní holistický princip, že celek je vždy více než pouhý součet jeho součástí, zdůrazňuje význam neustálé interakce člověka a jeho prostředí (celku a jeho součástí), jež není možné pozorovat odděleně (Meulmeester 2010, s. 25). Není tady nejen možné zkoumat určitý element, aniž bychom zohlednili celkový kontext, ale ani aniž bychom přihlíželi k ostatním elementům celku. Právě přístup *tady a teď* je pro *gestalt* klíčovým, neboť každé jednání je situované, závislé na kontextu, a proto není v lidských silách obnovit prožitky, které jsme zažili před několika lety. Pokud se jich chceme dotknout, je nutné hovořit o *současném* prožívání oné již historické situace. Proto ‚zpřítomňování‘ minulého

¹⁰¹ Z vlastního terénního šetření mezi Viet Xù (n=87) vyplývá, že u nově přichozích první návštěva přichází přibližně až po pěti letech pobytu v Česku.

i budoucího, vyhýbání se nadužívání kondicionálů („co byste, kdyby“) a relativizace prožitků jsou základními principy metodologie předloženého výzkumu. Především tyto principy vedou k podpoře uvědomování si významů, které (potenciální/bývalí) migranti okolnímu světu v daný moment přisuzují. Proces uvědomování není jednoduchou rovnicí „*proč?* = *proto*“, ale komplikovanou cestou hledání odpovědi na otázku „*Proč?*“, aniž bychom tuto otázku vůbec vyslovili.

V souvislosti s uvedenými premisami byla ve výzkumu vyvinuta snaha vyvarovat se nahlížení na proces rozhodování k migraci pouze z jednoho bodu v přítomnosti, nadužívání hypotetických situací a také přímé otázky „*Proč?*“ (Kušniráková 2012b: 117). Domnívám se, že zkoumání minulého a potenciálního budoucího prožívání, vnímání a hodnocení prostředí z přítomného bodu s požadavkem vybavování si minulých prožitků nebo hypotetizování nad těmi, které ještě nenastaly, vede k vědomé ignoraci dynamické povahy proměn motivačních faktorů, potřeb, priorit, prostorových preferencí a hodnot migranta během migračního procesu. Výzkum z jednoho bodu v přítomnosti totiž nutí respondenta si vybavovat pocity a prožitky dávno zapomenuté, jež ani není možné v jejich autentické podobě obnovit, a proto z takového šetření vznikají pouze mozaiky domnělých představ a vybledlých vzpomínek. V souladu s principy *gestaltu* jsem též názoru, že odpovědi na přímou otázku „*Proč?*“ vedou k nežádoucímu zjednodušení. Ve většině případů totiž ani sám migrant vyčerpávající odpověď na tuto otázku nezná, a navíc přímá otázka „*Proč?*“ vytváří nátlak na požadavek odpovědět. Aby respondent uspokojil dotazujícího, nabídne první odpověď, která se mu zdá nejzásadnější. V důsledku toho se pak může stát, že většina respondentů spadne do kategorie ‚pracovní migrace‘ a ostatní situační faktory, které v rozhodovacím procesu sehrály důležitou roli, jsou zcela potlačené.

Abych se nedopustila zkreslení proměny motivačních faktorů v jednotlivých fázích migrace vlivem jejich studia pouze z jednoho časového momentu, byly migrační a adaptační tendence studovány v jednotlivých fázích migračního procesu, tzn. u potenciálních migrantů, migrantů (Việt Xù) a navrátilců. Ideální by samozřejmě bylo sledovat proměnu migrační motivace jednoho konkrétního migranta v průběhu celé jeho migrační zkušenosti, ale z časového a finančního hlediska je tento přístup spíše nereálný. Nehledě na to, že migrant nemusí všemi fázemi vůbec projít nebo nemusí být nakloněn takto intenzivní spolupráci. Předmětem terénního šetření bylo odkrytí potřeb, které vstupují do procesu vnímání prostoru, jak ovlivňují subjektivní interpretaci prostoru a jak se proměňují v závislosti na časoprostorovém kontextu. K tomu byl využit *V-E model* (viz kapitola 1.3.1), který jeho autoři De Jong a Fawcett (1981) navrhli jako metodu zohledňující kritiku nadužívání přímé otázky „*Proč?*“. Pro zvýšení vypovídající schopnosti *V-E modelu* jsem jej v mém výzkumu doplnila o prostor ideální na tzv. *3D V-E model*.

Rozhodující složkou použitého přístupu je odkrytí a vzájemné porovnání významů prisouzených v daný okamžik prostoru, ve kterém se aktuálně nacházíme, a prostoru, ke kterému se migrace vztahuje, tzn. k zemi *vztažné*, kterou může v daný okamžik být buď země zdrojová nebo země hostitelská. Je zřejmé, že není možné uspokojit všechny potřeby na jednom místě a v jeden časový okamžik, proto z některých preferencí mají lidé tendenci slevit ve prospěch uspokojení ‚vyšších‘ potřeb. Tyto ‚vyšší‘ potřeby jsou pro každého jiné a jejich výběr záleží na aktuálním pořadí hodnot a životních priorit vyplývajících z konkrétního situačního kontextu. Za účelem objasnění proměny hodnotových systémů a od nich odvislých očekávání v závislosti na časoprostorovém kontextu jsem se soustředila i na představy o ideálním místě, které sloužilo jako referenční rámec subjektivní interpretace a hierarchizace priorit. Všechny tři prostory byly hodnoceny na škále 1-7 podle míry

subjektivně vnímané možnosti/představy nasycení dané potřeby (1 = zcela neuspokojivé; 7 = plně uspokojivé). Ve výsledku jsem získala profil aspektů hodnocení prostoru aktuálního, prostoru, ke kterému se migrace vztahuje, a prostoru ideálního u potenciálních migrantů, Việt Xù a navrátilců. V souladu s principem *tady a teď* jsem zkoumala významy přisouzené prostoru v různých okamžicích migrační zkušenosti v momentu, kdy se v něm migrant opravdu nacházel, a také z pozice migrantovy momentální zkušenosti, tzn. že migrant hodnotil jednotlivé prostory ne na základě pocitů minulých, ale jaké významy danému prostoru připisoval *tady a teď*. Odpověď na otázku „Proč?“ poskytlo porovnání preferované hierarchie potřeb (možnosti nasycení potřeb v ideálním prostoru), reálného nasycení potřeb (v aktuální zemi) a představovaného nasycení potřeb (v zemi zdrojové/hostící). Aby bylo možné tyto subjektivní pocity a vnímání alespoň částečně generalizovat, byly s vybranými respondenty provedeny doplňující (opakované) rozhovory v horizontu několika měsíců.

Základním principem zvoleného přístupu je hledání odpovědi na otázku „Proč?“ zohledněním struktury samotné i subjektivní interpretace dané struktury respondenty v závislosti na aktuálním situačním a kulturním kontextu a fázi migračního procesu. V práci se zaměřuji jednak na vliv socio-ekonomického rozvoje Vietnamu na usnadnění a mediaci mezinárodní migrace ven ze země, ale především na rozhodování k migraci vlastními aktéry migrace s přihlédnutím ke specifikům vietnamské kultury, především kolektivistickému pojetí „já“ a hierarchické organizaci společnosti konfuciánského myšlení, včetně kolektivistického pojetí sociálního kapitálu a role komunity jako katalyzátoru společenského jednání.

3.1.2 Terénní šetření a použité metody

Sběr dat probíhal od července 2010 do června 2012 a byl rozdělen na dva okruhy podle rámcového cíle, zvolených metod a cílové skupiny respondentů. Objektem zájmu prvního okruhu bylo objasnění vlivu relativní deprivace, rodiny, sítí, institucí a sociálního kapitálu na vietnamskou migraci a objasnění vlivu migrační zkušenosti na proměnu podoby a intenzity podnětů k setrvání/migraci. V druhém okruhu jsem se primárně soustředila na situaci vietnamské komunity v Česku, proces vnitřní diferenciaci komunity, objasnění vztahu první, 1,5 a druhé generace Việt Xù v Česku.

První okruh: terénní šetření červenec 2010 – červen 2012 (Vietnam, Česko)

Jak již bylo řečeno, k realizaci stanového cíle prvního okruhu by bylo v ideálním případě nejvhodnější přistoupit k longitudinálnímu modelu výzkumu, který by mapoval průběh migračního procesu u několika vybraných aktérů. Nicméně vzhledem k časové a finanční náročnosti a velikému riziku odstupu respondentů od takto pojatého projektu byla zvolena alternativa výzkumu třech skupin respondentů podle fáze migrace: 1) před migrací ve fázi rozhodování – *potenciální migranti*, 2) během pobytu mimo zemi původu – *Việt Xù*, a 3) po návratu zpět do Vietnamu – *navrátilci*. Terénní šetření probíhalo v obou zemích: ve Vietnamu od července 2010 do února 2011 a v Česku od září 2011 do června 2012. Šetření bylo realizováno formou kombinace kvalitativních a kvantitativních metod výzkumu, jmenovitě bylo využito *zúčastněného pozorování, standardizovaných dotazníků s uzavřenými a otevřenými otázkami a doplňujících opakovaných rozhovorů*. Dotazníky byly vytvořeny v češtině a přeloženy rodilým mluvčím do vietnamského a posléze i anglického jazyka. Před

distribucí byly dotazníky testovány rodilými mluvčími, kteří znali vietnamskou i evropskou kulturu. Dotazníky tak prošly určitou korekcí kulturní odlišnosti, aby byla zvýšena jejich interkulturní srozumitelnost.

Obsahem *zúčastněného pozorování* v běžném chodu života respondenta bylo především vedení neformálních rozhovorů, tzn. ponechávání prostoru především tématům respondentů namísto vnášení témat tazatelkou,¹⁰² poznání každodennosti života respondentů a jejich přirozeného prostředí. Intenzivní kontakt vedl k navázání vztahu důvěry mezi mnou, respondenty a jejich rodinami, díky které bylo možné vést hlubší rozhovory o vnímání života respondentů a jejich okolí. Naproti tomu *doplňující rozhovory* již byly strukturované s předem jasně stanovenými otázkami, které vyvstaly z šetření zúčastněného pozorování a dotazníkového šetření. Všechny rozhovory byly zaznamenávány písemně formou poznámek z terénu nebo v první osobě (respondenta komunikačního partnera) podle situace buď během rozhovoru nebo těsně po jeho ukončení.

Dotazníky se skládaly z několika částí. V první části byly zjišťovány základní informace o respondentovi či respondentce: věk, pohlaví, vzdělání, povolání, místo pobytu (provincie původu), délka pobytu v zahraničí (u potenciálních migrantů plánovaná délka), zdroje informací o cestě za hranice, subjektivní hodnocení jazykové vybavenosti, pozice v rodině, etnická skladba přátel (včetně rozlišení na Vietnamce, kteří byli a kteří nikdy nebyli za hranicemi), kontakt se zemí předků/s Českem, další migrační historie, slovní hodnocení země vztahné a země aktuální a otázky na asociace, které se respondentům vybavují v souvislosti s Českem/Vietnamem (u potenciálních migrantů i jinou zemí). Druhá část se zaměřovala na odkrytí aspektů migrační motivace, resp. aspektů relativní deprivace, pomocí *3D V-E modelu* (viz kapitoly 1.3.1 a 3.1.1). Základní struktura dotazníků, které byly zaměřeny na aspekty migrační motivace, migrační zkušenost a osobnostní charakteristiky respondenta, byla u všech tří skupin respondentů totožná, pouze se různily formulace otázek podle fáze migrace (minulý vs. přítomný čas, atd.) a detailech odrážejících migrační historii.¹⁰³

- **Potenciální migranti – proces rozhodování:** sběr dat probíhal v hlavním městě Vietnamu od července 2010 do února 2011. Původním plánem bylo do šetření zahrnout pouze potenciální migranty, kteří uvažovali o cestě do Česka. Respondenti měli být kontaktováni před branami konzulárního oddělení Velvyslanectví České republiky v Hanoji. Nicméně vzhledem k personálním změnám na konzulárním oddělení, pokračující hospodářské krizi a restrukturalizaci celého procesu vydávání dlouhodobých víz a pobytů pro občany vybraných třetích zemí včetně Vietnamu (Kušniráková, Jirková 2011) byly možnosti oslovení respondentů velmi limitované a omezovaly se převážně jen na žadatele o cestu do Česka za účelem sloučení rodiny či studia. Z tohoto důvodu jsem upustila od podmínky Česka jako cílové země a rozšířila výzkum na všechny potenciální migranty. I přesto bylo velmi složité kontaktovat potenciální migranty i před konzulárními odděleními států EU, popřípadě USA, Jižní Korey, Austrálie či Japonska, protože v důsledku pokračující hospodářské krize byla

¹⁰² V tomto případě bylo využito dalšího z principů gestaltismu, tzv. konceptu *figury a pozadí*. Podle konceptu se v procesu navazování kontaktu (s okolím, s nitrem) nesoustřeďujeme na celkové prostředí, ale pouze na jeho určitý aspekt, který je v daný moment figurou. Figury se neustále proměňují a přechází v pozadí (Meulmeester 2010: 14). U rozhovoru je figurou předmět rozhovoru a pozadím kontext a téma na okraji. Figura – předmět rozhovoru, může být pro tazatele a pro respondenta odlišná a daný nesoulad může významně ovlivnit zájem respondenta o tématu hovořit či se s ním ztotožňovat. Z tohoto důvodu bylo během zúčastněného pozorování ponechána diskuse volnému plynutí. Respondenti vnášeli témata (své figury) sami a tazatelka rozhovor pouze vedla k posílení a bližšímu prozkoumání jimi přinesených témat. Díky zvolenému přístupu respondenti též neměli pocit, že jsou vyzpovídáni a diskuze byla mnohem přirozenější a plynulejší.

¹⁰³ Např. otázka č. 5 se lišila podle migrační historie: 1) navrátilci – Popište, co si pamatujete z Vašeho života v Česku; migranti – popište co si pamatujete z příjezdu do Česka; potenciální migranti – popište, jak si představujete Česko.

poptávka po zahraniční pracovní síle v těchto zemích minimální. Nakonec byli respondenti získáni přes jazykové školy, které připravovaly mladé Vietnamce na odchod za hranice, včetně těch, co plánovali odjezd do Česka. Vyplňování dotazníků vždy probíhalo za asistence učitele, který danou třídu vedl, v případě lidí kontaktovaných před konzulárním oddělením asistovala najatá proškolená vysokoškolská studentka vietnamského původu. Celkem bylo získáno 112 dotazníků od potenciálních migrantů, z toho 21 respondentů se chystalo do Česka (16 z nich bylo kontaktováno před konzulárním oddělením České republiky).

Takto vybraný vzorek má svá omezení, ale zároveň i přednosti. V prvé řadě se jedná o poměrně homogenní skupinu respondentů (mladí, většinou studující, kteří se na život v zahraničí připravují už ve Vietnamu tak, že se učí jazyk), což umožňuje určitou generalizaci výstupů z této části. Nevýhodou je, že se jednalo především o zástupce spíše střední a vyšší střední třídy, tedy ty, kteří si mohli dovolit financovat nadstavbové kurzy jazyka. Proto skupina respondentů jako celek není a ani nemůže být reprezentativním vzorkem vietnamské společnosti, resp. skupiny vietnamských potenciálních migrantů. Na druhou stranu skupina respondentů, kteří se chystají do Česka, i přes svůj malý počet může reprezentovat soudobou vietnamskou migraci do země, protože byli osloveni všichni, kteří v období od listopadu 2010 do ledna 2011 přišli na český konzulát podat žádost o dlouhodobé vízum či pobyt.

Zúčastněné pozorování nebylo možné v případě této fáze migrace provést, nicméně jsem měla možnost být dvakrát týdně po dobu třech měsíců v kontaktu se studenty jazykové školy, která připravovala mladé Vietnamce na studium v Česku a kde jsem vedla konverzaci z českého jazyka, jejímž hlavním obsahem byla diskuse o očekáváních od života a studiu v Česku.



Obr. 1: Žadatelka o vízum do Česka před českým konzulátem v Hanoji; zima 2011. (foto: autorka)



Obr. 2: Zprostředkovatelé „dich vu“ před českým konzulátem v Hanoji; zima 2011. (foto: autorka)

- ***Việt Xù – pobyt mimo zemi původu:*** sběr dat probíhal od září 2011 do června 2012 na území Česka. Cílovou skupinou byli obyvatelé Česka vietnamského původu po obou dvou rodičích první, 1,5 a druhé generace s dlouhodobým vízem nad 90 dnů, s povolením k dlouhodobému pobytu bez ohledu na účel pobytu, s povolením k trvalému pobytu i s českým státním občanstvím. Výzkum byl realizován kombinací zúčastněného pozorování, dotazníkového šetření a rozšiřujících rozhovorů

s vybranými respondenty. Zúčastněné pozorování vycházelo z mých osobních a přátelských kontaktů s Việt Xù (jednotlivci i rodinami, zástupci první, 1,5 i druhé generace). Do standardizovaného dotazníkového šetření bylo zahrnuto 87 lidí, kteří bydlí na území celého Česka. Respondenti byli získáváni skrze najaté a proškolené tazatele, neziskové organizace a mou soukromou síť přátel vietnamského původu. Vzhledem k tomu, že vzorek respondentů je velmi heterogenní (věk, pohlaví, doba pobytu v Česku, vzdělání, migrační generace, atd.) a není ve statistickém smyslu reprezentativní z hlediska demografické a vzdělanostní struktury, regionální distribuce a ani jednotlivých migračních kohort, byly s vybranými respondenty provedeny opakované rozšiřující rozhovory. Ty pomohly podrobněji osvětlit některé výstupy z dotazníkového šetření. Díky zaručené anonymitě a možnosti vyplnit dotazník ve vietnamštině umožnila kombinace tří metod získat odpovědi od mnoha těch, kteří neumí česky. Rozšiřující rozhovory byly naopak prováděny pouze v češtině, čímž byla minimalizována chyba ztráty nebo zkreslení výpovědi vlivem překladu. Díky kombinaci různých forem získávání respondentů vzorek zahrnoval jak zástupce Việt Xù, kteří přišli ještě před revolucí, tak ty z 90. let, ale i nově příchozí, dělníky, podnikatele, studenty i ženy v domácnosti, členy z nízko, středně i vysokopříjmových rodin.

- **Navrátilci – pobyt zpět ve Vietnamu:** sběr dat probíhal od července 2010 do února 2011 ve Vietnamu, především v Hanoji, ale i v Hai Phongu, Da Nangu a TP HCM. Cílovou skupinou byli všichni Việt Kiêu, kteří měli českou nebo československou migrační zkušenost (Việt Xù). Respondenti byli téměř výhradně migranti z předrevoluční doby. Terénní šetření se opíralo o kombinaci zúčastněného pozorování, dotazníkového šetření a doplňujících (opakovaných) rozhovorů. Vzhledem k tomu, že se respondenti zdráhali vyplňovat dotazníky z obav, že mohou být politicky laděné, vycházela tato část výzkumu především ze zúčastněného pozorování a doplňujících rozhovorů. Nicméně i přesto dotazník vyplnilo 31 respondentů. Zúčastněné pozorování u této cílové skupiny respondentů probíhalo velmi intenzivní formou po dobu 8 měsíců. Během pobytu v Hanoji jsem se účastnila většiny pravidelných a ad hoc setkání navrátilců a zapojovala se do běžného života českých a slovenských Việt Kiêu. Především jsem docházela na nedělní ranní kávu, na kterou se pravidelně scházejí bývalí zaměstnanci Dopravních podniků Praha (v průměru se scházelo 10 lidí). Zúčastnila jsem se pravidelných větších setkání členů a příznivců Svazu česko-vietnamského přátelství v restauraci Gold Malt, která se konají každý poslední pátek v měsíci (na každém setkání se schází přibližně 50 lidí). Navštívila jsem se dvě velká jednoročních setkání vietnamských navrátilců – těch, kteří pracovali v DP Praha, a těch, kteří pracovali v ČKD (cca 200 lidí na každém setkání); a dále celé řady jednorázových akcí, jako byly oslava dne založení Československa,¹⁰⁴ oslava evropského Nového roku i vietnamského nového roku Tết, dny Prahy v Hanoji, ad hoc setkání vietnamských navrátilců a české komunity v Hanoji v restauraci Hoa Viên. Vedle těchto společenských událostí jsem se zapojovala i do běžného života některých rodin vietnamských navrátilců – ad hoc návštěvy doma i v práci, společné obědy, káva atd. Mimo to jsem pomáhala s doučováním anglického jazyka potomků dvou rodin českých Việt Kiêu a dojížděla pravidelně každou neděli na oběd k jednomu manželskému páru, který se poznal a vzal v Československu a jejichž dva synové, kteří po maturitě odešli do Česka na univerzitu, v současnosti v Česku žijí

¹⁰⁴ Den 28. října byl českými Vietnamci označován jako den nezávislosti.

a pracují na vysoce kvalifikovaných pracovních pozicích. V průběhu setkání jsem realizovala cca 200 rozhovorů spíše neformálního charakteru s bývalými migranty, na základě kterých byl sestaven dotazník, ze kterého vychází celý výzkum. Po sestavení dotazníku byl každý respondent z části zúčastněného pozorování požádán o vyplnění dotazníku, který mu byl předán buď osobně, poštou či přes třetí osobu. Dotazníkové šetření bylo zahájeno po pěti měsících pobytu v Hanoji. Rozšiřující rozhovory byly provedeny s vybranými respondenty, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření a projevíli zájem o pokračování ve výzkumu. Celkem jich bylo provedeno pět: tři muži a dvě ženy. Rozhovor byl rozložen do tří měsíců, během kterých jsem s jednou osobou hovořila třikrát až pětkrát. Vzhledem k povaze vzorku respondentů není možné jejich výpovědi považovat za reprezentativní, a to především proto, že se jednalo výlučně o migranty předrevoluční migrace, která byla primárně řízena shora, a také z důvodu socioekonomického statusu skupiny. Respondenti patřili k více či méně lépe situovaným členům vietnamské společnosti, protože si buď mohli dovolit žít v Hanoji nebo si mohli dovolit dojíždět do Hanoje na setkání a vzít si na tento výlet den či dva volna z práce.



Obr. 3: Pravidelná měsíční setkání v restauraci Gold Malt v Hanoji (cca 50 lidí); 2010. (foto: autorka)



Obr. 4: Jednoroční setkání bývalých zaměstnanců DP (cca 200 lidí); Hanoj, 2010. (foto: autorka)



Obr. 5: Pravidelná nedělní setkání přátel z Československa (cca 10 lidí); Hanoj 2010. (foto: autorka)



Obr. 6: Oslava 28. října v Hanoji; 2010 (foto: autorka)

Druhý okruh: terénní šetření září 2011 – červen 2012 (Česko)

Cílem druhého okruhu bylo doplnit zjištění získaná z výzkumu prvního okruhu mezi Việt Xù o detailnější a konkrétnější informace, které by pomohly přiblížit život vietnamské komunity v Česku. Za tímto účelem byly provedeny rozšiřující okapované rozhovory se sedmi Vietnamci, kteří žijí v Česku. Rozhovory probíhaly v kanceláři tezatelky, v restauračním zařízení nebo u respondentů doma, trvaly mezi 30 a 90 minutami. Nebyly zaznamenávány na žádné záznamové zařízení. Zjištění z rozhovorů byla doplněna o vlastní monitoring v terénu (v multifunkčním areálu Sapa v městské části Praha-Libuš; v Potůčkách, Kraslicích a Chebu) a analýzu dostupných statistických údajů z databáze Služby cizinecké policie – Policie České republiky, Českého statistického úřadu, General Statistics Office of Vietnam, EUROSTAT atd. (zpracováno v kapitolách 2.2 a 2.3).

3.1.3 Respondenti dotazníkového šetření a rozšiřujících rozhovorů

Respondenty výzkumného šetření lze rozdělit do tří skupin – 1) potenciální migranti, 2) Việt Xù a 3) navrátilci – s třemi podkategoriemi – I) respondenti zúčastněného pozorování, II) dotazníkové šetření a III) rozšiřujících rozhovorů. Vzhledem k metodám získávání respondentů – skrze finančně odměněné zprostředkovatele¹⁰⁵ a skrze neziskové organizace poskytující služby Vietnamcům (v Česku), metodou sněhové koule a přímým oslovením na kulturních akcích – není možné vzorky respondentů považovat za reprezentativní v celé své šíři. Nicméně jistou míru reprezentativnosti může představovat již zmíněný soubor respondentů potenciálních migrantů, kteří usilovali o vstup do Česka, a také skupina respondentů Việt Xù. Vzhledem k situaci okolo českého konzulárního oddělení v Hanoji byl v době výzkumu počet žadatelů o dlouhodobá víza a pobyty velmi nízký a omezoval se téměř výlučně na účely sloučení rodiny a studia. V důsledku minimální návštěvnosti českého zastupitelského úřadu ve Vietnamu (několik jedinců za den), bylo možné oslovit většinu žadatelů, z nichž většina svolila k vyplnění dotazníku.¹⁰⁶ Získaný vzorek tedy i přes svůj nízký počet (n=21) reprezentuje skupinu potenciálních migrantů, kteří usilovali o cestu do Česka v období od listopadu 2010 do ledna 2011. Nicméně je na místě se domnívat, že složení této skupiny je deformované současným nastavením vízové a pobytové politiky České republiky a s největší pravděpodobností bylo (je) i mnoho těch, kteří o cestě do Česka uvažovali z perspektivy pracovní migrace, ale aktuálně o ni neusilovali (neusilují), a proto je nebylo možné oslovit.

Jelikož nejsou dostupné kompletní statistické údaje o vietnamské komunitě v Česku, především o složení podle věku, vzdělání, rodinného statusu a délky pobytu v zemi, není možné stanovit základní soubor, a tedy ani výběr, který by splňoval reprezentativní charakter daného vzorku. Navíc počet získaných respondentů dotazníkového šetření u skupiny Việt Xù není dostatečně početný (n=87). Nicméně díky kombinaci různých cest kontaktování respondentů (neziskové organizace, výškolení a finančně odměnění tazatelé vietnamského původu, vlastní síť kontaktů) bylo možné získat soubor respondentů, kteří žijí na území celého Česka, patří k různým migračním kohortám a migračním generacím, vykonávají různorodou ekonomickou činnost (OSVČ, zaměstnanci, ženy v domácnosti, studenti-brigády),

¹⁰⁵ Za jeden vyplněný dotazník získal tazatel 100 CZK.

¹⁰⁶ Vysoká účast na výzkumu byla podpořena finanční motivací za vyplnění dotazníku. Odměna za vyplnění byla 100 000 VND (cca 100 CZK). Tutéž částku dostávala i najatá tazatelka za jeden plně vyplněný dotazník. Dotazníky byly vyplňovány za pomoci tazatelky.

mají různé vzdělání, rodinný status, socioekonomické zázemí a jsou z různých zdrojových provincií. Variabilita daného vzorku tak může do určité míry odrážet variabilitu celé vietnamské komunity v Česku.

Nedostatky vzorků respondentů dotazníkového šetření a z nich plynoucí zjištění byly částečně ošetřeny zúčastněným pozorováním, které v případě skupiny navrátilců probíhalo po celou dobu pobytu (8 měsíců) a v případě Việť Xù průběžně po celou dobu výzkumu, a také doplňujícími (opakovanými) rozhovory. Celkem bylo do dotazníkového šetření zahrnuto 112 potenciálních migrantů, 87 Việť Xù a 31 navrátilců a do doplňujících rozhovorů 4 potenciální migranti, 7 Việť Xù a 6 navrátilců, resp. 5 navrátilců a jeden navrátilce transmigrant (tab. 1). Primárním obsahem doplňujících rozhovorů bylo rozkrýt nejasnosti, které vyplynuly z dotazníkového šetření.

Tabulka 1: Respondenti dotazníkového šetření a rozšiřujících rozhovorů podle pohlaví

skupina respondentů	dotazníkové šetření			rozšiřující rozhovory		
	celkem	ženy	muži	celkem	ženy	Muži
potenciální migranti	112	51	61	4	-	4
... z toho do Česka	21	9	12	4	-	4
Việť Xù	87	42	45	7	3	4
1 generace	35	16	19	1	-	1
1,5 generace	27	10	17	3	2	1
2 generace	15	12	3	3	2	1
Neupřesněno	10	4	6	-	-	-
Navrátilci	31	8	26	5+1	2	3+1

Zdroj: vlastní šetření

Potenciální migranti

I přes v určitých směrech platný argument, že za potenciální migranty můžeme považovat všechny obyvatele Vietnamu, zúčastněné pozorování nebylo v případě potenciální migrace provedeno. Primárně se v této části výzkumu opírám o data sebraná v dotazníkovém šetření a z doplňujících rozhovorů.

Celkem bylo získáno 112 dotazníků od Vietnamců a Vietnamek, kteří zvažovali pobyt v zahraničí – souhrnem v 19 zemích světa (tab. 2), z toho 61 mužů a 51 žen. Z daného výzkumného vzorku usilovalo 21 respondentů o cestu do Česka (12 mužů a 9 žen). Průměrný věk všech respondentů byl 19,5 let, u mířících do Česka 24,5 let (tab. 3). Věk respondentů se pohyboval mezi 17 a 43 roky a 85 % všech respondentů bylo mladších 25 let, u mířících do Česka 75 %. Téměř 80 % dotazovaných deklarovalo jako účel cesty studium (graf 7), a to buď ryze tento důvod nebo v kombinaci s prací (14,5 %) či se sloučením rodiny (6 %). Vysoké číslo u důvodu studia lze přičíst způsobu výběru respondentů, z nichž 80 % bylo získáno v jazykových školách. Zbylí dotazovaní uváděli jako důvod vycestování práci (pouze práci 7 %, v kombinaci s jiným důvodem 21,5 %), sloučení rodiny (6 %, resp. 8 %) a 7 respondentů (6 %) odpovědělo možnost další, kterou 5 z nich definovalo jako dlouhodobé cestování a poznávání jiných zemí a kultur, jeden jako cestu z důvodu aktivismu a boje za lepší životní podmínky pro lidstvo a jeden jako válečnou misi. Ve skupině respondentů mířících do Česka

také převažoval důvod studia (12 dotazovaných), 6 lidí usilovalo o vycestování za účelem sloučení rodiny a 3 se zájmem v Česku pracovat.¹⁰⁷

Tabulka 2: **Uvažované cílové země u potenciálních migrantů (dotazníkové šetření)**

uvažovaná cílová země	počet respondentů na jednu zemi
USA	26
Česko	21
Spojené království	15
Francie / Japonsko	8
Austrálie / Singapur	7
Kanada	4
Německo	3
Finsko / Jižní Korea / Rusko	2
Afghánistán / Kazachstán / Řecko / Švýcarsko / Nizozemí / Polsko / Švédsko	1

Zdroj: vlastní šetření

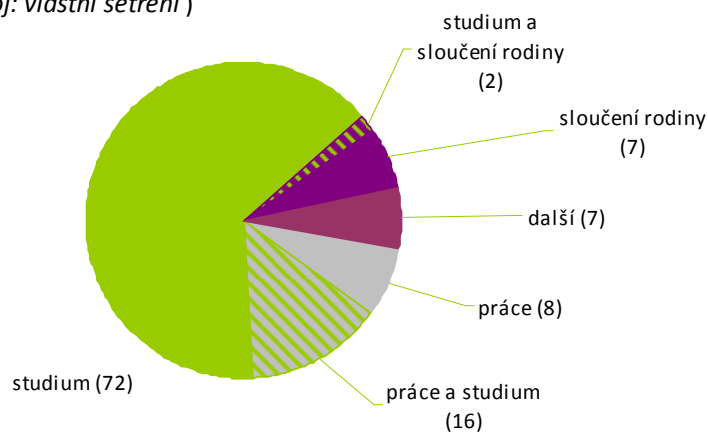
Tabulka 3: **Potenciální migranti podle pohlaví, věku a délky pobytu (dotazníkové šetření)**

potenciální migranti - dotazníkové šetření	celkem	ženy	muži
průměrný věk – celkem	19,5	19,5	20
průměrný věk - do Česka	24,5	22,5	26

Zdroj: vlastní šetření

Graf 7: Deklarovaný důvod cesty do zahraničí u potenciálních migrantů (dotazníkové šetření)

(zdroj: vlastní šetření)



¹⁰⁷ Je žádoucí zdůraznit, že odpověď na otázku č. 2 „Za jakým účelem chcete do vybrané země odjet?“ zjišťovala respondentem *deklarovaný* a *uvědomovaný* účel cesty, který byl zpravidla uveden v souladu s účelem víza/pobytu, o který žádal. Nicméně tato odpověď sama o sobě neposkytuje vyčerpávající soubor aspektů migrační motivace, které jsou neuvědomované, např. implicitní touhu po úniku nebo uznání (viz. kapitola 3.2)

Povaze vzorku odpovídá i jeho složení podle rodinného statusu. Naprostá většina respondentů (95 %) byli svobodní a pouze 6 lidí uvedlo, že žijí v manželském svazku (5 z nich mířilo do Česka a jeden do Polska).¹⁰⁸ Způsob výběru dotazovaných též ovlivnil vzdělanostní strukturu skupiny respondentů z nichž 76 % uvedlo, že má dokončené středoškolské vzdělání, 20 % ukončené vysokoškolské a 4 % vzdělání neuvedlo. Vzhledem k hierarchickému charakteru organizace vietnamské společnosti na všech řádovostních úrovních (rodina, komunita, obec, stát), ve které hraje klíčovou roli postavení v rodině dané pohlavím, věkem a postavením vůči dalším členům rodiny, byla v dotazníkovém šetření sledována i rodinná pozice. Ze 112 dotazovaných mělo 84 % alespoň jednoho sourozence, nicméně z celkového počtu respondentů 54 %, uvedlo že jsou prvorozenými dětmi (u migrantů mířících do Česka se jednalo o 40 %) a celkem 31 % všech dotazovaných byli prvorození muži, z nichž 13 respondentů bylo jedináčky (ku 6ti dívkám). Ve výzkumném vzorku tedy jasně převažovali prvorození, zejména muži, kteří zaujímají v tradiční hierarchii vietnamské společnosti přední pozice a bývají upřednostňováni v přístupu ke zdrojům, např. ke vzdělání, pokud si rodina nemůže dovolit podpořit všechny potomky stejnou měrou. Zároveň se však jedná o ty členy rodiny, kteří nesou nebo do budoucna ponesou největší podíl zodpovědnosti za rodiče, své mladší sourozence či další příbuzné. Navíc až na 6 respondentů, kteří v době vyplňování dotazníku byli přesvědčeni, že chtějí odjet na vždy, všichni uváděli, že chtějí odjet pouze na pár let, a pak se vrátit. Jako jeden z důvodů k návratu byla uváděna právě rodina, v některých případech i to, že jsou jedinými dětmi a váže je povinnost k rodině, především postarat se o rodiče, až zestárnou.

Charakteristickým rysem skupiny potenciálních migrantů byla též jazyková vybavenost. Pouze 11 % uvedlo, že umí jen vietnamsky, 65 % že ovládá vedle jazyka mateřského i jeden jazyk cizí a 24 % deklarovalo znalost dvou a více dalších jazyků.¹⁰⁹ Mezi cizími jazyky dominovala angličtina (84 % všech dotázaných) a čeština (13 %)¹¹⁰ a 70 % bi- a vícelingvních tvrdilo, že daný jazyk ovládají na úrovni „pokročilý“. Na druhou stranu pouze 60 % respondentů si bylo jisto, že zvládají vietnamský jazyk bez problémů. I přestože jazyková vybavenost ve vybraném vzorku byla nesrovnatelně vyšší než je průměr ve vietnamské společnosti,¹¹¹ jedná se pouze o pocítovanou úroveň jazyka a uvedená data spíše přibližují, jak si respondenti ve svých dovednostech věří, resp. s kým se srovnávají nežli vlastní jazykový potenciál. Právě nízká víra ve vlastní schopnosti a dovednosti se během výzkumu ukázala u potenciálních migrantů jako největší uvědomovaná a obávaná překážka výjezdu a úspěchu za hranicemi (viz kapitola 3.3.1).

Rozšiřující rozhovory byly provedeny se třemi studenty kurzů češtiny na School of International Education (SIE) a s jedním žadatelem o dlouhodobé vízum za účelem sloučení rodiny, který byl osloven před velvyslanectvím České republiky v Hanoji (tab. 4). Rozhovory se studenty probíhaly opakovaně v rámci hodin konverzace z českého jazyka. I přestože studenti měli za sebou téměř dva roky výuky češtiny a dosahovali úrovně „pokročilý“, nebyli schopni se vyjadřovat bez problémů a bez přípravy, proto měli možnost se na některá

¹⁰⁸ Jednalo se o respondenty starší než je průměr vzorku, konkrétně o P91/M27/Polsko, P99/M22/Česko, P100/F30/Česko, P103/M35/Česko, P107/F28/Česko, P109/M35/Česko. Kromě migranta směřujícího do Polska, který jel na univerzitu do Poznaň učít vietnamštinu, všichni sezdání respondenti odjížděli za účelem sloučení rodiny, konkrétně s manželem/manželkou.

¹⁰⁹ Mezi uváděnými jazyky byly angličtina, čeština, japonština, francouzština, polština, němčina, korejština a laoština.

¹¹⁰ Jeden z respondentů dokonce dotazník vyplnil v češtině. Tu se učil druhým rokem na School of International Education (SIE) v Hanoji (www.sie.vn) v rámci přípravy na studium v Česku (na Technické univerzitě v Liberci).

¹¹¹ I přes snahy státu posílit výuku anglického jazyka na školách, znalost cizích jazyků ve vietnamské společnosti je na velmi nízké úrovni. Výjimku představují turisticky exponované lokality a větší města (Hanoj, TP HCM). Obecně ani úroveň jazykové vybavenosti studentů docházejících do jazykových škol nebyla příliš vysoká, resp. se omezovala na teoretické znalosti (učení gramatiky a správné vyplnění testu), ale v praktické rovině velmi zaostávala (studenti často nebyli schopni jazyk použít v běžné konverzaci). Nicméně při porovnání se zbytkem vietnamské společnosti byly jejich pocítované jazykové dovednosti na nesrovnatelně vyšší úrovni.

témata připravit doma. Studenti byli na úvodní hodině obeznámeni s účelem mého pobytu na univerzitě a s výzkumem souhlasili. Nejednalo se tedy o standardní rozhovor,¹¹² především proto, že školské prostředí do jisté míry narušovalo nehierarchický vztah respondent-tazatel a během rozhovoru byli přítomni další lidé, kteří do něj mohli zasahovat. Nicméně takto intenzivní spolupráce umožnila vybudování vztahu vzájemné důvěry a nenásilnou cestou rozvíjet debaty na širší škálu témat, ale především navazovat na již diskutovaná témata. Vzhledem ke specifickému charakteru vedení rozhovorů nebylo možné rozhovory nahrávat na záznamové zařízení ani doslova zapisovat, proto byl záznam z hodin veden formou poznámek z terénu. Čtvrtý rozhovor byl proveden za přítomnosti tlumočnice před konzulátem České republiky v Hanoji a byl realizován pouze jednou. Respondent byl za poskytnutí rozhovoru odměněn 100 000 VND (cca 100 CZK). Rozhovor trval cca 30 minut a byl písemně zaznamenán. Všichni respondenti též vyplnili i dotazník.

Tabulka 4: **Potenciální migranti podle pohlaví, věku a délky pobytu (doplňující rozhovory)**

Kód respondenta	pohlaví	věk	místo kontaktu	cílová země
P93/M21/Česko	M	24	škola	Česko
P94/M24/Česko	M	26	škola	Česko
P96/M26/Česko	M	26	škola	Česko
P99/M22/Česko	M	22	konzulát	Česko

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: M – muž; F – žena; význam kódu respondenta př. P01/M20/Česko: P (skupina respondentů potenciální migranti) 01 (pořadové číslo respondenta ve vzorku) / M (pohlaví) 20 (věk) / Česko (plánovaná cílová země)

Việt Xù

Ve skupině Việt Xù se dotazníkového šetření zúčastnilo 87 Vietnamců a Vietnamek, z toho 42 žen a 45 mužů (tab. 5). Respondenty je možné rozdělit do tří skupin podle věku v době příjezdu do Česka či místa narození (Vietnam či Česko) – příslušníci první generace (35 respondentů), 1,5 generace (27 respondentů) a druhé generace (15 respondentů). Zbýlých 10 lidí buď neuvedlo svůj věk nebo délku pobytu v zemi. Z dotazovaných se 90 % narodilo mimo a 10 % na území Česka a pouze 3,5 % má státní příslušnost Česká republika, zbylých 96,5 % si stále ponechává své původní občanství. Průměrná délka pobytu v Česku ve výzkumném vzorku Việt Xù byla 13 let, u žen byla tato doba o necelý rok delší než u mužů (tab. 5). V průměru podíl života stráveného v Česku představoval 51 %, z toho v první generaci 30 %, v 1,5 generaci 55 % a druhé generaci 93 %. Z těch, kteří se narodili ve Vietnamu, pochází až na dva respondenty (TP HCM) všichni ze severního Vietnamu, převážně z provincií delty Rudé řeky Hà Nội, Nam Định, Hải Dương, Hải Phòng, Ninh Bình, Quảng Ninh a Thái Bình a provincií severní části regionu Centrálního pobřeží Hà Tĩnh, Nghệ An a Thanh Hoá (viz kapitola 3.3.2). Jeden respondent označil za provincii původu Německo-Oldengurg a jeden Liberecký kraj (nenarodil se v Česku). Nejvíce respondentů žilo na území Česka v Praze (55,8 %) a Plzni (18,2 %). Kromě těchto dvou měst dotazovaní uváděli jako místo pobytu (řazeno podle četnosti) Havířov, Ostravu, Kladno, Pardubice, Brno, Děčín, Hradec Králové,

¹¹² Vzhledem k tomu, že rozhovory byly vedeny ve třídě za přítomnosti dalších žáků a někdy probíhaly spíše formou diskuse, metodicky se jednalo spíše o focus group. Celkem do hodiny chodilo 3 – 8 studentů. Zvolení tři respondenti byli vybráni, protože ovládali češtinu na dobré úrovni, byli aktivní a měli minimální absenci.

Jablonec nad Nisou, Jindřichův Hradec, Planou, Frýdek-Místek a Rozvadov. V Praze se nejčastěji jednalo o Prahu 4 (Libuš, Modřany, Braník a Nusle), Prahu 10 a Prahu 2.¹¹³

Tabulka 5: **Việt Xù podle pohlaví, věku a délky pobytu (dotazníkové šetření)**

Việt Xù - dotazník	celkem	ženy	muži
průměrný věk	29,5	27,5	30,5
první generace (průměrný věk)	39,5	39	40
1,5 generace (průměrný věk)	23,5	23,5	23,5
2 generace (průměrný věk)	17	16,5	17,5
průměrná délka pobytu v zemi	13	13,4	12,6
podíl života stráveného v Česku*	51 %	57,5 %	44,5 %

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: * do výpočtu podílu života stráveného v Česku byli zařazeni pouze ti respondenti, kteří uvedli věk i délku pobytu v Česku

Polovina z dotázaných uvedla, že přicestovala do Česka za účelem sloučení rodiny, necelá třetina za účelem práce a 21 % za účelem studia, přičemž deklarované důvody se u některých respondentů kryly, a devět respondentů se v Česku narodilo (graf 8). Respondenti kategorie 1,5 generace uváděli jako účel příchodu do Česka výlučně sloučení rodiny a studium. Zajímavostí je, že tři čtvrtiny respondentů z 1,5 generace byli prvorozené děti, kterým bylo v době příjezdu do Česka mezi 6 až 15 lety, v průměru 10,5 let. Tato skutečnost podporuje uvažovaný model asijské rodinné migrace, kdy potomci následují své rodiče až tehdy, kdy je jejich situace v hostitelské zemi stabilizovaná, a zpravidla mají přednost prvorození. Dalším důvodem, proč je v 1,5 generaci zastoupeno viditelně více prvorozených dětí, může být vliv současného trendu nižšího počtu potomků (daný i politikou dvou dětí pro státní zaměstnance) v kombinaci se zanecháním dítěte v zemi původu, dokud rodič v zemi hostitelské nezajistí vhodné podmínky s tím, že toto dítě je zpravidla pouze jedno. Jak popisuje svůj příběh česká Vietnamka v úvodu této disertační práce (s. 15), odluka dětí a rodičů může dosahovat i několika let (v jejím případě 15ti let) a často vede ke vzájemnému (mnohdy nepřekročitelnému) odcizení rodiny. Navíc příjezd nového člena může vést k narušení již stabilizovaných vztahů a rodinného uspořádání, zejména k narušení sourozeneckých vztahů – zvláště tehdy, pokud se po odchodu z Vietnamu rodičům v Česku narodily i další děti. Jak popisuje Zhou a Bankston (1998: 85), sjednocení často vykořeněné rodiny může vést i k tragickým vyústěním. Autoři přibližují osudy rodin uprchlíků, kteří utekli v 70. letech do USA a jejichž děti, které v zemi zanechali ve věku batolat, je v rámci ODP programu následovaly na začátku 90. let. Nově přichozí potomci, kteří už byli dávno dospělí, se cítili vykořenění a často inklinovali k životu mimo struktury rodiny – někdy i v gangech, kdy páchali trestnou činnost.¹¹⁴

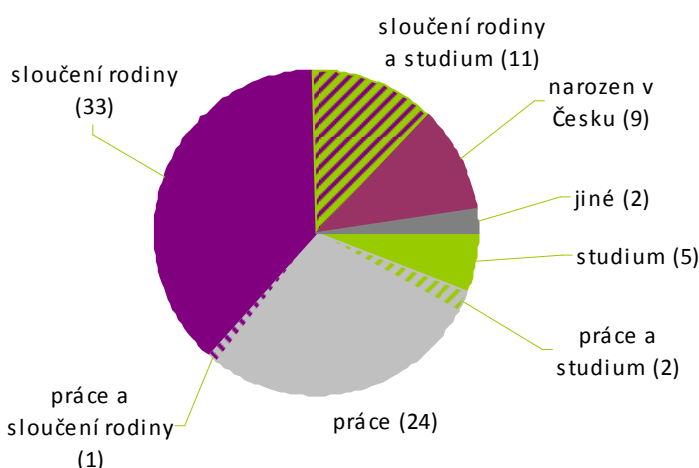
Podle výše dosaženého vzdělání mezi respondenty dominovali lidé s dokončenou střední školou (44 %), nicméně je žádoucí tuto hodnotu vnímat relativně, protože do kategorie spadali i vysokoškolští studenti, kteří ještě nemají ukončená studia, ale i lidé v kategorii jak 10/10, tak 12/12. Označení 10/10 vyjadřuje dle vietnamského vzdělávacího

¹¹³ Jedná se o místa, kde respondenti reálně žili, nikoliv o místa registrace pobytu.

¹¹⁴ V případě Vietnamců-uprchlíků (tzv. boat people) s sebou matky braly spíše starší děti a malé děti (kojence a batolata) nechávaly u příbuzných ve Vietnamu. Ke sjednocení v rámci ODP programu (Orderly Departure Program) došlo i 15 let po té, co byly děti zanechané ve Vietnamu, proto většina těchto dětí své rodiče v době sjednocení de facto vůbec neznala.

systému ukončený první stupeň střední školy a 12/12 druhý stupeň střední školy. Vzhledem k tomu, že mezi těmito kategoriemi nebylo v dotazníku rozlišováno, není možné stanovit jejich podíl. Čtvrtina všech respondentů měla dokončené vysokoškolské vzdělání (různého stupně) a 22 % základní. Rovněž kategorie „ukončené základní vzdělání“ není zcela jednoznačná, protože zahrnuje i ty, kteří ještě studují střední školu. Mezi respondenty, kteří uvedli základní vzdělání, byl pouze jeden, který nebyl zároveň student a byl starší 20ti let. Zbýlých 9 % dotázaných neodpovědělo nebo byla odpověď irelevantní.¹¹⁵ Z profesního hlediska se respondenti nejčastěji označovali jako studenti (26 dotázaných), podnikatelé (15) a dělníci (10). Zbýlí dotázaní se identifikovali s celou škálou vysoko a nízkokvalifikovaných profesí a dvě respondentky uvedly, že nepracují, neboť jsou v domácnosti s dětmi (tab. 6).

Graf 8: Deklarovaný důvod cesty do Česka u Viêt Xù (dotazníkové šetření)
(zdroj: vlastní šetření)



Tabulka 6: Profese respondentů skupiny Viêt Xù (dotazníkové šetření)

profese, kterou se respondenti označili	počet respondentů
student	26
podnikatel	15
dělník (v továrně)	10
úřednice / prodavačka / IT / akademik /nepracuje	2 v každé kategorii (celkem 10)
zaměstnanec / výrobce / úvěrový specialista / technik / práce ve službách / sales promoter / projektový manažer / plánovač logistiky / lesník / chemik / hotelový manager / dopravní inženýr / bankéř	1 v každé kategorii (celkem 13)
neuvedeno	13

Zdroj: vlastní šetření

¹¹⁵ Jeden respondent na otázku „Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?“ odpověděl „dobré“.

Respondentů části doplňujících rozhovorů bylo celkem sedm (tři dívky a čtyři muži), jeden zástupce první generace, tři 1,5 generace a tři druhé generace (tab. 7). Rozhovory proběhly v českém jazyce, u respondentů VX01 – VX05 pouze jednou, u respondentů VX06 – VX07 vícekrát. Především poslední dva respondenty by bylo přesněji označit jako ‚komunikační partnery‘, protože intenzita komunikace s těmito dvěma respondenty byla velmi intenzivní a probíhala i elektronickou formou (e-mail, chat). Rozhovory nebyly nahrávány na žádné zařízení, ale byly zaznamenány písemně buď formou poznámek z terénu nebo poznámek v první osobě (komunikačního partnera). Část rozhovorů byla zaznamenána přímo vlastními respondenty (e-mailová korespondence). Žádný z respondentů doplňujících rozhovorů nevyplnil dotazník.

Tabulka 7: ***Việt Xù podle pohlaví, věku a délky pobytu (doplňující rozhovory)***

kód respondenta	pohlaví	věk	délka pobytu	místo pobytu	migrační generace
VXR01/M22/18-2G	M	22	18	Praha	druhá
VXR02/F18/17,5-2G	F	18	17,5	Nymburk	druhá
VXR03/F28/19-1,5G	F	28	19	Praha	jedenapůltá
VXR04/M24/10-1,5G	M	24	10	Ostrava	jedenapůltá
VXR05/F22/18-2G	M	22	18	západní Čechy	druhá
VXR06/F21/9-1,5G	F	21	9	Havířov	jedenapůltá
VXR07/M24/7-1G	M	24	7	Praha	první

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: M – muž, F – žena; význam kódu respondenta př. VXR08/M20/10-1G: VX (skupina respondentů Việt Xù) R (část výzkumu ‚rozhovor‘) 08 (pořadové číslo respondenta ve vzorku) / M (pohlaví) 20 (věk) / 10 (délka pobytu v Česku) – 1G (první generace)

Navrátilci

Terénní šetření u skupiny navrátilců primárně vycházelo ze zúčastněného pozorování a především neformálních rozhovorů vedených s přibližně 200 respondenty v průběhu 8 měsíců (viz kap. 3.1.2), které nebyly nahrávány, ale pouze zaznamenávány formou poznámek z terénu. Všichni respondenti hovořili česky nebo slovensky. Úroveň jazyka byla různá, ale vždy umožňovala provedení rozhovoru. Většina respondentů (cca 95 %) pro rozhovory v části zúčastněného pozorování byli muži, kteří do Československa přicestovali v rozmezí let 1973 – 1979. Většina rozhovorů proběhla během dvou velikých setkání v září a říjnu 2010 (setkání zaměstnanců ČKD a zaměstnanců DP), během kterých jsem navázala užší kontakt s cca 20 účastníky, se kterými jsem se po zbytek pobytu pravidelně setkávala a diskusi dále rozvíjela. Každého z velikých setkání se zúčastnilo cca 200 lidí. Většina účastníků byla z Hanoje a okolí, ale přijelo i několik účastníků z dalších provincií (zejména Hải Phòng). Setkání se pořádají jednou za rok pokaždé v jiném městě (Hanoj, TP HCM, Hải Phòng). Další komunikační partnery jsem oslovovala na pravidelných měsíčních setkáních v restauraci Gold Malt v Hanoji a skrze osobní sítě již kontaktovaných komunikačních partnerů.¹¹⁶

¹¹⁶ Během pobytu v Hanoji, kdy jsem navázala intenzivní kontakty s velkým množstvím navrátilců, došlo ke komplikaci, v důsledku které jsem musela s některými komunikačními partnery okamžitě kontakt ukončit. Hlavním důvodem byl nátlak z jejich strany na poskytnutí pomoci při získání víza do České republiky, seznámení s konzulem České republiky či zjištění informací, proč byly jejich žádosti o vízum zamítnuté. Vzhledem k počtu Čechů v Hanoji v řádech jedinců bylo totiž zcela běžné se se zaměstnanci ambasády setkávali i na neformálních akcích. Tento nátlak jsem rezolutně odmítla, ale nebyl akceptován. Proto jsem musela nekompromisně kontakt ukončit. Zajímavostí je, že nátlak byl vyvíjen pouze ze strany navrátilců, nikoliv potenciálních migrantů. Potenciální migranti - studenti SIE, kteří se chystali do Česka na Technickou univerzitu v Liberci, pouze chtěli, abychom v hodinách konzultace trénovali na pohovor k žádosti, který musí každý žadatel na konzulátu osobně absolvovat.

Z 31 respondentů dotazníkového šetření bylo 23 mužů (2 kteří přijeli v 60. letech, 12 v 70. letech a 9 v 80. letech) a 8 žen (přicestovaly v 80. letech). V době výzkumu průměrný věk všech respondentů byl téměř 50 let a ženy byly o 10 let mladší než muži (tab. 8). Do této části výzkumu bylo pět respondentů získáno na velikých jednorozhodných setkáních, zbytek na malých pravidelných nebo ad hoc setkáních. V celkovém profilu respondentů se nacházeli jak lidé dělnických profesí, tak majitelé velmi prosperujících firem.¹¹⁷ Obecně lze říci, že respondenti patřili k sociálně a ekonomicky silnějším členům vietnamské společnosti, neboť si mohli finančně i časově (mohli si vzít den volna v práci) dovolit přicestovat na setkání, popřípadě si mohli dovolit žít v hlavním městě Hanoji. Podle vzdělání mělo 13 lidí učiliště nebo střední školu, 14 lidí vysokou školu a 5 lidí vzdělání neuvedlo. Většina respondentů pocházela z Hanoje a jejího zázemí a dalších provincií delty Rudé řeky (Bắc Ninh, Hà Nam, Hải Dương, Phú Thọ) a po jednom respondentovi bylo i ze čtyř provincií Severního a Jižního centrálního pobřeží (Nghệ An, Khánh Hoà, Quảng Ngãi, Thừa Thiên - Huế ; viz kapitola 3.3.1).

Tabulka 8: **Navrátilci podle pohlaví, věku a délky pobytu v Československu (dotazníkové šetření)**

navrátilci – dotazník	celkem	ženy	muži
průměrný věk v době výzkumu	49,5	41,5	52,3
průměrný věk v době příjezdu do CS	18,8	19	18,5
průměrná doba pobytu v CS/CZ	7,5	6	8,2

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: CS – Československo; CZ – Česko

Věk všech respondentů dotazníkového šetření (ale i zúčastněného pozorování a doplňujících rozhovorů) se v době příjezdu do Československa pohyboval mezi 17 a 22 lety s několika výjimkami v řádech jednotlivců, kteří byli starší 23 let, ale všichni byli mladší 27 let. Polovina všech respondentů byla v době příjezdu ve věku 18 let a 75 % z nich bylo mezi 17 a 19 lety. Zatímco průměrná doba pobytu migračních kohort ze 70. let byla více méně jednotná – 9 let, a tedy i věk při odchodu z Československa byl přibližně stejný (26 až 30 let), u těch, co přišli v 80. letech se doba pobytu odvíjela od konkrétního roku příchodu. V zásadě navrátilci z 80. let opouštěli zemi současně s vypovězením smluv Vietnamu tehdejší Československem. V důsledku toho věk v době odchodu u respondentů migrantů z 80. let klesal nepřímě úměrně k roku příchodu (mezi 21 a 28 let).

Doplňující rozhovory byly provedeny s třemi muži a dvěma ženami, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření a projevíli zájem o pokračování ve výzkumu. Rozhovor byl rozložen do tří měsíců, během kterých jsem s jednou osobou hovořila třikrát až pětkrát. Rozhovory trvaly různě dlouhou dobu od několika minut do několika desítek minut a nebyly nahrávány. Záznamy z rozhovorů byly dělány formou poznámek z terénu nebo poznámek psaných v první osobě (v osobě komunikačního partnera) v průběhu rozhovoru nebo ex post. Rozhovory probíhaly u komunikačních partnerů doma, u mě doma nebo v restauračním zařízení. Předmětem rozhovorů byl vztah respondenta k Československu a vliv československé zkušenosti na současný život.

¹¹⁷ Jako své povolání respondenti uváděli (seřazeno podle četnosti): úředník, inženýr chemik, dělník, voják, učitel češtiny, účetní, strojný inženýr, software inženýr, překladatel, prodejce, podnikatel, obchodník, kuchař, holič, elektrikář; 4 respondenti uvedli, že jsou bez stálého zaměstnání.

Do této skupiny respondentů je zařazen i jeden komunikační partner (kód N06M1974T), který se pravidelně stěhuje mezi Vietnamem a Českem. Tedy není ani imigrantem, ani emigrantem. Pro účely této práce je proto označen termínem „transmigrant“. S tímto komunikačním partnerem jsem byla ve velmi intenzivním kontaktu během mého pobytu v Hanoji (během kterého na měsíc odjel do Česka na služební cestu) i v Česku, které pravidelně navštěvuje (z důvodu obchodu a návštěv přátel). Respondent žil v Česku trvale od roku 1974 do roku 2007 s pětiletou pauzou mezi lety 1984 a 1989. V současnosti žije ve Vietnamu, ale Česko pravidelně navštěvuje, zpravidla na několik měsíců ročně. Během svého života v Česku žil ve všech krajích, ale od 90. let převážně v Karlovarském kraji, kde také podnikal.

Tabulka 9: **Navrátilci podle pohlaví, věku a délky pobytu v Československu (doplňující rozhovory)**

respondent/ka	věk	pohlaví	rok příjezdu	délka pobytu	provincie původu	vzdělání
N01M1974	54	M	1974	10	Hà Nội	SŠ
N02F1981	49	F	1981	2,5	Hà Nội	SŠ
N03M1975	55	M	1975	9	Hà Nội	SŠ
N04F1982	47	F	1982	2	Hà Nội	SŠ
N05M1979	51	M	1979	10	Bắc Ninh	SŠ
N06M1974T	55	M	1974	35*	Hà Nội	SŠ

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: M – muž, F – žena; *střídavě v Československu/Česku a Vietnamu 35 let; význam kódu respondenta př. N07F1980: N (skupina respondentů navrátilců) 07 (pořadové číslo respondenta ve vzorku) / F (pohlaví) 1980 (rok příjezdu do ČSSR; T (transmigrant)

3.2 Vliv migrace na proměnu hodnot/očekávání (push a pull faktorů) a vztahu k zemi emigrace a zemi imigrace v závislosti na fázi migrace

Následující kapitola pojednává o výstupech z dotazníkového šetření 3D V-E modelu ve skupinách potenciálních migrantů, Việt Xù a navrátilců a srovnává vnímání a očekávání jednotlivých migračních skupin od země vztažné a země aktuální.¹¹⁸ Základní okruhy hodnocení byly převzaty z návrhu autorů V-E modelu De Jonga a Fawcetta (1981; viz kapitola 1.3.1), nicméně byly doplněny o dvě další oblasti (zabezpečení a životní prostředí), které během zúčastněného pozorování ve Vietnamu vyvstaly jako aktuální témata.

Navrátilci vnášeli do diskuse téma osobní nespokojenosti s kvalitou životního prostředí ve Vietnamu, zejména ve velkých městech a nespokojenosti s kvalitou veřejných služeb. Zvláště si stěžovali na pohnutou morálkou politiků, státních úředníků a dalších státních zaměstnanců, přičemž poukazovali především na nekontrolovatelnost korupčního prostředí ve státním sektoru. Z tohoto důvodu byla do 3D V-E modelu vedle sedmi okruhů autorů De Jonga a Fawcetta (blahobyť/bohatství, status, pohodlí, podněty, autonomie, přináležení a

¹¹⁸ Země aktuální je země, kde se respondent v době výzkumu nacházel (pro potenciální migranty a navrátilce je to Vietnam, pro Việt Xù je to Česko); země vztažná je země, o které respondent uvažoval (potenciální migranti – uvažovaná země emigrace; Việt Xù – Vietnam; navrátilci – Česko/Československo).

morálka) zahrnuta i oblast *životního prostředí* a z okruhu *blahobyt/bohatství* vydělena samostatná kategorie *zabezpečení*, která byla doplněna o podoblasti zaměřené na kvalitu a dostupnost veřejných služeb.

Celkem bylo stanoveno 33 detailnějších podoblastí motivačních faktorů, které byly rozděleny do 9 okruhů – *blahobyt/bohatství*, *zabezpečení*, *status*, *pohodlí*, *podněty*, *autonomie*, *přináležení*, *morálka* a *životní prostředí* (tab. 10). Jednotlivé podoblasti respondenti hodnotili na škále od 1 do 7 podle možnosti reálné/uvažované/očekávané saturace v aktuálním místě pobytu, v zemi vztahné a podle ideální představy.¹¹⁹ Dílčí hodnocení 33 podoblastí motivačních faktorů byla agregována do devíti kategorií podle stanovených okruhů migrační motivace a za tyto jednotlivé okruhy analyzovaná. Význam jednotlivých oblastí motivačních faktorů byl zobrazen jako z-skór¹²⁰ průměrné hodnoty každého faktoru za jednotlivé skupiny respondentů – potenciální migranty, *Việt Xù* a navrátilce, a pak zvlášť za potenciální migranty mířící do Česka a za jednotlivé migrační generace skupiny *Việt Xù*. Samotné výsledky 3D V-E modelu představují souhrnná kvantifikovaná data o představách a očekáváních jednotlivých respondentů, tedy do jisté míry jejich uvažování zjednodušují. Proto jsou výsledky doplněny i o výstupy z rozhovorů, zúčastněného pozorování a o odpovědi na otázky dotazníkového šetření zaměřené na asociace, které se dotazovaným vybavují v souvislosti s Vietnamem a zemí hostitelskou.¹²¹

Tabulka 10: **Okruhy migrační motivace 3D V-E modelu**

rámcová oblast	Podoblasti
I. blahobyt / bohatství	výběr a kvalita pracovních příležitostí, svoboda podnikání, důstojné platové podmínky, pracovní uplatnění, možnost pořídit si a vlastnit movitý i nemovitý majetek, výběr a kvalita obchodů a nabízeného zboží, finanční dostupnost nabízeného zboží, atd.
II. zabezpečení	sociální jistoty, důchody, podpora v nezaměstnanosti, nemocenská, podpora v rodičovství, veřejná ochrana, spolehlivost soudů, vymahatelnost práva, kvalita služeb policie, záchranné služby, hasičů; kvalita a dostupnost vzdělání – finanční, dopravní, sociální dostupnost; kvalita zdravotnické péče, atd.
III. status	možnost stát se úspěšným, možnost uspět na základě vlastních schopností, podmínky pro úspěch v oboru, společenské uznání, atd.
IV. pohodlí	kvalita bydlení, dostupnost bydlení, svobodný výběr místa pro život, způsob života – obchody, služby, doprava, zábava, móda, relaxace; dostatek volného času, výběr jídla, které mi chutná a jeho dostupnost, atd.
V. podněty	dostatek kulturního a sportovního vyžití, výběr aktivit a jejich dostupnost – finanční, dopravní, sociální, časová, atd.
VI. autonomie	prostor pro sebe, mít možnost volby, být sám sebou, možnost svobodně cestovat v rámci země i do zahraničí, možnost svobodně vyjadřovat své názory, své náboženské vyznání, kulturu, tradice, atd.
VII. přináležení	mít své přátele a rodinu na blízku, možnost s nimi trávit čas, právo na rodinný život – např. zvolit si kolik chci mít dětí, s kým chci žít, mít domov atd.
VIII. morálka	mít možnost dodržování svých tradic a zvyků, způsobu odívání, stravování, života, atd.
IX. životní prostředí	čistota životního prostředí, kvalita ovzduší – bez smogu, prachu a zápachu; kvalita okolního prostředí – odpadové hospodářství, čistota vody, čistota půdy, čistota ulic, kanalizace, ticho a klid, jak vypadá okolní krajina, podnebí

Zdroj: převzato z De Jong a Fawcett (1981) a přizpůsobeno specifickým soudobé vietnamské migrace

¹¹⁹ 1 vůbec není dostupné – 7 je zcela dostupné, resp. 1 není vůbec důležité – 7 je absolutně důležité.

¹²⁰ Z-skór udává, o kolik směrodatných odchylek se jednotlivá pozorování liší od průměru. Pokud jsou hodnoty kladné, z-skór je větší než aritmetický průměr, pokud záporné, je menší než průměr. Hodnoty z-skór se vypočítají jako rozdíl mezi jednotlivými hodnotami souboru a aritmetickým průměrem souboru dat to celé děleno směrodatná odchylka, která je jedna ($X_i - \bar{x}$).

¹²¹ V otázce 8 a 9 měli respondenti uvést první tři věci, které je v souvislosti s Vietnamem a s hostitelskou zemí napadají.

Kódy respondentů uvedené u výpovědí zahrnují informaci o skupině respondentů (P – potenciální migranti; VX *Việt Xù*; N – navrátilci), pořadové číslo respondenta ve vzorku a pohlaví (M – muž; F – žena). V závislosti na skupině jsou dále uvedeny věk, rok příjezdu do Česka, migrační generace, zamýšlená cílová destinace a R (rozhovor) či T (transmigrant). Více viz vysvětlivky tab. 4, 7 a 9.

Graf 9a: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v zemi hostitelské - potenciální migranti (z-skór)

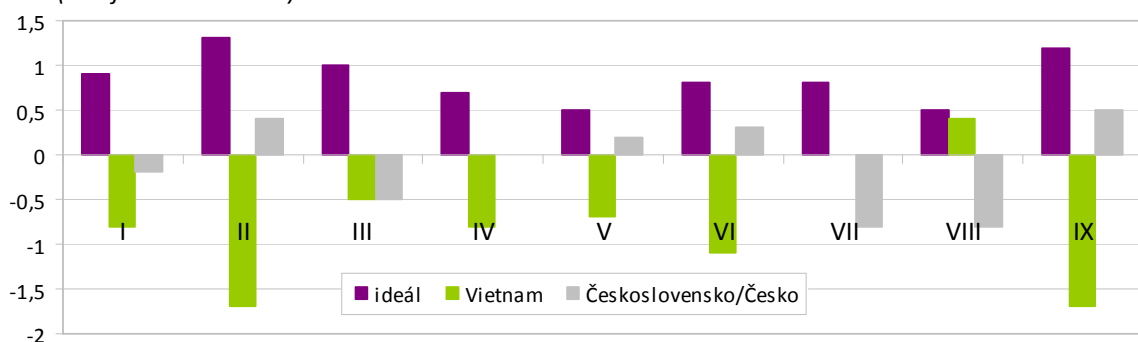
(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: I – blahobyť/bohatství ($\bar{x}=5,15$); II – zabezpečení ($\bar{x}=5,1$); III – status ($\bar{x}=5,17$); IV – pohodlí ($\bar{x}=4,97$); V – podněty ($\bar{x}=5,01$); VI – autonomie ($\bar{x}=5,12$); VII – příslušnost ($\bar{x}=5,38$); VIII – morálka ($\bar{x}=5,34$); IX – životní prostředí ($\bar{x}=5,1$); HC – hostitelská země (host country)/ CZ – Česko (v případě potenciálních migrantů mířících do Česka)

Graf 9b: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v Česku - Việt Xù

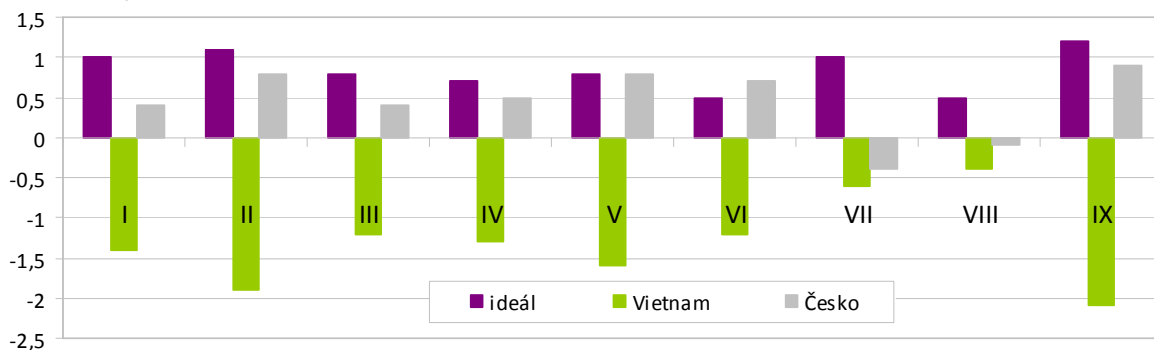
(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: I – blahobyť/bohatství ($\bar{x}=5,09$); II – zabezpečení ($\bar{x}=5,0$); III – status ($\bar{x}=5,07$); IV – pohodlí ($\bar{x}=4,4$); V – podněty ($\bar{x}=5,22$); VI – autonomie ($\bar{x}=5,08$); VII – příslušnost ($\bar{x}=5,63$); VIII – morálka ($\bar{x}=5,58$); IX – životní prostředí ($\bar{x}=5,1$);

Graf 9c: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v Československu/Česku - navrátilci (z-skór)

(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: I – blahobyť/bohatství ($\bar{x}=5,15$); II – zabezpečení ($\bar{x}=5,16$); III – status ($\bar{x}=5,36$); IV – pohodlí ($\bar{x}=5,13$); V – podněty ($\bar{x}=5,08$); VI – autonomie ($\bar{x}=5,18$); VII – příslušnost ($\bar{x}=5,35$); VIII – morálka ($\bar{x}=5,58$); IX – životní prostředí ($\bar{x}=5,27$);

Na základě výstupů z 3D V-E modelu lze v obecné rovině konstatovat, že všechny tři skupiny respondentů vnímají možnosti saturace svých potřeb ve Vietnamu za neuspokojivé, přičemž nejméně kritičtí jsou potenciální migranti a nejkritičtější navrátilci (graf 9a, 9b, 9c). Zatímco potenciální migranti mají představy o ideálním uspokojení svých nároků skromnější, požadavky Việt Xù a navrátilců jsou mnohem vyšší. O to je i hodnocení možnosti saturace očekávání ve Vietnamu a v Česku/Československu u těchto dvou skupin kontrastnější.

3.2.1 Bohatství/blahobyť

Zajištění blahobytu představuje důležitou životní prioritu pro všechny skupiny respondentů, nicméně podle hodnocení 3D V-E modelu mají Việt Xù a navrátilci vyšší nároky nežli potenciální migranti (graf 9a, 9b, 9c; sloupec I), resp. Việt Xù a navrátilci pociťují větší rezervy v naplňování svých ideálních představ. To může být dáno fází životního cyklu dotazovaných. Většina respondentů z těchto dvou skupin jsou dospělí, kteří mají povinnost se postarat o rodinu. Naproti tomu téměř všichni ze skupiny potenciálních migrantů jsou studenti, o které se stále starají rodiče, a nejspíše i pocházejí z lépe situovaných rodin, protože si mohou dovolit studovat. Tzn. že nemusí řešit takové existenční otázky jako většina respondentů Việt Xù a navrátilců, a tedy i mít tak vysoké nároky na zajištění blahobytu.

Potenciální migranti

Pro potenciální migranty patří oblast *blahobytu/bohatství* vedle *zabezpečení, statusu a životního prostředí* k aspektům lidského života, od kterých mají nejvyšší očekávání. V oblasti *blahobyť/bohatství* vnímají, že možnosti uspokojení jejich nároků ve Vietnamu jsou nedostačující. Přestože se 50 % respondentů domnívá, že by mohli ve Vietnamu najít práci, která by odpovídala jejich kvalifikaci, pouze 20 % věří, že by byli dostatečně finančně ohodnoceni. Zajímavý je postoj potenciálních migrantů, kteří míří do Česka (příloha 6, sloupec I). Ti jsou toho názoru, že Vietnam jejich požadavky na blahobyť uspokojit nemůže, ale ani o Česku se nedomnívají, že by mohlo. Sice jsou toho názoru, že v Česku mohou být daleko lépe finančně ohodnoceni nežli ve Vietnamu, ale především pochybují o možnosti uplatnění se na trhu práce, resp. o tom, že si mohou na českém trhu práce vybrat místo, kde by mohli pracovat.

Na dotaz, které tři věci se vám vybaví, když se řekne Vietnam/vámi vybraná země, respondenti potenciální migranti asociovali blahobyť především s vybranou zemí emigrace, kterou si spokojovali s přívlastky moderní společnost/země, kultivovaná společnost, vyspělá technologie, rozvinutá země, vysoké platy, dobré životní podmínky, atd. Naproti tomu Vietnam si s ekonomickými tématy téměř nespojovali, a pokud ano, tak hovořili o zpátečnictví, nerozvinuté společnosti, rozvojové zemi, chudé zemi a zemědělské společnosti. Ústřední asociace spojené s Vietnamem byly především tradice, korupce a životní prostředí. Dá se říci, že téměř všichni respondenti potenciální migranti stavěli Vietnam a jimi vybranou zemi do protipozic – Vietnam jako zástupce tradiční a zpátečnické společnosti a jimi vybranou zemi jako reprezentanta společnosti moderní a civilizované/kultivované (*văn minh*). Z rozhovorů s potenciálními migranty a z dotazníkového šetření vyplývá, že potenciální migranti na jednu stranu vnímají a akcentují vliv ekonomické situace na život, ale zřídka o nich mluví explicitně. Spíše je vnímají jako podmínku pro uspokojení všeho ostatního – např. podmínku toho, aby člověk mohl studovat, mohl užívat volného času a

volnočasových aktivit, měl přístup ke zdravotní péči, aby měl svobodu, mohl být nezávislý a možná i šťastný. Příkladem vnímání své země a země emigrace může být odpověď dvaadvacetiletého muže, který žádal o vízum do Česka za účelem sloučení rodiny.

„Narodil jsem se v zemi, která je stále ještě chudá a která prožila dvě nelítostné války. Byla a je to hrdinná země, ale kvůli živobytí a rodině jsem se rozhodl přestěhovat do Česka. V minulosti, kdy bylo Česko (ČSR) se SSSR, byla tato komunistická země mírumilovná. Nyní se připojila k EU, její ekonomika se velmi rozvinula a životní úroveň lidí je velmi vysoká. Mám rád lidi v Česku, protože jsou milí a přátelští. Ekonomika je velmi rozvinutá, díky vládní politice, která dobře směřuje zemi k tomu, aby se rozvíjela, šla kupředu. Průměrný plat je zde velmi vysoký a je tam také vysoká životní úroveň. Dopravní situace je velmi dobrá a vláda se dobře stará o zdravotnictví a investuje do něj a díky tomu je o lidi dobře postaráno. Je tam mnoho přírodních památek, dobrá bezpečnostní situace, rychlá administrativa. Není to jako ve Vietnamu, kde musíme platit za všechno. Jinými slovy, miluji lidi ve vaší zemi kvůli vaší přátelské povaze v minulosti i v současnosti. Přeji si, aby vztah mezi našimi zeměmi byl čím dál tím lepší a přetrvával.“

P99/M22/Česko

V souvislosti s rozvojem blahobytu se u potenciálních migrantů objevuje touha po osobní odpovědnosti a po vlastním přičinění na rozvoji své rodné země, resp. vyřčené přání odjet do světa na jakousi zkušenou, získat nové dovednosti, naučit se jazyk a ‚západnímu způsobu práce‘ (respondenti používali označení ‚průmyslová organizace práce‘), a pak se vrátit zpět a pomoci své zemi s rozvojem. Tématu ‚přiložení ruky‘ k tomu, aby se Vietnam stal modernější a bohatší zemí, se ve svých odpovědích dotkla necelá pětina všech respondentů. Zajímavé však je, že až na jednu výjimku, to jsou pouze muži. Nicméně není jasné, do jaké míry se opravdu jedná o vnitřní touhu respondentů pomoci své zemi postavit se na nohy a pomoci jí s rozvojem a do jaké je postoj ovlivněn politickou propagandou, která je všudypřítomná. Tak, či onak, většina respondentů deklaruje, že chce vyjet za hranice pouze na pár let, aby získali ‚žádané dovednosti‘, a pak se mohli vrátit zpět a uplatnit se na vietnamském trhu práce.

„Musím mé zemi pomoci, aby byla modernější a vyspělejší.“

P16/M18/USA

„Věřím, že pokud se mi podaří do USA odjet, tak bych se tam mohl naučit opravdu hodně nového, a až bych se vrátil zpět do mé země, tak bych přiložil ruku k jejímu rozvoji.“

P34/M18/USA

„Vlastně já miluji život ve Vietnamu. Tady je všechno, co potřebuji, ale také potřebuji změnu, a proto pojedu do Kanady. V Kanadě je poměrně jiné prostředí, noví lidé, nový životní styl, nová kultura. Všechno pro mě bude nové a vzrušující. V zimě si budu hrát se sněhem a v létě cestovat po okolí. Chci tam studovat, a až získám lepší vzdělání, tak budu moci zvládnout mnohem více výzev. Jednoho dne se pak vrátím do mé vlastní země a změním ji.“

P26/M18/Kanada

„V Singapuru budu studovat byznys školu NTU, kde jsou výborné podmínky pro život a pro studium. Získám tam mnoho přátel a navážu spoustu nových kontaktů se studenty z jiných zemí. Potom si budu moci najít dobrou práci a po letech této práce se vrátím do Vietnamu a pomohu mojí zemi ke zlepšení.“

P29/M18/Singapur

„Věřím, že během mého života ve Finsku se naučím spoustu užitečných věcí. Finsko je výborné místo pro život, studium a práci. Ale není to moje země. Já jsem se narodil a vyrostl ve Vietnamu, a proto všechny věci, které získám ve Finsku, chci použít k tomu, abych mohl pomoci své zemi.“

P14/M18/Finsko

„Vietnam je moje země a já ho moc miluji, ale je zde veliké množství nedostatků, které lidi znevýhodňují, proto se budu snažit mou zemi budovat, aby byla lepší a lepší.“

P69/F18/Singapur

Navrátilci

Respondenti všech skupin vnímají možnosti nasycení ekonomických potřeb (zaměstnání, podnikání, nabývání a vlastnění movitého/nemovitého majetku, nabídky a dostupnosti zboží, atd.) ve Vietnamu za nedostačující a překvapivě nejhůře je Vietnam hodnocen u skupiny navrátilců. Ti na jednu stranu v rozhovorech často zmiňovali, že cítí značné zlepšení kvality jejich života dané ekonomickým rozvojem země. Ve výpovědích uváděli, že když se vrátili do Vietnamu po pobytu v Československu/Česku, tak v zemi nebylo vůbec nic a muselo se dovážet i základní zboží – oděvy a potraviny, včetně rýže. Kdežto dnes si mohou ve Vietnamu pořídit, co chtějí, a žít zde pohodlný život.¹²² Na druhou stranu si uvědomují, že ne vše je v zemi finančně dostupné.¹²³ Navrátilci též vnímají skepticky možnosti pracovního uplatnění a získání dobře placeného místa. Podle navrátilců je současný stav ve Vietnamu od ideální představy velmi vzdálen i přesto, že legalizace a podpora podnikání umožňuje alespoň částečně uspokojit vlastní nároky.

Việt Xù

O vietnamské migraci do Česka se často hovoří jako o migraci ekonomické, jejíž hlavním úkolem je zvýšení socioekonomického statusu rodiny. Nicméně jak dokládají data (graf 9b; sloupec I), Vietnamci žijící v Česku pociťují, že jejich možnosti rozvoje vlastního blahobytu jsou v Česku omezené. Na jednu stranu 60 % dotázaných uvádí, že vnímá platové podmínky v Česku za spíše důstojné, zatímco o podmínkách na vietnamském trhu práce si to myslí pouze 20 %. Na druhou stranu Việt Xù pociťují neuspokojení především v nabídce pracovních pozic a možnosti uplatnění se na trhu práce v oboru, pro který mají kvalifikaci.

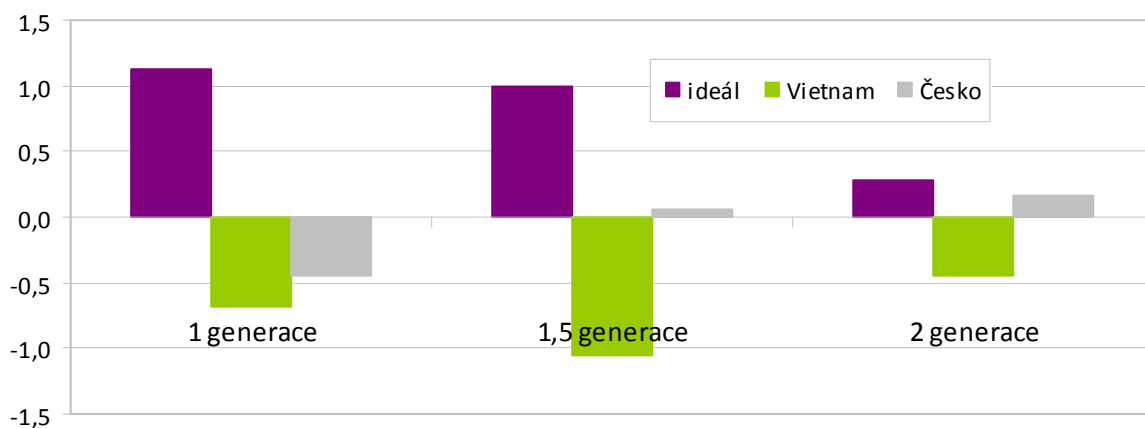
¹²² Respondent N06M1974T své rozhodnutí k cestě do Československa a k setrvání okomentoval takto: „V roce 1974 hledali v továrně, kde pracoval můj táta, lidi do Československa. V té době jsem ještě nepracoval a nechtěl jsem jít do války, tak jsem se rozhodl, že odjedu. Měl jsem tam být 6 let. Tři roky učení a tři roky práce, ale nakonec jsem zůstal až do roku 1984. Když jsem se vrátil do Vietnamu, tak tu nebylo nic. Nic se nezměnilo. Přídelový systém byl až do roku 1985. Tak když mi v roce 1989 znova nabídli odjet do Československa, jel jsem a zůstal dalších 25 let.“ Svůj návrat do Vietnamu vnímá jako logické rozhodnutí s tím, že „... už bylo na čase“ a že teď ve Vietnamu už je vše, co potřebuje k životu (pozn. z terénu).

¹²³ Respondenti na jednu stranu hovořili o tom, že ve Vietnamu je v současnosti možné najít všechno a že většina toho je levnější než v Česku. Nicméně poukazovali i na fakt, že zboží z dovozu je stále velmi předražené, a tudíž hůře dostupné. Respondenti naráželi na lidově označovanou tzv. „daň z luxusu“, která je uvalena na dovozové zboží, které je ve Vietnamu dvakrát tak drahé než např. v Evropě. Vietnamská vláda vychází z logiky, že když si někdo může dovolit koupit něco z dovozu, tak si to může dovolit i za dvojnásobek. Nejvíce se „daň z luxusu“ odráží v cenách dovozových motorových prostředků (pozn. z terénu).

Pouze necelých 50 % dotázaných se domnívá, že má v Česku možnost najít takovou práci, která by je uspokojovala (o vietnamském trhu práce se to domnívá 40 %).

Z detailnějšího pohledu na vnímání možností nasycení ekonomických potřeb u skupiny Việt Xù (graf 10) je zjevné, že pocítované limity mají především zástupci první generace. Ti zároveň mají od oblasti motivačních faktorů *blahobyť/bohatství* největší očekávání. Zajímavé však je, že první generace vnímá možnosti a limity pracovního uplatnění a ekonomického rozvoje ve Vietnamu a v Česku velmi podobně, resp. respondenti této skupiny Việt Xù nepřepokládají, že by Vietnam nebo Česko naplnily jejich ideální představy, ale zároveň se nedomnívají, že jejich pocit blahobyty by nebyl ve Vietnamu o tolik horší než v Česku.

Graf 10: Vnímané možnosti saturace potřeb u Việt Xù podle generace - okruh BLAHOBYT (z-skór)
(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=4,85$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,33$); 2 generace ($\bar{x}=5,14$);

Zástupci 1,5 generace vnímají poměry ve Vietnamu mnohem kritičtěji, nicméně ani od Česka nepřepokládají, že je to země, kde by mohly být jejich nároky uspokojeny. K tomuto pocitu může značně přispívat i skutečnost, že jen velmi málo z těch, kteří získali vzdělání v Česku a mluví plynule česky, si mohou svobodně vybrat pracovní pozici. Český trh práce stále chápou jako velmi diskriminující v závislosti na etnické příslušnosti a de facto vnímají, že nemají možnost získat požadovanou pracovní pozici, pokud přímo nesouvisí s komunitou nebo se nejedná o nadnárodní firmu, která zaměstnává cizince z celého světa. Ve výsledku se vietnamští zaměstnanci v Česku sice uplatňují i na postech, které vyžadují vyšší kvalifikaci, ale mají o ně zpravidla zájem jenom ty společnosti, které chtějí získat klientelu mezi vietnamskou komunitou (zejména se jedná o mobilní operátory, banky, realitní kanceláře, obchodníky sloužící podnikatelům jako je např. Makro) nebo které s vietnamskou komunitou pracují (neziskové organizace, školy, interkulturní asistenti na úřadech či ve zdravotnických zařízeních). Diskriminující situace na trhu práce nepřímo vede i k poklesu míry úspěšného dokončení studia na vysoké škole u vietnamských studentů, kteří často ztrácí víru ve smysl vzdělání jakožto nástroje k růstu po socioekonomickém žebříčku.

Z odpovědí druhé generace vyplývá, že otázky blahobyty pro ně v současnosti nepředstavují významnou prioritu. Tento postoj může být podobně jako u potenciálních migrantů ovlivněn jejich věkem a rolí studenta. Většina z těchto respondentů je totiž stále na

střední nebo vysoké škole a existenční otázky proto neřeší. Přesto se domnívají, že jejich dosavadní nároky Česko dokáže téměř plně uspokojit, kdežto Vietnam spíše ne.

Rozdíly ve vnímání možností uspokojení osobních potřeb u jednotlivých generací mohou být dány především jazykovou vybaveností jednotlivých generací, ale i kulturní bariérou mezi majoritou a první generací, která limity českého prostředí vnímá nejhmotatelněji.

3.2.2 Zabezpečení

Oblast *zabezpečení* zahrnuje kromě sociálního zabezpečení v podobě státních podpor a dávek i ochranu veřejnosti, především funkčnost, spolehlivost a nestrannost soudů a dalších státních orgánů, ale také dostupnost a kvalitu dalších veřejných služeb, jako jsou zdravotní péče, integrovaný záchranný systém, vzdělání nebo veřejná doprava. Soubor těchto podoblastí představuje pro všechny respondenty jednu z nejdůležitějších priorit a mezi definovanými devíti okruhy priority nejvyšší (graf 9a, 9b, 9c; sloupec II). Zároveň jsou všichni respondenti velmi nespokojeni s možnostmi nasycení potřeb z oblasti *zabezpečení* ve Vietnamu.

Potenciální migranti

Potenciální migranti vyjadřovali vůči vietnamskému veřejnému sektoru otevřenou kritiku a de facto v obecné rovině bylo vnímání kvality veřejného sektoru jedním ze stěžejních důvodů nespokojenosti se životem ve Vietnamu. Zároveň však, jak bylo zmíněno v části *blahobyť/bohatství*, někteří vyjadřovali svou touhu situaci změnit. Potenciální migranti si Vietnam nejčastěji asociovali s přístupem státu k zabezpečení svých obyvatel. Na jednu stranu uváděli, že Vietnam je mírumilovná, klidná a stabilní země, na druhou o Vietnamu hovořili jako o zemi, které vládne všudypřítomná korupce, která je řízena pouze jednou politickou stranou, že lidé nejsou disciplinovaní a stále porušují pravidla, jejichž dodržování není vymáháno, ulice jsou přeplněné dopravními prostředky a jsou špinavé atd. Jeden dvacetiletý respondent, který žil jako dítě v Polsku, svou nespokojenost s vietnamským režimem vyjádřil takto:

„Vietnamský venkov je hodně chudý a plný stád lidí, kteří se nechávají znásilňovat vládou, která je naprosto neschopná a kašle na veškerou infrastrukturu.“

P24/M20/USA

Potenciální respondenti byli však nejvíce nespokojeni s kvalitou vzdělání, která byla hlavním deklarovaným důvodem snahy odejít za hranice. Tato skutečnost je opět s největší pravděpodobností dána složením skupiny respondentů potenciálních migrantů.

„Vietnam je stále rozvojovou zemí, a i když je zde mnoho dobrých studentů, školy nemají vhodné vybavení ani dostatek prostředků.“

P20/F28/USA

„Vzdělávací systém ve Vietnamu má stále mnoho problému, a proto dovednosti a znalosti lidí jsou stále velmi nízké.“

P81/F18/Francie

Oblast *zabezpečení* představuje klíčovou životní prioritu i pro samostatnou skupinu potenciálních migrantů mířících do Česka, z nichž někteří uvedli systém veřejných služeb jako jeden z důvodů jejich rozhodnutí k migraci. Nicméně zatímco data za celou skupinu potenciálních migrantů naznačují, že respondenti jsou přesvědčení, že jejich potřeby mohou být v zemi emigrace nasyceny, Vietnamci mířící do Česka jisté rezervy pociťují. Především se domnívají, že v oblasti zdravotní péče a bydlení nebudou jejich ideální představy v Česku naplněny, nicméně i v těchto dvou podoblastech se domnívají, že jejich situace v emigraci bude mnohem uspokojivější, než ve Vietnamu.

„Češi mají spravedlivý a poklidný život. Užívají si mnoho příspěvků od státu a také mají velmi vyspělou životní úroveň. To jsou důvody, proč jsem si vybral právě Česko.“

P94_M24_Česko

„Pokud je mi známo, tak Česko vždy bylo známé jako centrum kultury a vzdělanosti, které patří k nejdůležitějším v Evropě. Kromě toho zdravotnický systém Česka je velmi vyspělý a díky tomu je život Čechů snem pro mnoho Vietnamců.“

P105_F24_Česko

Navrátilci

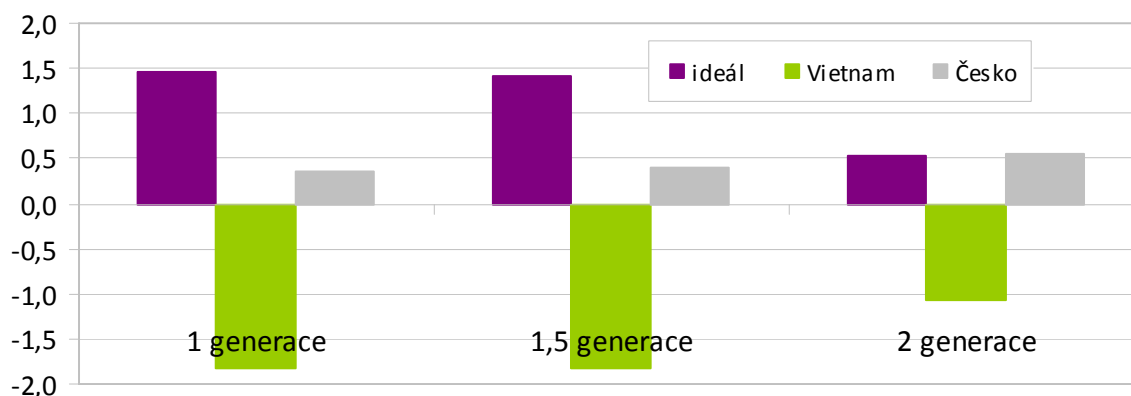
Respondenti z řad navrátilců často do rozhovorů vnášeli téma nespokojenosti s kvalitou veřejných služeb a oblasti zabezpečení jako celku ve Vietnamu. Nicméně i přestože navrátilcům nečinilo žádný problém o pociťované nespokojenosti s ne/fungováním veřejných služeb a vietnamského veřejného sektoru hovořit, během vyplňování dotazníků upřímně přiznali své obavy z postihu za písemné vyjádření kritiky. Nutno poznamenat, že vždy, když navrátilci o nějakém aspektu nefunkčnosti veřejného sektoru mluvili, činili tak se sarkastickým humorem a téměř vždy s dovětkem: „Tady to není jako u vás. Tohle je Vietnam.“ Navíc dodávali, že si jsou vědomi nedostatků a svým způsobem jim to vadí, ale nic jiného, než k tomu přistupovat s humer jim stejně nezbyvá, a často tuto situaci s pokrčenými rameny komentovali: „Prostě to tak, je. S tím mi nic nenaděláme.“

Việt Xù

Z odpovědí respondentů Việt Xù je zřejmé, že největší pociťovanou nespokojenost s uspokojováním osobních potřeb ve Vietnamu ze všech okruhů a podoblastí cítí Việt Xù v oblasti veřejných služeb a veřejné ochrany. Ze všech tří skupin respondentů jsou to Việt Xù, kteří vnímají, že Vietnam velmi zaostává za jejich ideální představou o fungování a kvalitě veřejného sektoru. Velmi skepticky vnímají možnost uspokojení jejich nároků ve Vietnamu především v oblasti zdravotnictví, veřejné ochrany a vzdělání. Pouze jedna pětina respondentů se domnívá, že by o ně bylo ve Vietnamu v oblasti zdravotní péče a veřejné ochrany alespoň minimálně postaráno, kdežto u Česka jsou stejného názoru tři čtvrtiny dotázaných. Respondenti první a 1,5 generace Việt Xù kladou na kvalitu a dostupnost veřejných služeb daleko větší důraz než generace druhá (graf 11), což může být opět ovlivněno především fází životního cyklu respondentů a rozsahem jejich závazků za další členy rodiny, ale i zkušeností s životem ve Vietnamu a v Česku.

Graf 11: Vnímané možnosti saturace potřeb u Viêt Xù podle generace - okruh ZABEZPEČENÍ (z-skór)

(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=4,95$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,07$); 2 generace ($\bar{x}=4,98$);

Přestože Viêt Xù důležitost dostupnosti a kvality veřejných služeb v 3D V-E modelu zdůrazňovali, do asociací se promítla jen minimálně, a to pouze u Viêt Xù první generace, kteří si Česko nejčastěji spojovali s vysokými lidskými právy, dodržováním lidských práv a rovnoprávnou společností a s bezproblémovou dopravou. Po jednom respondentovi též v souvislosti s Českem uváděli, že tato země má přísné zákony, které platí i pro politiky, dobrou péči o zdraví a že je to demokratický stát. Jeden respondent si Česko asocioval s „příšernými policisty“. Naopak zástupci 1,5 a druhé generace si český stát téměř vůbec nevybavovali s veřejnými sektorem a zabezpečením, mimo dvou výjimek – několik respondentů uvedlo, že je v zemi rasismus a že právní systém Česka je špatný. Posun ve vnímání, resp. ve spojování či nespojování zemí Česka a Vietnamu s tématy oblasti zabezpečení může být ovlivněn právě předchozí zkušeností se životem ve Vietnamu. Veřejnou ochranu, kvalitu zdravotnictví, školství a dopravy atd. zdůrazňovali především ty dvě skupiny respondentů – navrátilci a Viêt Xù první generace, které zažily život ve Vietnamu i v Česku a tyto dvě země srovnávají. Důraz na okruh *zabezpečení* je navíc mnohem silnější u těch, kteří zažili Vietnam v bídě a ve válce (Kušniráková 2012b).

3.2.3 Status

V oblasti *status* respondenti hodnotili možnost pociťovat hrdost a úspěch (zejména mít příležitosti k tomu realizovat své cíle) a cítit se společensky uznáván. Přestože hrdost a úspěch reflektuje především pocit vnitřního uspokojení s tím, co jsme dokázali, a společenské uznání představuje spíše ocenění okolím, respondenti oba tyto pocity ztotožňovali, resp. o pocitu hrdosti mluvili tehdy, když cítili, že jsou uznáváni a oceněni okolím.

Navrátilci i potenciální migranti věří, že zahraničí jim může nabídnout více příležitostí být hrdí a oceněni svým okolím nežli Vietnam. Nicméně potenciální migranti nevnímají ve srovnání s navrátilci rozdíl mezi jimi uvažovanou ideální představou a vnímanou realitou

pocítit úspěch a společenské uznání ve Vietnamu jako propastný (graf 9a, sloupec III). Ani samotní Việť Xù se nedomnívají, že by Vietnam byl tím pravým místem, kde by měli možnost naplnit své ideální představy o úspěchu a společenském uznání, nicméně na rozdíl od potenciálních migrantů a navrátilců jsou skeptičtí i k možnostem, které jim nabízí Česko. Na jednu stranu se sice domnívají, že v Česku mohou pociťovat hrdost na svou práci spíše než ve Vietnamu, na druhou stranu si ale myslí, že ve Vietnamu je mnohem vyšší pravděpodobnost, že zažijí ocenění a uznání svým okolím nežli v Česku. Značný rozdíl mezi vnímáním Česka a Vietnamu jako dvou míst, kde měli migranti možnost zakusit pocit úspěchu, hrdosti a uznání okolím dokresluje výpověď respondenta Việť Xù VXR07/M24/7-1G, jehož rodiče se poznali v Československu.

„Pro moje rodiče je to země lásky (Česko/Československo, pozn. autorky). Oni se tam poznali, zamilovali se a vzali. Měli tam spoustu kamarádů a za komunismu se k nim všichni chovali dobře. Oni tu zemi milují, je to pro ně druhý domov. Když se vrátili, přivezli si spoustu věcí a tady nebylo vůbec nic. Navíc byli jiní než vietnamská společnost a většinu přátel měli mezi Vietnamci, které potkali v Československu. To ještě posílilo jejich kladný vztah k té zemi. Já tohle bohužel nemůžu říct. Teď jsem po pěti letech doma v Hanoji a cítím, že až dostuduji, chci se vrátit. Já jsem nepoznal Československo mých rodičů. Já jsem poznal zemi, ve které budu vždycky jenom ten Vietnamec, a i když budu mluvit plynule česky a mít dvě vysoké školy, tak mi stejně bude policie tykat.“

VXR07/M24/7-1G¹²⁴

Navrátilci

Především navrátilci o osobních úspěších nehovořili jako o něčem, co dokázali oni sami, nýbrž jako o úspěchu celé rodiny.¹²⁵ Výjimkou byl pocit hrdosti spojený s cestou do Československa. Během neformálních rozhovorů i do dotazníků navrátilci uváděli, že když mluví o ČSSR a jejich pobytu v této zemi, „cítí pocit hrdosti“. Toto vnímání se promítlo i do hodnocení v 3D V-E modelu, ve kterém 90 % respondentů navrátilců uvedlo, že Československo mají spojeno právě s možnostmi uspět na základě vlastních schopností a být na své úspěchy hrdý. Navíc polovina navrátilců se domnívá, že v Československu/Česku je možnost pocítit společenské uznání větší, než ve Vietnamu.

Nicméně navrátilci hovořili o pocitu hrdosti především v souvislosti se získáním nadprůměrné pozice ve vietnamské společnosti, kterou si spojovali zejména s nabytím nemovitého majetku, umožněním svým potomkům vystudovat vysokou školu (nejlépe v zahraničí, ideálně v USA), ale zvláště s pocitem, že jsou svými pány a že mají dostatek volného času, který si vzhledem ke svému finančnímu postavení mohou dovolit a mohou ho vyplňovat zájmovou činností nebo návštěvami rodiny, přátel a známých či turistickými aktivitami. Zajímavé je, že zatímco od většinového trendu vietnamské společnosti posilovat své postavení nákupem určitého statusového spotřebního zboží (motorky, auta, oblečení, doplňky, atd.), nikdo z navrátilců, kteří se výzkumu zúčastnili, tuto potřebu neměl. Naopak

¹²⁴ S respondentem VXR07/M24/7-1G byla část rozhovorů provedena ve Vietnamu, během jeho návštěvy rodiny.

¹²⁵ Např. respondentovi N06M1974T se podařilo v Česku vypracovat z původně smluvního dělníka socialistického období, přes prodávače na tržnici v úspěšného podnikatele s vlastní továrnou na výrobu skleněných pilníků ve Vietnamu, které exportuje do celého světa a za peníze, které si vydělal, si v Hanoji postavit dům. Ceny nemovitostí v hlavním městě Vietnamu jsou pro srovnání velmi podobné cenám nemovitostí v hlavním městě Praze, a proto postavit si dům v Hanoji je velmi finančně nákladné (cena se pohybuje v řádech milionů až desítek milionů korun). Poříditi si v Hanoji dům se podařilo i jeho mladší sestře, která byla na studiích v Austrálii. Vždy, když respondent o úspěchu hovořil, hovořil o něm nikoliv jako o úspěchu svém, ale jako o úspěchu celé rodiny a zdůrazňoval pocit hrdosti na to, že jeho rodina dokázala z ničeho postavit několik domů a nyní být finančně zajištěna (pozn. z terénu).

dávali přednost všedním a obyčejným spotřebním věcem¹²⁶ a více zdůrazňovali kvalitu života jako celku (volnočasové aktivity, sport, zábava – podněty). Na druhou stranu usilovali o nemovitý majetek a pohodlné bydlení, které už status odráželo, ale i zdůrazňovalo zkušenost se životem v zahraničí majitele takového domu.¹²⁷

Việt Xù

Việt Xù oproti navrátilcům spojovali pocit hrdosti s dosažením ‚normálního‘ života a být ‚normálním‘ členem české společnosti, tzn. mít svůj domov (nejlépe dům), mít auto a mít příležitost žít ‚normální život‘ – mít rodinu, zaměstnání, stabilní a solidní příjem, dostatek volného času a podnětů a mít možnost dát svým potomkům to nejlepší, především vzdělání, a umožnit jim posunout se dál.¹²⁸ Někteří respondenti první generace Việt Xù, především ti, co žijí v menších městech a v bližším kontaktu s majoritou, uváděli jako jeden z aspektů jimi vnímané ‚normality‘, že mají v místě bydliště i sociální vazby s místními a mohou dělat to, co místní – např. chodit (s nimi) do hospody.¹²⁹ Tento postoj však neznamená, že by respondenti netoužili po vyšším socio-ekonomickém standardu, po dobře placeném a prestižním zaměstnání či vlastnění dražšího, statusového zboží. Uvedené předpoklady k prožívání hrdosti respondenti uváděli jako aktuální stav jejich uvědomovaného uspokojení. Např. dotázaní z 1,5 a druhé generace pocit hrdosti spojovali se zařazením k vyššímu standardu české společnosti – mít vystudovanou vysokou školu a pracovat na dobře placené pracovní pozici, ideálně na manažerském postu (především obchod a import/export) nebo v bankovním sektoru, ale i např. v justici.¹³⁰

Na tomto místě je důležité zdůraznit, že skupiny respondentů nebyly reprezentativní, proto není možné výstupy bez výhrad zevšeobecnit na všechny Vietnamce, kteří žijí v Česku či se vrátili do Vietnamu. Především u první skupiny nejsou dostatečně zastoupeny představy nově příchozích pracovních migrantů, kteří přicházeli samostatně, v Česku žijí bez svých rodin a mají jen omezené kontakty na komunitu vlastních krajanů v Česku. Hodnocení životní situace je u těchto migrantů často olivněno vysokými dluhy, které ovlivňují jejich psychické zdraví. Proto je důvodné se domnívat, že jejich vnímané možnosti pociťovat hrdost, úspěch nebo společenské uznání budou zcela odlišné od těch Vietnamců, kteří jsou de facto v Česku usazeni.

Z rozhovorů a dotazníků vyplynul jasný posun u všech migračních generací Việt Xù ve vnímání toho, co uspokojí a poskytne pocit hrdosti. Co však bylo všem Việt Xù společné, byla

¹²⁶ Pod pojmy všední a obyčejné je myšleno to zboží, které je ve Vietnamu vnímáno jako symbol statusu – např. auto nebo motorka. Respondenti, kteří se výzkumu zúčastnili buď auto neměli, nebo ho používali pouze při cestách mimo Hanoj (především pracovních) a po městě se pohybovali zásadně na motorkách, které byly zpravidla staré a zcela běžného typu. Naopak na rozdíl od většinové společnosti, která si takový život dovolit nemůže, trávili volný čas s přáteli v restauracích, kavárnách nebo karaoke barech.

¹²⁷ Respondenti se snažili do domů vnést prvky zahraniční zkušenosti, např. nezastavovali celý pozemek, jak je ve Vietnamu zvykem, ale nechali kus pozemku jako předzahrádku, kde měli zeleň. Nebo ve vybavení domů měli věci, které nejsou pro Vietnam zcela typické, např. krb nebo piano. Někdy i konstrukce domu byla odlišná od většinového stylu – např. investovali více peněz do izolace (těsnící plastová okna).

¹²⁸ Nicméně představa o ‚normálním životě‘ se může značně lišit. Především záleží na tom, s kým se daný člověk/rodina porovnává a co považuje za ‚normální‘, např. zda obyčejný rodinný automobil, nebo luxusní vůz. Na druhou stranu onen ‚obyčejný rodinný automobil‘ je perspektivou příbuzných a známých, kteří žijí ve Vietnamu, vnímán jako luxusní zboží.

¹²⁹ Jeden komunikační partner Việt Xù z části zúčastněného pozorování, který žije přes 20 let v rodinném domě v osobním vlastnictví v jedné příhraniční obci Karlovarského kraje, hovořil o hrdosti v souvislosti s jeho pozicí v obci. Pochvaloval si dobré vztahy, které má se svými sousedy, a že je svým českým okolím přijímán a uznáván právě za to, co dokázal – dosáhnul z ničeho ‚normálního života‘. Mezi několika příklady uvedl „třeba včera nám sousedka paní doktorka přinesla jahody“. (pozn. z *terénu*).

Druhý příkladem pocitu ‚normálního života‘ je situace, kdy na jedné vietnamské rodinné oslavě též v Karlovarském kraji všichni mužští členové skupiny ukazovali českému hostu, který přijel do lokality na ryby, že i oni mají rybářské lístky. Přestože žádný z nich lístek ještě nikdy nepoužil, protože na to údajně neměl čas, považovali za normální, aby tento lístek jako každý správný český muž měli a nosili ho stále při sobě. Nutno dodat, že v následné diskusi o rybaření všichni věděli o čem je řeč, znali celou řadu různých druhů ryb a rybářského vybavení (pozn. z *terénu*).

¹³⁰ V rozhovorech s mladou nastupující generací Vietnamců, kteří už mluví česky a mají české vzdělání, také respondenti akcentovali jejich potřebu ukázat, že Vietnamci nejsou jenom stánkaři. Pociť uspokojení a hrdosti tato mladá generace spojovala právě s tím, že tuto představu mohou realizací svých ambicí erodovat.

podoba vnímaného společenského uznání, které se soustředilo nejen na uznání rodiny v rámci vietnamské komunity v Česku a u příbuzných a známých ve Vietnamu, ale i na to, jak česká majorita uznává je samotné, jejich rodiny a vietnamskou komunitu jako celek. Tato perspektiva se v rozhovorech odrážela i do roviny hrdosti skupinové, kdy respondenti uváděli, že jsou hrdí na Vietnamce za to, čeho v Česku dokázali. Ale stejně tak respondenti vyjadřovali rozhořčení nad Vietnamci, kteří se nechovají podle pravidel (ať už zákonných norem – např. pěstování marihuany, či společenských norem – např. vyhazování odpadků na zem), o kterých mluvili, že se za ně stydí a že poškozují pověst všem Vietnamcům v Česku. Příkladem daného postoje je odpověď respondenta VXR04/M24/10-1,5G na otázku: „Co by musel Vietnamec udělat, aby s ním už další Vietnamci v komunitě nechtěli mít nic společného?“

„Každý se musí chovat tak, aby nepoškodil své jméno, ale zároveň nesmí ohrozit ani pověst ‚komunity‘ tím, že by byl její vadnou buňkou.“

VXR04/M24/10-1,5G

Pobouření některých respondentů z chování svých soukmenovců korelovalo s další rovinou hrdosti, kterou respondenti často akcentovali – a to hrdostí na svůj vietnamský původ, na který nesmí žádný Vietnamec zapomenout. Podle respondentky VXR05/F22/18-2G by dokonce negativní postoj k Vietnamu a vietnamskému původu mohl znamenat i vypuzení takového člověka z komunity.

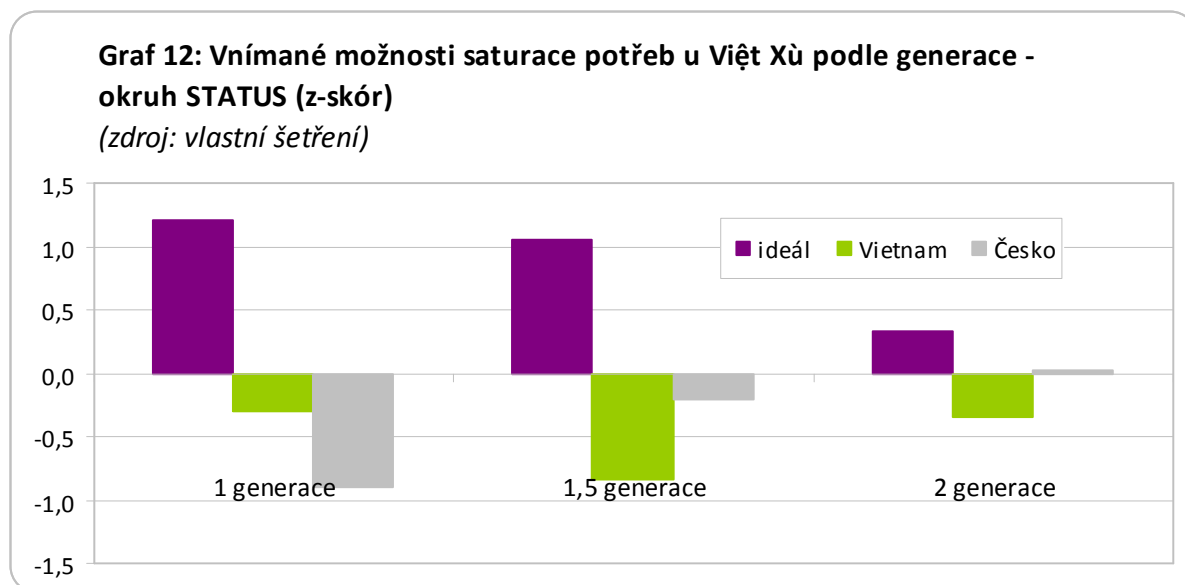
Lidé v komunitě mohou přestat komunikovat s Vietnamcem... „Vedle spáchání různých trestných činů to může být například i kvůli vystupování proti vietnamskému státu a Ho Chi Minhovi. Vietnamci jsou patrioti. Nevztahuje se to na tamější Komunistickou stranu VSR, ale obecně - jsou hrdí na zemi, která porazila Číňany, Francouze i USA.“

VXR05/F22/18-2G

Vnímání potřeby zažít úspěch, pocítit hrdost a uznání okolím se velmi liší i podle migrační generace v rámci Việt Xù (graf 12). Pro respondenty první a 1,5 generace je pocit nenaplnění mnohem vyšší než u generace druhé, a o to kritičtěji i první a 1,5 generace hodnotí možnosti saturace potřeby uznání ve Vietnamu a v Česku. Zejména první generace cítí veliké neuspokojení v oblasti prožívání úspěchu, hrdosti, respektu a ocenění svým okolím v Česku. Dokonce jimi vnímané možnosti naplnění této lidské potřeby jsou nejnižší ze všech okruhů. Jak podotýká Adler (1977; viz kapitola 1.3.2) bránění nasycení potřeb všech pěti oblastí podle Maslowovy pyramidy může působit výrazně anti-integračně. Dlouhodobě přetrvávající pocit, že člověk není společensky uznáván, nebo jím je dokonce opovrhováno, může tak vést k negativnímu vymezení vůči sobě samotnému či svému okolí, ale také k idealizaci společnosti původní. Vyrovnávat se s prožíváním nepřijetí navíc může podpořit sklon k sociálně patologickému chování jako jsou např. závislosti na návykových látkách nebo gamblerství. Zejména návštěvy heren v současnosti v komunitě českých Vietnamců opravdu představují závažný problém. Vlastní přesvědčení o neocenění nebo dokonce opovržení může být o to silnější, když se lidé snaží, ale jejich úsilí není zaznamenáno. Jak uvádí respondentka VXR02/F18/17,5-2G, Vietnamce mrzí, když jsou přehlíženy jejich pozitivní kroky a jsou zvyrazňovány jenom ty negativní.

Vietnamci si nejvíce stěžují na „...předsudky, které stále mezi Čechy panují. Předsudky, že Vietnamci prodávají pouze padělky, neplatí daně a z toho bohatnou a že neznají české zákony a že vykrádají tuto zemi.“

VXR02/F18/17,5-2G



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=4,74$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,41$); 2 generace ($\bar{x}=5,2$);

Ani respondenti 1,5 generace nepociťují, že by jejich potřeby uznání a ocenění byly v současném stavu v Česku zcela uspokojeny, nicméně na rozdíl od první generace vnímají možnosti saturace této potřeby ve Vietnamu spíše skepticky. Oproti tomu zástupci druhé generace jsou s životem v Česku co se týče prožívání pocitu hrdosti a uznání v celku spokojeni. Vnímání možností Česka se od jejich ideálních představ liší pouze o 0,3 bodu, a ani Vietnam nepovažují za místo, kde by nemohly být uspokojeni. Rozdíly mezi vnímáním možností saturace potřeby společenského uznání podle jednotlivých generací Viêt Xù může být dáno kontaktem a zkušeností s prostředím jednotlivých zemí. Viêt Xù první generace mohou pociťovat handicapy jazykové vybavenosti, mobility na pracovním trhu a kulturní bariéry, které je mohou znevýhodňovat v dosažení takové pozice ve společnosti, která by jim zajistila vyšší status – především v kontaktu s majoritní společností. Na druhou stranu mohou během svých návštěv Vietnamu zažívat větší ocenění okolím dané právě jejich zahraniční zkušeností, která sama o sobě bez ohledu na reálný rozsah jejich úspěchu je důvodem ke společenskému uznání.

„Jazyková bariéra je náš veliký problém. Proto bych si moc přála, aby nás Češi více pochopili a měli nás v Česku rádi tak, jako nás mají rádi Vietnamci ve Vietnamu.“

VX59/F27/5-1G

Obecně lze konstatovat, že otázka statusu, pocitu hrdosti a společenského uznání hraje velmi důležitou roli v životech všech respondentů – potenciálních migrantů, Viêt Xù i navrátilců. V doplňujících rozhovorech respondenti všech skupin také uváděli, že pocit

hrdosti se jim spojuje nejen s oceněním samotného respondenta nebo rodiny,¹³¹ ale i komunity,¹³² a to jak od dalších členů komunity, tak i od české majority (v případě Việt Xù).

3.2.4 Pohodlí

Okruh *pohodlí* představuje jedincem uvažovaný životní styl a životní standard, který zahrnuje osobní požadavky na kvalitu a podobu bydlení, nároky na stravu, módu, nakupování, prostor pro relaxaci, dostatek volného času, příjemné prostředí, atd. Obdobně jako u předchozích okruhů i u *pohodlí* respondenti všech skupin pociťovali, že ve Vietnamu nemůže být jejich nárokům zcela vyhověno. Nejpozitivněji přijímali možnosti nasycení svých požadavků na pohodlí v daný moment v dané zemi potenciální migranti, kteří ve Vietnamu sice shledávali nedostatky, ale v zásadě byli spíše spokojeni (graf 9a). Nicméně očekávali, že jimi uvažovaná země emigrace by mohla jejich potřeby nasytit téměř bez výhrad. Nejméně spokojeni byli naopak navrátilci, kteří k možnostem Vietnamu byli obecně velmi kritičtí. Na druhou stranu s momentální úrovní nasycení potřeb pohodlí v aktuální zemi pobytu nebyli spokojeni ani Việt Xù, kteří se domnívali, že situace v Česku je stejně špatná, jako situace ve Vietnamu.

Potenciální migranti

Potenciálním migrantům v oblasti *pohodlí* ve Vietnamu nevyhovovaly zejména možnosti naplnění potřeb v oblasti bydlení – jeho kvality, podoby a dostupnosti, a kvality a výběru potravin, o kterých se domnívají, že v zemi emigrace budou lepší. Potenciální migranti též ve Vietnamu vnímají rezervy v nasycení jejich touhy po nakupování, zejména v „shoppingmallech“, módě a městském životním stylu. Zejména u dívek, ale i chlapců se ukázalo, že limity v nakupování, které ve Vietnamu jsou, vnímají jako důležitý aspekt pohodlného života. Dokonce některé slečny uváděly, že nejvíce ze všeho se těší, až přijedou do zahraničí a budou moci jít nakupovat, protože tam jsou obrovská nákupní centra. Potenciální migranti naopak uváděli, že jsou velmi spokojeni s dostatkem volného času i s jeho náplní, který ve Vietnamu mají. Ze všech respondentů měli potenciální migranti nejnižší nároky na ticho a klid – téměř 60 % sice uvedlo, že ticho a klid jsou pro ně velmi důležité, ale zároveň je 30 % z nich s možnostmi, které Vietnam nabízí zcela spokojeno. Oproti tomu Việt Xù a navrátilci jsou k možnostem relaxace v klidu a tichu ve Vietnamu velmi kritičtí – pouze 3,4 % Việt Xù a 4 % navrátilců se domnívá, že Vietnam může takovou relaxaci nabídnout.

Především v oblasti pohodlí potenciální migranti stavěli Vietnam a jimi vybranou zemi do pozic tradice a nemoderní vs. moderní, vyspělé a pohodlné. Potenciální migranti obecně pociťují, že Vietnam má své rezervy, ale zároveň tyto rezervy nevnímají jako situaci, kdy by jejich potřeby neměly být naplněny, naopak. Nicméně i přesto jsou toho názoru, že život za hranicemi bude mnohem pohodlnější, především kladli důraz na volný čas a volnočasové aktivity, které si spojovali s jimi vnímaným „typickým“ standardem západního způsobu života, který budou za hranicemi žít i oni. Pohodlí a západní styl pro ně představoval především vyvážený podíl času věnovaného práci a věnovaného pracovnímu klidu, který budou využívat k relaxaci, nákupům, sportu, cestování a výletům, návštěvám pamětihodností, přátel a kaváren.

¹³¹ Hlavně u 1,5 a druhé generace a u těch z první generace Việt Xù, kteří studovali na českých vysokých školách.

¹³² U Việt Xù byl pocit hrdosti spojován s oceněním komunity Vietnamců v Česku a u navrátilců se soudržností a úspěchy těch, kteří byli společně v Československu.

„Myslím, že život ve Francii bude velmi zajímavý. Získám tam velké množství pracovních příležitostí a potkám spoustu nových přátel. Ve Francii je hodně velikých společností, kde bych chtěla pracovat. Sice pracovat pro takovou společnost přináší hodně výzev, ale ty já mám ráda. A o víkendech budu moci někam jezdit, relaxovat a užívat si života.“

P30/F19/Francie

„Německo je nejkrásnější země, jakou jsem kdy navštívil. Miluji zdejší život, protože všechny věci v Německu jsou pohodlné a příjemné. I počasí je v létě příjemné, i když v zimě je trochu chladno. Všechny ulice v Německu jsou velmi čisté a nádherné. Lidé jsou milí a opravdu pracují tvrdě a poctivě. Je to tam nádherné a přátelské. A když chcete zažít něco živějšího a hlučnějšího, tak můžete jít na party nebo nějakou oslavu. Ale když chcete najít tiché místo na čerstvém vzduchu, prostě se seberete a jedete na venkov, kde lidé mají krásné domy a jsou šťastní. Je to extrémně klidná, tichá a nádherná země. Vždycky jsem si přál tam bydlet a mít tam spokojený a šťastný život.“

P46/M18/Německo¹³³

„Představuji si to, že budu žít v Paříži v bytě a že vzduch tam bude svěží a čerstvý. Budu moci studovat a pracovat s tím nejmodernějším vybavením. A i když budu žít sám, budu mít spousty místních přátel. O víkendech budu moci chodit na slavná místa v Paříži. Vždycky jsem si přál vidět Eiffelovku, starobylé kostely a muzea s originálními sochami a malbami.“

P40/M20/Francie

„V Německu budu mít určitě velmi rušný život. Hlavně budu muset chodit do práce včas, ale po práci zase budu moci chodit se svými přáteli do hospody a budeme moci pít tolik piva, kolik budeme chtít. Pivo v Německu je totiž vynikající a levné. Miluji německý životní styl, protože je hodně moderní a příjemný. Všechno je přesně tak, jak má být. Autobusy, taxíky, vlaky,... všechno je vždy přesně na čas. Když například vstanu o dvacet sekund později, tak už budu mít zpoždění. Ale tohle budu milovat.“

P52/M18/Německo

„Chci si tam (v USA, pozn. autorky) užívat rušný a moderní život. Budu pracovat tvrdě přes týden a o víkendech budu se svými přáteli. A když budu mít delší dovolenou, tak se pojedou podívat do dalších měst USA, abych poznal více lidí.“

P34/M18/USA

Navrátilci

Navrátilci jsou ve svých potřebách mnohem náročnější než potenciální migranti, resp. jsou mnohem kritičtější k podmínkám jejich nasycení ve Vietnamu. Velmi nespokojení jsou především v oblasti bydlení a možností relaxace za ticha a klidu. O těchto dvou aspektech lidských potřeb okruhu *pohodlí* se dokonce domnívají, že ve Vietnamu nemohou být uspokojeny vůbec. Nicméně navrátilci jsou obecně kritičtí k Vietnamu jako celku a Česko (Československo) si naopak velmi idealizují. Jsou přesvědčeni, že v oblasti pohodlí je Česko může uspokojit ve všech podoblastech, a v některých dokonce překročit i jejich ideální

¹³³ Respondent P46/M18/Německo se chystá na studia do Frankfurtu, kde bude žít u svého strýce, kterého v rámci šachového turné po Evropě v srpnu 2010 navštívil. Během turné navštívil i Francii, Polsko a Řecko. Respondent uvedl, že do Německa chce odejít se záměrem přestěhovat se tam navždy, čímž je ve vzorku potenciálních migrantů výjimkou. Pouze dalších pět respondentů otevřeně deklarovali, že chtějí Vietnam opustit na celý život a vrátet se pouze jako turisté.

představy – je tomu např. v oblasti městského životního stylu (tzn. módy, péče o člověka, možnosti nákupů, atd.). Zajímavé je, že navrátilci nejsou ve Vietnamu spokojeni ani s nabídkou a kvalitou stravy, kterou vnímají jako přiměřenou, ale daleko za jejich ideálními představami. Výjimkou z jejich kritického pohledu je vnímání volného času, u kterého pociťují, že ho mají ve Vietnamu poměrně dost a mohou ho pohodlně strávit. Dokonce se domnívají, že v Česku by byla situace s volným časem podobná situaci ve Vietnamu, ale i zde bylo Česko hodnoceno kladněji. Když navrátilci mluvili o pohodlí života v Česku/Československu mluvili hodně právě o volném čase a volnočasových aktivitách – především o nákupech zboží pro své příbuzné, o návštěvách svých vietnamských známých v Československu, ale také o sportovních aktivitách, návštěvách pamětihodností a kulturních akcích, muži dále o návštěvách diskoték, kde byli v džínových bundách a kalhotách tzv. za „krále placu“. Obecně mluvili o životě v Česku/Československu jako o pohodlném životě. Nicméně je důležité mít na paměti, že až na tři lidi, kteří znají osobně i porevoluční Česko, hodnotili respondenti tuto zemi veskrze na základě jediné vlastní zkušenosti, kterou měli, a tou je zkušenost socialistického období. Je pravděpodobné, že kdyby se do vzorku respondentů dostalo i více těch, kteří zažili Česko i po roce 1989, vnímání by bylo odlišné. Navíc s odstupem času je přirozené, že lidé období svého mládí vesměs idealizují.

Việt Xù

Obecně Việt Xù nepociťují plné uspokojení svých potřeb v oblasti pohodlí ani ve Vietnamu, ani v Česku. Nejkontrastněji rozdíl mezi ideální představou a realitou vnímají respondenti první generace a naopak nejspokojenější jsou zástupci generace druhé (graf 13). V celé skupině Việt Xù pociťují veliké rezervy především v dostatku volného času. Z dat 3D V-E modelu je zjevné, že by respondenti rádi měli mnohem více času, který by nebyl spojen s pracovní aktivitou, než mají teď. Nicméně zároveň vnímají, že i kdyby žili ve Vietnamu, jejich možnosti volného času by byly také nedostačující a možná i horší. Oproti tomu jsou v současnosti v Česku spokojeni s možností relaxace v klidu a tichu. Téměř polovina všech respondentů uvádí, že ticho a klid jsou pro jejich životní pohodu velmi důležité a jedna třetina respondentů je přesvědčena, že v Česku jsou tyto jejich potřeby zcela uspokojeny. Oproti tomu Việt Xù jsou kritičtí k situaci ve Vietnamu, kterou hodnotí jako velmi špatnou a možnosti odpočívat a relaxovat za ticha a klidu v této zemi vnímají jako limitované až neexistující. Další z oblastí, ve které podle Việt Xù Vietnam zaostává, je šíře výběru a kvality stravy, kterou považují za příznivější v Česku. Toto hodnocení může ovlivňovat vnímání především mladších členů vietnamské komunity, kteří mezi českými věcmi, které by rádi zavedli ve Vietnamu, uvádí českou kuchyni. Navíc situace na českém trhu s gastronomií se za posledních deset let významně proměnila a vietnamská kuchyně si v posledních třech letech našla své místo mezi restauracemi a občerstveními po celé zemi. Vietnamská jídla a pochutiny se tak staly mnohem dostupnější jak fyzicky, tak i cenou po celém Česku.

Posledním tématem u skupiny Việt Xù, které výrazně ovlivňovalo vnímání možností uspokojení potřeb *pohodlí*, byla otázka bydlení. Ukazuje se, že mít vlastní a navíc pohodné bydlení je pro Vietnamce žijící v Česku velmi důležitým aspekt života, který navíc odkazuje k dalším společenským ukazatelům. Především k pracovnímu úspěchu, ekonomické soběstačnosti a jistotě stabilního a solidního příjmu v místě bydliště, který umožňuje se usadit na jednom místě bez nutnosti se po určitém časovém intervalu stěhovat. Pokud dané místo splňuje ekonomické požadavky, tzn. možnost výdělku uspokojuje představy rodiny, rodina zpravidla na tomto místě zůstává. Když ale tato podmínka splněna není, nezřídka se stává, že se celá rodina přestěhuje doslova na opačný konec republiky, kde se dá vydělávat

lépe. Změna místa bydliště je však obtížnější, pokud rodina nemovitý majetek vlastní, k čemuž většina usazených Việt Xù tíhne. Obecně respondenti Việt Xù hodnotí své možnosti pohodlného bydlení v Česku za příznivější než ve Vietnamu, ale rezervy stále pociťují. To může být dáno především případy, kdy hledají bydlení v podnájmu. Nezřídka se totiž stává, že jsou majitelem kvůli své etnické příslušnosti odmítnuti, a tedy si nemohou na trhu s podnájemy svobodně vybrat místo a byt, kde by chtěli bydlet, resp. podnikat. V případě nákupu je situace zpravidla jiná a Việt Xù mají větší možnost výběru. Nicméně nákup vyžaduje finanční prostředky a Vietnamci první generace dávají přednost nákupu za hotovost nežli na hypotéku. Výběr bydlení je ovlivněn především možnostmi podnikání nebo blízkostí/vzdáleností k práci. Další aspekty, jako je např. občanská vybavenost, dopravní dostupnost nebo kvalita životního prostředí jsou až na druhém místě. Vlastní bydlení stojí až za možnostmi výdělku, zpravidla podnikání, který představuje nejvyšší prioritu. Rodina vždy předně investuje do obchodu. Proto vlastní pohodlí bydlení bývá odsunuto až na pozdější dobu a rodina se mu věnuje, až když má zajištěn stabilní příjem.

„Byt by měl být co nejblíže u pracoviště.“

VXR01/M22/18-2G

Při výběru bydlení „bývá nejdůležitější obchod, zda-li v této oblasti bude možno podnikat. Poté cena bydlení. Bydlení Vietnamců bývá velmi skromné, nejvíce se musí investovat do jejich obchodu. Poté je možné nějakým způsobem zkvalitnit jejich bydlení.“

VXR02/F18/17,5-2G

„Bydlení, které je pro Vietnamce ideální, musí být dostatečně velké. Většinou pokud hledají byt, tak by neměl být menší než 3+kk. Také by mělo být vcelku v klidné čtvrti a podle mých rodičů i nejlépe v nižších patrech. Na druhé straně, když jsou na to finančně dobře, tak preferují rodinný dům.“

VXR04/M24/10-1,5G

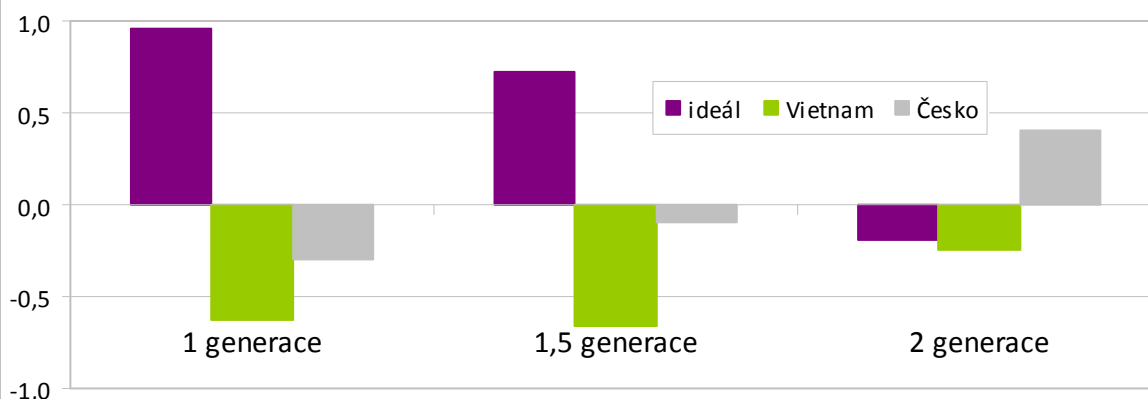
Obdobně jako u ostatních oblastí se i požadavky na bydlení liší podle generací. Sledované priority při hledání bydlení popsané výše jsou doménou především první generace, resp. těch, kteří se nadále žijí především jako drobní živnostníci. Mladá generace už má nároky obdobné jejich českým vrstevníkům. Spíše žít ve městě, blízko občanské vybavenosti, pohodlně a příjemně, přičemž vzdálenost od školy nebo práce nehraje takovou roli.

„Podle mě třeba vietnamské holky by chtěly bydlet ve městě, kde je dobrá občanská vybavenost, hlavně velká nákupní centra, kino, kavárny a diskotéky. A taky, aby to bylo blízko k rodičům.“

VXR05/F22/18-2G

Graf 13: Vnímané možnosti saturace potřeb u Viêt Xù podle generace - okruh POHODLÍ (z-skór)

(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=4,9$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,4$); 2 generace ($\bar{x}=5,49$);

3.2.5 Podněty

Podněty nejsou spojeny pouze s dostatkem volného času a s finanční, dopravní a fyzickou dostupností různorodých činností nevýdělečné povahy. Podněty jsou též spojeny s podobou aktivit, které vykonáváme v zaměstnání. Zda se jedná o práci monotónní, pro kterou nejsou příliš důležité osobní iniciativa a kreativita nebo naopak o práci podnětnou, vyžadující určité dovednosti a osobní angažovanost. Tedy zda práce osobnost člověka nejen rozvíjí, ale jestli mu také dává příležitost prožívat dílčí úspěchy, hrdost a uznání vnějším okolím. V tomto okruhu potřeb respondenti hodnotili kvalitu a kvantitu podnětů v čase volna (dostatek sportovního a kulturního vyžití, jeho kvalitu a dostupnost) i v čase výdělečné činnosti.

Stejně jako u předchozích okruhů i u *podnětů* navrátilci a Viêt Xù vnímají dostatek podnětů a jejich kvalitu pro ně osobně za prioritu důležitější, než jakou váhu jim dávají potenciální migranti, nicméně jedná se o rozdíl minimální (graf 9a, 9b, 9c; sloupec V).

Potenciální migranti

Podle potenciálních migrantů ve Vietnamu nemohou být zcela naplněny ideální představy o podnětné práci, ale považují je za dostačující. Naopak možnosti v jimi vybrané zemi vnímají za mnohdy přesahující jejich očekávání.

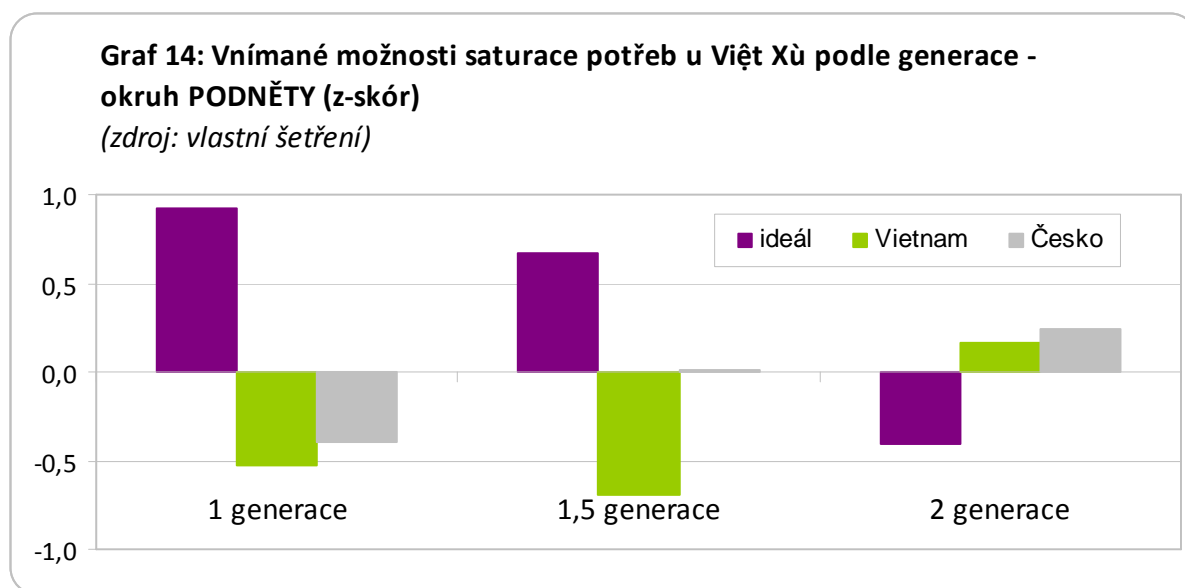
Navrátilci

Navrátilci opět patří k největším kritikům možností uspokojení jejich potřeb *podnětů* ve Vietnamu a považují je vzhledem k jejich ideálním představám za podprůměrné až nedostačující.

Viêt Xù

Zajímavá je situace u Viêt Xù, která je někdy komplikovaná představami o náplni času u první generace migrantů a u dalších generací – tzn. rodičů a jejich dětí. Zástupci první

generace cítí, že jejich vlastní potřeby rozvoje a dostatku podnětů mají k ideálnímu naplnění v Česku i ve Vietnamu daleko (graf 14). Chybí jim k tomu především dostatek volného času, který by mohli jiným než pracovním činností, odpočinku a rodině věnovat, ale také jim chybí podnětná práce. Zpravidla pracují na pracovních pozicích, které jsou monotónní, den co den stejné. Navíc zaměstnání vyplňuje většinu jejich času a po práci jsou natolik unavení, že dávají přednost odpočinku či zábavě doma s rodinou nebo přáteli. Việť Xù jedenapůlté a druhé generace mají možnosti realizace svých potřeb celkově od první generace diametrálně odlišné. Je to dáno rozsahem jejich lidského, sociálního, ale i finančního kapitálu, kterým disponují jejich rodiče. Ti zpravidla umožňují svým potomkům navštěvovat nepřeborné množství kroužků a doučování. Zástupci 1,5 a druhé generace mají tedy vedle školy i mnoho mimoškolních aktivit, které ale ve své podstatě souvisí se vzděláním. Nezřídka se tedy stává, že tyto aktivity nejsou volbou dětí, ale rodičů, kteří chtějí, aby jejich potomci měli kvalitní všestranné vzdělání, byli vysokoškolsky vzdělaní a dosáhli toho, čeho oni nemohli. Navíc tyto aktivity nejsou vnímány jako hra, ale jako učení. Nicméně malé děti někdy naopak touží spíše po zklidnění tempa a hrát si s kamarády. Jak je patrné z grafu 14, zástupci druhé generace leckdy pociťují, že podnětů, které jim jsou dávány, je mnohdy víc, než by oni sami potřebovali. Jinými slovy, náplň jejich mimoškolního času není zcela podle jejich ideálních představ.¹³⁴



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=4,98$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,68$); 2 generace ($\bar{x}=5,83$);

Vliv pospolitosti všech řádovostních úrovní (blízká rodina, širší rodina, lokální komunita, společnost jako celek) na rozhodování, jednání a chování člověka, na určení náplně činností (zejména u dětí) a na určení toho, co je přípustné, žádoucí a co nepatřičné je ve vietnamské společnosti značný. Zároveň určuje i pojetí a rozsah autonomie člověka, tzn. i rozsah svobodné volby toho, co chce člověk dělat – např. ve svém volném čase, o níž pojednává následující část a která je úzce provázána s okruhem potřeb *podnětů*.

¹³⁴ Viz poznámka 137, kapitola 3.2.6.

3.2.6 Autonomie

Pojetí lidské autonomie je výrazně ovlivněno socio-kulturním prostředím, ve kterém člověk vyrůstá, a to české se od vietnamského ve své podstatě značně liší. Evropská kultura staví na základech řecké filosofie a judaisticko-křesťanské tradice, které podtrhovaly individualitu a jedinečnost, a zejména individuální lidská práva, rovnost mužů a žen, samostatnost, zodpovědnost a jedinečnost se staly krédy soudobých společností západních demokracií, mezi které patří i Česko. Navíc je v těchto zemích sále více kladen důraz na individuální zodpovědnost. Oproti tomu vietnamská kultura vychází ze zcela odlišného filosoficko-náboženského základu. Primárně je kombinací vlivů konfucianství, buddhismu a taoismu, se silným kultem hrdinů a předků. Oproti uvažování Čechů, Vietnamci smýšlí mnohem kolektivističtěji a celostněji. Zodpovědnost je vnímána jako prvek sdílený a fungování a organizace společnosti jako hierarchicky strukturovaný organický celek, ve kterém každý má své místo a své povinnosti (Kušniráková, Ho 2012).

Kulturou ovlivněné pojetí autonomie se odráží ve všech sférách lidského života. Příkladem může být vzdělání, které je ve vietnamské hierarchii hodnot stavěno mezi jednu z nejvyšších. Zatímco v západních společnostech je usilováno o podporu samostatného, kritického myšlení a umění analýzy a syntézy a vzdělání je zde vnímáno jako osobní zodpovědnost,¹³⁵ ve Vietnamu je vzdělání postavené na výkonu, memorování a reprodukci naučeného a je vnímáno jako zodpovědnost celé rodiny (komunity). Vzdělaný jedinec totiž přispívá k blahobytu a statusu celé rodiny.

Ve vietnamské společnosti je zvykem, že jsou děti povinné se každý večer učit. Není jasně stanoveno co, ani přesný účel studia (výjimkou jsou přípravy na konkrétní test či zkoušku), je pouze dáno, že musí strávit určitý čas denně (1-2 hodiny) s učebnicemi. Jde o všeobecně přijímané pojetí trávení času a jeho náplně, na které dohlíží rodiče. Zhou a Bankston (1998) v souvislosti s tímto (komunitním/kulturním) pravidlem hovoří o hmatatelném otisku kolektivistického sociálního kapitálu komunity na rozvoj lidského kapitálu jedince, který je díky tomuto obecně platnému pravidlu veden ke studijní disciplíně, jež takovému člověku umožňuje být vzdělanější, než byla generace jeho rodičů.¹³⁶ Nicméně typ vzdělání mnohdy bývá u vietnamských studentů na rozdíl od českých vybrán rodiči.¹³⁷

Rozdíly v převažujícím pojetí individuální svobody, volby a rozhodování ve Vietnamu a zemi hostitelské reflektují v hodnocení v 3D V-E modelu všechny skupiny respondentů a

¹³⁵ Typickým příkladem je častý komentář českých rodičů adresovaný výsledkům svých potomků „studuješ pro sebe“ nebo „nikdo jiný to za tebe neudělá“.

¹³⁶ Téma „povinného večerního učení“ bylo v rozhovorech přinášeno především respondentkou VXR06/F21/9-1,5G. Zejména proto, že respondentka si přivydělává doučováním vietnamských žáků a studentů a sama tento zvyk i jako posluchačka vysoké školy dodržuje. Nicméně respondentka o zvyku hovořila i v souvislosti s riziky, které veliký důraz rodičů na disciplínu a na přísné dodržování povinného mimoškolního učení může přinést. Jedná se především o střet dvou odlišných kultur, ve kterých mladí Vietnamci a Vietnamky vyrůstají: 1) primárně kolektivistická vietnamská kultura a 2) primárně individualistická česká kultura. Respondentka hovořila o osobní zkušenosti s propadem disciplíny u mladých Vietnamek, které znala, které odešly na vysoké školy mimo dosah svých rodičů, do měst, kde bydlí na privátech nebo kolejích se svými vrstevnicemi. Respondentka hovořila o tom, že studijní disciplína často u vysokoškoláků klesá, protože nemají dohled rodičů a chtějí žít (evropský) studentský život – chodit na party, do kin a užívat si. Což vede k tomu, že i přestože jim nečinilo žádné problémy projít přijímacím řízením, mají problém se na škole udržet a pak musí odcházet na školy nižší kvality/nižších nároků, často na školy soukromé (pozn. z terénu).

¹³⁷ V rozhovoru s českou učitelkou, která vyučuje na základní škole v malém městě, kde též doučuje dva vietnamské sourozence ve věku 8 let, respondentka několikrát zopakovala větu „mně je těch dětí líto“. Lítot projevovala v souvislosti s rozsahem aktivit, které dětem jejich matka naplánovala. Děti chodí na všechny nabízené kroužky a po škole ještě mají dvakrát týdně dvě hodiny doučování. Podle respondentky matka dětí stále opakuje, že nechce, aby děti prodávaly jako ona, ale aby z dcery byla lékařka a ze syna inženýr. Nicméně podle respondentky jsou děti otrávené, nebaví je to a nemají žádné dětství. Respondentka navíc uvedla, že se několikrát snažila matku dětí přesvědčit, aby jim dala více volnosti a prostoru na hraní s kamarády, ale nesetkala se s pochopením. Dle slov respondentky, nedokázala ani matce vysvětlit, že dvojky jsou krásné známky, které matka vietnamských sourozenců vnímá jako nežádoucí neúspěch – chce aby její děti měly pouze jedničky. Tento příklad názorně ukazuje rozdíly mezi uvažováním rodičů Vietnamců a českou mentalitou, kdy česká učitelka domlouvá vietnamské matce, aby nebyla na děti tolik přísná a nenutila je do toho, co nechtějí. Naopak vietnamská matka chce po učitelce, aby si s dětmi nehrála (interaktivní techniky výuky), ale aby je vyučovala (frontální typ výuky) (pozn. z terénu).

jejich odpovědi jsou mnohem více než u ostatních okruhů ovlivněny osobní zkušeností s životem ve společnosti s jiným pojetím autonomie, než jaké je ve Vietnamu. V 3D V-E modelu respondenti hodnotili své vnímání možností seberealizace, svobodné volby pohybu v geografickém i sociálním prostoru, svobody projevu svých názorů, postojů, náboženství, kultury a tradic a svobody volby a rozhodování. Obecně respondenti, kteří měli zkušenost s pobytem v Česku nebo v jiné zemi, kde je kladen větší důraz na osobní zodpovědnost a individuální svobody, měli mnohem vyšší nároky na rozsah osobní autonomie, nežli ti, kteří tuto žitou zkušenost neměli. V souhrnném vzorku potenciálních migrantů proto nároky na autonomii nejsou tak veliké jako u Việt Xù nebo u navrátilců.

Potenciální migranti

Vzhledem ke spíše nižším nárokům na osobní autonomii jsou obecně potenciální migranti s možnostmi uspokojení svých nároků ve Vietnamu spokojeni. Výjimku představuje svoboda pohybu, kterou považují za velmi důležitou, ale ve Vietnamu spíše průměrně uspokojenou. Vzhledem k tomu, že po legislativní stránce byla veškerá nařízení omezující svobodný pohyb lidí v rámci Vietnamu zrušena v 80. letech minulého století, je tato svoboda vnímána spíše jako možnost jít kam chci, kdy chci a s kým chci. Hlavním aktérem omezení svobodného pohybu bývá rodina, resp. komunita, a její vnímání toho, co se sluší, a co nikoliv. Komunita může usměřňovat pohyb skrze nepsaná pravidla toho, kdo, kdy, kde a s kým se pohybuje.¹³⁸ Druhou oblastí, kterou vnímají jako nedostačující, je svoboda slova, resp. svobodného vyjadřování svých názorů. Respondenti se navíc domnívají, že možnosti vyjadřovat, co si člověk myslí, v zemi, kam chtějí odjet, dokonce překračují jejich osobní potřeby. Obecně potenciální migranti očekávají, že v oblasti autonomie budou jejich potřeby v zemi hostitelské zcela naplněny.

„USA jsou země svobody. Mohu tam říkat a psát, co chci. Kritizovat koho chci a donutit tak vládu, aby byla lepší.“

P11/M18/USA

„Věřím, že ve Spojených státech budu mít krásný život. Je to totiž mírumilovná země, kde je navíc čerstvý vzduch. Jsou tam skvělé podmínky pro studium a lidé jsou velmi přátelští a vždy pomohou. Ale také tam budu mít základní práva jako je např. svoboda slova.“

P20/F18/USA

„Až odjedu, můj život v Austrálii bude úžasný. Budu moci jít, kam budu chtít, a to bez povolení rodičů. Budu moci chodit nakupovat, jak budu chtít, a nebudu mít strach, že si bude moje matka stěžovat a upozorňovat mě na to, že se mám soustředit na studium a že se nemám nechat ničím jiným rozptylovat. Na druhou stranu se mi bude stýskat a určitě budu alespoň jeden měsíc hodně smutná. Nicméně si myslím, že život v cizině bude pro mě úžasná příležitost získat mnoho zkušeností.“

P71/F18/Austrálie

Navrátilci

Navrátilci mají vůči svobodám a autonomii ve Vietnamu mnoho výhrad. Kritizují nejen vládní přístup k osobním svobodám, jako jsou svoboda slova, tisku či projevu, ale i obecná

¹³⁸ Např. obecně přijímaná představa, že „slušná děvčata se v noci venku nepotulují“.

společenská omezení, která vyvstávají z tradice vietnamské kultury. Nejvyšší nespokojenost pociťují především v oblasti prostoru pro seberealizaci a svobody slova. Naopak se domnívají, že situace v Česku by je mohla uspokojit až nad rámec jimi požadovaného ideálu. V souvislosti s autonomií navrátilci hovořili o vlivu pobytu v Československu/Česku na jejich osobnost a jak se liší od jiných Vietnamců, kteří nikdy nikde nebyli. Konkrétně o sobě respondenti tvrdili, že jsou mnohem samostatnější; jsou dochvilní, efektivní ve své práci, jsou pohotoví a umí řešit problémy analytickým způsobem myšlení; jsou mnohem liberálnější a otevřenější k novým myšlenkám, jsou konkrétní a jasní ve vyjadřování myšlenek, kritičtější ve vnímání politicko-společenského života; více respektují zákony, ale na druhou stranu žijí svobodněji ve smyslu dodržování pravidel daných tradiční společností. Z rozhovorů dále vyplynulo, že ve srovnání s vietnamskou společností, do které se vraceli, měli pozměněné vnímání vztahu muže a ženy. Ten pojímali méně hierarchicky, ale naopak více partnersky, a také veřejně projevovali náklonnost k druhému pohlaví. Během zúčastněného pozorování bylo též možné vyzkoušet rozdíl v přístupu k osobním právům a dožadování těchto práv, potřeb a požadavků mezi navrátilci a Vietnamci bez migrační zkušenosti. Především byli mnohem asertivnější a tuto asertivitu si uvědomovali. Právě schopnost dožadovat se svých práv dávali za příklad své odlišnosti od většinové vietnamské společnosti a uváděli, že ji u Vietnamců postrádají.

Việt Xù

Lidská práva, nezávislost a svoboda při rozhodování, samostatnost a mezigenerační rovnost patří mezi témata, která se vyskytovala ve většině dotazníků vyplněných Việt Xù, a to napříč všemi migračními generacemi. V odpovědi na otázku, kterou z českých věcí, zvyků a chování by rádi měli ve Vietnamu, patřila oblast autonomie vedle vztahu k životnímu prostředí, kvality veřejných služeb a dodržování pravidel a zákonů k nejakcentovanějším. Především zdůrazňovali, že jim ve Vietnamu chybí lidská práva a jejich dodržování, umět říci nahlas svůj názor, dobrovolnost ve svém chování a jednání, svoboda názorů, nezávislost, svoboda rozhodování, otevřenost, samostatnost, upřímnost a volnost pro děti.

„Líbí se mi, že Češi dokáží být více přímí a jsou tu tací, kteří se nebojí říci nahlas svůj názor. Ale to asi ve Vietnamu zatím není možné, taková pluralita názorů.“

VX48/F25/18-1,5G

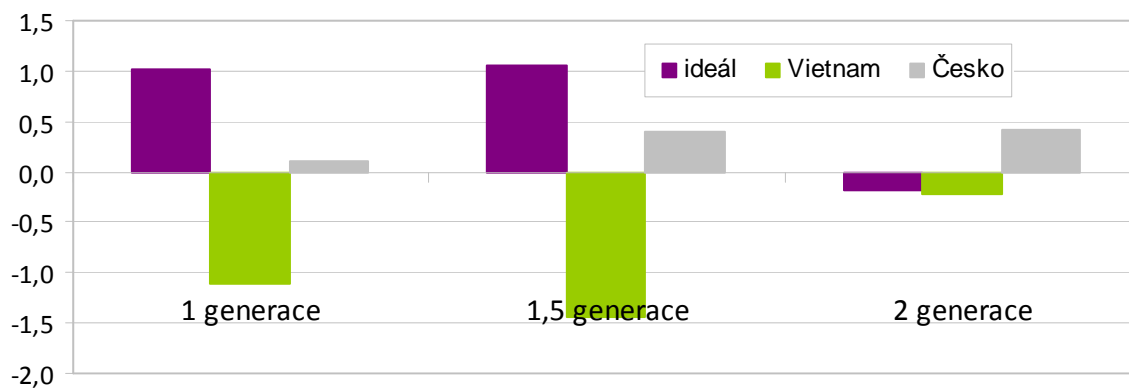
„Líbí se mi velmi otevřený přístup učitelů vůči žákům a studentům (v Česku, pozn. autorky). Ať už na základní škole, střední škole nebo na různých úrovních vysokoškolského vzdělání.“

VX49/F24/9-1,5G

Nicméně pojetí rozsahu autonomie a individuálních svobod se liší i v rámci skupiny Việt Xù (graf 15). Zástupci druhé a jedenapůlté generace, kteří mají s osobní zkušeností s životem ve Vietnamu, možnosti, které Vietnam nabízí, ze své současné pozice hodnotí kriticky. Nicméně i v případě Česka cítí, že situace není zcela ideální (graf 15), i když respondenti 1,5 generace jsou se situací v Česku spokojenější nežli ti z generace první. Oproti tomu respondenti druhé generace jsou více méně spojeni s tím, co jim nabízí Vietnam i Česko, které dle jejich ideálních představ uvažovaná očekávání překračuje. Nejvíce si respondenti skupiny Việt Xù cenní svobody pohybu a svobody slova, která je dle jejich hodnocení v Česku téměř ideální a ve Vietnamu naopak značně nedostačující. Celkově představy o možnostech

nasycení potřeb v oblasti *autonomie* se vedle okruhu *zabezpečení* a *životního prostředí* řadí mezi ty oblasti, které Viêt Xù od návratu do Vietnamu spíše odrazují.

Graf 15: Vnímané možnosti saturace potřeb u Viêt Xù podle generace - okruh AUTONOMIE (z-skór)
(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=4,9$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,3$); 2 generace ($\bar{x}=5,08$);

3.2.7 Přináležení

Okruh *přináležení* zahrnuje potřebu rodinného života (možnost mít rodinu, žít s rodinou nebo ji mít na blízku), potřebu partnerského života (žít s partnerem a možnost partnera si vybrat), potřebu přátel a domova. Na rozdíl od všech ostatních okruhů, přináležení je oblastí, jejíž možnost nasycení mimo Vietnam cítí většina respondentů jako velmi omezenou a kterou vnímají jako jeden ze stěžejních faktorů, které podporují tendenci k návratu, resp. setrvání ve Vietnamu. Nicméně ani u této oblasti není vnímání možností u všech skupin respondentů tak jednoznačné. Přirozeně ti Viêt Xù, kteří se v Česku narodili nebo přijeli jako děti, mají zcela jiné vnímání možností přináležení ve Vietnamu a v Česku nežli jejich rodiče (graf 16). Zajímavé však je, že ani hodnocení navrátilců není úplně jasné (graf 9c).

Potenciální migranti

Jedinou podoblastí okruhu *přináležení*, kterou potenciální migranti hodnotili jako příznivější v cílové destinaci nežli ve Vietnamu, byla potřeba partnerského života, která mimo jiné zahrnovala i svobodnou volbu, s kým chci žít. Některé respondentky dokonce někdy až idealizovaným způsobem vyjadřovaly touhu se za hranicemi vdát, jako např. respondentka P51/F18/Francie. Nicméně jednalo o velmi marginální úvahy.

„Pojeďu studovat do Paříže, do romantické země. Určitě tam budu mít hodně přátel z celého světa. Z Paříže, Korey, Japonska a podobně. A pak bych chtěla potkat muže, který je ze Spojeného království, chodit s ním a vzít si ho. Chtěla bych mít velkou novou rodinu v nové zemi s manželem cizincem. A pak bychom žili, pracovali a cestovali po celém světě.“

P51/F18/Francie

U ostatních podoblastí okruhu *přináležení* potenciální migranti uváděli, že jejich možnost uspokojení ve Vietnamu je zcela podle ideálních představ, a naopak vyjadřovali obavy ze života bez rodiny a příbuzných, až odjedou. Oblast rodiny byla dokonce po ekonomických bariérách a pociťovaném nedostatku, žádoucích dovedností,¹³⁹ třetí největší uvědomovanou překážkou, která respondentům znemožňuje žít na místě, kde by byly nejspokojenější.¹⁴⁰ Mezi obecnými odpověďmi, že jim v životě na jimi vysněném místě brání rodina, přátelé a vztah, dva respondenti odpověděli, že nemohou žít daleko od rodiny, protože jsou jedináčkové a jeden uvedl, že jeho rodina nemá ráda příliš velké životní změny. Respondenti též v různých obdobích uváděli, že nechtějí opustit domov nebo že milují svou zemi a věří, že nikde jinde nemůže být život lepší, než v rodné vlasti.

„Až budu žít v USA, tak si myslím, že budu sám po hodně dlouhou dobu. Myslím, že budu mít hodně problémů. Hlavně s životním stylem, jídlem, komunikací, životem, atd. Ale věřím, že se bude všechno zlepšovat a že se naučím hodně nového. Získám zkušenosti a vědomosti. Ale je jasné, že se mi bude moc stýskat po domově.“

P54_M18_USA

„Až budu v zahraničí, chci udržovat kontakt s přáteli a mou rodinou ve Vietnamu po internetu. Budu bydlet na kolejích, kde si určitě najdu nějaké přátele. Možná nebudu nejlepší studentka, ale budu se snažit být tou nejspolečenštější. Ale někdy se budu určitě cítit sama. Chci si ten můj příběh psát.“

P50_F18_Japonsko

Za pozornost stojí hodnocení možností saturace potřeby přináležení ve Vietnamu a v Česku u potenciálních migrantů mířících do Česka (příloha 6, sloupec VII). Respondenti pociťují, že jejich současná situace ve Vietnamu není ideální, ale je dostatečně uspokojivá. Zároveň si však totéž myslí i o možnostech nasycení jejich nároků na rodinný život a pocit domova i v Česku. Je důvodné se domnívat, že tyto výsledky jsou ovlivněny složením respondentů – většina z nich jsou žadatelé o dlouhodobé vízum/pobyt za účelem sloučení rodiny, tzn. že nejedou na druhý konec světa, aby tam byli zcela osamoceni. Navíc toto vízum/pobyt umožňuje sloučení pouze přímým příbuzným – manželům, nezletilým dětem nebo starým rodičům. Tzn. že s největší pravděpodobností tito respondenti jedou za jejich nejbližšími z nejbližších rodinných příbuzných.

Navrátilci

Velmi zajímavé je vnímání možností saturace potřeb *přináležení* u navrátilců, u kterých v souhrnném hodnocení vychází, že Česko jim nabízí mnohem lepší podmínky než Vietnam (graf 9c). Je možné, že hodnocení je významně ovlivněno zkušeností, kterou mají z pobytu v Československu, kde si mnoho z nich našlo svého životního partnera či partnerku a kde vznikla těsná přátelství, která si dodnes udržují podobu rodinných vztahů. Při detailnějším pohledu na dílčí podoblasti okruhu *přináležení* se ukazuje, že navrátilci nejpozitivněji vnímají možnosti, které Česko nabízí k uspokojení právě potřeb v oblasti partnerského života. Respondent VXR07/M24/7-1G v komentáři představ navrátilců o Česku/Československu

¹³⁹ Respondenti – potenciální migranti často zmiňovali, že se obávají, že jim k úspěchu (za hranicemi, ale i doma), chybí tzv. „žádoucí dovednosti“. Za ty považovali především jazykovou výbavu, schopnost (analytického) řešení problémů a dovednost prosazování vlastních návrhů a názorů.

¹⁴⁰ V otázce číslo 15 respondenti uváděli jimi uvědomované překážky, které jim brání v přestěhování na místo, kde by chtěli ideálně žít (toto místo nebylo vždy totožné s místem, kam plánovali svůj aktuální odjezd; viz kapitola 3.3.1).

použil výstižné označení ‚země lásky‘.¹⁴¹ Na druhou stranu je překvapivé, že i možnosti uspokojení potřeby rodinného života a mít rodinu na blízku navrátilci hodnotili pozitivněji v Česku než ve Vietnamu. To může být ovlivněno především tím, že někteří z respondentů mají příbuzné za hranicemi – buď své potomky, kteří jsou v Česku na studiích, nebo jiné rodinné příbuzné, kteří ještě v době socialismu nebo v průběhu 90. let odjeli do Česka popřípadě okolních zemí (hlavně Německa) pracovat a usadili se tam.¹⁴² Navrátilci jsou spokojeni i s přátelskými vazbami, které mají v Česku, i když šíři přátelských vazeb ve Vietnamu hodnotí kladněji. Přátelství navázaná během dospívání v Československu jsou ve Vietnamu neustále posilována nejen vzájemnými osobními návštěvami i v případech, kdy přátelé bydlí stovky kilometrů od sebe, a na hromadných organizovaných setkáních, která probíhají v různém rozsahu s různou periodicitou už 30 let.

Việt Xù

Nejméně jednoznačné je hodnocení u skupiny Việt Xù, v rámci které se vnímání možností uspokojení potřeb rodinného života a přináležení proměňují v závislosti na migrační generaci (graf 16). Přirozeně nejhůře situaci v Česku vnímají zástupci první generace, podle kterých je sice přijatelná, ale neuspokojuje je. Ačkoliv většina z respondentů první generace má v Česku mnoho rodinných příbuzných – partnery, potomky, sourozence a další členy rodiny, silné sociální vazby na Vietnam přetrvávají. Především ve Vietnamu zůstávají jejich rodiče. Pocit stesku po rodině je doprovázen i silným steskem po domově jako takovém. Oba vjemy jsou navíc umocňovány vzdáleností, finanční ne/dostupností cesty do Vietnamu a nespokojeností v Česku.

„Naši rodiče tu nejsou nejšťastnější. Sice se tu máme lépe než ve Vietnamu, ale Vietnam je pro hodně lidí v mém okolí stále TEN DOMOV. Jejich mládí a jejich kultura. Nemají rádi snít a mají vrásky za výdaje na živobytí celkově - pojištění, daně apod. Byrokracie taky není příjemná.“

VXR05_F22_18/2G

Migranti zpravidla navštěvují Vietnam poprvé až po pěti letech pobytu v zahraničí. Ti zástupci první generace, kteří jsou v Česku už dlouho (20-30 let), mají zde zaběhnutý obchod a zajištěn stálý a solidní příjem financí, intenzitu návštěv Vietnamu v posledních pěti letech zvýšili. Tomu napomohl i rozvoj dopravní propojenosti obou zemí a snížení cen letenek. Navrátilci se snaží jet do Vietnam s periodicitou dvou až pěti let a zpravidla tam pobývají od jednoho do šesti měsíců.

Na emoční vztah k zemi předků poukazují i odpovědi první generace Việt Xù na otázku, které tři věci se vám vybaví, když se řekne Vietnam. Třetina odpovědí se dotýkala právě rodiny, příbuzných a domova a představovala nejčtenější asociaci. Tzn., že de facto všichni respondenti se potřeby přináležení v odpovědích dotkli. Vedle obecných asociací ‚domov‘ a ‚rodina‘ uváděli také stesk po rodině, stesk po přátelích, vzpomínky, stesk po domově, touha jet domů, to nejdůležitější v mém životě – můj domov, má vlast, můj pramen, atd. Vnímání Vietnamu jako domova, kde je rodina, byl vlastní i respondentům 1,5 generace, i když podle 3D V-E modelu tito respondenti nevnímali takový rozdíl mezi možnostmi uspokojení potřeb přináležení ve Vietnamu a v Česku, ba naopak (graf 16). Nicméně podle odpovědí 1,5

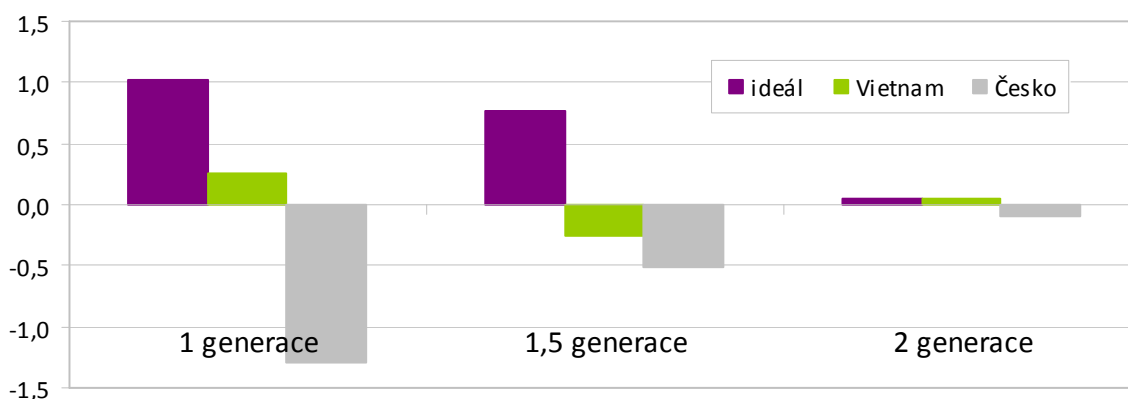
¹⁴¹ Viz výpověď respondenta VXR07/M24/7-1G na straně 98.

¹⁴² Především o období socialismu měla na cestu do zahraničí veliký vliv pozice rodiny potenciálního migranta, která byla určena kádrovým posudkem či socioekonomickým statusem. Navíc se informace držely v určitých skupinách okolo lidí, kteří k nim měly přístup tzv. z „první ruky“. Proto se stávalo, že do různých zemí (ČSSR, NDR, SSSR, atd.) migrovali členové jedné rodiny nebo užší komunity.

generace na asociace ke slovu Vietnam se 42 % odpovědí dotýkalo oblasti přináležení, která se tímto zařadila na první místo myšlenek spojených s Vietnamem (Vietnam – domov a rodina). Respondenti uváděli, že Vietnam se jim spojuje s prarodiči a příbuznými, domovem, dětstvím, vzpomínkami, rodnou zemí a vlastí a jeden respondent uvedl, že s budoucností. Oproti tomu respondenti 2. generace se cítí v oblasti přináležení uspokojeni v Česku i ve Vietnamu (graf 16). Na druhou stranu asociace z oblasti přináležení se jim k Vietnamu váží až na třetím nejčtetnějším místě – pouze 14 % všech odpovědí, po jídle a geografii Vietnamu.

Při pohledu na asociace vyvstávající v souvislosti s Českem se ukazuje, že žádný z respondentů první generace si nespojil Česko s okruhy přináležení. Nejčastěji si zemi asociovali s životním prostředím, zabezpečením a obyvateli země a jejich vlastnostmi (zejména s pracovitostí). Na druhou stranu o Čechách mluvili především z perspektivy právě přináležení – o obyvatelích Česka hovořili jako o lidech přátelských, příjemných, slušných, mezi kterými mají dobré přátele, že jsou to lidé dobří a zdvořilí. Obdobně se vyjadřovali i respondenti 1,5. generace, kteří si též Česko na třetím místě (15,8 %) za významnými českými místy a symboly a životním prostředím spojovali právě s jeho obyvateli a jejich vlastnostmi. Nicméně na rozdíl od předchozí skupiny, která se v dotazníku o majoritě vyjadřovala pouze pozitivně, zástupci 1,5. generace jsou k Čechům mnohem kritičtější. Kromě pozitivních konotací, kdy si respondenti Česko spojovali s přátelskými lidmi, zlatými českými ručičkami nebo hezkými děvčaty, si jej asociovali i se závistí, málo úsměvy, uzavřeností, líným národem a rasismem. Nicméně oproti první generaci se u 1,5. generace v 9,2 % případů objevily i asociace Česka v kontextu přináležení jako můj domov, druhý domov, prožité dětství, přátelé a kamarádi. Taktéž respondenti z druhé generace se ve svých asociacích na slovo Česko dotkli okruhu přináležení – hovořili o svém druhém domově, o přátelích a kamarádech ve škole. Nicméně procento těchto odpovědí bylo nižší (7,1 %), nežli např. vnímání negativního přijetí, jako je rasismus či nelibost vůči cizincům (9,5 % odpovědí).

Graf 16: Vnímané možnosti saturace potřeb u Viêt Xù podle generace - okruh PŘINÁLEŽENÍ (z-skór)
(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=5,31$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,89$); 2 generace ($\bar{x}=5,5$);

V souvislosti s okruhem *přináležení* je zajímavý i posun diskurzu domova podle generací. Zatímco první generace v rozhovorech a dotaznících o Vietnamu hovořila především jako o domově, vlasti či rodné zemi a o Česku jako o zemi, kde nyní žiji, zástupci 1,5 generace Vietnam označovali především jako můj domov (*quê hương*) či zemi předků (*đất nước tổ tiên*). O Česku mluvili v kontextu druhého domova či země, ve které žiji, a o cestě do Vietnamu hovořili nejčastěji jako o návštěvě rodiny (konkrétních členů) a přátel, a někdy dokonce i jako o povinnosti. U respondentů druhé generace se označení ‚můj domov‘ vyskytovalo u obou zemí, přičemž Vietnam byl spíše označován jako ‚země předků‘ a Česko jako ‚můj druhý domov‘. O cestách do Vietnamu zástupci druhé generace mluvili především jako o prázdninách, výletu či dovolené nebo obecně jako o návštěvě příbuzných bez bližší specifikace. Nicméně obdobně jako u respondentů 1,5 generace i u těch z druhé generace byla cesta do Vietnamu některými vnímána jako povinnost.

3.2.8 Morálka

Oblast morálky zahrnuje společenské kodexy, které respondenti vnímají za žádoucí či vhodné pro sebe a pro své příbuzné, zejména pro potomky a jejich výchovu. Tyto společenské kodexy představují souhrn duchovních a tradičních hodnot, způsobů chování, odívání, stravování, životního stylu, organizace společnosti a vztahů mezi jejími jednotlivými členy. Respondenti v 3D V-E modelu hodnotili především to, zda dosavadní prostředí, resp. prostředí uvažované, splňuje veškeré jejich požadavky na jimi vnímanou podobu života a životního stylu jako dostatečně morálního. Navíc v rozšiřujících rozhovorech a otevřených otázkách dotazníků si respondenti všech skupin oblast morálky spojovali nejenom s duchovními a tradičními hodnotami, ale také s mírou společenské ‚uvědomělosti‘, přirozeností dodržovat zákony a pravidla, nelhostejností ke svému okolí a s intelektuálností. V souvislosti s oceňovanými hodnotami hostitelského prostředí respondenti všech skupin bez výjimky hovořili v různých obdobích především o otevřenosti, slušnosti, vychovanosti, kultivovanosti, civilizovanosti, spolehlivosti, přesnosti a ohleduplnosti. Na druhou stranu vyjadřovali nesympatie k absenci či úpadku rodinných hodnot v západních společnostech, především šlo o vytrácení se rodinné soudržnosti, respektu ke starším a respektu k rodině.

Navíc v souvislosti s životem za hranicemi všichni respondenti vyjadřovali obavy ze ztráty patriotického vztahu k Vietnamu jako domovu a rodné zemi a zdůrazňovali, že Vietnámec by nikdy neměl zapomenout vietnamské tradice, kdo je a odkud pochází. Cesta do zahraničí se tak stává jakýmsi bojem o udržení a předávání vietnamských hodnot a emočního vztahu k Vietnamu do dalších generací, ale zároveň osvojení si těch vlastností, které rozvinuté společnosti podle Vietnamců dělají rozvinutými, které Vietnamci oceňují a o kterých věří, že jsou cestou k úspěchu. Nicméně tento boj často představuje hledání kompromisů a cest, jak skloubit loajalitu ke kolektivu a smysl pro rodinné hodnoty s individualistickým, samostatným myšlením a touhou po realizaci osobních životních cílů.

Potenciální migranti

Zatímco pro skupinu potenciálních migrantů oblast morálky představuje hodnotu spíše důležitou, pro navrátilce a Việt Xù hodnotu velmi důležitou. Vedle toho skupina respondentů potenciálních migrantů nevidí příliš velké rozdíly mezi nasycením jejich potřeb v oblasti morálky ve Vietnamu nebo v zemi hostitelské a u obou dvou destinací se domnívá, že mohou

jejich požadavky plně uspokojit (graf 9a). Tento pohled může být významně ovlivněn fází životního cyklu, rodinným statusem a skutečností, že většina respondentů potenciálních migrantů je bezdětná. Pokud se totiž podíváme pouze na výsledky za ty, kteří míří do Česka (příloha 6, sloupec VIII), mezi kterými jsou převážně žadatelé o sloučení rodiny, je zjevné, že hodnocení morálky a možností nasycení v Česku a ve Vietnamu jsou značně odlišné.

Podle respondentů skupiny potenciálních migrantů jako celku je Vietnam místem, kde mohou uspokojovat své požadavky na tradiční hodnoty, a v zahraničí mít možnost zakusit západní styl života, především samostatné rozhodování a svobodu, o kterých mnohdy mluví jako o podstatě spokojeného života lidí západních společností.

„Myslím, že tam (ve Spojeném království, pozn. autorky) budu mít dobrý život, protože je tam čerstvý vzduch, dobrá dopravní situace a vysoký životní standard. Život v Anglii by mohl být pohodlnější než ve Vietnamu. Lidé jsou tam otevření a opravdu slušní a vychovaní. Nevím. Možná, že jejich zvyky a způsob chování dělá jejich životy jednodušší.“

P64/M18/Spojené království

Respondenti – potenciální migranti ve svých odpovědích zdůrazňovali, že chování lidí západních společností na ně působí kultivovaně a že tito lidé jsou pro ně slušní a vychovaní. Často opakovanou a zdůrazňovanou civilizovanost v chování a jednání dávali do souvislosti s ekonomickou vyspělostí zemí, s moderním způsobem života a s vysokou vzdělaností, o nichž hovořili, že vietnamské společnosti stále chybí. Důležitým kritériem pro příznivý společenský kodex bylo pro respondenty – potenciální migranty i dodržování zákonů a pravidel, které podle nich Vietnamci stále ignorují.

„Život v Singapuru je moderní, protože je to rozvinutá země. Lidé zde vždy poslouchají zákony, jsou slušní a dobře vychovaní a mluví výborně anglicky i přesto, že většina z nich jsou Číňané.“

P33/F18/Singapur

„Ve Vietnamu je velmi nízká vzdělanost lidí a kultivovanost toho, jak se mají chovat na veřejnosti. To nám ještě chybí.“

P91/M27/Polsko

„Vadí mi, že ve Vietnamu je stále velmi nízká uvědomělost lidí, že nedodržují zákony a neudržují čistotu.“

P107/F28/Česko

„Vietnamci jsou chytrí lidé, ale bohužel nedodržují žádná pravidla.“

P42/M18/Japonsko

Na druhou stranu respondenti – potenciální migranti, především ti, co se chystali do USA, vyjadřovali obavy z negativních jevů, které se v hostitelské společnosti vyskytují. Šlo především o xenofobii, rasismus, vysokou míru kriminality, násilí, vraždění a terorismus.

„Vím, že tato země (USA, pozn. autorky) není bezpečná, protože je tam terorismus.“

P20/F18/USA

„Život v USA je vždy uspěchaný a pořád se něco děje. Miluji USA, protože život tam je opravdu jednoduchý. Je tam svoboda, štědrost, práva, (...) všechno tohle o USA vím už roky. Ale také se obávám zbraní a násilí, které ve Státech je.“

P13/M20/USA

„Chci jet do Ruska, ale mám strach z terorismu a vražd.“

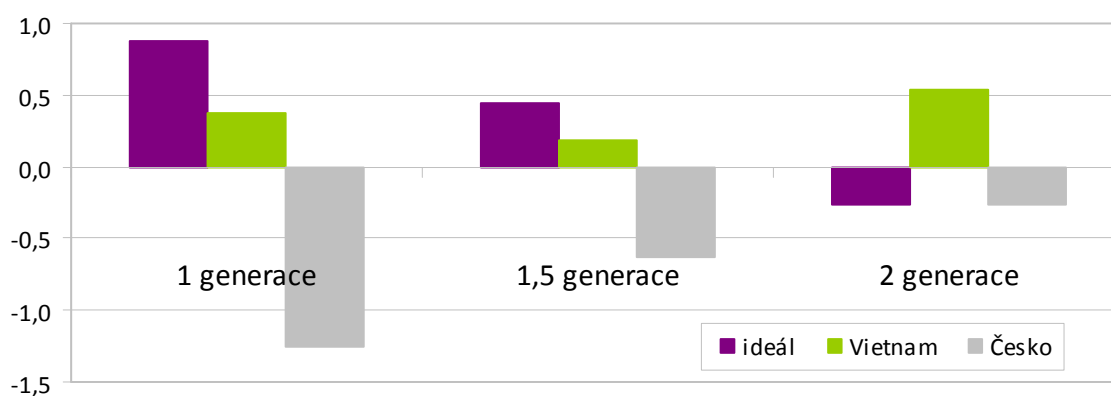
P59/F18/Rusko

„USA jsou úžasná a rozvinutá země s nejrozvinutějším národem na světě. Život ve Státech by měl zcela naplnit veškeré mé požadavky. Navíc je zde spousta pracovních příležitostí, krásných míst, kde se usadit a kde vychovávat děti. Státy jsou samy o sobě i nejlepším místem pro zábavu. Nicméně společnost je dost rozdělena. Je zde hodně rasových válek, korupce a další rasové problémy. Média zkreslují realitu a černoši si jenom tak jezdí kolem a střílí bílí.“

P24/M20/USA

Potenciální migranti, kteří se chytají do Česka, se domnívají, že Česko může jejich představy o morálním životě nasytit lépe než Vietnam. Zemi si předně spojují se zajištěním zdravotní péče a sociálních jistot, dobrým vzděláním, moderním a čistým prostředím, kultivovaností, ochotou a slušností lidí a přátelstvem a o těchto vlastnostech hovoří jako o vhodném místě pro výchovu dětí.

Graf 17: Vnímané možnosti saturace potřeb u Viêt Xù podle generace - okruh MORÁLKA (z-skór)
(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=5,31$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,89$); 2 generace ($\bar{x}=5,5$);

Navrátilci

Navrátilci ve svých výpovědích měli výhrady k oběma zemím – k Vietnamu i k Česku/Československu, nicméně u obou zemí cítili, že je relativně uspokojují (graf 9c), kdežto každá jinak. O Česku hovořili jako o místě, na kterém si cení především přesnosti, spolehlivosti, dochvilnosti a spořádanosti – zmiňovali zejména disciplinované čekání ve

frontě, dodržování pravidel silničního provozu a o kultivovaném chování lidí na veřejnosti. Nicméně poukazovali na přílišnou individualizovanost až atomizaci české společnosti, na ztrátu úcty ke starším a k rodičům a že rodiny nedrží tolik při sobě. Dokonce někteří vyjadřovali obavy, že absence rodinných hodnot a respektu české společnosti škodí a že by si přáli, aby Češi byli mnohem více soudržnější. Na druhou stranu o sobě hovořili jako o Vietnamcích, kteří se od většinové vietnamské společnosti liší a že je změnil právě pobyt v Československu. Několikrát opakovali, že se chovají slušně na veřejnosti a jejich celkové společenské chování je kultivované, ale také že se umí více postavit za svá práva a prosazovat tak své individuální požadavky.

Việt Xù

Morálka prostředí, ve kterém žijeme a vychováváme děti, je velmi důležitá i pro Việt Xù, přičemž přirozeně je nejdůležitější pro zástupce první generace, kteří jsou též k možnostem uspokojení svých požadavků na morální prostředí v Česku, resp. ve Vietnamu nejkritičtější (graf 17). V celkovém hodnocení podle Việt Xù Vietnam nabízí velmi morální prostředí, především po kulturně-sociální a duchovní stránce, které má dle jejich názoru potenciál téměř zcela naplnit jejich představy o ideálním stavu. Na druhou stranu Česko velmi zaostává za jejich potřebami a možnost uspokojit potřebu života v morálním prostředí, zejména v něm vychovávat děti, naplňuje jenom částečně. Respondenti 1,5 generace mají též k morálnosti českého prostředí určité výhrady a spíše jim vyhovuje nastavení společnosti vietnamské, nicméně na rozdíl od respondentů první generace nevnímají situaci v zemi, kde aktuálně žijí, za zcela nevyhovující. Podle respondentů druhé generace je prostředí ve Vietnamu morální až přespříliš. Naopak úroveň českého morálního kodexu jim i přesto, že je nižší než vietnamská, zcela vyhovuje.

I přes určitou kritiku si Việt Xù cení celé řady kvalit, se kterými se v české společnosti setkávají a dokonce jedna třetina odpovědí (tzn. nejvíce) na otázku, kterou z českých věcí, zvyků nebo chování byste chtěl mít ve Vietnamu, se dotýkala právě společenského kodexu a chování majoritní společnosti. Hovořili obecně o chování na veřejnosti, o dodržování pořadí ve frontě, o galantnějším chování mužů k ženám, ohleduplnosti, přesnosti, dochvilnosti, o pracovních návycích, upřímnosti, nezávislosti nebo nápomocnosti.

„Na českém chování oceňuji pohotovost a ochotu pomoci každému i neznámému. Tím myslím např. když zabloudíte v ulicích a ptáte se někoho na cestu nebo přijdete do budovy a máte těžké zavazadlo, tak někdo vám podrží dveře, v autobuse přenechá místo starším lidem..., prostě podle mě základní chování podle etiky.“

VX49/F24/9-1,5G

Vietnamci se snaží i v Česku dodržovat své tradiční svátky a praktikovat náboženství. Křesťané si většinou pronajímají prostory v místních kostelech a připojují se jako farnost bez vlastního kostela. Tak je tomu například v případě vietnamského katolického sboru připojeného k farnosti sv. Jakuba Staršího v Kunraticích, kde pravidelné mše ve vietnamštině zajišťuje katolický kněz Francis Hoa Dang. Nicméně křesťanů Vietnamců je ve vietnamské komunitě málo. Většina Việt Xù jsou buddhisti, kteří si své zázemí pro praktikování víry teprve postupně budují. V místech s vyšší koncentrací Vietnamců jsou zakládány modlitební místnosti a pagody. Jednou z nejnavštěvovanějších je malá buddhistická pagoda přímo v multifunkčním areálu Sapa v MČ Praha-Libuš (obr. 7). Avšak tato stavba je postavena bez řádného stavebního povolení a hrozí ji, že bude stržena. V roce 2012 byla nově otevřena

pagoda v obci Potůčky v Karlovarském kraji (obr. 9 a 10). Tuto pagodu nechala postavit a provozuje místní vietnamská mecenáška Mui Nguyen, která v regionu žije již přes dvacet let.¹⁴³ Součástí pagody jsou i obytné prostory pro mnichy. Další větší modlitební místo je např. v Chebu. Vietnamci buddhistické pagody navštěvují vždy ve významné svátky, jako je oslava lunárního roku, či ve výročí úmrtí předků.¹⁴⁴ Možnost praktikovat svou víru je stále dostupnější i díky všeobecné dostupnosti obětních předmětů, jako jsou vonné tyčinky, obětní duchovní měna či zlato. Většina Vietnamců praktikuje víru i ve svých obchodech, restauracích, stáncích či nehtových studiích, kde mají téměř vždy oltář s obětními předměty pro předky. Na druhou stranu Vietnamci přejímají i české svátky, jako jsou například Vánoce (obr.8). Nicméně i přestože možnosti praktikování víry byly během posledních let posíleny, především rodiče jsou si vědomi toho, že pobyt v Česku oslabuje a ohrožuje předávání tradičních vietnamských hodnot dalším generacím. Zejména jde o úctu ke stáří, o pevnější rodinné a přátelské vazby a vztah k Vietnamu.

„Lidé jsou ve Vietnamu na sebe více přátelští, chodí častěji k sobě na návštěvy, více si v sousedství pomáhají, nejsou neteční k ostatním. Také úcta ke starším a úcta ke stáří obecně je něco, co v Česku téměř vymizelo.“

VX48/F25/18-1,5G

Někteří respondenti jedenapůlté, ale především druhé generace, uváděli, že je rodiče poslali na pobyt do Vietnamu, aby nezapomněli vietnamsky a vietnamskou kulturu. Nicméně o těchto pobytech nehovořili vždy s nadšením.¹⁴⁵ Na druhou stranu ne všichni rodiče mají takové finanční či časové možnosti, aby se buď dětem mohli věnovat a tradice posilovat přímo v Česku nebo je mohli poslat ke svým příbuzným do Vietnamu. Pobyt v Česku se tak stává kompromisem mezi prací a časem věnovaným předáváním tradice, která se ale někdy může v očích rodičů u generace jejich potomků nenávratně vytratit. Rozpor v pojetí života, povinnostech a slušném chování může vést i k tomu, že rodiče mají pocit, že jsou jejich děti drzé a neposlušné a děti naopak se mohou domnívat, že se rodičům nemohou s ničím svěřit, protože postrádají ve vztahu k nim prvek partnerství. Při rychlosti, jakou potomci z druhé generace přebírají české zvyky, může navíc být určitým rizikem této situace do budoucna desintegrace vietnamské komunity.

„Snaha je udržovat si původní hodnoty. Nicméně vzhledem ke způsobu života se to však těžko realizuje.“

VXR03/F28-1,5G

„Vietnamské děti jsou odmala vychovávány s tím, že musí mít úctu ke starším a znát tradiční hodnoty. Naučili se však jednu velmi důležitou věc, a to stát si za svým

¹⁴³ Paní Nguyen Mui (příjmení a jméno) přišla do tehdejšího Československa v roce 1988 jako třiatřicetiletá pracovnice v textilní výrobě. Po revoluci v zemi zůstala a začala podnikat ve stánkové prodeji ve Vejprtech a později v Hoře svatého Šebestiána. Od roku 1999 žije v Potůčkách (Kupilík 2012).

¹⁴⁴ Praktikovat svou víru Vietnamci sice v Česku mohou bez omezení, ale pouze v soukromí. Např. oslavy lunárního roku ve Vietnamu trvají i 14 dní. Během oslav se doslova zastaví veškerý život na ulicích, obchodování atd., lidé nechodí do práce a děti do škol. V Česku se tyto oslavy zpravidla omezují na jeden večer, kdy si živnostníci dovolí zavřít své obchody dříve. Stejně tak děti jsou povinné chodit do školy i přes oslavy a oficiálně jim není umožněno, aby ve významný duchovní svátek byly uvolněny ze školy. Záleží tedy pouze na úsudku pedagoga.

¹⁴⁵ Během zúčastněného pozorování jedna komunikační partnerka (17 let) uvedla, že se sice narodila v Česku, ale když jí bylo sedm odjela společně s rodiči na dovolenou do Vietnamu a jednoho dne se probudila a oni tam nebyli. Po několika letech ji zase vzali do Česka, ale nikdy jí neřekli, proč tam zůstala. Její otec, který byl u rozhovoru přítomen, situaci okomentoval: „Nechali jsme jí tam, protože jsme se potřebovali stěhovat z Chebu do Ostravy a také neuměla vůbec vietnamsky. Tak aby se to naučila.“ Dcera toto vysvětlení slyšela poprvé v životě. Dodala, že to pro ni byl obrovský šok zůstat sama bez varování ve Vietnamu, kde navíc nikomu vůbec nic nerozuměla (pozn. z terénu).

názorem a snažit se argumentovat. Myslím, že jim bylo dáno mít vlastní názor na různé tradice a je jen na nich, jestli je budou či nebudou dělat tak, jak je to rodiče naučili. Myslím, že se víc vžili do role Čecha, ale tradice a rodina je stále na prvním místě. Jejich původ a myšlení se jen tak nezmění. Žádný Vietnamec by neměl zapomínat na svou rodnou zemi, i když v ní už léta nežije.“

VXR02/F18/17,5-2G

„Pobyt v Česku podle mě má větší vliv na mladší generace vzhledem k tomu, že každá země má svou individuální kulturu. Ta česká je o hodně otevřenější a modernější, z toho důvodu rodiny (hlavně starší generace) se snaží povzbudit a připomenout svým dětem tradiční kulturu. Nechci tím říct, že na to zapomněli, ale svým způsobem se tradiční kultuře trochu vzdalují.“

VXR04/M24/10-1,5G

„Vidím jeden trend - výchova dětí už není tak přísná. Rodiče někdy dávají svým dětem velkou volnost a děti toho rády využijí. Pak, když se zjistí, že se jejich děti neučí tak dobře, nastává velký problém - rodiče tlačí na děti a ty se nechtějí nechat utlačovat, čímž se kazí vztahy a mnohé vietnamské děti si na své rodiče teď dovolí víc, než kdyby bylo vychované ve Vietnamu. Stále si ale myslím, že rodičovské vztahy Vietnamců nejsou vzorem dobré výchovy - děti své rodiče nevnímají jako kamarády, kterým se mohou svěřit. To k nám zatím moc neprosáklo. Nevěra je tu podle mě taky dost častá. Ale bohužel nemůžu plošně říct, jak je to statisticky - zda-li se zvýšil počet rozvodů apod.“

VXR05/F22/18-2G



Obr. 7: Buddhická pagoda v multifunkčním areálu Sapa v MČ Praha Libuš; 2012. (foto: autorka)



Obr. 8: Tradiční oltář pro předky s křesťanským vánočním stromčkem; 2012. (foto: autorka)



Obr. 9: Nově otevřená buddhistická svatyně v obci Potůčky, Karlovarský kraj; 2012. (foto: autorka)



Obr. 10: Interiér nové otevřené buddhistické svatyně v Potůčkách; 2012. (foto: autorka)

Nespokojenost s nedostatečným morálním zázemím pro život a výchovu dětí v Česku Vietnamci shledávají nejenom v české kultuře, ale také v poklesu disciplíny Vietnamců v důsledku toho, že je komunita a společenské normy nedrží v mantinelech slušného a přípustného chování, jak by tomu bylo ve Vietnamu. Příkladem je sklon k závislostem, především ke gamblérství. Vzhledem k tomu, že u české majority se sice jedná o nežádoucí jev, ale o více méně společensky tolerovanou aktivitu, není pro některé Vietnamce problém bary a herny najít a navštěvovat. Ve Vietnamu by byl tento patologický jev eliminován samotnou regulační funkcí komunity.

„Jinak negativní trend Vietnamců v Česku jsou všelijaké závislosti - drogy, alkohol, casina. Tady nejsou pod takovým společenským nátlakem, proto, když mají příležitost, vyhodí si z kopýtka.“

VXR05/F22/18-2G

3.2.9 Životní prostředí

Strmý ekonomický rozvoj Vietnamu je stále silněji prosazován na úkor životního prostředí, jehož kvalita začíná být alarmující – ve městech je ovzduší znečištěné smogem z dopravních prostředků a průmyslu, nekvalitní systém zpracování odpadních vod, užívání hnojiv a nekoncepční likvidace odpadů zapříčiňuje kontaminaci zásob podzemních vod a eutrofizaci vod povrchových, nedostatečné zákony a nedůsledná kontrola jejich dodržování vedou k produkci nekvalitních až škodlivých potravin, degradace a eroze půdy přispívá ke katastrofálním povodním a masivní produkce mořských plodů – zejména krevet – má za následek nevratnou likvidaci pobřežních mangrovů (obr. 11 a 12). Podle studií Světové banky (Dilley a kol. 2005; McElwee a kol. 2010) je Vietnam dokonce řazen co do podílu zasaženého území a velikosti ohrožené a zranitelné populace mezi patnáct světově nejohroženějších zemí klimatickými změnami a extrémy. Především z důvodu dlouhého pobřeží, vysoké závislosti na zemědělství a nízkému stupni rozvinutosti ve venkovských oblastech. V zemi dochází ke stále častějším klimatickým výkyvům, především zvyšující se frekvenci záplav a intenzity tropických bouří a sucha a jejich rozšiřování i do oblastí, kde dříve nebyly typické. Stále se zhoršující stav životního prostředí a zvyšující se výkyvy klimatických

jevů též ohrožují žívobyť většiny venkovské populace a nepřímó tak vedou ke zvětšování rozdílů mezi bohatými a chudými, jejichž zdroje obživy se stávají nestabilní. Navíc vedle zhoršování životního prostředí je život ve Vietnamu ztěžován i pokračujícím nárůstem populace v zemi jako celku, ale především ve městech, která začínají být doslova přeplněná.

Rostoucí neúnosnost situace si uvědomují všichni respondenti a otázku kvality životního prostředí ve Vietnamu a v Česku (či v dalších zemích) často vnášeli do diskusí jako hlavní téma. Vzhledem k aktuálnosti tématu jako takového, ale i pro vlastní respondenty, byla otázka vnímání životního prostředí zařazena jako samostatný okruh 3D V-E modelu. V souhrnném hodnocení se rozdíl mezi představou o ideálním stavu a vnímanými možnostmi uspokojení této představy ve Vietnamu u potenciálních migrantů a u Việť Xù ukázal jako druhý největší po okruhu *zabezpečení*, u navrátilců dokonce jako největší. Nicméně i přestože k čistotě a kvalitě okolního prostředí byli citliví všichni respondenti, každá skupina o tématu uvažovala a hovořila jiným způsobem.



Obr. 11: Neekologická likvidace odpadu a papíru na řece Song Cầu v provincii Bắc Ninh. Voda z řeky je používána k zavlažování okolních rýžových polí; 2010. (foto: autorka)



Obr 12: Zavlažovací kanál obarvený na fialovo – neúspěšný český rozvojový projekt na kořenovou čističku odpadních vod – papírenská vesnice Bắc Ninh; 2010. (foto: autorka)



Obr. 13: Billboard Správy lesů provincie Kiên Giang na ostrově Phú Quốc (2011): „Lesy milované mladými lidmi, ozdravované pravidelnou péčí.“ Billboard je umístěn vedle stavby dálnice, která vede napříč národním parkem. (foto: Marta Zatloukalová)



Obr. 14: „Každý za zelené, čisté a krásné životní prostředí.“ (foto: www.moitruongxanh.org.vn)

Potenciální migranti

Mezi potenciálními migranty se tématu znečištěného životního prostředí, zejména špatného ovzduší ve městech a špíny v ulicích, dotkli všichni. Ve svých komentářích Vietnam stavěli do pozice země tradiční, stále nerozvinuté, s nízkou mírou vzdělanosti a s velmi špatným životním prostředím. Vedle toho o zemi emigrace hovořili jako o zemi rozvinuté, moderní, s vysokou vzdělaností a čistým životním prostředím, především s čistým a čerstvým vzduchem nejen na venkově, ale i ve městech. Ve svých odpovědích kvalitu životního prostředí dávali do souvislosti právě s *rozvinutostí – modernitou – vzdělaností*, o kterých se domnívají, že Vietnamu stále ještě nejsou vlastní. Čisté životní prostředí je tedy potenciálními migranty vnímáno především jako znak rozvinutosti a vzdělanosti. Nicméně oblast kvality životního prostředí v zemi, do které míří, nebo obecně v zemích ‚Západu‘ byla ve výpovědích respondentů mnohdy velmi idealizovaná – především pokud šlo o čistotu ovzduší ve velkých městech, jako jsou např. Paříž či Singapur.

„Švýcarsko je velmi rozvinutá země. Na jednu stranu jsou tam vysoké náklady na život a studium, hlavně na bydlení, ale podmínky pro život a studium jsou tam vynikající. Ale hlavně vláda, ale také lidé, zaujali takový postoj k životnímu prostředí, že je čisté a dobré pro zdraví.“

P01/F18/Švýcarsko

„Chci odjet do Singapuru. Říká se o něm, že je to velmi bohatá země s vysokou úrovní vzdělanosti. Ale také se o něm říká, že je to nejčistší země na celém světě.“

P09/M18/Singapur

„Myslím si, že v Singapuru jsou nejšťastnější lidé, protože v té zemi je čisté a svěží ovzduší a jsou tam nejlepší podmínky pro rozvoj.“

55/M18/USA

Kritika současné situace ve Vietnamu se sice objevila u všech respondentů, nicméně odpovědi byly značně unifikované. Existuje vysoká pravděpodobnost, že do hodnocení oblasti *životního prostředí* se daleko více než u ostatních témat promítla politická propaganda. Vietnamská vláda totiž věnuje problematice životního prostředí veliký prostor a hesla jako je např. *„Za zelené, čisté a hezké životní prostředí“* (*Vì môi trường xanh sạch đẹp*) se běžně vyskytují na plakátech v ulicích měst i na venkově (obr. 13 a 14). Nicméně postoj k životnímu prostředí je ve Vietnamu obecně velmi ambivalentní. Na jednu stranu lidé vnímají, že se jedná o problém, na druhou stranu ke snižování negativních dopadů lidských aktivit na kvalitu životního prostředí téměř nedochází. Možnosti zlepšení současné neuspokojivé situace jsou z celé řady důvodů limitované. Významné omezení představuje sám politický režim země. Vietnam je zemí socialistickou, ve které není zcela možné dělat svobodně to, co by člověk chtěl, a iniciativy odspoda nejsou příliš vítané. Druhým důvodem je nedostatek a kvalita *know how* lidí o ekologicky uvědomělém chování. Lidé si na jednu stranu uvědomují negativní dopady neuspokojivé situace, na druhou stranu neví, jak situaci zlepšit. Nicméně významný podíl na zhoršování současného stavu má i skutečnost, že nikdo nechce slevit ze standardu, na který svou usilovnou prací dosáhal – např. vlastnit motorku a jezdit všude na ní namísto chození pěšky. V případě řady především sociálně nežádoucích jevů funguje jako silný regulativ jejich projevu komunita. Formou hrozby určitého trestu, např. uvalením do hanby nebo ztráty dobré pověsti a tváře, jsou členové komunity limitováni ve svobodném chování. Nicméně u problematiky životního prostředí tento regulační

mechanismus komunity nefunguje. Jedná se o téma nové, které vyvstalo z neúnosnosti situace, nikoliv z kultury a tradice. Tzn. že osvědčený nástroj k udržování pravidel – regulační mechanismus komunity, není možné u vyžadování ‚zeleného‘ chování využít. V neposlední řadě kvalitě životního prostředí ve Vietnamu nepřispívá ani skutečnost, že většina Vietnamců jsou stále chudí lidé, kteří žijí doslova ze dne na den a v jejich kapacitách není prostor pro úvahy, zda jejich výdělečná činnost je ekologicky šetrná či nikoliv.

Na druhou stranu samotná stranická propaganda reaguje na reálný problém, který v zemi je a jehož naléhavost se stále stupňuje. Otázka životního prostředí se stala nejdiskutovanějším problémem současného Vietnamu. A to nejenom díky své akutnosti, ale také díky tomu, že se jedná o téma, které je v zásadě samo o sobě apolitické. Tudíž je pro Stranu relativně bezpečné povolit, aby o něm probíhala veřejná diskuse. Nicméně přirozeně se i do této sféry nakonec politika promítá a výsledkem je, že místo toho, aby byla nastavena pravidla udržitelného rozvoje a budovaná infrastruktura, která by ochranu životního prostředí umožnila (např. pro likvidaci odpadů, třídění komunálního odpadu atd.), jsou lidé pouze vystavováni heslům politické propagandy. Nadto učit lidi kriticky myslet a konat samostatně a uvědoměle je proti zájmům zdejšího režimu. Je možné tedy konstatovat, že propaganda je sice založena na reálném problému, který lidi skutečně považují za významný, ale sami mohou pro změnu dělat jen velmi těžko něco jiného, než opakovat hesla.

Potenciální migranti a navrátilci

Zatímco potenciální migranti v souvislosti s kvalitou životního prostředí hovořili především o znečištěném ovzduší ve městech a o špinavých ulicích, které jsou nejviditelnějšími projevy neekologické správy v zemi, navrátilci byli ve své kritice daleko variabilnější. Kromě ovzduší a špíny zmiňovali jejich nespokojenost s všudypřítomnými odpadky, s odpadovým hospodářstvím, kvalitou vody a kvalitou potravin. Podle hodnocení 3D V-E modelu (graf 9c) navíc vyplývá, že v oblasti kvality životního prostředí navrátilci pociťují největší nesoulad mezi ideální představou a realitou ve Vietnamu ze všech tří skupin respondentů. Naopak se domnívají, že Česko se jejich ideálním představám blíží a ti, kteří měli možnost Česko znovu navštívit, hovoří i o tom, že situace v zemi se podle nich od jejich první návštěvy významně posunula k lepšímu.

Potenciální migranti i navrátilci jsou nespokojeni se situací v zemi, ve které žijí – ve Vietnamu. V čem se však liší, je chování a prosazování této nespokojenosti. Potenciální migranti o nespokojenosti s kvalitou životního prostředí mluví hodně a často, ale zpravidla na velmi obecné úrovni, např. že je ve městech smog. Na druhou stranu na přímou otázku, co dělají pro to, aby se situace zlepšila, nebyli schopni odpovědět. Oproti tomu navrátilci o své ekologické uvědomělosti nejen mluvili, ale i dávali příklady jejich ekologického chování – za to považovali např. už to, že neházejí odpadky na zem, ale dávají si je do kapes, a pak je vyhodí do odpadkového koše. Zdánlivá banalita, ve vietnamské společnosti ale stále poměrně vzácná věc. Někteří dokonce mluvili o tom, že ekologické myšlení posílají dál, a to i na veřejnosti.¹⁴⁶ Viz výpověď ženy, která poprvé přijela do Československa v roce 1956, kde střídavě žila až do roku 1989 a i po té Česko mnohokrát navštívila.

„Moc se mi líbí, jak je v Česku čisto. Když jsem byla před pár lety naposledy u vás, tak jsem se schválně dívala pod keříky v pracích, a nebyl tam ani papírek. Tady to všichni

¹⁴⁶ Jedním z nejviditelnějších přenosů ekologického myšlení z Česka do Vietnamu je strategie sítě obchodů se ‚skateovým a street‘ oblečením Boo Shop, kterou vlastní dva Vietnamci, kteří se narodili vietnamskému imigrantovi z doby socialismu a kteří vyrůstali v Česku. Zboží zakoupené v jejich prodejnách zásadně balí do papíru a papírových tašek, které jsou potištěné informacemi o ekologii a ekologicky uvědomělém spotřebním chování (Kušniráková 2011; Nejezchleba 2011).

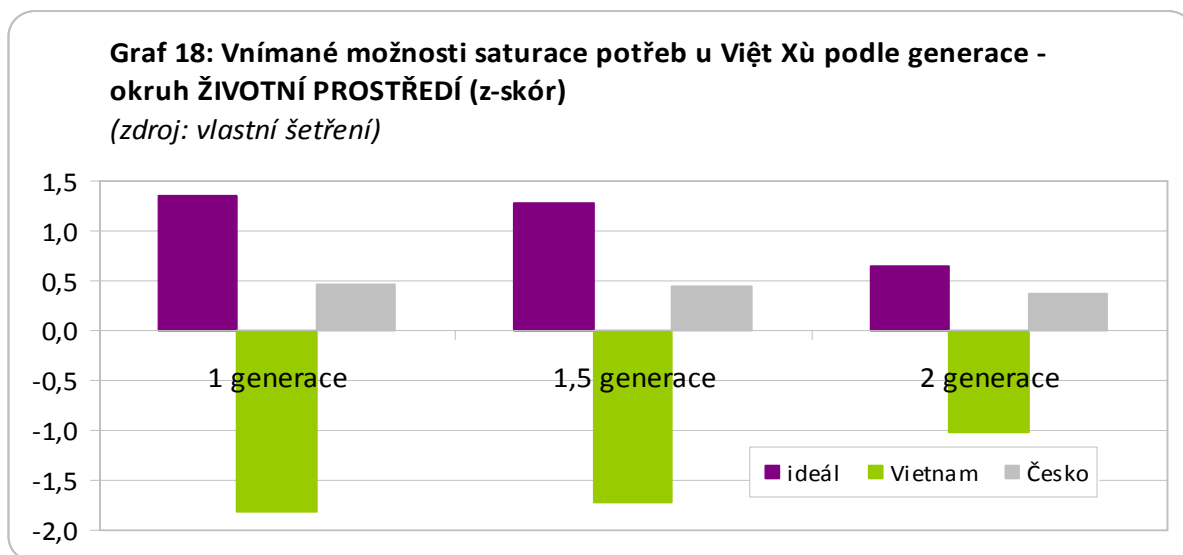
hází na zem a děti to od nich okoukávají a dělají to pak taky. Už jsem párkrát pár mládežníků okřikla, aby to nedělali, jak to tady pak bude vypadat? Koukali na mě s otevřenou pusou, ale sebrali to.“

*žena – navrátilkyně, do Československa přicestovala v roce 1956*¹⁴⁷

Pobyt v zahraničí nejenom zvyšuje kontrast mezi vlastním pojetím ideálního stavu a vnímáním a hodnocením reality, ale i díky rozšířenému pohledu na téma a zkušenosti s jinou formou přístupu k danému problému dává těmto lidem nástroj, jak vyjádřit svou nespokojenost a jak dosahovat svých představ. Jak ukazuje výpověď ženy, reakce, jak ji pospala, je svou asertivitou vlastní české společnosti, ale pro vietnamskou společnost je spíše nestandardní. Sama respondentka poukázala na to, že okřiknutí mládežníci byli její reakcí velmi zaskočení. Za prvé byli kritizováni za něco, co je běžně akceptované chování, a za druhé, byli vůbec okřiknuti, což se spíše neděje. Hlavní rozdíl mezi vnímáním a uvažováním o problému životního prostředí ve Vietnamu mezi potenciálními migranty a navrátilci byl v úvahách o osobní zodpovědnosti. Zatímco potenciální migranti de facto výlučně téma životního prostředí (ve Vietnamu i v zemi cílové) brali jak zodpovědnost státu a vládních garnitur, navrátilci vedle státu mluvili i o lidech a jejich chování, kteří by se měli měnit.

Việt Xù

Obdobně kriticky vnímají možnosti uspokojení svých potřeb a představ ve Vietnamu v oblasti životního prostředí i Việt Xù. Ti ve svých odpovědích zdůrazňovali především jejich nespokojenost s přelidněností země, špínou a neúnosností dopravy ve městech.¹⁴⁸ Nejvíce nespokojeni jsou zástupci první a 1,5 generace, tzn. ti, kteří mají zkušenost s životem ve Vietnamu (graf 18).



Vysvětlivky: 1 generace ($\bar{x}=5,12$); 1,5 generace ($\bar{x}=5,07$); 2 generace ($\bar{x}=4,74$);

¹⁴⁷ Respondentka se zúčastnila pouze první části výzkumu, proto není uvedena v seznamu respondentů zapojených do dotazníkového šetření.

¹⁴⁸ Problematika dopravy ve Vietnamu byla obecně u všech tří skupin respondentů spokojována se zhoršováním ovzduší ve městech. Podle odhadů Světové banky bylo v roce 2008 v Hanoji 1,7 milionů motorek. Podle tempa růstu počtu motorek v zemi vyčísleného vietnamským Ministerstvem dopravy je možné, že dnes toto číslo přesahuje hodnotu 2,5 milionů kusů. Motocyklová individuální doprava ve Vietnamu nahrazuje nedostačující hromadnou dopravu a vede k tomu, že Hanoj a TP HCM se řadí k městům s nejznečištěnějším ovzduším na světě.

Problematiku životního prostředí s Vietnamem asociovali pouze Việt Xù první generace (12,6 % asociací na otázku, které tři věci se vám vybaví, když se řekne Vietnam) a respondenti 1,5 generace (5 % asociací). Respondenti první generace zdůrazňovali zejména přílišnou lidnatost země (čím dál tím více lidí, nedostatek místa, zalidněné) a ovzduší znečištěné motocyklovou dopravou. Zástupci 1,5 generace pak zmiňovali nepořádek, špínu a ruch. Na druhou stranu respondenti první a 1,5 generace v hodnocení uváděli, že sice pociťují, že situace v Česku je mnohem lepší než ve Vietnamu, ale ani české životní prostředí nepovažují za ideální. Nicméně respondenti neměli potřebu se vyjadřovat ke konkrétním tématům životního prostředí v Česku, která by se jich přímo osobně dotýkala. Naopak zástupci druhé generace sice hodnotili Vietnam jako zemi s horší kvalitou životního prostředí než je jejich ideální představa, nicméně rozdíl mezi ideálem a vnímaným stavem u této skupiny respondentů nebyl příliš veliký. Podoba hodnocení může být ovlivněna omezeným přímým kontaktem s Vietnamem u respondentů 2 generace, kteří zemi znají pouze z vyprávění (20 % v zemi nikdy nebylo) nebo z krátkých návštěv (40 % respondentů zemi navštívilo 3krát a méně).

3.2.10 Hodnoty a očekávání od země aktuální a země vztažné

Z šetření 3D V-E modelu jasně vyplývá, že migrační zkušenost a kontakt s jiným prostředím významně proměňují hodnoty a očekávání od země, ve které žijeme, a od země, o které uvažujeme. Také představa o ideálním naplnění je modifikována fází a charakterem migrace, migrační generací a celkovým společensko-ekonomickým kontextem rozhodování k migraci a vlastnímu pohybu. Migrační zkušenost vede k rozvoji kritičnosti vůči aktuálnímu i uvažovanému prostředí, přičemž s odstupem času dochází k určité idealizaci země vztažné (u navrátilců se jednalo o Česko/Československo a u Việt Xù o Vietnam) a ke zvýšení kontrastu mezi mírou momentální spokojenosti a vnímáním svého aktuálního okolí. Migrace též působí na rozmělnění poměrně unifikovaného myšlení vietnamské společnosti, které je patrné především v podobnosti odpovědí potenciálních migrantů. Často jednotné uvažování je ovlivněno jednak pojetím výchovy žáků a studentů ve vietnamských vzdělávacích institucích, kde jsou upřednostňovány memorování a reprodukce naučeného před rozvojem kritického myšlení, ale také reklamou a především politickou propagandou. Zejména pojmy a spojení jako jsou ‚civilizovanost‘ (*văn minh*), ‚politická stabilita‘ (*ổn định chính trị*), ‚mírumilovná země‘ či ‚krásné modré pláže‘ (*nhiều bãi biển đẹp*), které se objevují na politických plakátech a v komerčních reklamách (obr. 15 a 16), se vyskytovaly v různé době i v odpovědích souvisejících s Vietnamem u všech respondentů potenciálních migrantů.

Vliv migrační zkušenosti na podobnost ve vnímání, hodnocení a očekávání od země aktuální (Vietnamu) a od země, o které potenciální migranti uvažovali jako o zemi emigrace, se projevil i v rámci skupiny respondentů potenciálních migrantů. Slovní odpovědi těch, kteří nikdy nebyli za hranicemi (69 %),¹⁴⁹ byly velmi obecné, často apolitické a spíše nekritické, naopak odpovědi respondentů potenciálních migrantů s dlouhodobou migrační zkušeností (řádově v letech; 4,5 %) byly velmi kritické, konkrétní, často protivládni a byly stavěny na srovnávání dvou životních zkušeností – ve Vietnamu a v zahraničí. Zbýlých 26,5 % respondentů potenciálních migrantů, kteří byli za hranicemi pouze na krátkou dobu za

¹⁴⁹ Zajímavé je, že několik respondentů na otázku, kde již byli za hranicemi, uvádělo vnitrostátní města, která v minulosti navštívili. Zejména se jednalo o TP HCM, Nha Trang a Hải Phòng. Vzhledem k vzdálenosti těchto měst od Hanoje respondenti vnímali cestu do těchto míst jako výlet za hranice státu. Nicméně ve statistikách byli zařazeni do kategorie ‚nikdy neopustil zemi‘.

účelem výletu, návštěvy příbuzných nebo účasti na různých soutěžích a školních olympiádách, byly konkrétnější než u těch, kteří nikdy nikde nebyli, ale také byly spíše podobné ostatním odpovědím, nežli originální.

Všechny tři skupiny respondentů vnímají možnosti uspokojení jejich potřeb ve Vietnamu za spíše omezené a o zahraniční zemi se domnívají, že nabízí mnohem více příležitostí naplnit jejich představy o pohodlném a ideálním životě, nežli rodná země. Jistou výjimku představují oblasti *přináležení a morálka*.

Potenciální migranti

Nejspokojenější s podmínkami pro život ve Vietnamu jsou paradoxně potenciální migranti, kteří jsou těmi, kteří v době výzkumu usilovali o cestu do zahraničí. Potenciální migranti mají ve srovnání s dalšími dvěma skupinami respondentů ve všech devíti oblastech migrační motivace nižší subjektivní hodnocení ideálních představ a osobních požadavků na naplnění pocitu uspokojení, vnímají méně skepticky situaci ve Vietnamu, ale také jsou méně optimističtí k možnostem za hranicemi, i když se domnívají, že jsou příznivější než ve Vietnamu. To může být dáno zejména tím, že jejich představy o pojetí života jinde jsou omezené zpravidla na zprostředkovanou zkušenost přes média a blízké, kteří tuto zkušenost mají žitou, ale i pojetím osobní svobody a osobních potřeb ve vietnamské společnosti. Vnímání osobní svobody a potřeb je ovlivňováno pojetím pozic jedince ve vietnamské společnosti, která je určována ve vztahu k druhým a k okolí a přímo určuje přístup k individuálním zájmům, které jsou ve Vietnamu, především ve srovnání se západními společnostmi, upozaděné. Proto je důvodné se domnívat, že hodnocení je ovlivněno právě kolektivním pojetím života jedince a jeho osobních nároků. Navíc je pro vietnamskou společnost charakteristické vyhýbání se kritice, ale i určitá skromnost, které mohly též přispět k podobě subjektivního hodnocení aktuální situace a ideálních představ.



Obr. 15: Politický plakát v ulicích města Pleiku „Úředníci a lidé města Pleiku za obnovu řádu a disciplíny provozu!“
(foto: <http://danlambaovn.blogspot.cz/>)



Obr. 16: Politický plakát „Silná země, bohatí lidé, sociální spravedlnost, demokracie a civilizovanost!“
(foto: <http://danlambaovn.blogspot.cz/>)

Zajímavé je především vnímání možností naplnění potřeb za hranicemi, které jsou sice hodnocené jako lepší, ale nejsou idealizované, či dokonce romantizované. Osobní představy potenciálních migrantů tak, jak je vyjádřili v 3D V-E modelu, oslabují tvrzení, že vietnamští migranti, kteří do Česka a dalších rozvinutých států světa v současnosti odchází, jsou ve svých

představách o zdejší životě naivní (viz Pechová 2007; Kocourek 2008b; Švec 2009 a další). Potenciální migranti uvádějí, že vnímají život v rozvinutých zemích za příznivější a pohodlnější, ale stejně tak se nedomnívají, že život zde bude lehký a bezstarostný. Nicméně je důležité připomenout, že ve vzorku potenciálních migrantů nebyl žádný migrant spadající do kategorie ‚exportu pracovních sil‘ (viz kapitola 2.2.2). Jednalo se buď o vzdělané studenty, kteří do zahraničí odjíždí za účelem zvýšení své kvalifikace, nebo o sloučení rodiny či ekonomické migranty, kteří jedou pracovat za hranice k již usazeným rodinným příbuzným či známým. Tyto skupiny potenciálních migrantů mají mnohem lepší přístup k informacím nežli mají smluvní dělníci.

Vietnam je pro respondenty potenciální migranty primárně místo, které mají spojené s hlubokými city náležitosti. Jedná se o domov, který nechtějí opustit (viz kapitola 3.3.1). Na druhou stranu respondenti vnímají, že Vietnam je stále zemí nerozvinutou a ve svých odpovědích ji stavěli do protipozice ke své cílové zemi jako zemi tradiční, zaostalou, zpátečnickou, s nízkou vzdělaností a civilizovaností, která potřebuje pomoci. Naopak zemi, kam se chystají, hodnotí jako bohatou, moderní, rozvinutou a civilizovanou. Rozpor mezi touhou zůstat v zemi, ale také mít příležitost poznat rozvinuté (*phát triển*) a civilizované (*văn minh*), se promítl do deklarovaných tendencí k návratu – až na šest respondentů všichni uvedli, že se chtějí do Vietnamu vrátit, a pětina z nich dokonce zdůraznila, že se chtějí vrátit proto, aby mohli nabytými znalostmi a dovednostmi zemi pomoci k rozvoji. Nicméně jak ukazuje hodnocení 3D V-E modelu u skupiny respondentů Việt Xù toto tiché předodjezdové přání o návratu a naivní představa, že po návratu bude vše stejné, včetně migranta, se během kontaktu s jiným prostředím proměňuje a dochází k redefinici migračních tendencí jedince i celé širší sociální jednotky.

Dominantní faktory, které vstupují do migračního rozhodování potenciálních migrantů, jsou dvojího působení. Mezi těmi, které podněcují k pohybu, jsou především představy o příznivějších možnostech uspokojení potřeb v oblasti blahobytu, zabezpečení, pohodlí, podnětů, autonomie a životního prostředí. Naopak faktor, který od pohybu odrazuje, je potřeba pocitu náležitosti. Ústřední téma prostupující všemi *pull* faktory je potenciálními migranty vnímaná vyspělost a civilizovanost, kterou respondenti společně jimi vybraných zemí emigrace přisuzují. Jedná se o soubor několika charakteristik, které vnímají jako znak vyspělosti a civilizovanosti, které je přitahují a které by chtěli žít – souhrnně identifikované jako ‚západní styl života‘. Pod tímto zjednodušeným označením vnímají život v čistém a klidném prostředí, kde lidé jsou vzdělaní a dodržují zákony, mají se dobře, žijí pohodlný život a mají dostatek volného času, který mohou naplnit tím, co je baví. Zvláštní pozici zaujímá oblast (osobní) autonomie, od které migranti očekávají, že bude v cílové zemi zcela odpovídat jejich potřebám a že jim zde bude umožněn osobní rozvoj. Nicméně, jak již bylo řečeno, jedná se o studenty, kteří se do zahraničí nechystají primárně se záměrem vydělávat, ale s cílem zvýšit svou kvalifikaci za účelem posílení své hodnoty na vietnamském trhu práce skrze znalosti a dovednosti nabyté v zahraničí (respondenti zdůrazňovali především získání jazykových kompetencí a naučení se tzv. západního ‚průmyslového‘ způsobu organizace práce a řešení problémů).

Migranti, kteří se chystají do Česka, se svou skladbou od celkové skupiny potenciálních migrantů liší účelem migrace, vazbou na cílovou zemi a socio-ekonomickým statutem (především výdělečně činní). I tito migranti předpokládají, že život v Česku bude pohodlnější, systém zabezpečení bude lepší (zejména vzdělání), budou mít více autonomie a podnětů a budou moci žít v čistém a klidném životním prostředí. Nicméně na rozdíl od celkové skupiny potenciálních migrantů vnímají i potřebu přináležení v Česku i ve Vietnamu jako *push* i *pull*

faktor zároveň, což je dáno zejména skutečností, že se ve většině případů jedná o žadatele za účelem sloučení s blízkým příbuzným (manželem, rodičem či potomkem). Co však je důležité podtrhnout, že profil 3D V-E modelu hodnocený potenciálními migranty, kteří míří do Česka (příloha 6), je mnohem bližší profilu hodnocení skupiny Việt Xù (graf 9b) nežli skupiny navrátilců (graf 9c). Toto zjištění narušuje vžitou představu, že migranti socialistického období šíří ve Vietnamu pozitivní obraz Česka, který podněcuje k pokračující migraci do této země. Je zjevné, že naopak dochází k oslabení vlivu předlistopadové migrační zkušenosti na soudobé migrační pohyby a přenos informací od migrantů k potenciálním migrantům probíhá spíše v rámci současných migračních osobních sítí.

Navrátilci

Navrátilci, kteří prošli dvojím kulturním šokem (Gmelsh 1980; viz kapitola 1.3.2), jsou k možnostem uspokojení svých potřeb ve Vietnamu nejkritičtější, a to ve všech oblastech včetně okruhů *přináležení* a *morálky*, které jsou ostatními dvěma skupinami hodnoceny jako příznivější ve Vietnamu nežli v zemi emigrace. Zároveň navrátilci vnímají podmínky v Česku jako velmi dobré, a dokonce v oblasti podnětů jsou toho názoru, že by Česko jejich potřeby uspokojilo bezvýhradně a u okruhu autonomie dokonce nad rámec jejich potřeb. Zajímavý je zejména nesoulad Việt Xù a navrátilců v oblasti morálky. Pro obě skupiny je morálka (možnost praktikovat náboženství, žít v prostředí s žádoucí morální klimatem a vystavovat sebe i děti dobrému vlivu) důležitou hodnotou, ale Việt Xù mají pochybnosti o tom, zda Česko je dle jejich subjektivních měřítek morálním prostředím. Naproti tomu o Vietnamu se domnívají, že může jejich nároky uspokojit téměř k ideálnímu stavu. Ve srovnání s Việt Xù navrátilci jsou opačného názoru, což může být ovlivněno jejich zkušeností se socialistickým Československem, ve kterém bylo zcela jiné společenské klima, než je nyní v Česku. Československo/Česko si pamatují z předlistopadové éry, popřípadě 90. let, jako zemi klidu a míru, kde byli pozitivně přijati, mohli vydělávat, bylo jim poskytnuto jídlo, ubytování, zdravotní péče, ale např. i sociálními benefity, užívali volného času a dovolené, atd. Československo navíc tenkrát srovnávali s jedinou realitou, kterou do té doby znali – Vietnamem ve válečné stavu, kde nic nefungovalo a platil zde přidělový systém. Silný kontrast mezi bezpečnostní a sociálně-ekonomickou situací rodné země a země hostitelské během let, kdy žijí zpět doma, nabyt až idealizované podoby a negativní zážitky do hodnocení navrátilců téměř nevstupovaly. Navrátilci novou zkušenost s Českem ve většině případů neměli a tuto zemi vnímali skrze dojmy, které v nich zůstaly a které byly s odstupem času zahaleny vrstvou sentimentu (Kušniráková 2012b). Nicméně ani pozitivní vztah k Česku a kritický pohled na Vietnam nevede navrátilce k tomu, aby se do Česka přestěhovali. Na druhou stranu i desítky let po jejich návratu je motivuje k udržování vztahu s touto zemí – čtením zpráv na internetu, návštěv země, telefonní a internetovou komunikací s českými i vietnamskými přáteli v Česku, srazy s bývalými vietnamskými kolegy z Československa a dovozem českého zboží, zejména pochutin a alkoholu (viz kapitola 3.3.3).

Việt Xù

Pobyt v prostředí se zcela odlišným kulturním pozadím proměňuje vnímání sebe sama ve vztahu k druhým, prožívání svých osobních zájmů a podobu prosazování individuálních potřeb. Proměňuje i osobnost migranta a hodnoty a očekávání od místa, kde žijeme či o kterém uvažujeme (Gmelsh 1980; Lewis, Williams 1986; Cassarino 2004). Posun ve vnímání Vietnamu, Česka a aktuální situace se promítá i do hodnocení 3D V-E modelu mezi respondenty jednotlivých fází migrace. S žitou zkušeností v jiném prostředí stoupá kritičnost

k aktuální zemi, projevuje se jistá míra idealizace země vztažné a zvyšuje se míra uvědomovaných nároků na plné uspokojení. Ze srovnání skupiny potenciálních migrantů a Việt Xù (graf 9a, 9b) je zjevné, že s rostoucí migrační zkušeností se rozšiřují požadavky ve všech devíti okruzích, zejména pak u *zabezpečení, blahobytu, statusu a životního prostředí*. S rostoucími nároky stoupá i kritičnost k subjektivně vnímaným možnostem nasycení svých potřeb v aktuálním prostředí i ve Vietnamu. V očích Việt Xù jsou pak jak Česko, tak Vietnam vnímány jako země, které nejsou zcela ideálním místem pro spokojený život, nicméně Česko je na rozdíl od Vietnamu hodnoceno jako místo, kde je život pohodlnější. Oblasti, které se dotýkají rozvinutosti (civilizovanosti) prostředí, ve kterém žijeme, představují faktory, které respondenty drží v Česku (zejména jde o *zabezpečení, životní prostředí, autonomii*). Naopak oblasti, které odrážejí sociální vazby a sociální pozici člověka ve společnosti jako jsou *status, příináležen* a *morálka* táhnout Việt Xù ke kontaktu s Vietnamem – návštěvy, návraty.

Push a *pull* faktory, které drží v Česku, resp. přitahují k Vietnamu, jsou rozpolcené na skupinu faktorů odrážejících ekonomické potřeby a na skupinu faktorů, které jsou spjaté s emocemi a sebehodnocením. V případě Việt Xù působí mnohem silněji faktory ekonomických potřeb, které tuto skupinu migrantů, ač není zcela spokojena se svou pozicí v české společnosti, drží v české zemi, resp. odrazuje od návratu do Vietnamu (viz kapitola 3.3.2). Dichotomie obou skupin faktorů je oslabována s migrační generací. Zatímco u zástupců první generace je tento rozdíl velmi zjevný, u zástupců druhé generace již téměř není. Respondenti první generace navíc uvádějí, že své zájmy a potřeby upozaďují ve prospěch blaha a rozvoje svých potomků. Na druhou stranu subjektivní hodnocení hodnot a očekávání u respondentů jedenapůlté generace kopíruje model vnímání generace první nežli generace druhé, a navíc v některých oblastech jsou zástupci jedenapůlté generace mnohem kritičtější nežli jejich rodiče. To může být ovlivněno jednak zkušeností s životem v obou zemích, internalizací tradičních hodnot a společenských zvyků vietnamské společnosti a individualismu společnosti české, ale také sebeidentifikací s prostorem a pocitem vykořenění/zakořenění. Respondenti jedenapůlté generace nejvíce ze všech respondentů poukazovali na pociťovaný rasismus, xenofobii a nadřazenost české majoritní společnosti, které působí na jejich migrační a adaptační tendence (kapitola 3.3.2).

3.3 Migrační a adaptační tendence vietnamského etnika

Vietnamská migrace do států, ve kterých jsou v současnosti komunity Việt Kiều již etablované, byla v zásadě iniciována a udržovaná dvěma mechanismy: nepřátelským nastavením vietnamského politického režimu 70. a 80. let dvacátého století vůči určitým skupinám obyvatelstva (uprchlíci; viz kapitola 2.2.1), nebo aktivním nábojem dělníků a dělnic na pracovní trhy Východního bloku (smluvní zahraniční pracovní síla). V souhrnu se v období do 90. let 20. století jednalo o migraci hromadného charakteru, která byla z dané obce/regionu do určité cílové destinace realizována po skupinách a založila tak pevný základ vazeb zdrojových provincií a cílových destinací. Především migrační toky iniciované jako pohyby smluvních zaměstnanců do zemí střední a východní Evropy probíhají nepřetržitě, bez zjevnějších narušení až do dnešních dnů.

Smluvní dělníci období do rozpadu Východního bloku využívali v cestě do zahraničí hlavně širších sociálních sítí (viz Boyd 1989), především specializovaných (vládních) institucí zprostředkovávajících cestu, a podobně tomu je i v případě novodobých ekonomických migrantů (tzv. exportu pracovních sil). Navazující soudobá migrace příbuzných, přátel a známých ve své cestě do zahraničí využívá kombinace širších sociálních sítí a sítí osobních (viz kapitola 1.2.1), tzn. že přenos informací a kontakt s cílovou destinací jsou realizované v rámci osobní sociální sítě, ale vlastní cesta bývá zpravidla zajištěna subjekty širší sociální sítě – různé zprostředkovatelské služby a agentury (souhrnně označované jako služby - *dịch vụ*). Việt Kiều, kteří založili vietnamskou diasporu v Česku, patří ke skupině smluvních zahraničních dělníků a zdrojové oblasti těchto migrantů a hlavní směry jejich migrace byly primárně určovány institucemi a širšími sociálními sítěmi socialistické éry do roku 1989.

Klíčové zdrojové oblasti migrace do českých zemí byly z podstatné části dány potřebami tehdejšího československého průmyslu a možnostmi nabídky vietnamského státu. Nábor před i po konci II. indočínské války v roce 1975 probíhal především v severní části Vietnamu, zejména v provinciích Hà Nội, Nam Định, Quảng Ninh, Hải Dương, Phú Thọ, Bắc Ninh, Nghệ An, Hà Tĩnh, Hải Phòng (příloha 7).¹⁵⁰ Hlavními důvody výběru těchto provincií byla lokalizace průmyslových závodů, kde bylo možné najít dělníky požadované kvalifikace. Z provincie Nam Định přicházeli zejména dělníci do textilního průmyslu, kteří pracovali v tamější největší textilce, jež zde postavili Číňané; v Hải Dương nábor probíhal v místní porcelánce; ve Phú Thọ v místních chemických závodech, které byly centrem výroby umělých hnojiv ve Vietnamu; v Bắc Ninh ve sklárnách; v Quảng Ninh v uhelných dolech. Dalšími provinciemi, které představovaly významný zdroj dělníků pro československý průmysl, byly z regionu s vysokou nezaměstnaností – jednalo se o provincie Severního centrálního pobřeží Nghệ An a Hà Tĩnh, které dlouhodobě patří k nejchudším provinciím v zemi. Posledním zdrojovým místem byly města Hà Nội a Hải Phòng, které jsou tradičně centry vzdělanosti a administrativy severní části země, kde sídlili a pracovali vládní úředníci a vojáci a jejich rodiny, kteří měli protekční přednostní možnost obsadit svými příbuznými pracovní a studijní místa nabízená v zemích RVHP. I po pominutí původních důvodů k navázání migračního mostu mezi těmito provinciemi a Českem, provincie delty Rudé řeky a přilehlé provincie Severovýchodního a Severozápadního regionu a Severního centrálního pobřeží stále dominují mezi zdrojovými oblastmi soudobé vietnamské migrace (nejen) do Česka (obr. 17, 18, 19 a příloha 9).

Více jak tři čtvrtiny respondentů pocházely ze všech deseti provincií regionu delty Rudé řeky (potenciální migranti – 83,3 %; potenciální migranti mířící do Česka – 78,9 %; Việt Xù – 77,6 % a navrátilci 76,9 %).¹⁵¹ Nejvíce respondentů bylo z provincie Hà Nội (potenciální migranti 56 %; potenciální migranti mířící do Česka 63 %; Việt Xù – 34,3 % a navrátilci 65,4 %). Pokud přičteme i přilehlé provincie Severovýchodního regionu (Phú Thọ, Quảng Ninh, Bắc Giang a Lạng Sơn), Severozápadního regionu (Hoà Bình) a Severního centrálního pobřeží (Thanh Hoá a Nghệ An), získáváme základní zdrojové území vietnamské migrace do Česka (potenciální migranti mířící do Česka 95 %; Việt Xù – 97 % a navrátilci 92,3 %), resp. do světa z oblasti severního Vietnamu – Tonkinu (potenciální migranti 98 %).¹⁵² Jedná se o kompaktní území nížiny při pobřeží Tonkinského záliv, které protíná Rudá řeka. Zároveň jde o území, kde

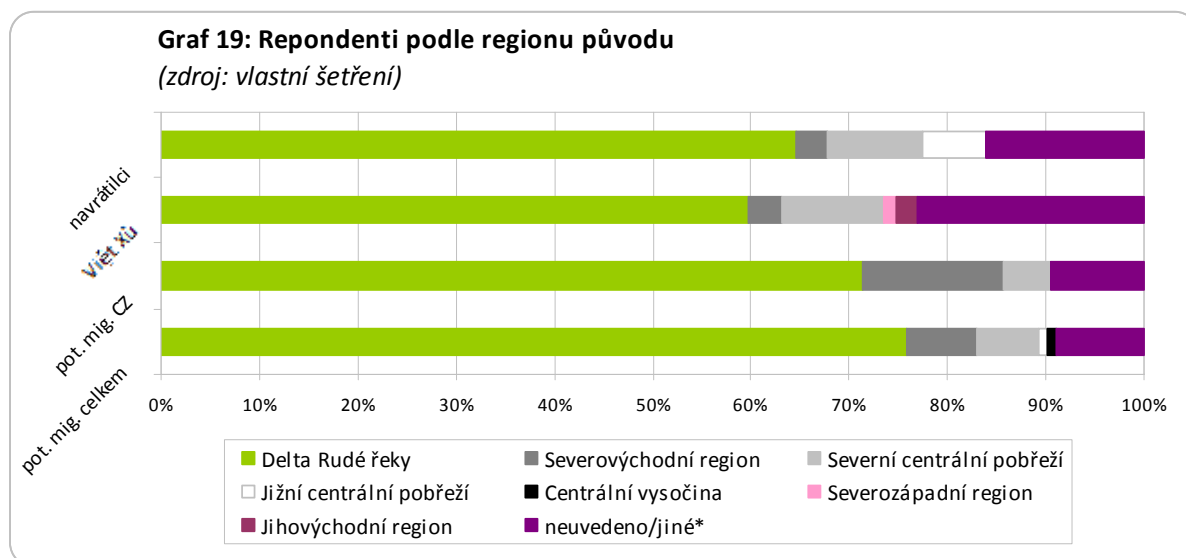
¹⁵⁰ Vietnamská socialistická republika je administrativně členěna na 58 provincií a 5 municipalit, které jsou rozděleny do 8 regionů (viz příloha 8).

¹⁵¹ Do výpočtu podílu nebyli započítáni ti, kteří provincii neuvedli, a ti, kteří se nenarodili ve Vietnamu (potenciální migranti n=102, Việt Xù n=67, navrátilci n=26).

¹⁵² V případě dat za vietnamskou migraci do světa je nutné přihlížet k tomu, že výzkum byl realizován pouze v severní části Vietnamu – konkrétně pouze v hlavním městě Hanoji. Jedná se tedy pouze o hlavní zdrojovou oblast vietnamské migrace do světa ze severní oblasti Vietnamu, tzv. Tonkinu.

jsou podmínky pro lokalizaci průmyslových a logistických zón severní části Vietnamu (především přístavy). Na druhou stranu provincie horských oblastí podél hranic s Laosem a Čínou ani v minulosti ani dnes nebyly významným zdrojovým územím severovietnamské mezinárodní migrace. Horské oblasti jsou obývány převážně etnickými minoritami (H'mong, Tai, Zao, atd.) a v nížinách žijí především příslušníci největší etnické skupiny Việt (také označovaných jako Kinh), z jejichž řad pochází i vietnamští migranti v Česku.

Z dat je zjevné, že toky soudobé vietnamské migrace (do Česka/světa) navazují na vazby, které byly založeny v 70. letech 20. století, a z regionů, ze kterých tehdejší smluvní dělníci odcházeli do zahraničí (zemí bývalého Východního bloku), odchází migranti i nyní (graf 19).



Vysvětlivky: * do kategorie „neuvédno/jiné“ jsou u skupiny Việt Xù zahrnuti i ti, kteří se narodili v Česku (13,8 %) a v Německu (jeden respondent).

3.3.1 Potenciální migranti

Více jak polovina všech respondentů potenciálních migrantů pocházela z města Hanoje, které je zároveň samostatnou provincií (56 %), 7 % bylo původem z provincie Hải Phòng a 5 % z Nam Định. Hanoj jako zdrojová oblast dominovala i mezi respondenty, kteří mířili do Česka (63 %), a druhou nejčteněji zastoupenou zdrojovou oblastí těchto migrantů byla provincie Quảng Ninh (7 %). Z ostatních provincií delty Rudé řeky a přilehlých regionů byly jednotky respondentů (obr. 17). Dominující postavení Hanoje může být ovlivněno skutečností, že výzkum byl realizován právě v tomto městě. Nicméně pozice Hanoje jako nejdůležitější zdrojové provincie mezinárodní migrace ze severního Vietnamu může být dána i populační velikostí, ekonomickým potenciálem a kupní silou místního obyvatelstva, které má daleko širší přístup ke zdrojům než venkovské obyvatelstvo, resp. obyvatelstvo ostatních provincií. Tzn. že u obyvatel Hanoje je větší pravděpodobnost, že si budou moci dovolit poslat svého potomka na zahraniční univerzitu (soukromou jazykovou školu ve Vietnamu) nežli lidé žijící mimo Hanoj.

Z celkem 19 cílových zemí, které se ve vzorku objevily, uváděla většina respondentů jako svou destinaci USA (23,0 %), Česko (18,8 %) a Spojené království (13,4 %). Dalšími čtenými zeměmi byly např. Francie, Japonsko, Singapur a Austrálie (tab. 2). Na výběr cílové země a na deklarovanou délku pobytu v zahraničí měly zásadní vliv přítomnost příbuzného či známého v cílové zemi a rodinná pouta v zemi původu. Proces rozhodování byl také zčásti ovlivněn rozsahem migrační zkušenosti dotazovaného a částečně i pohlavím respondenta, které ovlivňovalo zejména uvažovanou délku pobytu.

Existence osobní sociální sítě – přítomnost známé osoby v zamýšlené zemi emigrace – výrazně působí nejenom na výběr cílové destinace, ale také na plánovanou délku pobytu v zahraničí. Lze konstatovat, že čím bližšího příbuzného potenciální migranti v uvažované zemi mají, tím delší dobu pobytu v zahraničí plánují (tab. 12). Ti z respondentů, kteří v cílové destinaci mají blízkého pokrevního příbuzného na úrovni nukleární rodiny (rodič, sourozenec) či partnera/manžela plánují v zemi zůstat v průměru 11 let, přičemž ti, kteří v zahraničí mají partnera/manžela, zde chtějí zůstat déle, nežli ti, kteří zde mají sourozence nebo rodiče. Dokonce dva respondenti, kteří mají v zahraničí manžela, uvedli, že zamýšlejí odcestovat s tím, že se v jimi vybrané zemi chtějí usadit na celý život. Střednědobý pobyt (4-5 let) uvažují ti, co mají v cílové destinaci vzdáleného příbuzného či přátele, a nejkratší pobyt plánují ti, kteří v uvažované zemi nemají nikoho (2-3 roky).¹⁵³

Tabulka 11: **Vliv existence migrační sítě v cílové destinaci na uvažovanou délku pobytu**

osoba v cílové destinaci	počet respondentů*	průměrná uvažovaná délka pobytu	poznámka
blízký příbuzný**	10 %	11 let	2 x „F“ a 1 x „R“
z toho blízký příbuzný bez partnera/manžela	4,5 %	10 let	
z toho partner/manžel	5,5 %	11,5 roku	2 x „F“ a 1 x „R“
příbuzný***	11,8 %	5 let	1 x „F“
přátelé	14,5 %	4 roky	1 x „A“ a 1 x „F“
v cílové destinaci nemají nikoho a ještě nikdy nebyli za hranicemi	50 %	3,2 roku	2 x „A“
v cílové destinaci nemají nikoho, ale už někdy byli za hranicemi	13,6 %	2,5 roku	2 x „F“ a 3 x „A“

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: * podíl respondentů byl vypočítán z počtu respondentů, kteří uvedli jak uvažovanou délku pobytu, tak vazbu na cílovou destinaci (n=110); ** - partner/manžel, příbuzný nukleární rodiny (bratr, sestra, rodič); *** jedná se o vzdálenější příbuzenstvo, např. sestřenice, bratranec, strýc, teta; F = navždy; A = jak to jenom bude možné; R = do důchodu

Mezi potenciálními migranty je zjevná deklarovaná návratová tendence. Pouze 6 respondentů ze 112 uvedlo, že by chtěli v jimi vybrané zemi zůstat na vždy a jeden respondent se vyjádřil, že by zde rád pobyl do důchodu. Zbýlí dotázaní se chtějí vrátit, z toho 67 % v časovém horizontu do pěti let a 81 % do deseti let (graf 20).

Nicméně země, kterou respondenti uváděli jako cílovou destinaci jejich aktuálních migračních tendencí, se v 60,1 % případů neshodovala se zemí, ve které chtějí žít, resp. do které by chtěli odjet, kdyby to záleželo jenom na nich.¹⁵⁴ V případě migrantů mířících do Česka je nepoměr mezi shodou a neshodou v deklarované a chtěné cílové destinaci ještě mnohem větší. Pouze 5 respondentů z 21 uvedlo, že Česko je tou zemí, kam chtějí jet a kde

¹⁵³ Průměrná doba je vypočítána pouze z číselných údajů. Odpovědi „na celý život“ a „jak to jen bude možné“ započítány nebyly.

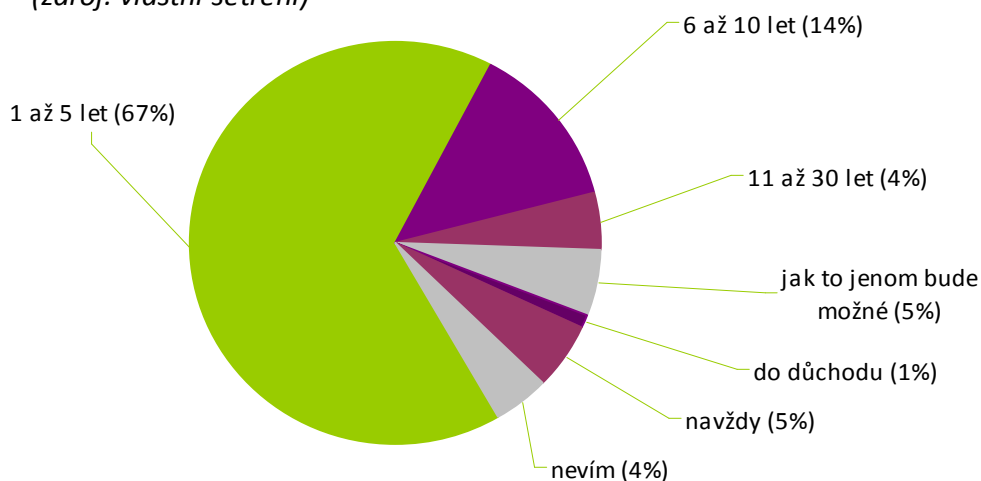
¹⁵⁴ Dotazník zjišťoval vedle země, do které se aktuálně respondenti chystali, také zemi/místo, kde by oni sami nejraději žili, kdyby to záleželo pouze na nich.

chtějí v následujících letech žít. Z celkového počtu všech případů, kdy se deklarovaná a chtěná destinace neshodovaly, 41,7 % respondentů uvedlo, že by nejraději zůstali ve Vietnamu. Ve zbylých odpovědích respondenti uváděli jako svou vysněnou destinaci vzdálené země amerického, evropského a australského kontinentu namísto blízkých destinací – především Singapuru. Nejčastěji zmiňovali, že kdyby záleželo jenom na nich, jeli by do USA (16,7 %) či Švédska¹⁵⁵ a Spojeného království (po pěti procentech). Taktéž při detailnějším pohledu na vzorek respondentů usilujících o vstup do Česka je patrné, že by nejraději zůstali ve Vietnamu a do Česka nejeli. Z celkem 16 respondentů, u kterých nebyla shoda mezi deklarovanou a chtěnou cílovou destinací, chtělo zůstat a žít ve Vietnamu jedenáct.

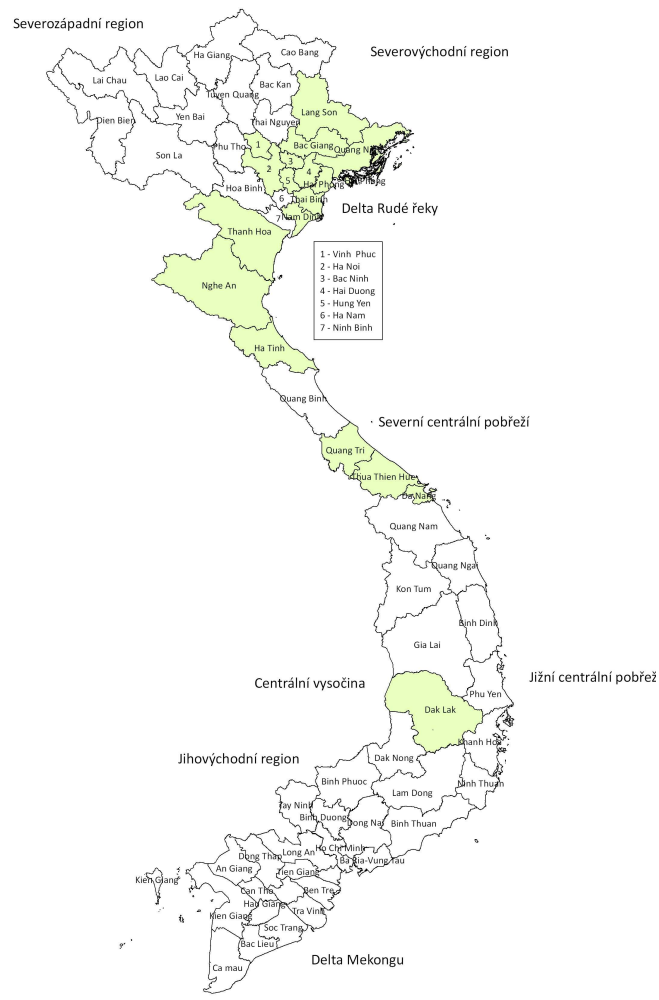
Nejčastějšími důvody, které respondenti uváděli jako jimi uvědomované překážky bránící svobodné realizaci jejich preferencí, napovídají o rodinném charakteru vietnamské migrace, o které je rozhodováno a je sponzorovaná širší sociální jednotkou (viz kapitola 1.2.1). Hlavními důvody, které respondenti pociťovali jako objektivně jim bránící ve svobodném výběru místa pobytu, byly vedle financí rodina a vazba na domov, ale také pocit nedostatku zkušeností a vyžadovaných schopností a dovedností včetně jazykové výbavy (grafy 21a a 21b). Rodinu jako faktor usměrňující rozhodování k migraci uvedlo ve skupině všech potenciálních migrantů 24,2 % respondentů. Ve skupině těch, u nichž se neshodovala deklarovaná a chtěná cílová destinace, se rodina jako limitující faktor objevila ve 26,3 % případů. Vliv rodiny se v migračním rozhodování a do migračních tendencí promítal ve dvou rovinách: 1) rodina určovala, kam jedinec vyjede a 2) rodina byla důvodem návratu zpět do Vietnamu.

Graf 20: Předodjezdové deklarované tendence k návratu u potenciálních migrantů

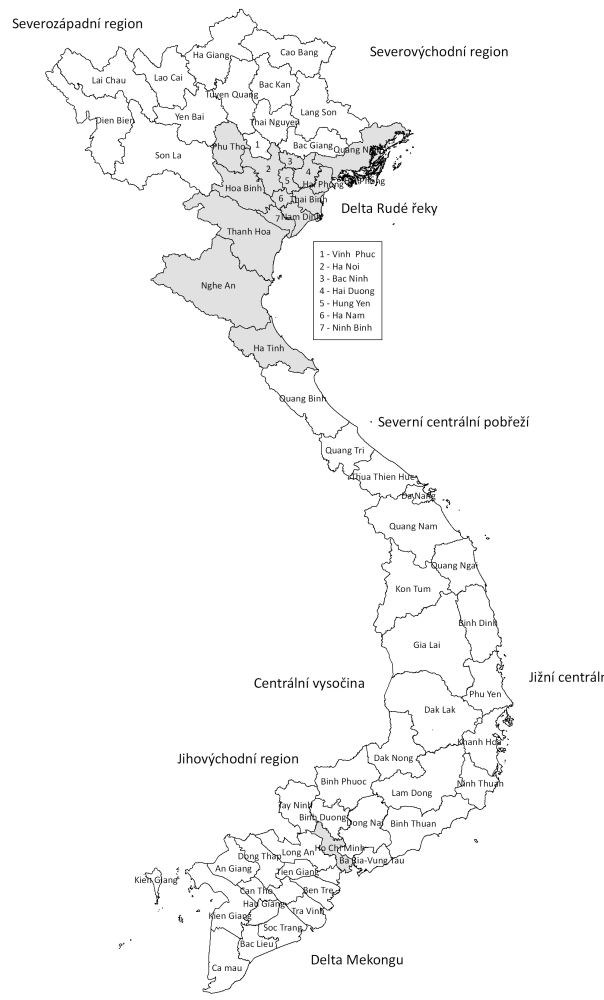
(zdroj: vlastní šetření)



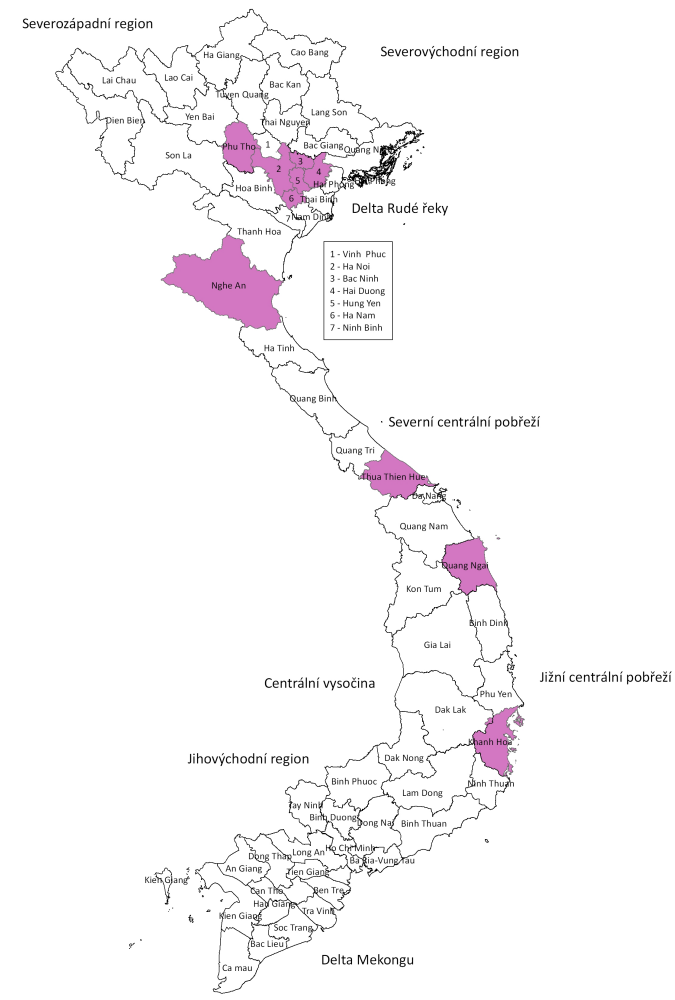
¹⁵⁵ Respondenti, kteří uváděli Švédsko, zároveň v otázce na zdroj informací o cestě do zahraničí uváděli, že informace mají od zástupců švédské školy, která dělala u nich na škole nábor.



Obr. 17: Provincie původu – potenciální migranti celkem
(Zdroj: vlastní šetření).



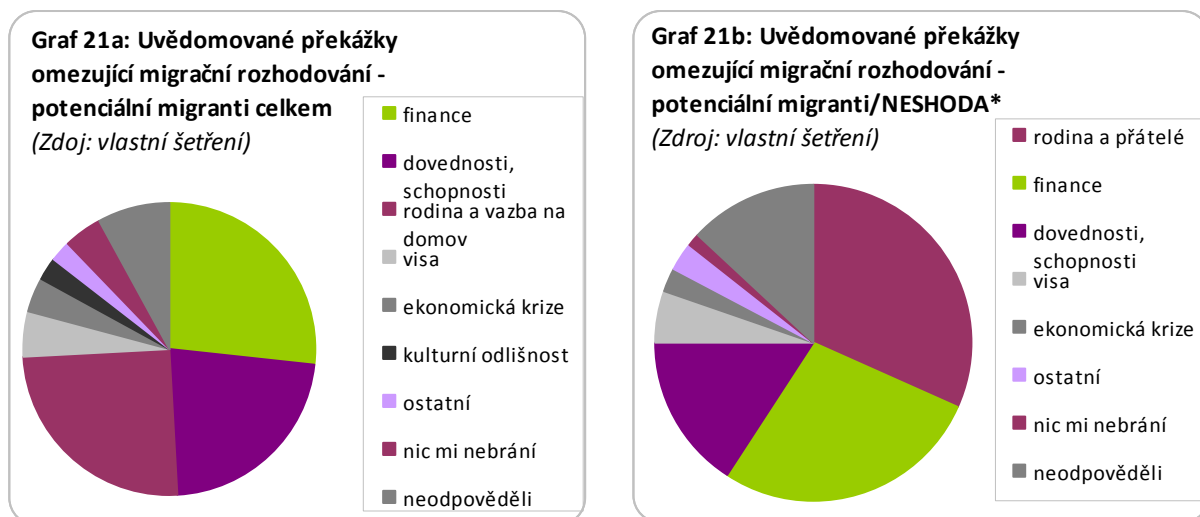
Obr. 18: Provincie původu – Viêt Xù
(Zdroj: vlastní šetření).



Obr. 19: Provincie původu – navrátilci
(Zdroj: vlastní šetření).

V prvním případě rodina vybírala cílovou destinaci. Především na základě přítomnosti dalšího člena rodiny v cizině (i vzdáleného), ale také geografické vzdálenosti. Pokud se jednalo o vzdělání v zemi, kde není žádný příbuzný, byly upřednostňovány destinace geograficky i kulturně bližší (Singapur, Japonsko, Jižní Korea), před destinacemi chtěnými respondentem, ale velmi vzdálenými (především USA). V druhé rovině byla rodina deklarovaným důvodem, proč se musí respondent vrátit zpět do Vietnamu a nežít v zahraničí. Především se jednalo o povinnost postarat se o stárnoucí rodiče, v jednom případě respondent uvedl, že se musí vrátit, protože je jediným potomkem. Cesta do zahraničí, zejména u těch, kteří se chystají na studia, byla vnímána a prezentována jako investice do budoucnosti, kterou financovala celá rodina.¹⁵⁶ Respektive zahraniční zkušenost byla hodnocena jako žádoucí pro zdokonalení se v chybějících či nedostačujících schopnostech a dovednostech včetně jazykových kompetencí, které pak měly migrantovi po návratu pomoci se uplatnit na vietnamském trhu práce. Obdobně absence těchto dovedností, schopností a zkušenosti byla vnímána i jako největší uvědomovaná překážka k vycestování a k úspěchu za hranicemi i doma, která měla charakter vlastnosti jedince – tedy vnitřního faktoru. Respondenti uváděli, že chtějí vycestovat právě proto, že se domnívají, že jimi vnímané vlastnosti, schopnosti a dovednosti jako žádoucí se nemají šanci ve Vietnamu naučit. Vedle rozvoje jazykových kompetencí hovořili o rozvoji schopnosti řešit problémy, o nabytí dovednosti organizovat práci a argumentovat a schopnosti být ve své činnosti efektivní.

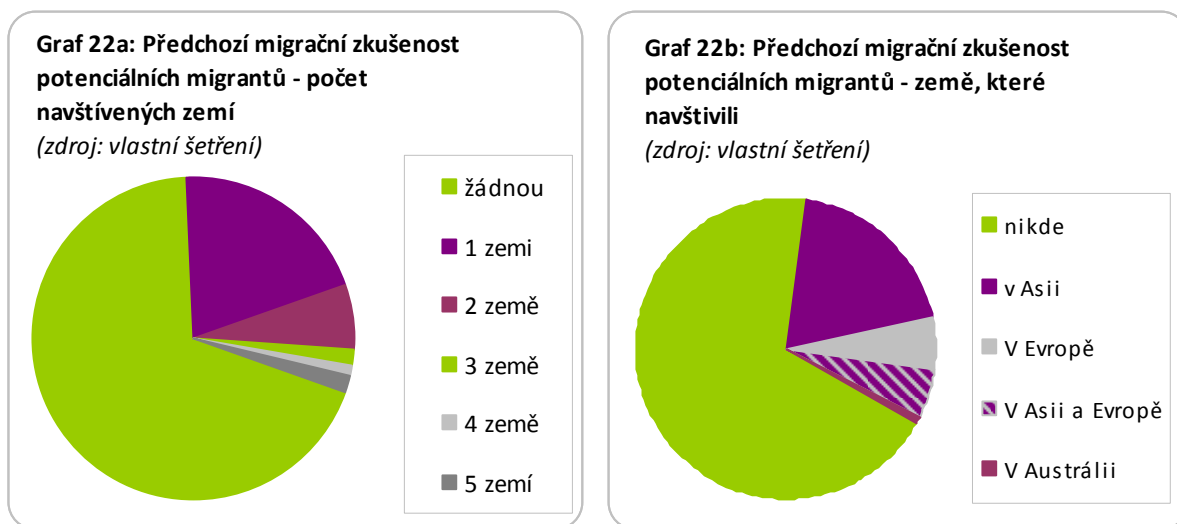
Zajímavostí je, že institucionální překážky (víza) nebyly respondenty vnímány jako zásadní problém omezující možnost vycestování. Vízová procedura a vízová povinnost jako limitující faktor se objevila pouze v 4,8 % odpovědí potenciálních migrantů, resp. v 5,3 % odpovědí ve skupině těch migrantů, jejichž deklarovaná a chtěná cílová destinace se neshodovaly.



Vysvětlivky: * uvědomovaná omezení ve svobodném výběru země života skupinou respondentů potenciálních migrantů, u nichž se deklarovaná a uvědomovaná cílová destinace neshodovala (n=60).

¹⁵⁶ Plánované studium v zahraničí měli financovat rodiče i vzdálenější příbuzní, kteří žijí za hranicemi. Zejména šlo o starší sourozence rodičů, kteří svou povinnost postarat se o rodinu a své mladší sourozence realizovali finanční podporou vzdělání svých neteří a synovců žijících ve Vietnamu.

Dalším faktorem, který do určité míry ovlivňoval uvažovanou délku pobytu byla předchozí zkušenost se zahraničím. Přes dvě třetiny potenciálních migrantů nikdy nebylo za hranicemi státu (69 %), 26,6 % bylo v zahraničí krátkodobě a 4,5 % zde žilo jeden a více let. Celkem 20,5 % navštívilo ve svém životě pouze jednu zemi, dva lidé tři, jeden člověk čtyři a dva lidé pět zemí (graf 21a). Z těch, kteří někdy byli v zahraničí, bylo 19,6 % v další asijské zemi (kromě dvou případů – Kazachstánu a Srí Lanky – se jednalo o státy jihovýchodní Asie, Čínu a Jižní Koreu), 5,4 % v některé z evropských zemí, 5,4 % v asijských i evropských zemích a jeden člověk byl v Austrálii. Nejnavštěvovanější zeměmi byly Čína (27,3 % návštěv), Singapur (10,9 %) a Francie s Thajskem (7,3 %). Nejčastějším důvodem k vycestování za hranice byla turistika (17 z 35; Čína, Laos, Taiwan, Thajsko a Malajsie). Jedna pětina všech, kteří byli v cizině, vyjeli za účelem účasti na soutěži či turnaji (školní olympiády, badmintonové turnaje, šachové turnaje), přičemž se jednalo o poměrně vzdálené destinace (Jižní Korea, Německo, Polsko, Chorvatsko, a další). Čtyři respondenti uvedli, že vycestovali za účelem návštěvy příbuzných (Austrálie, Belgie, Singapur), pět jich za hranicemi dlouhodobě žilo (Francie, Polsko) a jeden pobýval v cizině na krátkodobé stipendium (Francie). Ti, kteří nikdy nebyli v cizině, uváděli kratší plánovanou dobu pobytu (3,9 let), nežli ti, kteří zahraniční zkušenost měli (4,5 roku). Přičemž plánovaná doba byla delší u těch, kteří navštívili zemi rozvinutou (4,9 let), nežli u těch, kteří navštívili Čínu nebo Laos (4,3 let). Nicméně průměrná doba pobytu zahrnuje pouze číselný údaj o plánované délce pobytu a neodráží odpovědi „navždy“ a „jak to jenom bude možné“.¹⁵⁷ Mezi těmi, kteří vyplnili jako plánovanou délku pobytu buď „A“ – jak to jenom bude možné,¹⁵⁸ či „F“ – navždy (popřípadě „R“ – do důchodu)¹⁵⁹ byli tři respondenti, kteří v zahraničí již žili, a respondenti, kteří navštívili tři, čtyři a pět zemí. To znamená, že intenzivnější a variabilnější migrační zkušenost zvyšuje pocíťovanou nespokojenost s Vietnamem a podněcuje k plánům a úvahám nad odchodem na delší dobu, ne-li na vždy.



Posledním zjištěným faktorem, který působí na rozhodování k migraci, byla pozice respondenta v rodině daná pohlavím a pořadím ve vztahu k dalším sourozencům. U mužů i u

¹⁵⁷ Ve vzorku n=112 odpovědělo 6 respondentů, že chtějí v zemi žít navždy, 1 do důchodu a 6 jak to jenom bude možné. Jednalo se o otevřenou otázku, kterou respondenti místo číselic odpověděli slovně.

¹⁵⁸ „A“ = as long as possible.

¹⁵⁹ „F“ = forever; „R“ = retirement.

žen měla jedna třetina respondentů (37,7 %, resp. 37,3 %) v cílové destinaci známou osobu, z nichž zde mělo blízké příbuzné (sourozenec, rodič, manžel/partner) 19,6 % mužů a 23,5 % žen. V případě žen se jednalo zejména o manžele či partnery, kdežto u mužů hlavně o sourozence (bratry). V celkovém vzorku mužů a žen byla deklarovaná plánovaná délka pobytu v zahraničí delší o jeden rok u žen (4,5 roku), nežli u mužů (3,6 roku), což může být ovlivněno blízkými rodinnými vazbami těch respondentek, které v zahraničí někoho mají, ve srovnání s muži potenciálními migranty v obdobné situaci. Plánovanou délku pobytu také ovlivňuje pozice v rodině z hlediska vztahu k ostatním sourozencům. Prvorození a jedináčkové předpokládají, že v zahraničí zůstanou kratší dobu (3,9 let), nežli druho- a více rození (5,8 let). Prvorozené ženy uvádějí, že by chtěly v zahraničí zůstat v průměru 3,7 let, zatímco prvorození muži v průměru pouhé tři roky. Zajímavé také je, že 65 % prvorozených žen má za hranicemi známou osobu, oproti 22,5 prvorozených mužů.

Z dat je zjevné, že pozice v rodině a pohlaví též ovlivňuje výběr cílové destinace a plánovanou dobu pobytu za hranicemi. Obecně ženy mají vyšší tendenci odcházet tam, kde mají bližší příbuzné nežli muži, kteří za blízkou osobu považují i přátele. Na druhou stranu u žen je znatelný sklon odcházet s představou delšího pobytu v zahraničí, nežli jaká je představa u mužů, přičemž prvorození plánují návrat dříve než druho- a vícerození. Nejkratší doby pobytu pak plánují ti, kteří mají podle vietnamského hierarchického řádu uspořádání společnosti a společenských rolí nést největší zodpovědnost za rodinu – prvorození muži. Nicméně jak naznačuje následující kapitola pojednávající o migračních a adaptačních tendencích Việt Xù (tzn. vietnamských migrantů žijících mimo zemi původu), plánovaná a reálná doba pobytu v zahraničí se může značně lišit.

3.3.2 Việt Xù

Obdobně jako u potenciálních migrantů a navrátilců, i ve skupině Việt Xù má nejvíce respondentů původ v provincii Hà Nội (34,3 %) a dále provinciích Nam Định (16,4 %) a Hải Dương (10,4 %; obr. 18). I v Česku většina respondentů dotazníkového šetření (n=87) žije v hlavním městě Praze (55,8 %), dále v Plzni (18,2 %) a v Havířově (6,5 %). Dalšími českými městy pobytu byly (řazeno podle četnosti) Ostrava, Kladno, Pardubice, Brno, Děčín, Hradec Králové, Jablonec nad. Nisou, Planá, Frýdek-Místek a Rozvadov. Mezi respondenty rozšiřující rozhovorů (n=7) žili dva, resp. čtyři v Praze (jeden napůl v Havířově a v Praze a jeden v Brně a v Praze) a po jednom respondentovi v Nymburku, Ostravě, a západních Čechách. Zatímco provincie původu ve Vietnamu u respondentů ze skupiny Việt Xù jsou shodné s provinciemi, ve kterých probíhal nábor smluvních dělníků do továren socialistického Československa, lokality pobytu v Česku se vyznačují značnou variabilitou a odráží charakteristiky prostorového chování komunity Việt Xù, kterými jsou: 1) komunita Việt Xù je rozšířena ve všech regionech Česka a v obcích všech řádovostních úrovní a 2) pro Việt Xù jsou oproti majoritě typická častější stěhování v rámci země, především z důvodu hledání lepšího místa k podnikání, přičemž neúspěchu vrací na místa, kde již jednou žili.

„My jsme se stěhovali pomocí dodávek a aut. Brno, Plzeň, Cheb, Praha. Z Prahy do Kozolup, Rumburka... stěhovali jsme se kvůli obchodům, práci a škole.“

VXR01_M22_18/2G nyní žije v Praze

„Hlavním důvodem stěhování je kvůli práci, třeba že opustili staré místo podnikání a našli nové, které odpovídá jejich profilu. Druhým důvodem mohou být pro některé rodiny jejich děti. Konkrétně naše rodina – jsme se stěhovali z Ostravy - Kunčice do Havířova. Důvodem bylo, že rodinný dům v Ostravě se musel opravit. Po třech letech jsme se vrátili zpět do Ostravy, tentokrát kvůli novému místu k podnikání, aby jsme měli blízko byt a obchod.“

VXR04_M24_10/1,5G – nyní bydlí v Ostravě

„My jsme se stěhovali třikrát, to bylo v 90. letech a bylo to kvůli tržnici na hranicích s Německem, kde naši dělali. Aby to měli blíže do práce. Jinak zhruba před 5 lety se pohraničí začalo vylidňovat a lidé se začali stěhovat do měst, kde vedli pak večerky nebo někam do ubytoven ve vnitrozemí, aby mohli dělat v továrnách. Nedělá jim problém se stěhovat, pokud věří, že se na novém místě uplatní. Ale pokud to krachne, což jsem viděla párkrát – tak se vrátí zpět na první místo, protože tu mají známé, kteří jim pomůžou. Nebo se vrátí do Vietnamu, kde již zainvestovali do nějakých nemovitostí.“

VX05_F22_18/2G – nyní žije v západních Čechách

„Moje rodina se například stěhovala každý třetí rok. Vyměnila jsem místo pobytu opravdu mnohokrát a většinou to bylo pokaždé právě kvůli obchodu a pracovní příležitosti pro mé rodiče“

VXR02_F18_17,5/2G – nyní žije v Nymburku

Vnitrostátní mobilita a důvody této mobility se liší podle migrační generace. Zástupci první a někteří z 1,5 generace se na jednu stranu vyznačují vyšší frekvencí stěhování nežli majoritní společnost, nicméně co se týče vnitrostátní každodenní mobility důvody cesty jsou velmi uniformní a omezují se zásadně na obchodní záležitosti a návštěvy příbuzných a přátel, přičemž četnost těchto návštěv klesá s rostoucí vzdáleností. Variabilita důvodů vnitrostátní mobility stoupá s migrační generací. Zejména studenti cestují po Česku i z důvodů jiných než pracovních či rodinných. Nejčastěji tomu je v souvislosti se školními aktivitami – jednak v rámci školních výletů, ale také v rámci různých školních soutěží, olympiád a turnajů. I co se týče cest do zahraničí jsou zástupci 1,5 a druhé generace mnohem mobilnější nežli ti z generace první. Zatímco v první generaci 35 % všech dotázaných nikdy nebylo nikde jinde než v Česku či Vietnamu, u 1,5 a druhé generace žádnou jinou cizí zemi kromě Vietnamu a Česka nenavštívilo pouze 15 %. Vedle toho podle migrační generace se různí i důvody cest do ostatních zahraničních zemí.

Việt Xù první generace kromě země předků a země aktuálního pobytu navštívili ve svém životě především okolní státy (Německo). Dále uváděli celou řadu zemí, které de facto nenavštívili, protože se jednalo o státy tranzitu jejich leteckého spoje mezi Prahou a Hanojí (Francie, Nizozemí, Německo, Spojené království, Jižní Korea nebo Spojené arabské emiráty), popřípadě státy tranzitu vlakového spoje mezi Československem a Vietnamem (Čína, Mongolsko, Rusko). Nicméně pokud vyjíždějí do okolních zemí, je tomu zpravidla stejně jako u vnitrostátních cest z důvodu obchodní cesty nebo z důvodu návštěvy příbuzných či přátel (obvykle se jedná o Německo, popřípadě Slovensko). I přestože stoupá počet usídlených vietnamských rodin se stabilním příjmem i nabídek dovolených,¹⁶⁰ trávení volna v zahraničí

¹⁶⁰ Např. v multifunkčním areálu Sapa sídlí dvě velké cestovní agentury East Sea Holidays (www.eastseaholidays.eu/) a Tour Viet (www.tourviet.cz), které se zaměřují na vietnamskou i českou klientelu. Především zájezdy určené pro Vietnamce jsou koncipovány jako krátkodobé, několikadenní zájezdy k moři, poznávací zájezdy, včetně návštěv festivalů jako např. Oktoberfest, nebo nyní nově i do Alp na lyžování. Nicméně tento sektor služeb se ve vietnamské komunitě teprve rozvíjí.

se stále týká pouze nejmajetnějších a spíše se jedná o krátkodobé (několikadenní cesty), aby obchod tzv. „nestál“ a nepřišli při dlouhé absenci o zákazníky. Výjimkou jsou cesty do Vietnamu, které zpravidla vždy absolvuje jenom jeden z dospělých členů rodiny (buď otec, nebo matka), aby vždy mohl ten druhý udržovat podnikání v běhu. S rozvojem počtu leteckých spojů mezi oběma zeměmi, včetně přímých letů mezi Prahou a Hanoj, a s rostoucí cenovou dostupností letenek roste i četnost návštěv Vietnamu. K první návštěvě obvykle dochází po pěti letech pobytu v Česku a dále se opakují v periodě 3-5 let, nicméně závisí na finanční situaci té které rodiny. Délka pobytů u zástupců první generace bývá řádově v měsících (1-6 měsíců).

Oproti svým rodičům Việt Xù 1,5 a druhé generace mají mnohem více zkušeností s cestami do zahraničí. Cestují zejména do států EU, ale i států regionu jihovýchodní Asie (Singapur, Thajsko, Vietnam), dále Jižní Korey, USA a Kanady. Do zahraničí jezdí kromě návštěv příbuzných také na stáže a studium (Erasmus/Sokrates), letní školy nebo jazykové kurzy (především kvůli zdokonalení angličtiny), na poznávací zájezdy (zejména se školou) nebo na dovolenou, ale v naprosté většině případů se to týká především těch, co studují (viz kapitola 2.3.1). Důležitou roli hrají obzvláště cesty do Vietnamu, které mají dva hlavní důvody: kulturní a ekonomický. Mnoho vietnamských rodičů posílá své děti do Vietnamu, aby poznaly svou zemi předků a nezapomněly jazyk. Rodiče věří, že časté nebo dlouhodobé pobyty ve Vietnamu u příbuzných posílí u jejich potomků znalost vietnamských tradic a zvyků, a proto pokud si to rodina může dovolit, posílá dítě do Vietnamu především na krátkodobé pobyty (v době letních prázdnin). Nicméně častým modelem především u ekonomicky slabších rodin je i několikaletý pobyt, jehož smyslem je vedle předávání jazyka a kultury také rozpočet a ekonomická stabilita rodiny dítěte v Česku.

Péče o malé dítě je velmi nákladná. Kromě mandatorních výdajů, jako je např. placení komerčního zdravotního pojištění, jestliže ani jeden z rodičů nemá trvalý pobyt,¹⁶¹ a nákladů na jídlo, ošacení a vzdělání, je velikou položkou i péče samotná, kdy s dítětem musí někdo stále být – zpravidla dospělý člen rodiny, který by byl jinak výdělečně činný. V případech, kdy dítě zůstává v Česku a rodina si to může finančně dovolit, snaží se rodina zpravidla přivést z Vietnamu prarodiče – babičku, která se o dítě stará a jakmile dítě odroste do věku, kdy nepotřebuje stálý dohled dospělého, prarodič se vrací zpět do Vietnamu. Další rozšířenou praxí jsou tzv. „české babičky“, většinou české ženy v důchodu, které jsou najaté na hlídání dětí. Nicméně v tomto případě děti velmi rychle ztrácí kontakt s autentickou vietnamskou tradicí a stávají se de facto Čechy. Poslední ze strategií udržení dítěte předškolního věku v Česku je umístění potomka v mateřské škole, ale i tato praxe vyžaduje další výdaje. Proto mnohé rodiny volí variantu poslání dítěte zpět do Vietnamu, kde žije přibližně do věku nástupu na druhý stupeň základní školy. Poté se vrací a pokračuje ve vzdělání v Česku. Zajímavé je, že se tento model téměř výlučně objevuje pouze u prvorozených dětí a u druhorozených potomků už rodiče dítě neposílají do Vietnamu na déle nežli na prázdniny. Je tomu jednak proto, že se od staršího sourozence očekává, že se o mladšího postará, ale také proto, že si rodiče uvědomují i negativní dopady vzájemného dlouhodobého odloučení. Jak popisuje jedna respondentka z části zúčastněného pozorování, která sama takové odloučení zažila, daná praxe představuje značnou psychickou zátěž pro rodiče i pro potomka, u kterého smíšená nedobrovolná česko-vietnamská zkušenost ovlivňuje vztah k obou místům i jeho migrační tendence.

¹⁶¹ Sazebníky komerčního zdravotního pojištění u dětí předškolního věku se pohybují mezi 1 200 a 1 800 korun za měsíc.

„Tohle dělá hodně vietnamských rodin. Těch, co nemají tolik peněz, ale i těch, co jich mají hodně. Když se tady narodí dítě, tak oni nemají moc peněz a s velkým přesvědčením si myslí, že když ho pošlou do Vietnamu, tak se za prvé naučí vietnamsky a za druhé ti, co mají peníze si myslí, že se o to dítě postarají ve Vietnamu lépe. Protože tady hodně pracují a nemají na dítě čas. Časem zjistí, že je to blbý, protože hodně těch dětí má psychické problémy, když není s těmi rodiči, ale tato oblast je ve Vietnamu stále neznámá. Je v Česku zvyklé, umí zdejší jazyk, vyrůstá v tomto prostředí a oni ho odtrhnou a pošlou někam, kde je to úplně jiný. Možná tam má třeba babičku a dědu, ale pro to dítě to jsou stejně úplně cizí lidé. A pak časem rodiče zjišťují, že to zase tak dobré není. Sice se dítě naučilo vietnamsky, ale začalo se jim strašně stýskat. Pak vidí, že je jejich dítě pořád takové smutné a takové, že ani oni neví, jak to popsat, protože se s tím nikdy nesetkali. Ale v podvědomí si myslí, že je to špatné. Takže další řešení je to dítě sem přivést zpátky. Když ho sem zpátky přivezou, tak to dítě za ty 2-3 roky, co bylo ve Vietnamu, si zase zvyklo na vietnamský způsob, zapomnělo češtinu a zase jede znovu. Takže je minimálně 6-7 let ztracené. Což je obrovská zátěž na psychiku a vývin dítěte. Pak když je tady a už je větší, tak začíná vnímat. Když ho poslali do Vietnamu, tak bylo ještě malé, nerozumělo věcem. A jak je větší, tak začne projevovat negativa a nesouhlasy. Chce zase do Vietnamu, což už ho nepustí.“

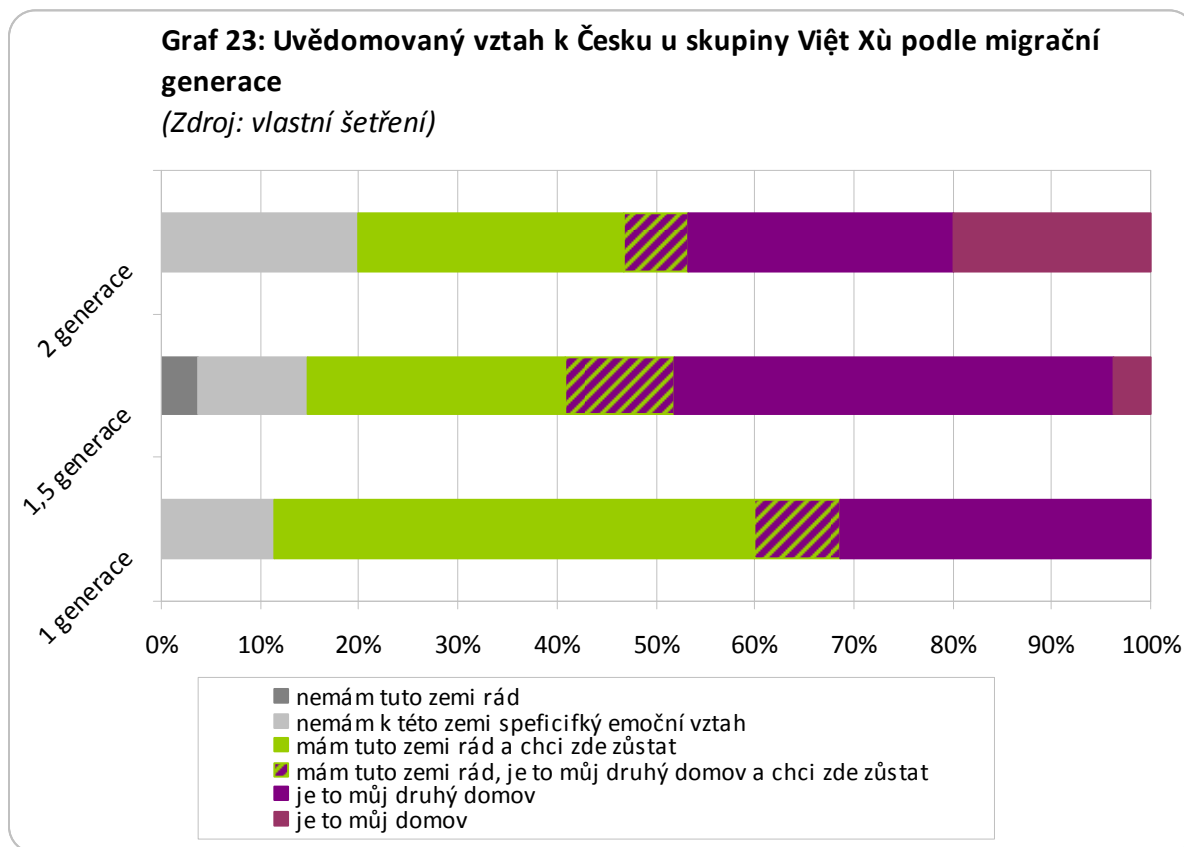
vietnamská respondentka z částí zúčastněné pozorování

Vztah k Česku a k Vietnamu je další proměnnou, která vstupuje do migračních a adaptačních tendencí Việt Xù a zároveň variuje podle migrační generace. Mezi respondenty dotazníkového šetření nejpozitivněji vnímali zkušenost se životem v Česku zástupci 1,5 generace, z nichž 70 % uvedlo, že je dobrá až velmi dobrá, a pak respondenti generace druhé, ve které dvě třetiny cítily totéž. Zbylí respondenti skupin 1,5 a druhé generace byli menšinového názoru, že jejich zkušenost není ani vyloženě špatná, ani zcela dobrá. Toto vnímání života v Česku naopak převládalo v odpovědích Việt Xù první generace (57 %), ve které pouze 43 % dotázaných hodnotilo svou zkušenost s Českem jako dobrou až velmi dobrou.

Obecně však lze říci, že až na jednoho respondenta, který patřil k zástupcům 1,5 generace, jenž označil odpověď, že „nemá Česko rád a chtěl by se co nejdříve odstěhovat“, žádný respondent neuvedl, že by vnímal zkušenost se životem v Česku jako negativní. Naopak. Pociťované prožívání života v této zemi je většinou Việt Xù hodnoceno jako dobré až velmi dobré nebo neutrální. Dané vnímání života v Česku respondenti promítali i do pociťovaného vztahu k této zemi, který byl v 80 – 88 % všech odpovědí pozitivní (graf 23). Nejhlubší emoční vazbu k Česku prožívají zástupci 1,5 generace z nichž více jak polovina označila Česko za svůj domov či druhý domov a více jak třetina uvedla, že tuto zemi má ráda a chtěli by v ní zůstat žít. Nicméně na rozdíl od druhé generace, ve které jedna pětina respondentů vnímá Česko za svůj domov, pro zástupce 1,5 generace je spíše domovem druhým.

Paradoxní situace nastala v hodnocení v rámci skupiny Việt Xù druhé generace, ve kterém se objevují jak odpovědi odrážející pevný vztah k Česku („je to můj domov“), tak stejný počet respondentů uvedlo, že k této zemi necítí žádné specifické emoce (graf 23). Zároveň však tito respondenti vnímají oslabenou vazbu vůči Vietnamu, který spíše než za svůj domov označují za zemi předků. Tato paradoxní situace přímo působí i na migrační tendence zástupců druhé generace, kteří až na ty, co chápou Česko jako svůj domov, by chtěli v zemi zůstat pouze do té doby, než dostudují, a pak se přestěhovat dál, především na Západ. Stejným důvodem reemigrace je jimi vnímané větší množství příležitostí v západních

zemích a skutečnost, že se jedná o společnosti mnoha kultur (především USA), a tedy země tolerantnější k jinakosti.



Nejrozhodnější ve spojení své budoucnosti s Českem byli v době výzkumu zástupci 1,5 generace, z nichž jedna třetina otevřeně deklarovala, že plánuje v Česku žít na trvalo, a jedna čtvrtina uváděla, že by chtěla zůstat alespoň dalších dvacet let. Nicméně i ti, kteří byli přesvědčeni, že se v Česku usadí navždy, uváděli, že kdyby si mohli svobodně vybrat, bydleli by nejspíše někde jinde. Nejčastěji zmiňovali Německo, a pak další země geograficky blízké Česku. Důvody byly obdobné těm, které zmínili Việt Xù druhé generace, že tyto země jsou vyspělejší jak ekonomicky, tak společensky. Především zdůrazňovali, že se jedná o země multikulturní, bez predsudků a rasismu. Jako další důvod, proč by se přestěhovali právě do Německa, uváděli, že chtějí do země, kde budou lépe přijati, ale zároveň chtějí být blízko své rodině, která je v Česku již usazená.

„Mám tu (v Česku, pozn. autorky) rodinu a zázemí, už nemám důvod se vrátit zpátky do Vietnamu. Ale kdybych si mohla vybrat, šla bych do Francie. Líbí se mi zdejší obyvatelé i kultura a lidé jsou tam přátelštější.“

VX34/F26/18-1,5G

„Plánuji zatím zůstat v ČR, ale kdybych si mohl svobodně vybrat, vybral bych si asi Německo nebo jakýkoliv jiný západní stát. Hlavně protože lidé jsou tam otevřenější a

uvědomují si, že teď je doba globalizace. Lidé jsou si všichni rovni. Protože já jsem Asiat, co s tím? Podle Hitlera tak právě Slované jsou podřadná rasa.“

VX32/M22/10-1,5G

„Plánuji, že v Česku zůstanu ještě nejméně 10 let, ale chtěla bych se přestěhovat do Francie, nicméně kvůli rodině v Česku nemohu.“

VX68/F24/13-1,5G

Ve vietnamské diaspoře v Česku se začíná projevovat nový fenomén – tendence k pokračující reemigraci dál na Západ, především u 1,5 a druhé migrační generace přistěhovalců. Tyto tendence jsou paradoxně silnější u generace druhé nežli jedenapůlté, přestože zástupci druhé generace žili převážně v jedné zemi – v Česku, kdežto Việt Xù jedenapůlté generace mají zkušenost s životem ve dvou zemích, a proto je u nich vyšší pravděpodobnost projevu pocitu vykořenění. Nicméně je pravděpodobné, že právě zmíněná migrační zkušenost, která navíc pozměnila osobnost migranta, jeho vnímání svého okolí i okolí samotné, je faktorem, který odrazuje od návratu do Vietnamu, jenž se migrantům v průběhu uplynulých let kulturně i emočně vzdálil. V důsledku toho v této fázi života, v momentálních sociálních, ekonomických a kulturních kontextech migranti 1,5 generace pociťují, že návrat je nepravděpodobný a reemigrace a readaptace na nové prostředí nerealizovatelná. Přesto toto aktuální rozpoložení nemusí být definitivním a s postupem věku a postupným ekonomickým i společenským rozvojem Vietnamu mohou svá rozhodnutí ke stáří změnit, jak se tomu děje u první generace vietnamským migrantů v Česku.

Ve skupině Việt Xù první generace celá jedná čtvrtina uvádí, že by se chtěla do Vietnamu vrátit. Na druhou stranu pětina zástupců Việt Xù první generace vůbec netuší, kde by nyní chtěli žít. Za ideální nepovažují ani variantu zůstat v Česku, ani variantu návratu do Vietnamu, ale ani variantu reemigrace někam dál. Nicméně i v případě první generace Việt Xù se ukazuje, že rodina představuje významný, ba dokonce nejdůležitější faktor limitující svobodné rozhodování. Jako hlavní důvod toho, proč se nemohou Việt Xù první generace vrátit do Vietnamu, totiž uváděli právě rodinu – a to své děti, které si v Česku již zvykly a chodí v Česku do školy. Zajímavostí však je, že téměř polovina Việt Xù první generace uvedla, že kdyby si mohla vybrat, šla by také bydlet dál na Západ (především do Německa, Francie, Kanady a USA) a jako důvod uváděli, že návratu do Vietnamu brání tamější režim a životu v Česku nízké platové ohodnocení, rasismus a absence principu zásluhovosti. Kdežto o západních zemích se domnívají, že jejich společnosti jsou vstřícné k jiným etnikům a jiným kulturám a že obecně život je tam poklidný a spokojený. Jeden respondent svůj pocit shrnul následovně:

„Podle mne je tam (v Německu, pozn. autorky) dobrá bezpečnostní situace a lidé jsou kultivovaní a zdvořilí. Příjmy jsou na základě svých schopností, tzn. že lidé dostávají plat podle jejich schopností, takový zásluhový systém.“

VX56/M46/18-1G

Respondenti druhé generace jsou ve fázi života, kdy jsou bez rodičovských závazků. Navíc v důsledku absence přímého kontaktu se zemí předků, ale i pevné vazby na místo pobytu v Česku v souvislosti s jeho častou změnou a nepředáváním jakési paměti místa rodiči, kteří posilují především emoční vztah k Vietnamu, pocit vykořenění, resp. nezakořenění v kombinaci s věkem, výchovou, společenským všeobecným trendem, kdy

vrstevníci majority cestují za hranice stále častěji, mají tyto tendence také. Nicméně i v případě sklonu k reemigraci u druhé generace Việt Xù se projevuje silný vliv rodiny na migrační rozhodování zda odejít, či neodejít, a také na výběr destinace – spíše blíže nežli dále.

3.3.3 Navrátilci

Navrátilci během výzkumu uváděli, že oni se nikam už stěhovat nehodlají a chtějí zůstat ve Vietnamu. Nicméně jejich vazba na Česko a československá migrační zkušenost ovlivňují jejich každodenní život i dnes. Mnozí z nich mají v Česku stále přátele a rodinné (často blízké) příbuzné, se kterými jsou v pravidelném kontaktu (skype, mobilní telefon, v některých případech i osobní návštěvy). Ale i ti, kteří s Českem jako zemí již nejsou v přímém kontaktu, si přinesli Česko s sebou do Vietnamu. Proto následující kapitola je spíše nežli na migrační tendence zaměřena na vliv migrační zkušenosti na život navrátilců zpět ve Vietnamu.

Naprostá většina všech respondentů navrátilců (dohromady za zúčastněné pozorování, dotazníkové šetření a rozšiřující rozhovory) pocházela z provincií severního Vietnamu, především z provincií Hà Nội, Hải Phòng, Hải Dương, Nam Định a Quảng Ninh. Nicméně mezi navrátilci byli i ti, kteří měli původ v jižní části Vietnamu, ale po rozdělení země se museli z důvodu politické příslušnosti rodiny přestěhovat na sever. Všichni respondenti bez výjimky byli účastníci vládních programů pracovních-studijních pobytů v Československu a všichni bez výjimky odcházeli za velmi specifického historicko-politicko-ekonomického kontextu: 1) odcházeli v době, kdy země byla ve válečném stavu, který de facto trval od roku 1945 do roku 1989, 2) migrace byla řízena a kontrolována shora a podléhala celé řadě smluvních podmínek a 3) v době příchodu do Československa, ale i v době návratu do Vietnamu, byly v životní úrovni obou zemí obrovské rozdíly (Kušniráková 2012b). Právě společenské podmínky v Československu a ve Vietnamu v době odchodu, v době pobytu v emigraci a v době návratu významně ovlivnily adaptaci na staronové vietnamské prostředí a podobu společenských vztahů a vazeb těchto navrátilců.

Specifika předrevoluční vietnamské migrace do Československa a zpět do Vietnamu vedla ke vzniku pevných a velmi blízkých vztahů mezi jednotlivými migranty, které jsou ve většině případů živé i dnes, a mnohdy dokonce představují hlavní osobní vazby, které mají mimo vlastní rodinu. Pevný základ těmto vztahům položil život v Československu, především sdílení pracovního i soukromého života a sdílení stesku a překonávání kulturního šoku. Všichni respondenti navrátilci totiž odcházeli do Československa ve skupinách se svými vrstevníky, kteří často pocházeli ze stejné továrny či obce, a zpravidla v Československu pobývali bez dalších rodinných příbuzných. Někteří z nich odcházeli na pobídku přátel, kteří již v Československu byli, ale většina na výzvu zaměstnavatele, který dělal ve Vietnamu nábor. Společné jim bylo to, že žili pohromadě, většinu aktivit měli organizovaných nebo jinak limitovaných nadřízenými orgány (např. povinná politická školení, která zpravidla probíhala na úkor dovolené) a účastnili se organizovaných socializačních činností, především sportovních turnajů a kulturních událostí. Dalším specifikem vietnamské migrace do Československa byl věk a fáze životního cyklu, kdy přijeli. Všichni přicestovali v rané dospělosti, resp. na konci puberty, kdy se jejich osobnost ještě vyvíjela. Byli na počátku reprodukčního období a většina z nich v té době ještě neměla partnera, kterého mnohdy našli mezi dalšími Vietnamci a Vietnamkami v Československu.

Stejně tak do Vietnamu se vrátili mladí, ekonomicky aktivní, kteří po technické stránce neměli mít žádný problém s readaptací, protože odešli v dospělosti, kdy svůj mateřský jazyk ovládali nejen verbálně, ale i v psané formě. Nicméně readaptace na staronové prostředí nebyla pro navrátilce zcela jednoduchá, jelikož nejenom oni sami, ale i prostředí se změnilo. Během pobytu v Československu, který zahrnoval i studium na místních školách a učilištích, se proměnila jejich osobnost, především pojetí individuálních svobod, organizace práce, projevů asertivity, atd. Zákonitě se proto po příchodu jako jakýsi nositelé inovace v tradiční společnosti dostávali do rozporu s konservatismem, který představovala původní společnost (Dumon 1986). Navíc v době návratu byl Vietnam stále velmi chudý, nefungovala zde základní infrastruktura a v zemi byl veliký nedostatek nejenom spotřebního zboží, ale i základních potravin. Obrovský obrácený kulturní šok vedl k tomu, že navrátilci měli tendenci se dál sdružovat s těmi, se kterými sdíleli migrační zkušenost. A i dnes dvacet až třicet let po návratu 75 % respondentů odpovědělo, že většina přátel, které ve Vietnamu má, jsou další Vietnamci, kteří byli v Československu. Respondenti, kteří přijeli do Československa v 60. a 70. letech uvedli, že se s dalšími navrátilci setkávají řádově několikrát za týden, respondenti z 80. let už se setkávají řidčeji, ale minimálně jednou za měsíc. Kromě malých ad hoc setkání pořádají velká pravidelná setkání (jednou za týden menší, jednou za měsíc cca 50 lidí, jednou za rok cca 200 lidí), ale především se pravidelně navštěvují. Navíc během pobytu v Československu navrátilci měli možnost mít volný čas a ten vyplnit volnočasovými aktivitami a i dnes je spolu tráví: kromě návštěv kaváren a pouličních hospod a diskusí nad aktuálním děním, někteří respondenti uváděli, že společně „joggují“ či chodí rybařit.

Během pobytu v Československu si navíc navrátilci mimo jiné zvykli na místní kuchyni, pivo a další alkohol a především na atmosféru českých hostinců. Právě díky popularitě českého piva mezi navrátilci a všeho, co k pití piva patří, vzniklo během posledních dvaceti let ve Vietnamu (především v Hanoji) několik malých pivovarů a hostinců po českém vzoru, které se těší vysoké návštěvnosti. Jsou jimi především hanojské pivnice s vlastním pivovarem Hoa Vien, GoldMalt, Gambrinus-Gamberbeer a PraGold (Kušniráková 2011). Pivnice, které jsou vybavené českým nábytkem a vyzdobené plakáty českých piv, hraje zde česká hudba a konzumuje české jídlo jsou dalším prvkem, který posiluje vztah navrátilců k Česku, kteří hostince navštěvují. Nicméně je nutné podotknout, že tyto restaurace patří k těm dražším v hlavním městě, a proto se zde scházejí pouze ti movitější.

Nicméně i přes zjevně převažující pozitivní vztah k Česku, resp. Československu, (viz kapitola 3.2) a tendence udržet si vazby na tuto zemi ať už skrze své příbuzné, kteří v Česku žijí, nebo scházením se s bývalými kolegy z Československa, 75 % radí těm, kteří se do Česka teprve chystají, aby svou cestu zvážili. Podporují ty, kteří chtějí v Česku studovat, nicméně od cesty důrazně odrazují ty, kteří by chtěli jet do Česka pracovat. A pokud by do Česka přeci jenom chtěli odjet za prací, radí jim, aby se naučili místní jazyk, právo a tradice, jinak nebudou úspěšní.

„Poradil bych jim, aby dobře prozkoumali Českou republiku a aby měli schopnosti a inteligenci, aby se mohli zapojit do práce.“

N02/M54/1974/10

„Musíte umět říct ‚děkuji‘ a ‚omlouvám se‘. Ale řekla bych jim, že v době, kdy světová ekonomika je v krizi, tak Česká republika není takový ráj.“

N04/F49/1981/2,5

„Pokud chcete jet do Česka studovat, jed'te, dávejte pozor, naučte se místní jazyk, zvyky, poznávejte právo a pracovní návyky české společnosti, pro studium je Česko vhodná země, kde se můžete hodně naučit. Pokud ale chcete do Česka jet za práci nebo podnikat, tak rozhodně nejezděte.“

N05/M55/1975/9

„Měli by se dobře učit česky, aby pochopili a aby rozuměli a mohli komunikovat s Čechy. Poznávat místní zvyky Čechů a aby se mohli učit a vyměňovat si znalosti navzájem.“

N24/M47/1982/8

„Nemějte tu fantazii o tom, že ta země je ekonomicky schopná - pozor na český sen!“

N28/M46/1985/6

3.3.4 Faktory migračních tendencí vietnamských migrantů

Z výsledků šetření mezi skupinami respondentů potenciálních migrantů, Việt Xù a navrátilců je patrné, že migrační tendence, především pak cílová destinace a délka pobytu, jsou usměrňovány třemi zásadními faktory: rodinou, finančními zdroji a povahou destinace (zejména společenskou a ekonomickou vyspělostí a kulturní a geografickou blízkostí/vzdáleností). Naopak role administrativních překážek, jako jsou např. víza, nebyla ve většině případů vnímána jako zásadní omezení. Ukázalo se, že jak u potenciálních migrantů, tak u Việt Xù představuje hlavní limitující prvek ve svobodné volbě právě rodina, která ovlivňuje především to, kam člověk půjde, a v případě potenciálních migrantů i plánovanou dobu délky pobytu za hranicemi. Nejvíce byl vliv rodiny v migračním rozhodování patrný u skupiny potenciálních migrantů, z nichž téměř dvě třetiny uváděly, že destinace jejich cesty se neshoduje s jejich osobními preferencemi, z nichž více jak jedna čtvrtina uvedla, že je to právě rodina, kdo limituje jejich volbu.

Zároveň se ukázalo, že vliv rodiny je silný i v případě již usazených rodin v emigraci, konkrétně v Česku, a to v případě všech migračních generací. Řada respondentů Việt Xù 1,5 a druhé generace uvažovala, že by rádi migrovali dál na Západ, ale jako hlavní omezení svobodného výběru destinace uváděly, že chtějí být blízko již usazené rodině v Česku, tzn. že ve své volbě přemýšleli hlavně o blízkých státech Německu a Francii. Obdobně, ačkoliv většina migrantů první generace uvedla, že jejich zkušenost s životem v Česku je vesměs převážně pozitivní, až tři čtvrtiny Việt Xù první generace by nejraději bydleli někde jinde než v Česku. Nicméně jako hlavní důvody uváděly vedle finančních možností a politické situace ve Vietnamu (u těch, kteří by nejraději žili ve Vietnamu) opět rodinu. Především hovořili o tom, že se nemohou odstěhovat kvůli dětem a dokud děti studují, musí v zemi zůstat. Hlavními důvody pokračujících migračních tendencí již usazených Việt Xù byla převážně nespokojenost s pocitem nepřijetí českou majoritou, kterou vnímají jako uzavřenou novým prvům. Respondenti uváděly, že společnosti západních zemí (zejména Francie, Německa, Spojeného království, Kanady a USA) jsou otevřenější k jiným etnikům a kulturám, jsou multikulturní a není zde rasismus. Navíc že se jedná o země, kde je klidný a spokojený život a každý je tam odměněn za to, co dělá a ne za to, kým je. V případě Việt Xù první generace navíc představoval ještě silný důvod k odchodu z Česka stesk po domově v případě těch, kteří by se chtěli vrátit do Vietnamu.

Závěr

VIETNAMSKÁ MIGRACE DO SVĚTA A DO ČESKA

„Vzácně se migranti pouze stěhují z A do B, ale naopak jejich přesuny jsou složitým systémem pohybů mezi dvěma místy nebo v rámci několika destinací. Navíc migranti jsou jen zřídka jednotlivci, kteří operují v sociálním vakuu, ale spíše jsou zapleteni do celé řady rodinných a komunitních sítí. Také by na ně spíše než na prospěcháře usilující o zvýšení svých osobních příjmů mělo být nahlíženo jako na lidi existující v rámci sdílených strategií minimalizace rizik.“

Ronald Skeldon (2002: 75)

Jak podotýká Skeldon (2002: 75), není možné na migranty nahlížet zjednodušeně jako na jednotlivce, kteří činí svá rozhodnutí izolovaně, bez jakýkoliv vnějších sociálních vazeb. Tím spíše ne na ty z rozvojových zemí. Naopak život a jednání většiny migrantů jsou ovlivňovány sítěmi rodinných a komunitních vztahů, a jak dodává De Haan (1999: 15), obvykle by migranti ani jako jednotlivci bez pomoci rodin a dalších širších sítí nebyli schopni odejít. Role formálních a neformálních vztahů a rodinných vazeb se ukazuje jako stěžejní i v případě vietnamské mezinárodní migrace, a to už od jejích počátků od poloviny minulého století.

V době řízené migrace do zemí spřátelených režimů obou částí rozděleného Vietnamu bylo využíváno jak existence širších formálních sítí (mezivládních vazeb na nejvyšší úrovni), tak i sítí osobních (na základě osobních známostí a příbuzenských vztahů). Z jihu odcházeli především vietnamští funkcionáři či armádní důstojníci ve službách nejprve Francouzů a posléze Američanů na časově omezené studijně-pracovní pobyty. Ze severního Vietnamu pak odcházeli učni a dělníci do zemí Východního bloku. Přestože destinace a důvody pobytu byly různé, podněty k migraci byly velmi obdobné. Impuls přišel shora a shora byli také vybíráni ti, kteří za hranice pojednou. Na druhou stranu se do konečného výběru promítly i společenské

vazby té které rodiny, která díky nim měla přístup k informacím a mohla do konečného výběru prosadit někoho ze svých řad. S postupujícím časem začal sílit vliv osobních sociálních sítí, skrze které se šířily informace dál v rámci komunity ve Vietnamu. Dokonce se ukazuje, že i v období řízené migrace do států Východního bloku docházelo s postupem času k posílení předávání informací v rámci osobních vztahů, které ovlivňovaly výběr dalších uchazečů o migraci. Role sociálních vazeb se projevovala i v době tzv. indočínské uprchlické krize, kdy statisíce uprchlíků, tzv. *boat people* opouštěli Vietnam. I v této extrémní situaci hrály významnou roli vazby a vztahy. Jednak formální vztahy na úrovni vládních režimů jednotlivých států světa, které ovlivňovaly cílové destinace uprchlíků. Ale také rodinné vazby běženců, kteří jen vzácně utíkali jako jednotlivci bez závazků vůči ostatním příbuzným. I v případě uprchlické krize se tedy jednalo o migraci ovlivněnou sociálním kontextem toho kterého migranta. Ti buď odcházeli s dalšími příbuznými nebo pokud utíkal pouze jeden, byl de facto velvyslancem rodiny, která ho měla brzy následovat. Význam této rodinné strategie podtrhl zejména i zájem o tzv. *Orderly Departure Program* nebo o *Amerasian Homecoming Act*, které následovaly po uprchlické vlně. Vliv sociálního kontextu a osobních vazeb na migraci následně narůstá s pádem socialismu ve Východním bloku, v důsledku kterého došlo k proměně podoby vietnamské migrace na více méně dobrovolnou a realizovanou vlastními aktéry migrace.

Význam sociálního kontextu potvrzují i výsledky z vlastního výzkumu, který byl realizovaný v Česku a ve Vietnamu v letech 2010 až 2012 u třech skupin respondentů – potenciálních migrantů, Vietnamců žijících v Česku tzv. Việt Xù a navrátilců. Z šetření vyplývá, že rodinné vazby a závazky ovlivňují vedle vlastního rozhodování k migraci také výběr destinace, převažující účel pobytu za hranicemi, předpokládanou dobu pobytu mimo zemi původu, a dokonce i podobu ekonomických aktivit v zahraničí. Navíc se ukazuje, že sociální kontext neovlivňuje jenom rozhodování k migraci u potenciálních migrantů, ale i migrační a adaptační strategie již usazených migrantů v zahraničí včetně jedenapůlté a druhé migrační generace. Zatímco u potenciálních migrantů se jako stěžejní v procesu rozhodování k migraci projevila vliv pozice migranta v rodině, jeho pohlaví, rodinný status a existence osobních kontaktů v zemi cílové, u migrantů žijících mimo Vietnam to byl vnímaný pocit odpovědnosti za své potomky, rodiče zpět ve Vietnamu a příbuzné, kteří se do zahraničí také přestěhovali. Velmi zajímavý je vliv sociálního kontextu u migrantů jedenapůlté a druhé generace, u kterých se projevil částečné tendence k reemigraci do západních zemí. I v těchto případech se ukázalo, že výběr destinace byl limitován rodinnými závazky. Konkrétně ti migranti, kteří uvažovali o dalším pohybu, volili takové destinace, které splňují jejich požadavky na multikulturní a tolerantní prostředí, kde budou mít možnost plného osobnostního rozvoje bez náznaků především rasové diskriminace, ale zároveň, aby tato cílová země byla blízko usazené rodině v Česku.

Podstatný se potvrdil i vliv rodiny jako podpůrného elementu. Zejména v případě skupiny potenciálních migrantů to byla právě rodina, která investovala do zvýšení jazykových kompetencí svých potomků, aby mohli odjet studovat na zahraniční univerzity. Ti naopak deklarovali, že mají v úmyslu se ve střednědobém časovém horizontu tří až pěti let vrátit zpět do Vietnamu. Vzdělání v zahraničí bylo vnímáno jako investice do osobního rozvoje, díky kterému pak budou moci navrátilší migranti zpět ve Vietnamu získat dobře placené místo. Paralelně se ukázala podobná strategie jako platná i v případě migrantů, kteří již v zahraničí žijí. Prvotní motivací života za hranicemi bylo zajištění kvalitního vzdělání svým potomkům a zajistit jim tak lepší budoucnost. Na druhou stranu však bylo od potomků očekáváno, že se o rodiče ve stáří postarají. Nicméně jak ukazují výsledky šetření, možnosti uplatnit se na trhu

práce v cílové destinaci, konkrétně v Česku, jsou pro zástupce jedenapůlté a druhé generace stále velmi limitované, a to i přesto, že své vzdělání získali na českých školách (mnohdy i v dalších zemích EU) a mluví plynule česky.

Migrace chápáná jako migrace širší sociální jednotky i v případech, kdy migruje pouze jeden člen domácnosti tak, jak ji definuje *nová ekonomie pracovní migrace* Starka, Blooma a Tylora (Stark, Bloom 1985; Stark, Taylor 1989; Taylor 1999), se ukazuje jako aktuálně platný model vietnamské migrace do Česka i světa. Nicméně z výsledků je patrné že idea dělby investic a zisků z migrace mezi migranta a širší sociální jednotku je mnohem platnější v případě první migrační generace nežli u následných reemigračních tendencí jedenapůlté a druhé migrační generace. Je tomu dáno především socio-kulturním vlivem západních hostitelských společností, které jsou svou podstatou mnohem individualističtější a kde je i tato potřeba uspokojování osobních potřeb přenášena na potomky migrantů první generace, kteří v dané společnosti vyrůstají. Nicméně i v těchto případech je zjevné, že vliv rodiny a sociálního kontextu na migrační rozhodování je stále silný. Zajímavostí je především pocit závazků u skupiny potenciálních migrantů, kteří jednak cítili odpovědnost nejenom vůči vlastní rodině, ale někteří i dokonce vůči vietnamskému státu, k jehož rozvoji by chtěli po návratu ze zahraničí přispět. Nicméně jak ukazují výsledky z výzkumu, deklarovaná a reálná doba pobytu za hranicemi se významně liší a především v případě migrace do Česka spíše nežli k návratu domů, dochází ke sloučení rodiny v zahraničí.

Prokazatelně nezastupitelnou roli mají osobní a širší migrační sítě v určování směrů a podob vietnamské migrace do zahraničí. Ve světě dnes žije více jak tři a půl milionů lidí s vietnamským původem ve více než čtyřiceti zemích a de facto všechny destinace bez výjimky byly určené na bázi širších migračních sítí a formálních vazeb: 1) na základě mezivládních dohod o pracovní-studijních pobytech, 2) na základě dohod s OSN o tzv. zemích druhého azylu v době indočínské uprchlické krize, a 3) nyní na základě nově vyjednávaných smluv o dočasné pracovní migraci do zemí Blízkého východu a jihovýchodní a východní Asie, které jsou výsledkem aktivit zprostředkovatelských agentur, ale i diplomatické činnosti vietnamských zastupitelských úřadů. S postupem času na formální vazby navázaly či navazují aktivní informační mosty mezi vlastními migranti v cílových destinacích a příbuznými a komunitami ve Vietnamu, které podněcují k pokračující migraci mezi oběma místy. Navíc s existencí již etablovaných krajských komunit především v cílových destinacích období bipolárního rozdělení světa, dochází k usnadnění života nově příchozím a de facto ke snižování na ně kladených nároků. S rozšířením migrace jako strategie zlepšení životní situace a statusu rodin (chudých i bohatých) vznikla ve Vietnamu během posledních deseti let i celá řada podpůrných institutů, které migraci dále stimulují. Především se jedná o vznik pro-emigrační legislativy, o vznik zprostředkovatelských agentur, o zvýšení četnosti spojení mezi Vietnamem a cílovou destinací, o reklamní a náborové kampaně, o televizní a rádiové programy, o aktivní strategie posilování vazby zahraničních krajanů na Vietnam a v poslední době i o začínající osvětovou činnost *IOM Vietnam*, která má předcházet zneužívání vietnamských dělníků za hranicemi.

Z výzkumu vyplývá, že novodobé osobní sítě představují klíčové zdroje informací, které vstupují do rozhodování o migraci. Potenciální migranti reagují přímo na aktuální kampaně a náborové akce, ale také na informace, které se k nim dostávají spíše od těch, co za hranicemi žijí či se v nedávné době vrátili, nežli od těch, kteří zde žili v minulosti. U migrantů mířících do Česka vyšlo najevo, že se jejich představy o Vietnamu a Česku blíží spíše těm, které mají Vietnamci v Česku, nežli těm, které mají vietnamští migranti z dob socialistického Československa. Nicméně jak z šetření na základě *3D V-E modelu* vyplývá, vstupní kritéria

hodnocení se výrazně lišila i podle míry migrační zkušenosti a kontaktu s jiným prostředím. Ti, co v zahraničí již žili a vrátili se na stálo domů, jsou k Vietnamu velmi kritičtí. Naopak ti, co ještě zahraniční zkušenost nemají, nevnímají situaci ve své zemi tak ‚černě‘ a zároveň nemají z počátku tendence odcházet natrvalo. Nicméně ukazuje se, že dlouhodobá zkušenost s pobytem v zahraničí se promítá i do proměny vnímání ‚standardu‘ či ‚ideálu‘, který představuje filtr hodnocení. Především dochází k proměně vnímání požadavků na systém zabezpečení obyvatelstva, na kvalitu životního prostředí a na autonomii. Rostoucí zahraniční zkušenost se odráží nejen do narůstající kritiky zcela konkrétních oblastí života v obou zemích – Vietnamu i Česku, ale i do následujících migračních a adaptačních tendencí a do reálné délky pobytu v hostitelské zemi. I přes určitou kritiku českého prostředí, zejména pociťovanou diskriminaci v přístupu ke zdrojům a vnímané nerovné postavení v české společnosti, delší migrační zkušenost mnohdy vede k usazení v hostitelské zemi nebo k pravidelnému pohybu mezi oběma zeměmi. Jak podotýká vietnamská respondentka části zúčastněného pozorování v Česku, i přes celou řadu důvodů k nespokojenosti, život v Česku je prozatím stále vnímán jako pohodlnější nežli ten ve Vietnamu.

„Ten život tady je jednodušší v tom, že tady ti lidé nejsou tak chudí. A i když se tolik nesnaží, tak je větší šance, že i když nejsou nic extra, ale jsou průměrný, tak se nějak prosadí. Mají prostě stejně větší šanci se tu uživit, než tam. Ale je jasný, že ti, co nemají pořádné papíry to mají horší, ale ti, co je mají jsou v pohodě.“

vietnamská respondentka z části zúčastněného pozorování

Pojetí výzkumu jako komparativní analýzy vnímání místa aktuálního, místa vztažného a místa ideálního u třech různých skupin respondentů se ukázalo jako velmi účinný nástroj pro studium migračních a adaptačních tendencí vietnamských migrantů do Česka, dalších zemí světa a zpět do Vietnamu. Především díky vyhýbání se přímé otázce ‚Proč?‘ přineslo velmi cenný obraz o motivech a faktorech, které působí na migrační a adaptační tendence vietnamského etnika v jednotlivých fázích migrace. Zejména zvolený přístup kombinace kvalitativních a kvantitativních metod ve třech fázích migrace u třech různých skupin respondentů umožnil jít za rámec tradičního pohledu na migraci z rozvojových do rozvinutých zemí jako prostého ekonomického kalkulu jednotlivce či rodiny. Ukázalo se, že zejména ve výzkumu asijské migrace je vliv institucí, sociálních sítí a rodinného kontextu na podobu a směr mezinárodní migrace a na přenos a podobu předávaných informací velmi významný. Navíc především složitý systém organizace rodinných rolí a závazků ve vietnamské společnosti významným způsobem limituje chování jednotlivce – zástupce rodiny v migraci. Nicméně i tak ve výzkumu vyvstala celá řada nezodpovězených otázek. Především problematika proměny migračních a adaptačních tendencí u první, jedenapůlté a druhé migrační generace Vietnamců žijících v Česku a také to, jaké faktory je ovlivňují. Ale také jak migrační zkušenost v západní společnosti ovlivňuje tradiční rodinné vztahy a jak uvědomování si individuálních potřeb a zájmů mladé generace Vietnamců ovlivňuje chování rodiny v zahraničí i ve Vietnamu a jejich migrační a adaptační tendence.

Použité zdroje

Literatura

- ADGER, N.W., KELLY, P.M., WINKELS, A., HUY, L.Q., LOCKE, C. (2002): Migration, remittances, livelihood trajectories, and social resilience. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 31, č. 4, s. 358-366.
- ADLER, S. (1977): Maslow's need hierarchy and the adjustment of immigrants. *International Migration Review*, 11, č. 4, s. 444-451.
- AGERGAARD, J., VU, T.V. (2011): Mobile, flexible, and adaptable. Female migrants in Hanoi's informal sector. *Population, Space and Place*, 17, č. 5, s. 407-420.
- AGUILAR-SAN JUAN, K. (2009): *Little Saigon. Staying Vietnamese in America*. University of Minnesota Press, USA, 222 s.
- ANGSUTHANASOMBAT, K. (2010): Situation and trend of Vietnamese labor export. *The Asian Scholar*, 5.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2005): Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno, 308 s.
- BAUBÖCK, R.: The Integration of Immigrants. Council of Europe, 49 s.
- BOYD, M. (1989): Family and personal networks in international migration. Recent developments and new agendas. *International Migration Review*, 23., č. 3, s. 638-670.
- BOURDIEU, P. (1986): The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood, New York, s. 46-58.
- BROUČEK, S. (2003): Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR [online]. EÚ AV ČR, Praha, 127 s. [cit. 2011-04-01]. Dostupné z www: <http://www.cizinci.cz/files/clanky/107/vietnamska_etnika.pdf>
- BROUČEK, S. (2005a): Integrační tendence vietnamského etnika v českém lokálním prostředí. *Český lid*, 92, č. 2, s. 129-154.
- BROUČEK, S. (2005b): Historie imigrace z Vietnamu do českých zemí. [online] Klub Hanoi [cit. 2011-10-30]. Dostupné z www: <<http://www.klubhanoi.cz/view.php?cislocianku=2005040901>>.
- CASSARINO, J.P. (2004) Theorising return migration: the conceptual approach to return migrations revisited. *International Journal of Multicultural Studies*, 6, č. 2, s. 253-279.
- CASTLES, S., MILLER M.J. (1993): *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. The Guilford Press, New York, s. 306.
- CASTLES, S. (2004a): The factors that make and unmake migration policies. *International Migration Review*, 28, č. 3, s. 852 – 884.
- CASTLES, S. (2004b): Why migration policies fail. *Ethnic and Racial Studies*. 27, č. 2, s. 205 – 227.

- COLEMAN, J.S. (1986): Social theory, social research, and theory of action. *American Journal of Sociology*, 91, s. 1309-1335.
- COLEMAN, J.S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, s. 95-120.
- COUGHLAN, J. (2008): The changing spatial distribution of Australia's Vietnamese communities. Conference Paper *The Re-imaging Sociology Conference of The Australian Sociological Association*, University of Melbourne, 34 s.
- ČIŽINSKÝ, P. (2009): Analýza vzniku a působení zprostředkovatelských agentur [online]. Migraceonline.cz, 2009-07-28 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z www: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2192196>>.
- DANG, A., GOLDSTEIN, S., MCNALLY, J. (1997). Internal Migration and Development in Vietnam. *International Migration Review*, 31, č. 2, s. 312-337.
- DANG, N.A. (2007): Labour Export from Viet Nam. Issues of Policy and Practice [online]. Conference Paper [cit. 2012-07-24], The 8th International Conference of Asia Pacific Migration, China, s. 21. Dostupné z www: <<http://apmrn.anu.edu.au/conferences/8thAPMRNconference/10.Dang%20Anh.pdf>>.
- DE BRAUW, HARIGAYA, T. (2007): Seasonal migration and improving living standards in Vietnam. *American Journal of Agricultural Economics*, 89, č. 2, s. 430-447.
- DE HAAN, A. (1999): Livelihoods and poverty. The role of migration – a critical review of the migration literature. *The Journal of Development Studies*, 36, č. 2, s. 1-47.
- DE HAAS, H. (2005): International migration, remittances, and development: myths and facts. *Third World Quarterly*, 26, č. 8, s. 1269-1284.
- DE HAAS, H. (2010): Migration and development. A theoretical perspective. *International Migration Review*, 44, č. 1, s. 227-264.
- DE JONG, G.F., FAWCETT, J.T. (1981): Motivations for migration: an assessment and a value-expectancy research model. In: De Jong, G.F., Gardner R.W.: *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. Pergamon Press, New York, s. 13-58.
- DE JONG, G.F., GARDNER, R.W. (1981): Introduction and overview. In: De Jong, G.F., Gardner R.W.: *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. Pergamon Press, New York, s. 1-10.
- DILLEY a kol. 2005;
- DORAIS, L.J. (1998): Vietnamese communities in Canada, France and Denmark. *Journal of Refugee Studies*, 11, č. 2, s. 107-125.
- DUMON, W. (1986): Problems faced by migrations and their family members, particularly second generation migrants, in returning to and reintegration into their countries of origin. *International Migration*, 24, s. 113-128.
- DRBOHLAV, D. (1992): Behaviorální přístup v geografii. In: Sýkora, L. (ed.): *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha, Př UK, s. 31-41.
- DRBOHLAV, D., UHEREK, Z. (2007): Reflexe migračních teorií. *Geografie*, 112, č. 2, s. 125-41.

- DRBOHLAV, D. (2008): Nelegální migrace a neoprávněné ekonomické aktivity migrantů v Evropě – koncept a současná realita. In: Drbohlav, D. (ed.): Nelegální ekonomické aktivity migrantů. Česko v evropském kontextu. Karolinum, Praha, s. 30-46.
- DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010). Migrace a (i)migranti v Česku. SLON, Praha, 207 s.
- FINDLEY, S. (1977): Planning for international migration: a review of issues and policies in developing countries. United States Government Printing Office, Washington, 167 s.
- GARDNER, R.W. (1981): Macrolevel influences on the migration decision process. In: De Jong, G.F., Gardner R.W.: Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries. Pergamon Press, New York, s. 59-89.
- GIDDENS, A. (1986): The Constitution of Society. University of California Press, 417 s.
- GMELCH, G. (1980). Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, 9, s. 135-159.
- HA, D. (2007): Doimoi (renewal). In a retrospect view for the sake of future. In: *Viet Nam. Twenty Years of Renewal*. The Gioi Publishers, s. 1-23.
- HARDY, A. (2000): Strategies of migration to upland areas in contemporary Vietnam. *Asia Pacific Viewpoint*, 41., č. 1, s.23-34.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. (2004): Psychologický slovník. Portál, Praha, 774 s.
- HAYTON, B. (2010): Vietnam. Rising Dragon. YALE University Press, Hew Haven a Londýn, 254 s.
- HEFFERNAN, M. (1995): French colonial migration. In: Cohen, R.: The Cambridge Survey of World Migration. Cambridge University Press, Cambridge, s. 33-38.
- HEROLDOVÁ, I., MATĚJOVÁ, V. (1987): Vietnamští pracující v českých zemích. *Český lid*, 74, č. 3, s. 194-203.
- HLAVATÁ, L., IČO, J., KARLOVÁ, P., STRAŠÁKOVÁ, M. (2008). *Dějiny Vietnamu*. Nakladatelství Lidové noviny, ??? s.
- HOANG, T.H. (2007): Viet Nam's industry after 20 years of dojmou (renewal). In: *Viet Nam. Twenty Years of Renewal*. The Gioi Publishers, s. 24-45.
- HUGO, G.J. (1981): Village-community ties, village norms, and ethnic and social networks: a review of evidence from the Third World. In: De Jong, G.F., Gardner R.W.: Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries. Pergamon Press, New York, s. 186-224.
- CHAN, K.B. (1995): Refugees from Cambodia, Laos and Vietnam, 1975-1993. In: Cohen, R.: The Cambridge Survey of World Migration. Cambridge University Press, Cambridge, s. 452-456.
- CHEMERS, M.M., AYMAN, R. WARNER, C. (1978): Expectancy Theory Analysis of Migration. *Journal of Population*, 1, č. 1, s. 42-56)
- JELÍNKOVÁ, M. (2008): Terén – rozhovory. In: Krebs, M., Pechová, E. (eds.): Zpráva z projektu. Vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách [online]. O. s. La Strada

- [cit. 2012-06-10], Praha, s. 15-42. Dostupné z www: < <http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>>.
- JOYCE, P., SILLS, Ch. (2011): Základní dovednosti v gestalt psychoterapii. Portál, Praha, 263 s.
- KIBRIA, N. (1990): Power, patriarchy, and gender conflict in the Vietnamese immigrant community. *Gender & Society*, 4, č. 1, s. 9-24.
- KOCOUREK, J. (2001): Vietnamci v České republice. In: Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice. Portál, Praha, s. 99-105.
- KOCOUREK, J. (2006a): Kořeny vietnamské migrace do ČR před rokem 1989. In: Kocourek, J., Pechová, E. (eds.): S vietnamskými dětmi na našich školách. H&H, Jinočany, s. 93-101.
- KOCOUREK, J. (2006b): Vietnamci v současné ČR. In: Kocourek, J., Pechová, E. (eds.): S vietnamskými dětmi na našich školách. H&H, Jinočany, s. 102-117.
- KOCOUREK, J. (2008a): Vietnamci v České republice. Stručný historický přehled o česko-vietnamských vztazích a působení Vietnamců v ČR [online]. ASI-milování 2008-05-06 [cit. 2011-10-30]. Dostupné z www: <<http://www.asimilovani.estranky.cz/clanky/narodnosti-v-cr/vietnamci.html>>.
- KOCOUREK, J. (2008b): Podmíněnosti současné migrace Vietnamců do Česka. In: Drbohlav, D. (ed.): Nelegální ekonomické aktivity migrantů. Česko v evropském kontextu. Karolinum, Praha, s. 233-245.
- KUPILÍK, J. (2012): Česká republika se stala mým novým domovem. Dvougenerační rozhovor s paní Mui Nguyenovou a její dcerou Hanou Phamovou. *Krušnohorský H-Erzgebirge Luft*, 1, č. 5, s. 10-11.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T. (2011): Česká stopa ve Vietnamu. *Geografické rozhledy*, Č. 1, S. 26-27.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T., JIRKOVÁ, B. (2011): Druhé dějství českého konzulátu v Hanoji – ticho a klid [online]. Migraceonline.cz, 2011-03-15 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z www: < <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2280635>>.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T., ČIŽINSKÝ, P. (2011): Dvacet let české migrační politiky: Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná? *Geografie*, 116, č. 4, s. 497-517.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T. (2012a): Využití gestalt principu tady a teď ve výzkumu mezinárodních migrací z perspektivy behaviorální geografie. In: Osman, R., Daněk, P. (eds.): Sborník z workshopu Geografický výzkum v České republice. Tribun EU, Brno, 113-125 s.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T. (2012b): Vztah vietnamských navrátilců předlistopadové imigrace k československému státu a jeho společnosti, *Česku lid - etnologický časopis*, 99, č. 1, s. 45-66.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T., HO, T.H. (2012): Češi a Vietnamci – kde se míváme a kde se setkáváme. In: Sýkora, L., a kol.: Případová studie rezidenční segregace v Praze-Libuši. Výzkumná zpráva. Přírodovědecká fakulta UK, CVMR, Praha, s. 65-80.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T., PLAČKOVÁ, A., TRAN VU, V.A. (2012): *Vnitřní diferenciací Vietnamců pro potřeby analýzy segregace cizinců z třetích zemí*. Výzkumná zpráva. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR a o. s. Fuertos, 71 s.
- LEVITT, P., LAMBA-NIEVES, D. (2011) Social remittances revised. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31, č. 1, s. 1-22.

- LEWIS, J., WILLIAMS, A. (1986): The economic impact of return migration in central Portugal. In: King, P.: *Return Migration and Regional Economic Problem*. London, Croom Helm, s. 100 – 128.
- LUKOWSKI, W. (1997): Czy Polska stanie się krajem imigracyjnym? In: Seria PRACE MIGRACYJNE, č. 12, Instytut Studiów Społecznych, Uniwersytet Warszawski.
- MAC, V.T. (2009): Labour Market Situation in Viet Nam and the International Cooperation for Vocational Training [online]. Policy Paper [cit.2011-10-11], Institut for Vocational Training, s. 17. Dostupné z [www. <http://buenaspracticass.gob.mx/buenaspracticass/pdf_2011/14_Labour_market_situation_Viet.pdf>](http://buenaspracticass.gob.mx/buenaspracticass/pdf_2011/14_Labour_market_situation_Viet.pdf).
- MARTÍNKOVÁ, Š. (2006a): Chrastavské děti. Klub Hanoi [online]. Klub Hanoi 2006-07-11 [cit.2011-10-11]. Dostupné z [www. <http://www.klubhanoi.cz/view.php?cislocianku=2006071101>](http://www.klubhanoi.cz/view.php?cislocianku=2006071101).
- MARTÍNKOVÁ, Š. (2006b): Česko-vietnamské vztahy. In: Kocourek, J., Pechová, E. (eds.): S vietnamskými dětmi na našich školách. H&H, Jinočany, s. 85-92.
- MARTÍNKOVÁ, Š. (2008): Vietnamská komunita v ČR a její proměna v roce 2008. In: Krebs, M., Pechová, E. (eds.): Zpráva z projektu. Vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách [online]. O. s. La Strada [cit. 2012-06-10], Praha, s. 7-14. Dostupné z [www: <http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>](http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr).
- MARTÍNKOVÁ, Š. (2009): Situace vietnamských dělníků a dělnic v roce 2009. In: Krebs, M. (ed.): Analýza procesu agenturního zaměstnávání Vietnamců a Vietnamek v ČR [online]. O.s. La Strada [cit. 2012-06-10], Praha, s. 11-13. Dostupné z [www: <http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>](http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr).
- MASLOW, A. (1943): A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, s. 370-396.
- MASSEY, D.S. (1988): Economic development and international migration in comparative perspective. *Population and Development Review*, 14., č. 3., s. 383-413.
- MASSEY, D.S. (1990): Social structure, household strategies, and the cumulative causation of Migration. *Population Index*, 56, č. 1, s. 3-26.
- MASSEY, D., ARANGO, D., HUGO, G., KOUAOUCI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J.E. (1993): Theories on international migration. A review and appraisal. *Population and development review*, 19, č. 3, s. 431-466.
- MATĚJKOVÁ, V. (1988): Podmínky pobytu vietnamských pracujících v ČSSR. In: Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací 9. Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, s. 1-10.
- MEULMEESTER, F., 2010. Změna přijde, když se zastavíš. Drvoštěp, Dobříš, 122 s.
- McELWEE a kol. 2010
- McKELVEY, R.S. (1998): *The Dust of Life. America's Children Abandoned in Vietnam*. Silkworm Books, Bangkok, 134 s.
- MIGNOT, M. (1995): Refugees from Cambodia, Laos and Vietnam, 1975-1993. In: Cohen, R.: The Cambridge Survey of World Migration. Cambridge University Press, Cambridge, s. 452-456.

- MÜLLEROVÁ, P. (1998): Vietnamese diaspora in the Czech Republic. *Archiv orientální*, 66, s. 121-126.
- MÜLLEROVÁ, P. (2008): Vietnamské etnikum v České republice. In: Šišková, T. (ed.): *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Portál, Praha, s. 134-145.
- MYRDAL, G. (1957): *Rich Lands and Poor. The Road to World Prosperity*. Harper, New York, 168 s.
- NEJEZCHLEBA, M. (2011): Řízné „Boo“ z Prahy. *Respekt*. Dostupné z [www: <http://respekt.ihned.cz/c1-52878760-rizne-boo-z-prahy](http://respekt.ihned.cz/c1-52878760-rizne-boo-z-prahy)
- NGUYEN, P.T. (2007a): Doimoi (renewal): in a retrospect view for the sake of future. In: *Viet Nam. Twenty Years of Renewal*. The Gioi Publishers, s. 24-45.
- NGUYEN, S.H. (2007b): Twenty years of renewal in the financial sector: achievements and prospects. In: *Viet Nam. Twenty Years of Renewal*. The Gioi Publishers, s. 132-172.
- NGUYEN, M.T. (2008): Migration, Remittances, and Economic Development: Case of Vietnam [online]. Policy Paper [cit. 2012-06-10], Central Institute for Economic Management, Ministry of Planning and Investment, s. 28. Dostupné z [www: <http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/www.trf.or.th/ContentPages/16731190.pdf>](http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/www.trf.or.th/ContentPages/16731190.pdf).
- NISBETT, R.W. (2003): *The Geography of Thought. How Asians and Westerners Think Differently... and Why*. Free Press, New York, 263 s.
- PECHOVÁ, E. (2006): Vietnamské tradiční svátky a oslavy. In: Kocourek, J., Pechová, E. (eds.). *S vietnamskými dětmi na českých školách*. H&H., Praha, s. 56-66.
- PECHOVÁ, E. (2007): Migrace z Vietnamu do České republiky v kontextu problematiky obchodu s lidmi a vykořisťování [online]. O. s. La Strada [cit. 2012-06-10], Praha, 64. Dostupný z [www: <http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>](http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr).
- PECHOVÁ, E. (2008): Potkali se u Kolína. Reportáž o vietnamských dělnících v Čechách [online]. [Migraceonline.cz](http://migraceonline.cz), 2008-11-25 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z [www: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2132389>](http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2132389).
- PERLS, F. S. (1996): *Gestalt terapie doslova*. Votobia, Praha, 311 s.
- PHUNG, Q. H. (2008): Exported Labour – practice and policy issues: Vietnam case [online]. Conference Paper [cit. 2012-06-10], *PECC-ABAC Conference on Demographic Change and International Labor Mobility in the Asia Pacific Region: Implications for Business and Cooperation*. Soul, Jižní Korea, 25.-26. březen 2008. Dostupné z [www: <http://www.pecc.org/resources/doc_details/694-exported-labour-practice-and-policy-issues-vietnamese-case>](http://www.pecc.org/resources/doc_details/694-exported-labour-practice-and-policy-issues-vietnamese-case).
- PORTES, A. ed. (1996): *The New Second Generation*. Russel Sage Foundation, New York, 246 s.
- PROCHASKA, J. O., NORCROSS, J.C. (1999): *Psychoterapeutické systémy*. Grada, Praha, 480 s.
- REICH, M., GORDON, D.M., EDWARDS, R.C. (1973): Dual labor markets. A theory of labor market segmentation. *American Economic Review*, 63, č. 2, s. 359-365.
- RITCHEY, P.N. (1976): Explanations of migration. *Annual Review of Sociology*, 2, s. 363-404.

- ROZELLE, S., TAYLOR, E., DE BRAUW (1999): Migration, remittances and agricultural productivity in China. *The American Economic Review*, 89, č. 2., s. 287-291.
- SECKÁ, M. (1987): Vietnamci pracující ve středočeské Frutě. *Český lid*, 74, č. 4, s. 203-209.
- SKELDON, R. (2002): Migration and poverty. *Asia-Pacific Population Journal*, 17, č. 4, s. 67-82.
- STARK, O., BLOOM, D.E. (1985): The new economics of labor migration. *The American Economic Review*, 75, č. 2, s. 173-78.
- STARK, O., TAYLOR, E. (1989): Relative deprivation and international migration. *Demography*, 26, č. 1, s. 1-14.
- SYRUČEK, M. (2007): *V zajetí džungle. Nejdelší válka 20. století*. Epocha, Praha.
- ŠATAVA, L. (1989): Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA. Univerzita Karlova, Praha, 163 s.
- ŠVEC, J. (2009): Terénní výzkumné šetření – agenturní zaměstnávání Vietnamců a Vietnamek v období světové hospodářské krize. In: Krebs, M. (ed.): Analýza procesu agenturního zaměstnávání Vietnamců a Vietnamek v ČR [online]. O.s. La Strada [cit. 2012-06-10], Praha, s. 12-42. Dostupné z www: <<http://www.strada.cz/cz/ke-stazeni-a-odkazy/publikace-a-vystupy-la-strada-cr>>.
- TA MINH, T. (2002): *Podnikání a život Vietnamců v Chebu* [online]. Bakalářská práce [cit. 2012-06-10], Západočeská univerzita, Cheb, 53 s. Dostupné z www: <http://www.klubhanoi.cz/pdf/minh_podnikani.pdf>.
- TAYLOR, E. (1999): The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International Migration*, 37, č. 1, s. 64-88.
- TAYLOR, E., ROZELLE, S., DE BRAUW, A. (2003): Migration and incomes in source communities. A new economics of migration perspective from China. *Economic Development and Cultural Change*, 52, č. 1, s. 75-101.
- TCHESNOKOV, A.C. (2009): Vietnamskaja diaspora v Rosii. Istorija i sovremenosti. *Filosofija politiki i politologija*,
- TODARO, M.P. (1969): A model of labor migration and urban unemployment in less-developed countries. *The American Economic Review*, 59, s. 138-148.
- TODARO, M.P. (1980): Internal migration in developing countries. A survey. In: Easterlin, R.A. (ed.): Population and Economic Change in Developing Countries. University of Chicago Press, Chicago, s. 361-401.
- TZ ČSÚ (2012): Cizinci v ČR. Vietnamci u nás zakořenili [online]. Český statistický úřad 2012-02-14 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/cizinci_v_cr_vietnamci_u_nas_zakorenili20120214>.
- VASILJEV, I. (2006): Dynamika národních tradic a vlivů nového prostředí v životě vietnamské komunity v České republice. In: Kocourek, J., Pechová, E. (eds.). S vietnamskými dětmi na českých školách. H&H., Praha, s. 118-125.
- VO, H.P. (2007): Economic and social reform in Viet Nam, 1986-2005. In: *Viet Nam. Twenty Years of Renewal*. The Gioi Publishers, s. 62-131.

- WOLF, B. (2007): The Vietnamese Diaspora in Germany. Structure and potentials for cooperation with a focus on Berlin and Hesse. Economic Development and Employment Division, Eschborn, 17 s. [cit. 2012-06-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.giz.de/Themen/de/SID-B410CC58-45F19A4A/dokumente/en-vietnamese-diaspora-2007.pdf>>.
- ZELINSKY, W. (1981): The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61, č. 2, s. 219-249.
- ZHOU, M., BANKSTON, C.L. (1994): Social capital and the adaptation of the second generation. The case of Vietnamese in New Orleans. *International Migration Review*, 28, č. 4., s. 821-845.
- ZHOU, M., BANKSTON, C.L. (1998): Growing Up American. How Vietnamese Children Adept to Life in the United States. Russell Sage Fundation, New York, 270 s.

Dokumenty

Human Development Report 2012 – Vietnam. OSN – UNDP. Cit. [2012-06-10]. Dostupné z WWW: <<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/VNM.html>>.

Remittances Profile 2012 – Vietnam. Migration Policy Institute (MPI). Cit. [2012-06-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.migrationinformation.org/datahub/remittances/vietnam.pdf>>.

Rozhodnutí č. 51/2001/QH10 z 25. prosince 2001 o novele a doplňcích vybraných článků Ústavy Vietnamské socialistické republiky z roku 1992.

Ústava Vietnamské socialistické republiky 1992

VHLSS – Vietnam Household Living Standards Surveys. General Statistics Office of Vietnam. Cit. [2012-06-10]. Dostupné z WWW: <http://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=483&idmid=5>.

Vietnam Development Report (VDevR). The World Bank. Cit. [2012-06-10]. Dostupné z WWW: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/VIETNAMEXTN/0,,contentMDK:22416790~menuPK:387571~pagePK:2865066~piPK:2865079~theSitePK:387565,00.html>>.

Internetové zdroje

Český statistický úřad – cizinci. http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/cizinci_uvod
EUROSTAT – International Migration and Asylum.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database>

General Statistics Office of Vietnam. http://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=491

Přílohy

Příloha 1:

Tabulka počtu podaných a udělených žádostí o krátkodobá schengenská a dlouhodobá víza na konzulárním oddělení ZÚ České republiky v Hanoji v letech 2006 – 2010

zastupitelský úřad	rok	přijaté žádosti o schengenská víza	udělená schengenská víza	přijaté žádosti o dlouhodobá víza	udělená dlouhodobá víza
ZÚ Hanoj	2006	1011		2503	
	2007	1381		13601	
	2008	1733	1380	10023	7537*
	2009	1330	1122	275	113*
	2010	1519	1199	227	70*

Zdroj: Statistické údaje jsou zpracovány z výročních konzulárních zpráv zastupitelského úřadu ČR v Hanoji; data byla poskytnuta na požádání ZÚ ČR v Hanoji dne 1. dubna 2011

*Vysvětlivky: * daná statistika neuvádí počet udělených povolení k dlouhodobému pobytu. Dle statistik ČSÚ o pobytu cizinců v Česku je patrné, že počet udělených oprávnění (víz/pobytů) k vycestování a usazení v Česku byl až o 1/3 vyšší*

Příloha 2:

Tabulka počtu udělených státních občanství České republiky občanům Vietnamské socialistické republiky v letech 1993 – 2011

rok	podané žádosti	udělená občanství	zamítnuté žádosti v prvním kole	podíl podaných a vyhověných žádostí
1993	-	4	-	-
1994	-	2	-	-
1995	-	0	-	-
1996	-	95	-	-
1997	-	40	-	-
1998	-	90	-	-
1999	-	87	-	-
2000	-	101	-	-
2001	-	76	-	-
2002	-	27	-	-
2003	-	44	-	-
2004	-	47	-	-
2005	-	62	-	-
2006	-	43	-	-
2007	77	40	45	51,9 %
2008	69	41	46	59,4 %
2009	87	42	61	48,3 %
2010	119	52	58	43,7 %
2011	118	86	31	72,9 %
celkem	470	261*/979**	241	-

Zdroj: Statistické údaje poskytl na požádání oddělení státního občanství a matrik, odbor všeobecné správy MV dne 20. června 2012.

*Vysvětlivky: * suma za období 2007-2011; ** suma za období 1993-2011.*

Příloha 3:

Souhrnná tabulka demografických, pobytových a ekonomických charakteristik vietnamské komunity v Česku v letech 2003 - 2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
celkem*	29046	34179	36903	40835	51159	60306	61178	60301
z toho ženy	-	-	15928	17478	21124	23712	24586	24891
narozené děti	475	428	517	608	767	913	947	862
celkem TP	16856	20689	23235	30538	32748	34795	35768	36634
TP ženy	-	-	10351	13068	14087	15116	15646	16052
meziroční nárůst TP	-	3833	2546	7303	2210	2047	973	866
celkem DP*	12190	13490	13668	10297	18411	25511	25410	23667
DP ženy	-	-	-	4410	7037	8596	8940	8839
meziroční nárůst DP	-	1300	178	-3371	8114	7052	-53	-1743
EA celkem	21201	22229	22876	15694	29862	48393	39260	36296
EA ženy	-	-	-	7908	9444	13867	12089	11467
celkem zaměstnanci	20964	22046	22620	15226	24437	32139	35590	33164
zaměstnanci ženy	-	-	-	7684	8217	10149	11005	10508
celkem živnostníci	237	183	256	296	5425	16254	3670	3132
živnostníci ženy	-	-	-	151	1227	3718	1084	959

Zdroj: ČSÚ-Cizinci

Vysvětlivky: * včetně azylantů; TP – trvalý pobyt; DP – dlouhodobý pobyt/dlouhodobé vízum; EA – ekonomicky aktivní;

Příloha 4:

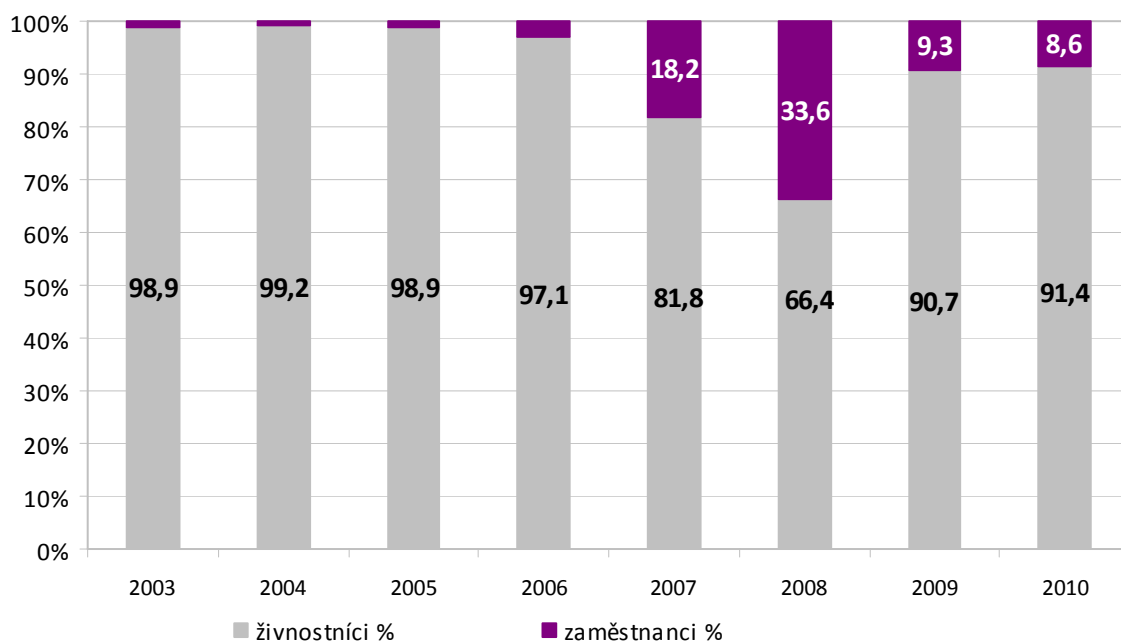
Tabulka počtu vietnamských žáků a studentů na českých školách mezi školními roky 2003/04 – 2010/11

školní rok	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
celkem studenti	6021	5777	6042	6334	6610	6932	7198	7244
MŠ	1264	1201	1167	1011	1001	1102	1138	1149
ZŠ	4050	3517	3473	3452	3373	3270	3171	3066
SŠ	529	752	1034	1313	1610	1910	2168	2301
VŠ	178	307	368	558	626	650	721	728

Zdroj: ČSÚ-Cizinci

Vysvětlivky: MŠ – mateřská školka; ZŠ – základní škola; SŠ – střední škola včetně konzervatoří a vyšších odborných škol; VŠ – vysoká škola.

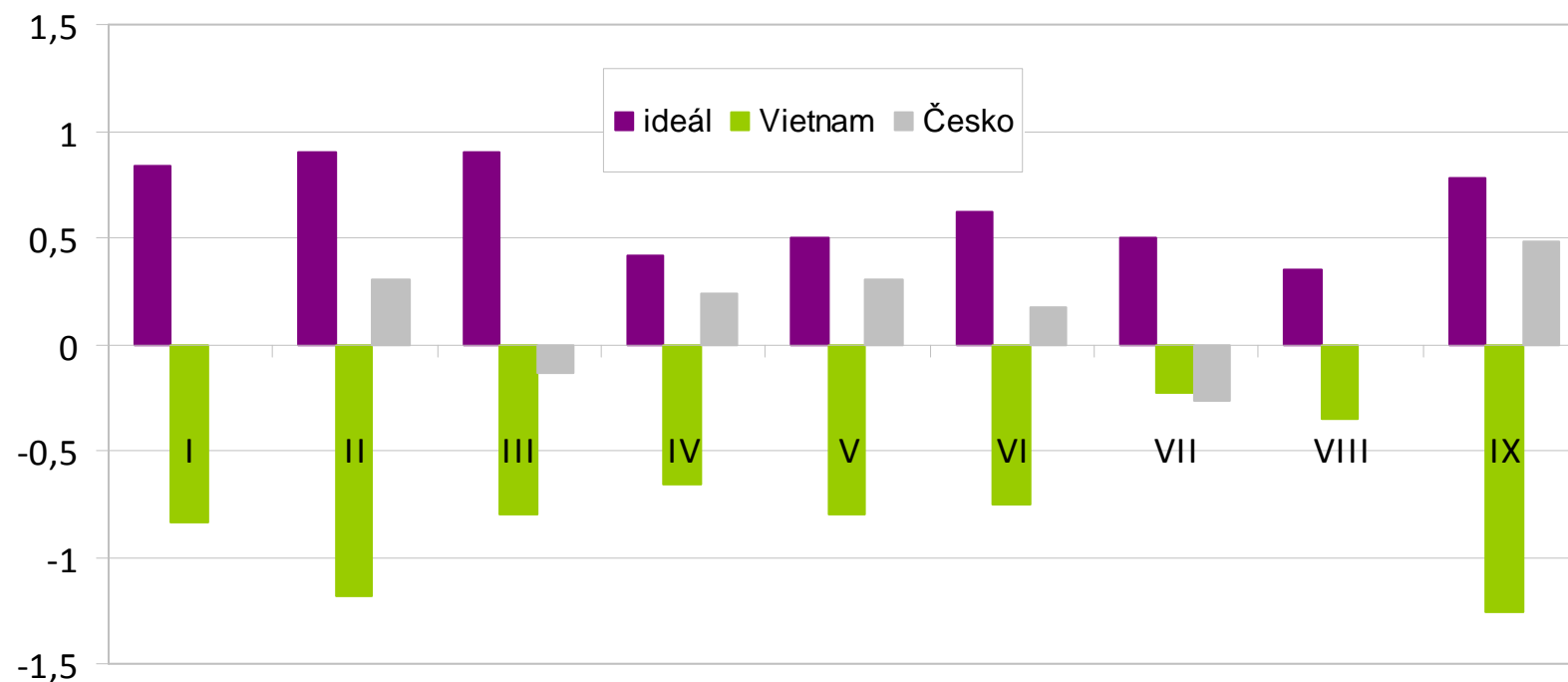
Příloha 5:

Graf I: Podíl živnostníků a zaměstnanců ve vietnamské komunitě v letech 2003 - 2010*(Zdroj: ČSÚ-Cizinci)*

Příloha 6:

Graf II: Vnímané možnosti saturace potřeb ve Vietnamu a v Česku - potenciální migranti mířící do Česka (z-skór)

(zdroj: vlastní šetření)



Vysvětlivky: I – blahobyt/bohatství; II – zabezpečení; III – status; IV – komfort; V – podněty; VI – autonomie; VII – přínáležení; VIII – morálka; IX – životní prostředí

Příloha 7:

Tabulka respondentů dotazníkového šetření podle provincie původu

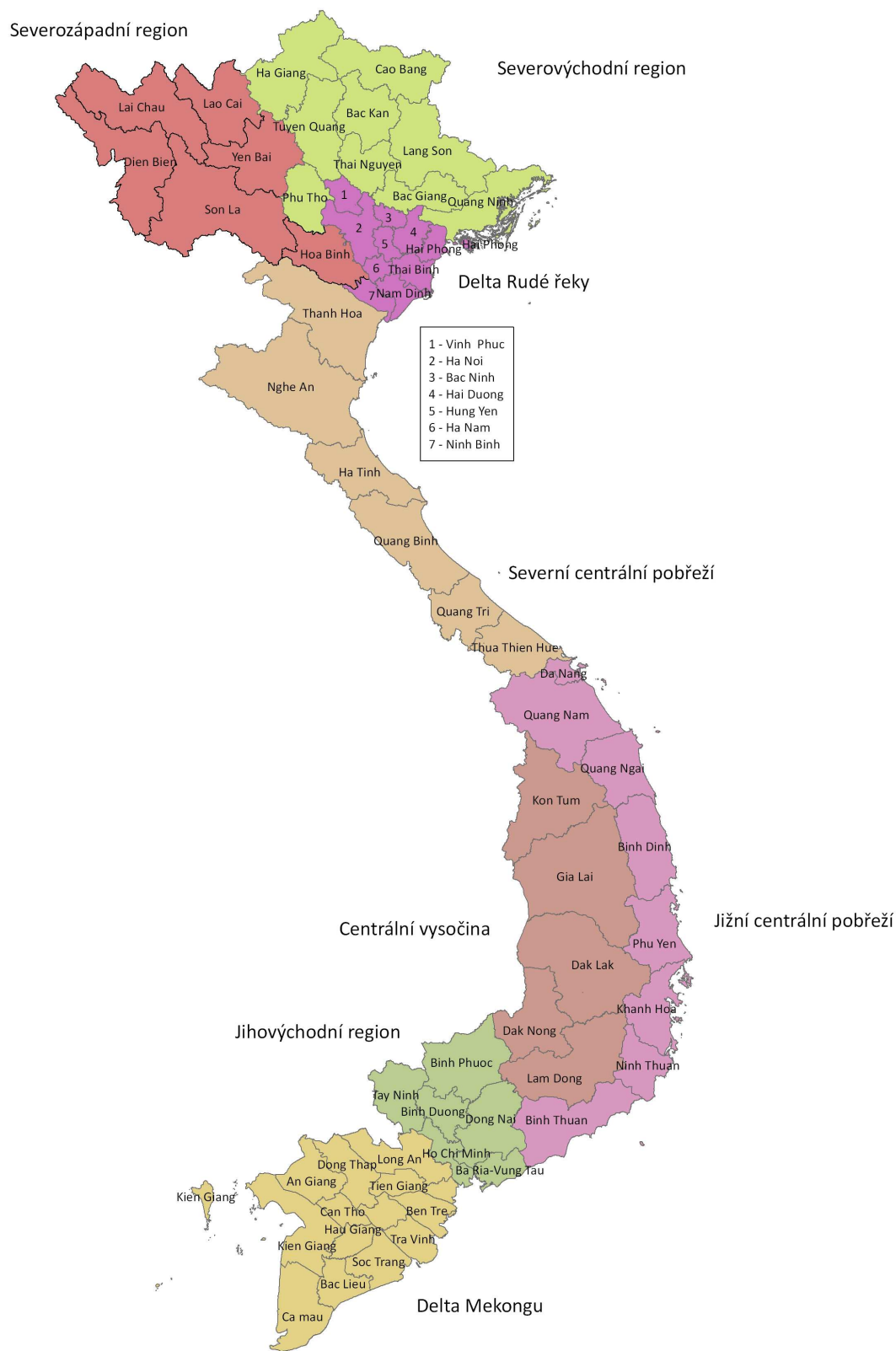
provincie	širší region	část země*	potenciální migranti		navrátilci	Việt Xù
			celkem	do Česka		
Hà Nội**	Delta Rudé řeky	S	57	12	17	23
Hải Phòng	Delta Rudé řeky	S	7			3
Nam Định	Delta Rudé řeky	S	5	1		11
Thái Bình	Delta Rudé řeky	S	5			2
Hải Dương	Delta Rudé řeky	S	4	1	1	7
Quảng Ninh	Severovýchodní region	S	4	2		2
Bắc Ninh	Delta Rudé řeky	S	3	1	1	1
Hưng Yên	Delta Rudé řeky	S	3			1
Nghệ An	Severní centrální pobřeží	S	3		2	3
Bắc Giang	Severovýchodní region	S	3	1		
Đà Nẵng	Jižní centrální pobřeží	J	1			
Đắk Lắk	Centrální vysočina	J	1			
Hà Tĩnh	Severní centrální pobřeží	S	1	1		3
Lạng Sơn	Severovýchodní region	S	1			
Quảng Trị	Severní centrální pobřeží	J	1			
Thanh Hoá	Severní centrální pobřeží	S	1			3
Thừa Thiên - Huế	Severní centrální pobřeží	J	1		1	
Vĩnh Phúc	Delta Rudé řeky	S	1			
Hà Nam	Delta Rudé řeky	S			1	1
TP Hồ Chí Minh	Jihovýchodní region	J				2
Hoà Bình	Severozápadní region	S				1
Khánh Hoà	Jižní centrální pobřeží	J			1	
Ninh Bình	Delta Rudé řeky	S				3
Phú Thọ	Severovýchodní region	S			1	1
Quảng Ngãi	Jižní centrální pobřeží	J			1	
narozen v Česku***						12
narozen v Německu						1
neuvedeno			10	2	5	7
celkem			112	21	31	87

Zdroj: vlastní šetření

Vysvětlivky: * S-sever, J-jih – rozdělení podle politického uspořádání do roku 1975 podél 17° rovnoběžky; ** do skupiny provincie Hà Nội byly zahrnuti z důvodu sloučení města Hanoje jako samostatné provincie a provincie Hà Tây v roce 2008 i respondenti, kteří uváděli jako provincii původu Hà Tây; *** respondenti narozeni v Česku uváděli jako provincii původu Liberecký kraj – 1, Karlovarský kraj/ Bắc Giang – 1, Hanoj – 1, Vietnam – 1, Česko – 1, provincii původu neznali – 7.

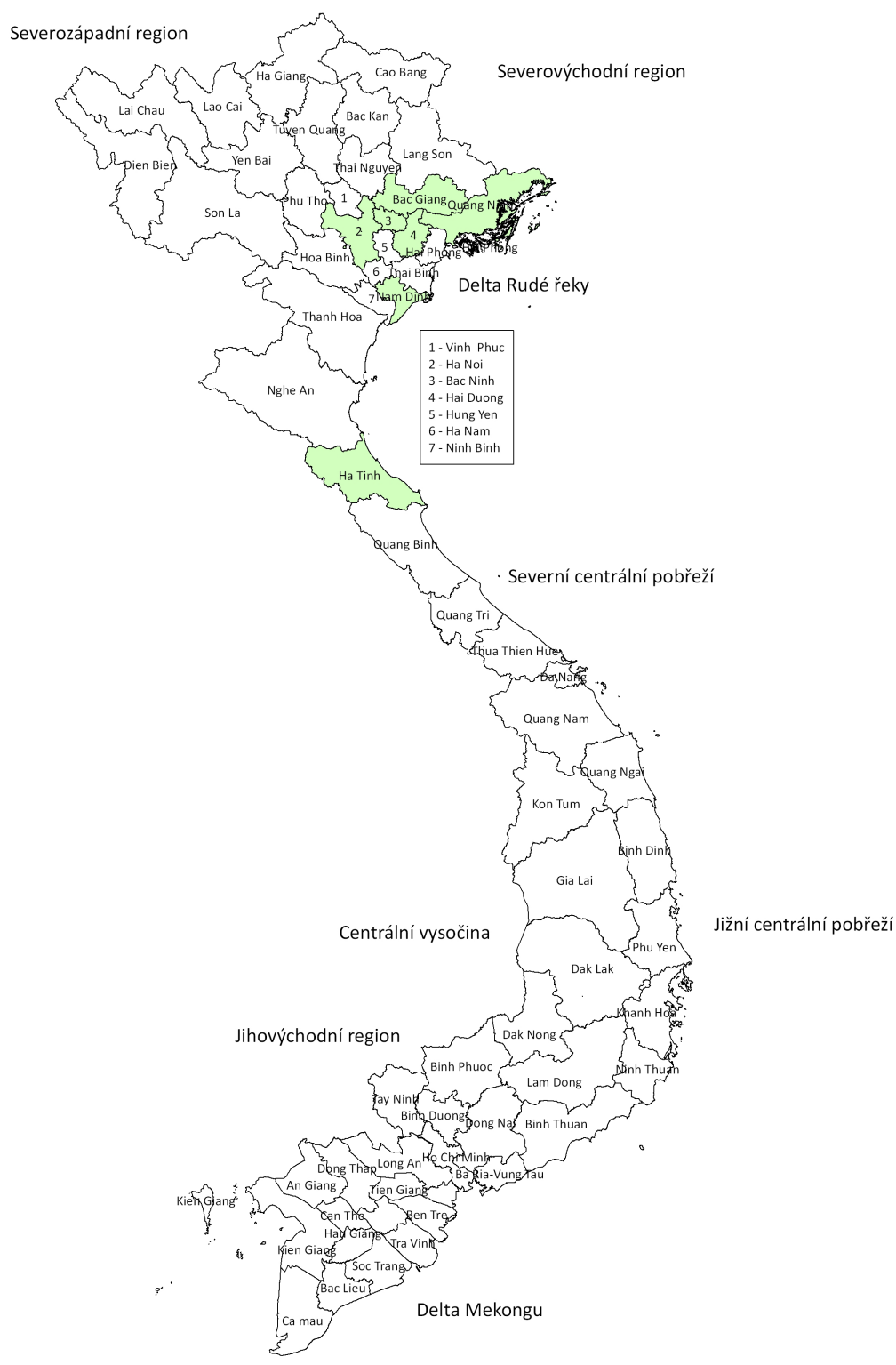
Příloha 8:

Regiony Vietnamu



Příloha 9:

Provincie původu – potenciální migranti mířící do Česka



Zdroj: vlastní šetření

Příloha 10:

Graf III: Důvody předchozích cest do zahraničí - potenciální migranti

(zdroj: vlastní šetření)

